

776

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL AL PATRIARHIEI ROMÂNE

p. 76/XXXVI

BIBLIOTECA FACULTĂȚII DE
TEOLOGIE ORTODOXĂ
Cluj-Napoca

NR. 102/1999

ANUL LXXXVI Nr. 11 — 12. NOIEMBRIE - DECEMBRIE 1968

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

| BULETINUL OFICIAL AL PATRIARHIEI ROMÂNE |

COMITETUL DE REDACȚIE

PREȘEDINTE:

Prea Fericitul Părinte

JUSTINIAN

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

MEMBRI:

P. C. Pr. ALEXANDRU IONESCU, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor

P. C. Arhim. IRINEU CRĂCIUNAS, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Iașilor

P. C. Prot. TRAIAN BELAȘCU, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Sibiului

P. Cuv. TRAIAN SEVICIU, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Timișoarei

REDACTOR RESPONSABIL:

P. C. Pr. I. GAGIU, Directorul Administrației Patriarhale

COLABORATORI

Înalt Prea Sfințiii Mitropoliți, Prea Sfințiii Episcopi,
Profesorii Institutelor teologice, Seminarilor teologice
și Școlilor de cântăreți bisericești;

Prea Cucernicii Consilieri administrativi patriarhali și eparhiali,
protopopii, preoții, candidații la titlul de doctor în teologie etc.

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE RESTITUIE. COLABORATORII SÎNT RUGAȚI SĂ-ȘI PĂSTREZE COPIE DE PE MANUSCRISELE PE CARE LE TRIMIT REDACȚIEI REVISTEI «BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ».

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL
AL
PATRIARHIEI ROMÂNE

ANUL LXXXVI
Nr. 11-12
NOIEMBRIE — DECEMBRIE
1968

BCU Cluj-Nap

TEORF1999001

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ

COPERTA : Catedrala Reîntregirii din Alba Iulia.

C U P R I N S U L

O țară, un popor, o istorie! — La o jumătate de veac de la înfăptuirea unității
statale a poporului român 1233

PASTORALE, SCRISORI IRENICE

<i>Pastorala trimisă de Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian clerului și credincioșilor, cu prilejul sfințelor sărbători ale Nașterii Domnului, 1968</i>	1247
<i>Scrisoarea irenică trimisă de Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian tuturor Patriarhilor și Întâistătătorilor de Biserici creștine cu prilejul sfințelor sărbători ale Nașterii Domnului, 1968</i>	1252

VIAȚA BISERICESCĂ

<i>Schimb de telegrame între Maiestatea Sa Haile Selassie I, Împăratul Etiopiei și Prea Fericitul Patriarh Justinian</i>	1254
<i>Schimb de telegrame între Sanctitatea Sa Alexei, Patriarhul Moscovei și a toată Rusia și Prea Fericitul Patriarh Justinian</i>	1255
<i>Schimb de telegrame între Vatican și Patriarhia Română</i>	1256
<i>Vizitarea Patriarhiei Române de către delegația Bisericii Etiopiene, în frunte cu I.P.S. Abuna Theophilos, Arhiepiscop de Harrar și Patriarh-locuitor</i>	1257
<i>Deschiderea cursurilor Seminarului teologic special de la Curtea de Argeș</i>	1267
<i>Participarea Prea Fericitului Patriarh Justinian la instalarea noului Mitropolit Ioasaș Timofei al Cultului Creștin de rit vechi lipovenesc</i>	1269
<i>Sărbătorirea zilei de «1 Decembrie 1918» în cadrul Administrației Patriarhale și Arhiepiscopiei Bucureștilor</i>	1272
<i>Cronica</i>	1277
<i>Din viața Bisericilor Ortodoxe de peste hotare</i>	1279

ANIVERSĂRI

Cincizeci de ani de la Unirea Transilvaniei cu România :	
<i>Contribuția clerului român la luptele poporului român pentru libertate națională și unitate</i>	1289

DIN TRECUTUL BISERICII NOASTRE

<i>Școala miniaturistică de la Dragomirna. Descrierea și analiza miniaturilor și a temelor iconografice din diferite manuscrise provenind de la Dragomirna</i> , de GH. POPESCU-VILCEA	1343
<i>Biserica Cuvioasa Parascheva din Moșoaia (județul Argeș) și crucea de interes istoric din pridvorul ei</i> , de RADU CREȚEANU și Pr. MARIN M. BRANIȘTE	1360
<i>Timpla (catapeteasma) bisericilor ortodoxe</i> , de Doctorand IULIAN A. ȘCHIOPU	1365
<i>Contribuții la istoricul Bolniței de la Simidreni și al Xenodochiului de la Argeș</i> , de NICOLAE VATAMANU	1382

DOCUMENTARE

<i>Eliberarea preoților din «rumânie» în secolul al XVII-lea în Țara Românească</i> , de AURELIAN SACERDOTEANU	1392
--	------

† Mîitropolitul Eîrem Enăcescu, 21 mai 1893—5 decembrie 1968	1411
--	------

RECENZII

<i>Biblioteca Històrica Romaniae, V : Desăvîrșirea unificării Statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie</i> , București, 1968, de Pr. Prof. AL. I. CIUREA	1415
<i>Mircea Păcurariu, Legăturile Bisericii Ortodoxe din Transilvania, cu Țara Românească și Moldova în sec. XVI—XVIII</i> , Sibiu, 1968, de I. I. G.	1422
<i>André Bonnard, Civilizația greacă</i> , vol. I—II trad. de Prof. univ. dr. Iorgu Stoian, București, 1967, de Diac. Prof. EM. VASILESCU	1424
— <i>N. Isar, Trăsături iluministe în gîndirea și activitatea lui Veniamin Costachi</i> , în «Revista de Filozofie», București, tom. XV (1968), nr. 4, de C. B.	1427

PARTEA OFICIALĂ

<i>Lucrările Adunării Naționale Bisericești. Sesiunea de la 15 decembrie 1968</i>	1428
<i>Lucrările Sfîntului Sinod. Sesiunea de la 16—17 decembrie 1968</i>	1441

O TARĂ, UN POPOR, O ISTORIE!

La o jumătate de veac de la înfăptuirea unității de stat
a poporului român

Uniți în gânduri și simțiri. — Pașii prin veac, pașii prin istorie pe care i-a înscris poporul român într-un răstimp de aproape două mii de ani răsună cu puternic și prelung ecou către vremea de început a înființării sale și către zărilor viitorului, deopotrivă.

Este un cînt al destinului nostru înfiripat din graiul celor dintii străbuni care au articulat primele cuvinte românești, din truda și din lupta lor spre a ieși la lumină, din bucuriile și din durerile lor, din întreaga lor viață de-a lungul a două milenii. E cîntul pămîntului românesc, al binecuvîntatei noastre țări, a «Daciei felix» de odinioară.

Acest cînt răsună în inimile și în cugetele tuturor fiilor neamului nostru, îl leagă de îndelungatul nostru trecut, de măreția vremii de acum ca și de semnele vremurilor viitoare.

Toți cei odrăsliți din tulpina răsărită acum două mii de ani pe pămîntul natal al Daciei simt cîntul patriei ca pe un dulce glas de mamă, în care se toarce, pe înțelesul lor, întreaga poveste a neamului nostru. El le spune cine sînt, de unde purced, de cînd stăpînesc acest pămînt, pe ce-și întemeiază dreptul de stăpîni ai țării, cum și-au cucerit și apărut acest drept, în ce constă întreaga lor zestre moștenită de la înaintași, precum și ce îndatoriri au de a o păstra, de a o apăra și de a o spori.

Niciodată acest glas n-a încetat să răsune. Niciodată el n-a răsunit în pustiu. Este glasul istoriei noastre înseși, glasul conștiinței de sine a neamului nostru, glasul de chemare la viață și la luptă pentru apărarea ființei noastre etnice ca și a țării în care viețuim. El i-a mobilizat pe toți fiii neamului pentru toate luptele și i-a dus la toate biruințele.

Dar, cu deosebire la răscurile istoriei, glasul lui a răsunit cu putere de destin. Cu aceeași putere răsună el și astăzi în vrerea neînfrîntă a poporului nostru, hotărît să-și croiască o nouă soartă, ca și în chemările conducătorilor patriei.

Împlinire fără întoarcere: unitatea de stat

Una dintre marile răscuri ale istoriei, în care glasul conștiinței de sine a întregului nostru popor a răsunit cu atîta putere încît s-a făcut auzit «pînă la marginile pămîntului» și «pînă la ceruri», a fost aceea de

la sfîrșitul întîiului război mondial. Atunci, în toiul prăbușirii puterii întunericului asupritor, s-a ridicat la lumină ca un făt-frumos întregul nostru popor. De la un capăt la altul al pămîntului românesc s-a ridicat la luptă tînăr și bătrîn și au înfăptuit unirea cea mare într-o singură țară a tuturor românilor.

Actul istoric care a pecetluit această unire a fost hotărîrea de la 1 decembrie 1918 a Adunării Naționale a întregului popor românesc din Transilvania de a se uni cu «țara». Era hotărîrea «Țării Ardealului» de a se uni cu celelalte două țări românești din sudul și din estul Carpaților, cu vechea Țară Românească și cu Moldova, care se uniseră în 1859, formînd o singură țară: România.

Actul de la Alba Iulia reprezintă o împlinire istorică fără întoarcere, adică împlinirea unui proces istoric ireversibil de unificare statală a poporului român, proces care s-a desfășurat încet și pe etape, ca de altfel și în cazul celorlalte state europene, în măsura dezvoltării istorice a vieții popoarelor de pe continentul nostru.

Pașii prin veac ai poporului român către această țintă firească îl mai apropiaseră de ea în diferite împrejurări sau epoci, ajungînd să o atingă pentru un scurt timp, la anul 1601, sub domnia lui Mihai Viteazul. De ea s-a mai găsit destul de aproape poporul român și în epoca lui Cuza Vodă. Atunci, după unirea Țării Românești cu Moldova, inima tuturor românilor începuse să bată pentru «unirea cea mare», pentru desăvîrșirea unirii înfăptuite la 1859, prin unirea celei de a treia țări românești, a principatului Transilvaniei, cu «principatele unite».

Dar teama de această unire a stăpînirilor împilatoare le-a pus precipitat în mișcare să-l răstoarne pe Cuza Vodă și să trimită în locul lui un principe străin și apoi să «unească» Transilvania cu Ungaria la anul 1867, pentru a o lega să nu se mai poată smulge cu ușurință din lanțurile austro-ungare, spre a se uni cu celelalte două țări românești și spre a reface astfel vechea Dacie.

Dar această unire a devenit de atunci o dorință tot mai vie și a rămas o țintă permanentă a strădaniilor și a luptelor poporului nostru, care, deși era împărțit în mai multe formații statale, a fost și a rămas întotdeauna unit din vremea zămislirii sale pînă astăzi.

Unitatea statală. — La 1918 nu s-a înfăptuit deci unirea poporului român, adică unitatea lui națională, ci unitatea lui de stat, unirea lui într-o singură țară.

Cît de reală, de vie și de puternică a fost și pînă atunci unitatea poporului român, o dovedesc o seamă de fapte al căror înțeles este mai mult decît evident.

Cel dintîi dintre aceste fapte îl constituie unitatea limbii românești. Într-adevăr în țara noastră se pot înțelege fără nici o greutate locuitorii din orice parte a pămîntului românesc. Această înțelegere se întemeiază pe elementul latin din lexicul limbii române care constituie fondul ei

principal de cuvinte, fond care n-a putut fi alterat prin nici un fel de influență.

Al doilea dintre faptele grăitoare despre unitatea poporului român, îl constituie cultura și civilizația sa străveche daco-romană, pe care o păstrează cu aceeași sfințenie ca și limba sa maternă.

În tezaurul comun al acestei culturi, care este aceeași pe întreg cuprinsul pământului românesc, se găsesc creațiile artistice ale geniului poporului nostru, de o bogăție fără seamăn și de o vechime milenară, bimilenară, ori chiar multimilenară. Deși de o varietate fără egal, ele au trăsături unitare și apar în mod evident, prin specificul lor, drept creații ale unuia și aceluiași popor.

În rînd cu ele se situează alte creații ale spiritului poporului nostru, care, aplicate la realitățile materiale ale vieții, constituie străvechea sa civilizație.

Al treilea fapt care mărturisește cu aceeași tărie unitatea de totdeauna a poporului român îl formează credința lui creștină, credință de cuprins ortodox, dar de limbă latină.

Această credință, intruchipată în forme și rînduieli bisericești, a fost și a rămas atît de statornic legată de poporul nostru, încît, în limba sa obișnuită, acesta i-a zis întotdeauna «lege românească», spre a se deosebi de credința altor popoare, față de care a arătat însă toată considerația.

Dînd și credinței creștine expresii variate în creațiile sale artistice, poporul român și-a format un tezaur de datine religioase păstrat și cînstît ca un lucru de mare preț și socotit întotdeauna, ca și limba și cultura sa străveche, drept un bun propriu specific al său, un tezaur de valori create de el însuși.

În fruntea acestor valori se situează înmiresmatele colinde care coboară în glas de ingeri cerul pe pămînt și care îngeminează nu numai veacurile ci și mileniile dăinuirii noastre istorice creștine și necreștine, căci mesajul lor vine din străfunduri de istorie, din vremurile imemorabile ale «dacilor nemuritori», cum îi numea Herodot pe străvechii locuitori ai țării noastre.

La valoarea și la puterea de mărturisire a unității noastre ca neam, pe care le reprezintă credința creștină și datinile religioase crescute în aria ei, se mai adaugă unitatea de alcătuire și de lucrare a Bisericii strămoșești, care a răspîndit cuvîntul Domnului nu numai prin viu grai ci și prin scrisul hirograf ori tipărit, turnînd în el întotdeauna dragostea de neam și de țară alături de dragostea de Dumnezeu și de aproapele.

În fine, o nu mai puțin vie și grăitoare mărturisire a unității neamului nostru o constituie socotința sa de totdeauna că, precum el formează un singur popor, tot la fel și pămîntul pe care-l locuiește formează o singură țară, o singură casă și o moșie pămîntească și că aceasta îi aparține lui cu același drept cu care îi aparțin aerul și apa aceluiași pămînt.

Infrătit cu țara sau cu pământul pe care s-a născut, poporul român a făcut din ființa sa etnică și din pământul patriei cele două temelii ale existenței și rostului său între alte popoare și în lume.

Modul în care a înțeles și a trăit unirea sa cu pământul, cu țara, mod care dăinuiește dobândind mereu conținut nou și dimensiuni nebănuite, constituie o trainică trăsătură de unire a întregului nostru popor și o permanentă și vie mărturie a acestei unități.

Înțelegerea legăturii și a unității dintre țară și popor își are începutul în străvechea moștenire dacă, formată în epoca luptei pentru apărarea întregului pământ al Daciei, unificat într-o singură țară încă pe vremea lui Burebista.

O țară, un popor, o istorie

Această troiță a moștenirii dace, dinainte de era noastră s-a ridicat în vremea lui Decebal la valoarea unei înfricoșătoare arme de luptă și ea a rămas înfiptă în conștiința strămoșilor noștri.

Păstrată cu sfințenie și pusă la temelia conștiinței de sine a poporului daco-roman, ea constituie și azi reazimul de nădejde al conștiinței de sine a neamului românesc.

Este nemăsurată puterea de zidire a conștiinței de sine a poporului nostru, pe care o are conștiința legăturii și unirii dintre țară și popor, ca și a continuității acestei legături din vremuri fără de hotare.

Să ne gândim numai cât de vie este în sufletul poporului român conștiința că el se află din veci pe pământul țării sale, că acest pământ este frământat cu singele strămoșilor săi, că plugurile sale răstoarnă glia în care zac osemintele înaintașilor, că pe potecile și pe drumurile pe care le străbate își poartă pașii spre locuri călcate de picioarele părinților și străbunilor din vremea dacilor, că în privirile lui se oglindește același cer cu aceleași constelații, același peisaj, aceeași munți, aceeași codri, aceleași cimpii și ape care i-au văzut pe toți înaintașii lui, că în cîntecele lui răsună toată simfonia, întreaga bucurie și durere a aceloră din neamul lui, trecuți în veșnicie care au trăit de veacuri și de milenii în aceeași țară.

Dar în cuprinsul conștiinței robuste pe care poporul român a manifestat-o întotdeauna despre sine însuși și despre drepturile sale în afară de legătura cu țara a intrat unitatea de limbă, unitatea de cultură și civilizație, unitatea de credință religioasă și, deopotrivă, unitatea de origine pe care o mărturiseau toate acestea.

Pentru afirmarea și apărarea tuturor valorilor care intră în conținutul conștiinței de sine a poporului român și care constituie zestrea sa materială și spirituală, el a trebuit să ducă o luptă continuă. Într-un chip sau altul, aceasta a fost o luptă unită a tuturor românilor.

Lupta dusă cu armele ucigătoare a alternat cu lupta purtată cu armele culturii.

In zările istoriei

Fenomenul atât de complex al originii, al formării și al dezvoltării istorice a poporului român, ca și al conștiinței sale despre unitatea sa, preocupă îndeaproape pe istorici.

O anumită istoriografie opinează că a se vorbi despre conștiința de sine a unui popor, este un lucru prea vag, că aceasta n-ar prezenta o importanță de prim ordin, și că, într-o dezbateră științifică, ar trebui să se recurgă la lucruri mai concrete.

Dar, există, oare, ceva mai concret în viața oricărui popor decît identitatea lui? Și cum se manifestă, oare, această identitate, într-un mod mai concret și mai constant decît prin conștiința de sine a celui corp social care se cheamă popor? Se poate, oare, vorbi despre un popor care încă n-a luat cunoștință de faptul că există, sau de unul care trăiește în neștire, adică fără a ști despre sine cine este, cum de a ajuns să existe, de unde provine și ce rost are, adică fără să-și cunoască identitatea?

Se înțelege că, fără de această conștiință de sine, nici un popor nu-și poate afirma prezența în istorie și nu-și poate legitima identitatea sa în raport cu alte popoare, precum nici un individ fără conștiință de sine nu-și poate afirma o prezență care să însemne ceva în raport cu ceilalți indivizi și care să-i legitimeze identitatea și aspirațiile lui.

Conștiința de sine. — Dar să ne lămurim mai concret asupra a ceea ce se numește conștiința de sine.

Care sînt elementele care intră în alcătuirea conștiinței de sine a unui individ sau a unei colectivități?

Acele elemente care determină identitatea acestora. Acelea prin care se poate răspunde, atât în cazul indivizilor cît și în cazul colectivităților umane, la o serie de întrebări inevitabile și care în mod mai precis sună astfel: Cine este? De unde este? Ce urmărește în viață sau ce rost are? Ce mijloace folosește pentru a se realiza sau pentru a-și îndeplini rostul? Ce însușiri caracteristice are și ce capacitate de a le folosi? Răspunsul la aceste întrebări arată identitatea umană a insului, ca și identitatea fiecărui grup sau colectivități umane.

Bună sau rea, de proporții mai mari sau mai mici pe scara raporturilor dintre identitățile individuale sau colective posibile, identitatea fiecărui ins, ca și a fiecărei colectivități umane, se aduce la expresie în mod spontan și automat prin conștiința de sine a individului sau a grupului social.

Identitatea oricărei persoane se reflectă în conștiința sa de sine cu o imagine completă a individului și, tot la fel, identitatea unei colectivități se reflectă în conștiința sa de sine ca o imagine completă a colectivității respective, fie că această se cheamă o familie, un grup cît de mic, un trib, o gîntă, un popor, o națiune. Pentru afirmarea, conservarea și apărarea identității proprii, ca și pentru realizarea aspirațiilor firești legate de această identitate, luptă din răputeri și cu deplină conștiință de sine fiecare individ și fiecare colectivitate umană.

Întreaga luptă pe care o desfășoară sub călăuza conștiinței de sine un individ constituie în mic istoria individului respectiv, adică afirmarea și desfășurarea în timp a identității lui proprii. Tot la fel, lupta unei colectivități umane desfășurată sub călăuza conștiinței de sine constituie, în mare și în sens propriu, istoria acelei colectivități, adică afirmarea și desfășurarea în timp a identității ei proprii.

Nu există nici o formă de viață umană cu identitate proprie care să nu-și aibă propria sa istorie, iar această istorie nu se reflectă și nu se concretizează în mod mai deplin în nimic altceva decât în conștiința de sine a oricăreia dintre aceste forme. De aceea, se poate spune, pe bună dreptate că fiecare popor care are o conștiință de sine bine formată este el însuși istoria sa vie, după cum fiecare individ deplin conștient de sine reprezintă identitatea sa vie. Iar istoria trebuie să reflecte identitatea sau conștiința de sine a poporului nostru, cu tot ce are el esențial sau specific.

Retragerea stăpînirii române din Dacia nu înseamnă că n-a mai rămas pe teritoriul patriei noastre nici urmă de roman, nici de dac de limbă latină, nici de credință creștină sau de orice alte elemente care ar fi făcut posibilă dănuirea pe teritoriul Daciei a unei populații de limbă și de cultură latină. Este puerilă ipoteza că atunci cînd s-a infiltrat creștinismul pe teritoriul Daciei, acesta n-ar fi fost de limbă latină; se știe prea bine că în epoca respectivă limba întregului Imperiu roman era limba latină și că nici vorbă să fi existat vreun mare centru de iradiere misionară a creștinismului prin veacul al IV-lea la Constantinopol, care devine capitală a imperiului roman abia de la anul 330. Mărturiile vechilor scriitori creștin: Justin Martirul (— 165), Tertulian (— 220) și Origen (— 253), ca și alte mărturii istorice și arheologice care atestă existența creștinismului pe teritoriul Daciei începînd din veacurile al II-lea și al III-lea și înfirmă părerile că numai în sudul Dunării putea exista creștinism din cele mai vechi timpuri, dar că la nordul Dunării îi era interzis accesul. Este firesc ca istoria să nu fi înregistrat data sau vremea convertirii noastre la credința creștină, deoarece poporul român a apărut creștin în istorie.

Încetul cu încetul din micile formații statale românești de tip barbar sau semibarbar, pe teritoriul Daciei se formează, după epoca stăpînirii romane, state unitare de proporții mai mari decât cele tribale. Dacă poporul dac înfăptuise astfel de state unitare în cuprinsul Daciei preromane în vremea lui Decebal și chiar cu un veac înainte, sub Burebista, același popor, ridicat la o nouă treaptă de cultură și civilizație, ca popor daco-roman, n-a fost lipsit de această puțință, ba, din contră, a dobîndit-o într-o măsură și mai mare.

Cei care s-au datat la denaturări ale istoriei noastre naționale au avut un singur țel: acela de a submina, prin săparea continuă la temelia ei, conștiința de sine a poporului român, pentru ca acesta să piardă încrederea în sine, să-și demobilizeze energiile creatoare și să-și destrame puterea de rezistență în fața vicisitudinilor.

Însă, orice pagină ai deschide din istoria patriei, se simte în ea autenticul românesc, se simte legătura cu poporul ; din ea respiră cultura noastră străveche, satul românesc cu creațiile lui, cu zestrea lui ce vine din adîncul vremurilor imemorabile : colindele, doinele, metru specific al muzicii și dansului popular, încrustările măiestre pe obiectele casnice, pe vase, pe donițe, pe ciubere, pe garduri, pe troițe, pe porți, pe stîlpii sulașelor, pe ușile și pridvoarele bisericilor și pe atîtea alte obiecte ; în paginile istoriei patriei se găsesc și respiră basmele, legendele și vorbirea figurată ori în pilde a poporului nostru și, în genere, folclorul lui de o bogăție fără seamăn de parcă în el se răsfrînge caleidoscopic toată creația unui potop de veacuri și chiar de milenii, a lumii în care dăinuie aproape fără de început.

Cărturarii în al căror scris s-a reflectat conștiința de sine și s-a consemnat astfel identitatea poporului român au tors firul istoriei pămîntului și poporului român, istorie în care vorbește conștiința de sine vie, dirză și pe măsura ființei sau identității sale proprii.

Începînd cu cronicarii, trecînd la Dimitrie Cantemir, la Gheorghe Șincai, Petru Maior, Samuil Micu, Mihail Kogălniceanu, B. P. Hasdeu, N. Densușianu, A. D. Xenopol, V. Părvan, N. Iorga ș.a., cu toții au cuprins și au reflectat în scrisul lor conștiința de sine a poporului român, manifestată în conștiința unității sale etnice, în conștiința unității sale de limbă, de cultură, de credință religioasă, în conștiința legăturii cu pămîntul, a vechimii și autohtoniei, ca și în aceea a vredniciei proprii și a înzestrării sale viitor de bogate și de variate.

Oglîndînd în scrisul lor toate aceste elemente care reprezintă componentele conștiinței de sine a poporului român, ei au închegat o adevărată istorie națională, o istorie prin care vorbește însuși poporul, și vorbește de la sine într-un limbaj limpede și deplin înțeles.

Încheгатă din elemente, reprezentînd imemoriala lui zestre etnică, valorile create prin munca și prin lupta sa din epoca romană și pînă astăzi, conștiința de sine a poporului nostru nu apare — în decursul îndelungatei sale istorii — stăpînită de nici un fel de sentimente negative sau de resentimente față de alte popoare, de alte rase, de alte culturi, de alte limbi sau de alte credințe religioase. Ea nu-i plămădită nici din ură față de străini, nici din împrumuturi sau imitații, nici din cuceriri și din asupriri, ci din înțelegere și din dragoste pentru toți oamenii, din respect față de tot ce reprezintă fiecare dintre popoarele cu care a venit în contact, față de valorile și creațiile, ca și față de drepturile acestora. De aceea, poporul român s-a manifestat întotdeauna tolerant față de toată lumea, cultivînd mereu sentimente de dragoste frățească și dorințe de pace cu toți cei de aproape și de departe.

Privită în perspectivă istorică și în componentele ei actuale, această atitudine a poporului român trebuie înțeleasă ca fiind determinată de o sănătoasă și robustă conștiință de sine, care-l face să se cunoască bine pe sine însuși, să-și cunoască măsura rosturilor și drepturilor sale, să res-

pecte egala îndreptăţire a tuturor la ceea ce li se cuvine, dar în acelaşi timp nici să nu renunţe la propria sa identitate, la drepturile sale legitime şi nici să nu se sperie de nici o primejdie care l-a păscut sau care-l va mai paşte în decursul devenirii sale istorice.

Istoria care nu reflectă conştiinţa de sine a unui popor este o ţesătură de «basne», cum zicea cronicarul, care constituie tot atâtea batjocuri la adresa poporului respectiv. De aceea se poate spune, cu drept cuvânt, că adevărata istorie este conştiinţa de sine a oricărui popor, a oricărei colectivităţi.

Numai adevărata noastră istorie ne arată într-un chip precis identitatea noastră obştească, identitatea noastră naţională, aceea pe care o simte şi o trăieşte în mod real fiecare fiu conştient al poporului nostru şi care constituie suportul eului nostru colectiv.

Lumină nouă

După cum s-a văzut şi precum se înfăţişează lucrurile în mod real chiar şi pentru mintea celui mai simplu muritor, istoria este cu adevărat conştiinţa de sine a unui popor, sau a oricărei colectivităţi umane.

Departe de a fi o simplă îngrămădire de date înşirate într-un mod mai mult sau mai puţin logic, mai mult sau mai puţin izbutit, ea reflectă pe ecranul conştiinţei fiecărui popor acele elemente de trăire şi de afirmare în timp a corpului social respectiv, care îi conturează identitatea.

Nici un fenomen din viaţa unui popor sau din viaţa oricărei alte colectivităţi ori instituţii nu poate fi luat izolat, nu poate fi privit în cadrul exclusiv al dimensiunilor proprii, ci numai în ansamblul de condiţii în care s-a produs ori a apărut.

Căci oricât de important ar fi vreun astfel de fenomen, fie pentru o colectivitate, fie ca auxiliar pentru lămurirea prin el a vreunei probleme de mare interes, este cu neputinţă să fie apreciat axiologic sau să ajute la înţelegerea altui fenomen, dacă el însuşi nu-i lămurit şi înţeles în mod just, adică dacă n-a fost situat, văzut şi pătruns ontic, în raport cu ansamblul stihilor care îl condiţionează.

Detăşat de realitatea care-l generează şi privit izolat, orice fenomen poate fi văzut şi înţeles ca o apariţie pe jumătate cognoscibilă şi explicabilă, pe jumătate enigmatică ori miraculoasă.

Abordat sub această înfăţişare, toţi cei care-l examinează printr-o optică îngustă încearcă să-l dezghioace pînă la limitele cognoscibilului pragmatic, de laborator, sau de vitrină. Dincolo de aceste limite, ei încrucişează braţele sau declară plini de suficienţă şi sentenţios: *ignoramus et ignorabimus*, tăgăduind oricui dreptul de a vedea lucrurile mai departe ori mai adînc decît ei, de a situa fenomenul într-un orizont mai larg care să depăşească graniţile unui profesionism îngust, adesea meschin.

Asemenea procedee de studiu şi de aventură ştiinţifică abundă în întreaga cultură umană în cantităţi exportabile. Nici şocul pe care l-au provocat clanului de cărturari alchimişti, neverosimile cuceriri ale ştiinţei contemporane nu le-a adăugat nici o palmă la statul lor cărturăresc.

Retranșați în niște monaște asemenea adăposturilor de bombardamente, ei continuă să nu admită progresul pe care totuși nu-l pot opri.

Fenomenul apariției poporului român în zărilor istoriei și al conturării conștiinței lui de sine, care s-a afirmat cu puterea de fenomen originar și ireversibil în 1918, face parte dintre problemele față de care s-a practicat multă vreme atitudinea lui «ignoramus et ignorabimus», în baza cărei atitudini au fost privite cu scepticism toate încercările de a rupe cercul ignoranței și de a lărgi orizontul cercetării și cunoașterii mai cuprinzătoare a fenomenului.

Spre a vorbi mai concret și mai explicit, vom releva câteva probleme fundamentale ale istoriei noastre și deci ale conștiinței de sine a poporului român, față de care s-a practicat și se mai practică atitudinea antiștiințifică menționată.

Cea dintâi și aceea care constituie principala piatră de poticnire pentru cărturarii cu acest fel de orizont, este problema autohtoniei, adică a originii și vechimii românilor pe pământul Daciei.

După cum se știe, această problemă este strâns legată de aceea a pătrunderii creștinismului în Dacia și a formei în care a fost adoptat acesta.

Lăsând la o parte unele tradiții destul de întemeiate în privința propovăduirii credinței creștine prin părțile noastre chiar din epoca apostolică, trebuie să reținem ca certe următoarele fapte :

— faptul că în epoca apostolică, prin lucrarea Sfântului Apostol Pavel și a unui mare număr de slujitori bisericești și de simpli credincioși, creștinismul s-a răspândit în întreaga Peninsulă Balcanică ;

— faptul că Peninsula Balcanică făcea parte din Imperiul roman de aproape un veac și jumătate î.d.Hr. și că în acest răstimp limba latină se generalizase în sudul Dunării ;

— faptul că dacii din nordul Dunării — care erau de pe atunci un popor numeros și puternic și a căror stăpânire s-a întins și la sudul Dunării chiar în veacul I — au avut întotdeauna strânse legături cu populația de limbă latină din sudul Dunării și cu deosebire în veacul I î.d.Hr.

Ignorind aceste fapte care arată că a existat posibilitatea reală ca religia creștină să pătrundă și la nordul Dunării încă din veacul I d. Hr., în problema de a se ști dacă inițial creștinismul a fost adoptat în forma lui latină sau în forma lui grecească, se încearcă a se susține, împotriva evidenței, că acesta ar fi fost adoptat în forma lui orientală, cu motivarea menționată deja că nici măcar în veacurile al II-lea — al III-lea (cînd se pretinde că ar fi intrat în limba română termenii latini ai religiei creștine) noi n-am fi existat ca popor și deci n-ar fi avut cine să-și însușească creștinismul.

Intr-o a doua problemă, strâns legată de aceasta, și anume în aceea de a se ști cum de s-a păstrat în rîndul credincioșilor Bisericii noastre străvechiul text latin al rugăciunii Tatăl nostru, iar nu textul grec sau slav, se răspunde cu «ignoramus», deși este evident că însuși acest text constituie dovada cea mai sigură și cea mai grăitoare că noi am primit creștinismul în forma lui latină și că poporul nostru s-a format într-o epocă

anterioară migraţiunii popoarelor, pentru că numai dacă era deja format putea să aibă o limbă latină, pe care n-ar fi avut ocazia s-o înveţe de la nici unul din aceste popoare.

Se ştie că textul acestei rugăciuni, care este mărturisirea cotidiană de credinţă a creştinilor din neamul nostru şi cea mai scurtă scară către ceruri a sufletului lor, cuprinde 99 la sută cuvinte de origină latină.

Cine a păstrat acest tezaur, document şi monument al limbii, al credinţei şi al identităţii noastre etnice?

Numai poporul român. El este documentul viu care-şi atestă propria identitate.

Aserţiunile că textul românesc al acestei rugăciuni ar fi fost introdus târziu, spre a înlocui «ocinaşele», nu arată decît lipsa de documentaţie.

În legătură cu problema autohtoniei noastre în Dacia şi cu persistenţa populaţiei autohtone a pămîntului nostru şi după retragerea la anii 271—275 a stăpînirii romane, este concludentă asemănarea somatică şi vestimentară a populaţiei de pe întreg pămîntul locuit azi de români cu populaţia dacă de pe Columna de la Roma a împăratului Traian. Iar Columnei lui Traian şi populaţiei în cauză nu li se poate nega caracterul de monumente, pentru a fi socotite numai simple documente.

Care din cele două monumente reprezintă originalul: Columna lui Traian, sau populaţia pămîntului românesc? Oare cioplitorii Columnei lui Traian s-au folosit ca model de populaţia Daciei, ori această populaţie şi poporul român de azi s-au folosit de Columna lui Traian spre a-şi modela chipul şi spre a-şi confecţiona o identitate etnică după dacii de pe columnă?

Există, oare, pe pămîntul patriei noastre vreun monument mai vechi decît însuşi acest monument viu care este înfăţişat pe columna lui Traian, care dăinuieşte şi azi şi care datează dinainte de venirea romanilor în Dacia şi de dinainte de Hristos?

Un alt fapt, a cărui tilcuire confirmă cele de mai sus, este de dată mai tîrzie şi constă în următoarele: este dovedit documentar că în ţările româneşti au existat în veacul al XIII-lea episcopii catolice. Nu ar fi însă dovedită documentar existenţa în aceea vreme a episcopilor ortodocşi în aceste ţări şi nici state româneşti, din care cauză se pretinde că toată istoria noastră ar fi «o enigmă şi un miracol».

Minecînd de la nişte premise, care nu sînt de fapt decît nişte prejudecăţi antiştiinţifice, potrivnice oricărei logici, s-a luat o atitudine deopotrivă de absurdă în problema capitală a începuturilor organizării noastre bisericeşti şi de stat, spunîndu-se că abia în veacul al XIV-lea am fi apărut ca popor, ca Stat şi ca Biserică pe arena istorică, fiindcă abia de atunci sîntem atestaţi «documentar» în mod neîndoielnic.

Pentru asemenea pseudocărturări, orice spectru de idei sau de scornitură împotriva poporului român constituie un document de luat în seamă, pe cînd însăşi limba atît de latină a poporului nostru n-are ca-

racter de document. Ea există, dar este o enigmă. Este prea vie și prea grăitoare ca să fie luată drept document. Nici textul străvechi al rugăciunii Tatăl nostru nu le spune nimic, nici măcar atît că ar fi el însuși un document, și de aci conclud că în cazul istoriei vechi a patriei noastre, avem de a face deci cu un «vid istoric».

Explorînd vidul istoric ca și pe cel logic, ei nu găsesc nici un punct de sprijin pentru istoria și cultura poporului român prin veacurile mai vechi. Nu numai că se miră, dar se și indignează cînd le cade în cap cîte o ghindă din stejarul istoriei noastre, fie chiar sub formă de Pravilă mai contondentă, cum este aceea a lui Alexandru cel Bun — și își zic, ca cel din poveste: «Ce nepotriveală: la așa copac mare, așa niște fructe mici?» În așteptarea ca stejarul să rodească dovleci, ei declară că nu există nici stejar, nici ghindă.

Căzuți în idolatrie față de tot ce nu intră în aria istoriei pămîntului nostru și a oamenilor lui, unii ca aceștia au pretins că pînă și numele poporului și al țării noastre, ca și toate cuvintele pe care le exprimă identitatea națională — român, românesc, România etc. — ar avea te miri ce înțeles exclusiv bizantin sau unul nedescifrat și că abia în epoca lui Cuza Vodă ar fi fost introduse de niște cărturari burghezi, care au avut fantezia să-și dea cu farduri de noblețe pe chipul lor de rustici cvasibarbari.

Dar, oare, tot de la aceștia a învățat, în vremuri străvechi, poporul nostru să se numească român? Și tot de la ei au aflat poate și cronicarii și alți cărturari «din vremi bătrîne de demult» că erau români?

Nu cumva vor fi descoperind asemenea cărturari că smeritul oste-nitor de la Brașov, Coresi, diaconul cărturar (î 1583) și traducătorii Palici de la Orăștie (1582) au învățat de la Mihail Kogălniceanu să-i boteze «români» pe valahi?

Sau poate va fi procedat la fel și mitropolitul Ardealului Simion Ștefan, cînd dă la iveală în limba română Noul Testament de la Bălgrad, la anul 1648?

De ce toți aceștia nu le vor fi zis valahi românilor și de ce vorbesc de români și de limba românească, iar nu de ardeleni sau transilvăneni și de vreo limbă ardelenescă?

Sau poate și Varlaam mitropolitul Moldovei, tot de la fanteziștii din vremea lui Cuza Vodă va fi luat învățătura să-și boteze Cazania sa — tipărită la Iași în 1643, cu litere chirilice — Cartea românească de învățătură? De ce nu i-o fi zis Varlaam, tocmai fiindcă apărea la Iași: «Carte moldovenească de învățătură» — ori altfel.

Și de la cine va fi învățat Eustratie, logofătul cărturar care a trudit la întocmirea Pravilei lui Vasile Lupu, tipărită tot la Iași în 1646, să-i zică și acesteia tot Carte românească de învățătură?

Aceste probleme fundamentale ale istoriei noastre abordate în cadrul realităților de neignorat și situate în lumina care se răsfrînge din acestea asupra lor ușurează înțelegerea corespunzătoare și justă a marelui act al Unirii din anul 1918.

Departe de a fi un miracol și cu atât mai puțin rezultatul jocului unor forțe oarbe sau al aranjamentelor diplomatice, actul Unirii Transilvaniei cu România, din 1918, apare ca o încoronare a luptei întregului nostru popor pentru refacerea unității sale de stat, sfărîmată de vitregia vremurilor, dar păstrată și înnoită mereu în conștiința sa de sine, în care fara lui s-a oglindit mereu ca o unitate a cărei trăinicie a fost și s-a dovedit de nebiruit.

Relevînd o seamă de realități, am socotit că nu putem face abstracție de aceste lucruri, convinși că aceste interese pot fi servite numai de cunoașterea adevărată, științifică, a lucrurilor. Însemnăm aici încă un lucru, binecunoscut de altfel, și anume contribuția statornică și hotărîtoare la multe răscuri ale istoriei pe care a adus-o Biserica strămoșească la marile acte de afirmare a prezenței poporului român în istorie, contribuție la marile acte de înfăptuire a aspirațiilor sale.

Biserica Ortodoxă Română a fost una din pîrghiile de rezistență ale poporului nostru în vremurile de restriște din veacurile întunecate ale migrației popoarelor și în epocile de asuprire din partea altor neamuri. Dar ea a fost totodată și o armă de luptă pentru apărarea identității etnice a poporului român, pentru întărirea și apărarea unității sale, pentru apărarea și dezvoltarea valorilor culturii sale străvechi, pentru eliberarea sa de sub jugul oricărei înrobiri, ca și pentru cucerirea independenței și a unității sale de stat.

În nici o vreme și din nici o luptă a poporului român Biserica Ortodoxă Română nu a fost absentă, ci a stat alături de fiii săi credincioși, ale căror suflete le-a străjuit mereu, din epoca zămislirii neamului nostru pînă azi.

Prin modul simplu și profund uman în care ea a propovăduit și a trăit adevărurile evanghelice, a sădit și a întărit continuu simțul dreptății și al omeniei în sufletele credincioșilor săi, învăluindu-le în suflarea caldă a dragostei de aproapele și contribuind astfel în mod esențial la întărirea unității morale a poporului român, a atitudinii lui atât de omenoase față de alte popoare și a solidarității cu acestea în duhul dragostei și al păcii.

Impletindu-și existența și lucrarea sa de fiecare zi cu aceea a poporului român, întreaga istorie a Bisericii noastre ortodoxe este țesută împreună cu pinza destinului poporului român.

Cu acest profil și cu această vrednicie s-a înfățișat Biserica străbună și și-a spus cuvîntul la Alba Iulia în 1918. Era cuvîntul întregii Biserici strămoșești, după cum era și cuvîntul întregii suflări românești.

Păstrătoare fidelă a bunelor sale rînduiri tradiționale, de sprijini-toare activă a luptei poporului nostru, ea s-a găsit și de atunci încolo, inclusiv la răscrucea de la 23 August 1944, și se găsește și astăzi alături de poporul român în lupta lui de făurire a unei vieți noi.

Orientată mereu după năzuințele credincioșilor săi și îndrumată de cirmuitoarii săi firești, în frunte cu Prea Fericitul nostru Părinte Patriarh Justinian, ea are și astăzi drum comun cu poporul împreună cu care s-a născut și ale cărui aspirații le slujește ca pe propriile sale aspirații.

Părtași la noua zildire

În lumina considerațiilor prilejuite de situarea problemei Unirii din 1918 în ansamblul realităților și condițiilor care au determinat întreaga devenire istorică a poporului român, sintem îndreptățiți să spunem că niciodată nu s-a manifestat mai deplin conștiința de sine a poporului nostru ca în anii luptelor lui pentru deplina eliberare națională și socială, care au urmat după cel de al doilea război mondial.

Sub conducerea celor mai buni fii ai poporului, întreaga obște a neamului nostru a urcat scări noi de lumină și a sfărîmat toate lanțurile, descătușîndu-și energiile ferecate, lărgindu-și nebănuit de mult cuprinsul conștiinței de sine și cîmpul creației sale.

Cu fiecare pas pe căile progresului științific și social s-a întărit și a dobîndit proporții tot mai mari legătura întregului corp social al țării, afirmîndu-se unitatea lui de nezdruincinat în jurul idealurilor noi ale întregii națiuni și în jurul conducătorilor ei iscusiți.

Interpretînd fidel aspirațiile întregului popor și organizînd lupta pentru înfăptuirea lor, conducătorii țării noastre au îndrumat această luptă într-un mod fericit, asigurînd independența națională și suveranitatea statului, egalitatea în drepturi cu alte națiuni și state, și apărînd cu fermitate libertățile cucerite și toate înfăptuirile poporului împotriva oricărui amestec dinafară în treburile interne ale țării.

Toate transformările care s-au înfăptuit în viața materială și în conștiința de sine a poporului român au făcut să devină realități visurile și dezideratele ctitorilor marii Uniri de la 1 decembrie 1918 și să capete un și mai viu impuls după 1944.

Înlăturat la 30 decembrie 1947, ultimul bastion al vechiului regim, monarhia, au început să răsară ca din pămînt, deși în condiții încă extrem de grele, noile așezăminte ale vieții deplin libere a poporului român, în frunte cu cetățile industriei și ale științei.

Angajat cu toată ființa sa în construirea vieții celei noi, poporul român s-a simțit, cu fiecare zi mai mult, formînd o singură unitate cu fiii naționalităților conlocuitoare, pentru ca această unitate să se maturizeze și să ajungă la cea mai înaltă expresie a ei prin constituirea Frontului Unității Socialiste, care încadrează întregul popor.

Sub simbolul acesta al unității de nezdruincinat, Biserica Ortodoxă Română, alături de întregul popor român, întîmpină cea de a douăzecea aniversare de la instaurarea Republicii ca formă ideală de organizare statală în viața poporului român.

Cît de largă, de cuprinzătoare și de deplină este această unitate, stă mărturie faptul că atît în Consiliul Național al Frontului Unității Socialiste cît și în celelalte formații ale lui sînt reprezentate și Cultele religioase din patria noastră, prin slujitorii lor.

Că pas imens, gigantic, a făcut poporul român de la Unirea din 1918 pînă în zilele noastre !

În decursul unei generații s-au înfăptuit adevărate miracole !

Poporul român, afirmîndu-și individualitatea sa, apărîndu-și drepturile și întărîndu-și mereu unitatea moral-politică, vrea să trăiască în pace și în bunăînțelegere cu toată lumea, gata să-și ofere ajutorul său tuturor celor animați de sentimentele păcii și ale coexistenței pașnice. Este însă dreptul său să-și construiască o viață cît mai fericită și cît mai liberă și să aștepte ca acest drept să-i fie întocmai recunoscut.

Cu credința nestrămutată în Cîrmuitorul ceresc al destinelor tuturor popoarelor, Sfînta noastră Biserică Ortodoxă Română binecuvîntează toate strădaniile și biruințele poporului român și se identifică cu toate aspirațiile lui legitime ca totdeauna în trecutul de luptă al poporului nostru.

PASTORALE SCRISORI IRENICE

PASTORALA

TRIMISĂ CLERULUI ȘI CREDINCIOȘILOR DE PREA FERICITUL
PATRIARH JUSTINIAN CU PRILEJUL SFINTELOR SĂRBĂTORI
ALE NAȘTERII DOMNULUI DIN 1968

Cu prilejul marilor praznice bisericești și al altor evenimente deosebite, înțîistătătorii și ierarhii Bisericilor creștine adresează cuvînt de învățătură și de îndrumare păstoriților lor pentru întărirea și adîncirea vieții creștine. Respectînd această tradiție de veacuri, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a trimis cu prilejul sfințelor sărbători ale Nașterii Domnului, din anul 1968, următoarea scrisoare-pastorală, cu învățături și povățuiri duhovnicești și cu tradiționalele urări de Anul nou :

«Iată Fecioara va avea în pîntece și va naște Fiu și vor chema numele Lui Emanuel, care se tîlmăcește : cu noi este Dumnezeu» (Matei I, 23).

Iubiții mei fii sufletești,

«Fecioara, astăzi, pre Cel mai presus de ființă naște și pămîntul peștera Celui neapropiat aduce...» ; Păstorii pe Cel născut îl slăvesc, magii cu steaua călătoresc, aducînd daruri Stăpînului, iar îngerii neîncetat cîntă : «Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pămînt pace, între oameni bună învoire» (Luca II, 14).

În biserici se vestește: «Hristos se naște, măriți-L; Hristos din ceruri, întâmpinați-L». Este praznicul Nașterii Domnului, la care, în cei 20 de ani, de când Pronia cerească Ne-a rînduit Arhipăstorul vostru sufletesc, an de an, v-am împărtășit cuvînt de învățătură, pentru ca să creșteți în viața duhovnicească. Vor fi necesari încă mulți ani de străduințe, prin credință și meditație, pentru a putea pătrunde înțelesurile venirii Fiului lui Dumnezeu în lume. Ea rămîne «marea taină a creștinătății» (I Timotei III, 16), o minune dumnezeiască, de care, cu cît te apropii mai mult, cu atît măreția ei crește ca un munte uriaș de necuprins în întregimea lui.

Credincios deci tradiției din Biserica noastră strămoșească, vă împărtășesc și anul acesta din gîndurile și căutările Mele, socotindu-mă prin acestea părtaş împreună cu voi la mărețul praznic al Nașterii Domnului.

Iubiții mei,

Cunoaștem din cercetarea Sfințelor Scripturi și din învățătura Bisericii noastre Ortodoxe, că Dumnezeu a descoperit oamenilor toate adevărurile cîte sînt necesare pentru mîntuirea lor. Descoperirile acestea s-au făcut prin aleșii Lui «vasă de cinste, sfințite, de bună trebuință Stăpînului, gătite spre orice lucru bun» (II Timotei II, 21), la timpul potrivit și rînduit din veac de înțelepciunea dumnezeiască.

«Iar cînd a venit plinirea vremii», Dumnezeu ne-a făcut cea mai măreață, mai completă și desăvîrșită descoperire, trimițînd în lume «pe Fiul Său, Unul-Născut, Care s-a născut din femeie și a fost supus sub lege» (Galateni IV, 4).

Prin «plinirea vremii» trebuie să înțelegem atît pregătirea lumii de a primi, de a înțelege și de a urma pe Dumnezeu cel întrupat, cît și desăvîrșirea «vasului de aur» prin care s-a descoperit oamenilor «taina cea din veac ascunsă și de ingeri neștiută» (tropar glas IV), Prea Sfînta Fecioară Maria, Născătoarea de Dumnezeu.

De aceea nu putem cînsti după cuviință Nașterea Domnului fără a înțelege meritele deosebite ale Sfîntei Sale Maici în economia mîntuirii noastre.

Iubiții mei fii sufletești,

Alegerea Sfîntei Fecioare ca vas ales din care să se nască Pruncul Iisus, s-a făcut din veac, o dată cu hotărîrea Sfîntei Treimi de a răscumpara neamul omenesc din robia păcatului prin întruparea Fiului lui Dumnezeu.

Ea se face cunoscută primilor oameni o dată cu izgonirea lor din rai, cînd Dumnezeu a zis diavolului: «vrăjmășie voi pune între tine și între femeie, între sămînța ta și sămînța ei. Aceasta îți va zdrobi capul» (Facere III, 15).

Se descoperă apoi proorocilor și profeților, care o vestesc lumii de pe atunci în cuvinte înaripate, cîstind frumusețea duhovnicească și măre-

fia Maicii Domnului : «Stătu-t-a împărăteasa de-a dreapta Ta, în haină aurită îmbrăcată, prea împodobită», cîntă prin liră psalmilor proorocul și împăratul David (Ps. XLIV, 10), iar proorocul Isaia impresionează prin preciziunea viziunii sale, cînd spune : «Iată Fecioara va avea în pîntece și va naște Fiu și vor chema numele Lui Emanuil, care se tâlmăcește : Cu noi este Dumnezeu» (Isaia VII, 14 și Matei I, 23).

Căpetenia îngerilor, Arhanghelul Gavril, trimis de Dumnezeu, îi binevestește Nașterea Fiului lui Dumnezeu prin cuvinte de înaltă cînstire, zicînd : «Bucură-te, ceea ce ești plină de dar, Domnul este cu tine. Bine-cuvîntată ești tu între femei» (Luca I, 28), adăugînd : «Nu te teme, Marie, căci ai aflat har la Dumnezeu. Și iată vei zămisi în pîntecele tău și vei naște un fiu și vei chema numele lui Iisus» (Luca I, 30—31). «Atunci Maria a zis către înger : Cum va fi aceasta, de vreme ce eu nu știu de bărbat ?» (Luca I, 34). *Dar îngerul i-a răspuns* : «Duhul Sfînt va pogori peste tine și puterea Celui Preaînalt te va umbri ; pentru aceasta și Sfîntul care se naște din tine, Fiul lui Dumnezeu se va chema» (Luca I, 34—35).

Sfînta Fecioară s-a supus întru totul voii lui Dumnezeu și I-a slujit ca mamă în smerenie, ascultare și așteptare. De la Nașterea Mintuitorului și pînă la Înălțarea Sa la ceruri, afară de ucenicii și Sfinții Apostoli — care acordau Maicii Domnului o cînstire deosebită — lumea nu știa prea multe despre viața ei, dar a intuit permanent prezența ei, în jurul Fiului Său. Această intuiție a însușit pe femeia din popor, care, la auzul învățăturii Mintuitorului, a strigat : «Fericit este pîntecele care te-a purtat și sinii la care ai supt» (Luca XI, 27).

Este prima cîntare de mărire, pe care lumea creștină a adus-o Maicii Domnului, cînd era în viață.

După Înălțarea la cer, Maica Domnului, din casa Sfîntului Apostol Ioan, a continuat lucrarea Fiului său, îmbărbătînd pe Apostoli în misiunea lor și ocrotînd prin rugăciunile ei pe creștini.

Iată de ce, iubiții mei, în cîntările Bisericii Ortodoxe, Maica Domnului este împodobită cu salba nesfîrșită a celor mai alese însușiri, ca : izbăvirea lacrimilor Evei, Steaua care a arătat Soarele, Stilpul de foc care povățuiește pe cei din întuneric, Pămîntul făgăduinței, pom cu luminoasă roadă, Scară către cer, brazdă în care a crescut înmulțirea milei, scaun al Împăratului ceresc, Cheia ușilor raiului, temeiul cel tare al credinței, comoara rînduiei lui Dumnezeu, ușa mîntuirii, paharul care împarte bucuria, acoperămintul lumii, stilpul neclătit al Bisericii mai înalt decît cerurile și mai curată decît strălucirea soarelui, sfîntă mai mare decît toți sfinții, mai cînstită decît heruvimii și mai mărită fără de asemănare decît serafimii.

Această preacînstire mai mare decît a tuturor sfinților, se dă Maicii Domnului pentru că ea singură s-a învrednicit și a primit de la Dumnezeu cîntea cea mai mare, de a naște pe Iisus și pentru că, prin această naștere, a fost curățită de păcate, mai mult decît ori ce altă ființă din cele cu trup pămîntesc.

Tot de aceea, o numim «Preacurată» și «pururea Fecioară» și o numim, în sfârșit, «Născătoare de Dumnezeu» sau «Maica lui Dumnezeu», pentru că Cel ce s-a născut dintru dinsa, după firea omenească, este însuși Fiul lui Dumnezeu, după cum ne arată cîntarea bisericească : «Taina cea din veci se descoperă astăzi ! Dumnezeu, Cuvîntul lui Dumnezeu, Fiul Fecioarei se face» (Din Acatistul preasfintei Născătoare de Dumnezeu).

Iubiți fii duhovnicești,

Dacă aceasta a fost rînduiala Maicii Domnului în planul mîntuirii noastre, se cuvine iarăși să dăm slavă lui Dumnezeu, că și după trecerea ei din viața aceasta, nu a încetat rolul ei de ocrotitoare a credincioșilor, așa cum cîntă Biserica la Adormirea ei : «Întru naștere fecioria ai păzit, întru adormire lumea nu ai părăsit, de Dumnezeu Născătoare... ! (Troparul).

Ocrotirea Maicii Domnului este mijlocirea ei pentru noi, către Fiul ei, Mîntuitorul nostru Iisus Hristos.

Ocrotirea Maicii Domnului este rugăciunea ei neîncetată pentru lume, rugăciune care sprijină rugăciunile noastre, ca să se urce la tronul Fiului ei, la Domnul și Mîntuitorul Iisus Hristos.

Proorocul Isaia, văzînd mai dinainte Nașterea Mîntuitorului Hristos, îl numește : «Domn al Păcii» ; «Părinte al veacului ce va să fie», Care va aduce «pace peste domni și sănătate». Prin aceasta, Maica «Domnului Păcii» este deci și «Maica Păcii» ; iar în vremea cînd în lume se tulbură și se războiesc popoarele, se cuvine ca noi cei credincioși să întărim rugăciunile noastre către dinsa, pentru ca ocrotirea ei să ne fie scut împotriva tuturor încercărilor războinice.

Să ne rugăm Maicii Domnului, ca ceea ce a adus în lume pe «Domnul Păcii», să fie mijlocitoare către Fiul ei, Domnul nostru Iisus Hristos, cerîndu-I necontenit să dăruiască lumii viață și pace.

Cea mai frumoasă închinare, pe care o putem aduce Maicii Domnului în aceste sărbători ale Nașterii Mîntuitorului Iisus Hristos, este aceea a dorinței de pace și bună înțelegere.

Ingerii au cîntat în noaptea Nașterii Domnului : «Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu, și pe pămînt pace, între oameni bună învoire». Această veste formează temelia întregii vieți.

De aceea, în aceste zile de prăznuire, noi creștinii se cuvine să aducem Dumnezeiescului Prunc și Maicii Sale ca daruri : aurul credinței noastre curate, tămîia rugăciunilor noastre smerite și smirna faptelor noastre de dragoste și pace !

Împreună cu voi, iubiții mei fii sufletești, mă rog Fiului lui Dumnezeu, «Care pentru noi oamenii și pentru a noastră mîntuire S-a întrupat de la Duhul Sfînt și din Fecioara Maria și S-a făcut om», să aibă sub ocrotirea Sa Dumnezeiască Sfînta noastră Biserică strămoșească — reîntregită acum 20 de ani cu toți fiii ei.

Dumnezeul Părinților noștri să țină sub sfinta Sa pază scumpă noastră Patrie, pe Conducătorii ei și tot poporul român, cu care am sărbătorit de curind împlinirea celor 50 de ani de la unirea pentru totdeauna a Transilvaniei cu România.

Mintuitorul Hristos Cel Intrupat să ne ajute ca noul An ce vine să aducă binecuvântare, pace, înțelegere, propășire și fericire pentru toți oamenii și pentru toate popoarele.

Al vostru Părinte sufletesc și totdeauna rugător către Dumnezeu cel în Treime lăudat vă binecuvintez și, împreună cu Apostolul Pavel, vă îndemn : «Căutați desăvârșirea, îmbărbătați-vă, fiți uniți în cuget, trăiți în pace și Dumnezeul dragostei și al păcii va fi cu voi» (II Corinteni XIII, 11). Amin !

ARHIEPISCOP ȘI MITROPOLIT

I. Justinian

PATRIARH AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE.

SCRISOAREA IRENICĂ

ADRESATĂ DE PREA FERICITUL PĂRINTE PATRIARH JUSTINIAN
PATRIARHIILOR ȘI ÎNȚIȘTĂTORILOR DE BISERICI
CREȘTINE CU PRILEJUL CRĂCIUNULUI ȘI ANULUI NOU

Prea iubite Frate în Hristos cel întrupat,

În aceste sfinte zile, cînd creștinătatea întreagă retrăiește duhovnicește bucuria «plinirii vremii» și în toate bisericile sale răsună vestirea cea mult dorită : «Hristos se naște, măriți-L ! Hristos din ceruri, întîmpinați-L !...», și Noi, cu dragoste, adresăm Sanctității Voastre frățescă salutare, însoțind-o de mesajul îngeresc cel pururea nou și binevenit : «*Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu, pe pămînt pace, între oameni bună-voire !*» (Luca II, 14).

Recunoscătoare, creștinătatea își amintește, în aceste zile, că «taina cea din veac ascunsă și de îngeri neștiută», cu privire la mintuirea lumii, s-a descoperit celor de pe pămînt prin întruparea «întru unire neamestecată» a Fiului lui Dumnezeu din Fecioara Maria, Născătoarea de Dumnezeu.

Tresăltînd de fericire, Biserica strigă către evanghelistul Vechiului Testament : «Isaie, dănuiește, Fecioara a avut în pîntece și a născut Fiu pe Emanuel, pe Dumnezeu și Omul ! Răsăritul este numele Lui, pe Care mărindu-L, pe Fecioara o fericim !» (*Cîntările cununiei*, cf. Isaia VII, 14).

Credincioșii ascultă mișcați cuvîntul Apostolului : «*Cînd a venit plinirea vremii, Dumnezeu a trimis pe Fiul Său, născut din femeie, născut sub Lege, ca pe cei de sub Lege să-i răscumpere, ca să dobîndim înfierare. Și pentru că sînteți fii, trimis-a Dumnezeu pe Duhul Fiului Său în inimile voastre, care strigă Avva ! Părinte ! Astfel dar, nu mai ești rob, ci fiu ; iar de ești fiu, ești și moștenitor, prin harul lui Dumnezeu* (Galateni IV, 17).

Amintind aceste temeuri ale bucuriei noastre pentru întruparea Fiului lui Dumnezeu, gîndul nostru se îndreaptă către Conducătorii, ierarhii, preoții și credincioșii Bisericilor creștine din lume, dorindu-le să prăznuiască Nașterea Domnului în pace și în unire frățescă.

Se îndreaptă, de asemenea, către copiii din lumea întreagă, dintre care unii — în Vietnam, în Nigeria, în Biafra și în alte părți — nu pot privi spre cer ca să descopere steaua călăuzitoare, de groaza bombelor ucigătoare ce sînt aruncate asupra lor și nu se pot adăposti nici măcar într-un staul sărăcăcios, ca cel din Betleemul de odinioară implorînd îndurarea Pruncului dumnezeiesc asupra lor.

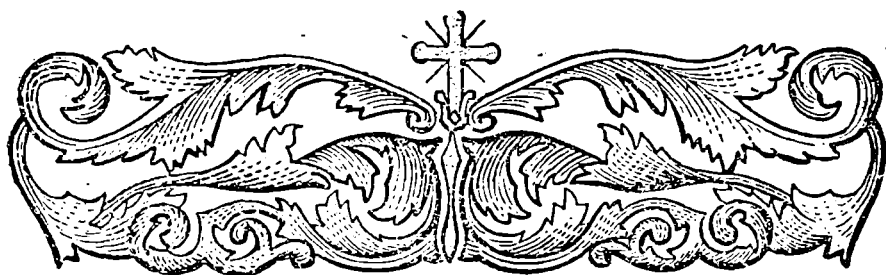
În sfîrșit, gîndul nostru se îndreaptă către toate popoarele pămîntului, și rugăm pe Hristos Dumnezeuul nostru, prin a Cărui naștere «răsarit-a lumii lumina cunoștinței», să ajute ca această lumină să pătrundă în toate cugetele, pînă în cele mai întunecate, făcîndu-le să înțeleagă mesajul vestit de îngeri și să-și unească puterile, spre a înfăptui pacea și bunăvoința între oameni.

Făcîndu-Vă parte de aceste gînduri ale Noastre, Vă rugăm să primiți, Sanctitatea Voastră, urările pe care din inimă le facem pentru sănătatea Voastră deplină, pentru succesul apostolatului Vostru, pentru prosperitatea sfintei Voastre Biserici, pentru fericirea clerului și credincioșilor săi, iar în noul An al mîlei Domnului — 1969 — Mîntuitorul Hristos cel întrupat să reverse din belșug asupra sfintelor Sale Biserici și asupra întregii omeniri, darurile Sale cele bogate, pace pe pămînt și bunăvoință între toți oamenii.

Vă îmbrățișăm cu dragoste frățească în Hristos Domnul nostru.

† JUSTINIAN
Patriarhul României

VIATA BISERICESCA

SCHIMB DE TELEGRAME

INTRE MAJESTATEA SA HAILE SELASSIE I, ÎMPĂRATUL ETIOPIEI
ȘI PEA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian ă adresat Majestății Sale Haile Selassie I, cu prilejul aniversării încoronării Sale ca Împărat al Etiopiei, următoarea telegramă :

Cea de a 38-a aniversare a încoronării Majestății Voastre ne oferă înalta favoare de a putea să Vă reinnoim omagiile Noastre și să Vă urăm lungă, binecuvîntată și glorioasă domnie, pentru fericirea, prosperitatea și pacea poporului etiopian binecredincios.

† JUSTINIAN
Patriarhul României

București, 2 noiembrie 1968.

Majestatea Sa Haile Selassie I, Împăratul Etiopiei, a răspuns Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian prin următoarea telegramă :

Mulțumim Sanctității Voastre din toată inima pentru amabilul mesaj de bune urări, cu ocazia celei de a 38-a aniversări a încoronării Noastre, și cu căldură Vă adresăm, la rîndul Nostru, bune urări pentru sănătatea și fericirea Voastră personală.

HAILE SELASSIE I
Împărat

SCHIMB DE TELEGRAME

ÎNTRE PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN ȘI SANCTITATEA SA PATRIARHUL ALEXEI AL MOSCOVEI

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a adresat, cu prilejul zilei de naștere a Sanctității Sale Patriarhului Alexei al Moscovei și a toată Rusia, următoarea telegramă :

*Sanctitatea Voastră,
Preaiubit Frate în Hristos,*

Cu ocazia aniversării zilei de naștere a Sanctității Voastre, Vă felicităm cu dragoste frățască și rugăm pe Domnul vieții să Vă dăruiască darurile Sale îmbelșugate și să Vă susțină puterile, pentru binele și înflorirea Bisericii Ruse surori.

† JUSTINIAN
Patriarhul României

București, 8 noiembrie 1968.

Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei și a toată Rusia a răspuns Prea Fericitului Patriarh Justinian prin următoarea telegramă de mulțumire :

Mulțumesc din inimă Prea Fericirii Voastre. Primiți urările mele frățesti.

† ALEXEI
Patriarhul Moscovei

SCHIMB DE TELEGRAME INTRE VATICAN ȘI PATRIARHIA ROMÂNĂ

Secretariatul Vaticanului pentru unitatea creștinilor a înștiințat Patriarhia Română despre încetarea din viață a Cardinalului Augustin Bea, președintele acestui Secretariat, prin următoarea telegramă :

Cu durere aducem la cunoștința Prea Fericirii Voastre moartea Cardinalului Augustin Bea, Președintele Secretariatului pentru Unitate.

Funeraliile vor avea loc marți, 19 noiembrie, orele 10.

Cu profund respect,

JEAN WILLEBRANDS,
Episcop de Mauriana — Secretar

Din partea Patriarhiei Române s-a răspuns la această înștiințare prin următoarea telegramă :

În spiritul înfrățirii creștine, împărtășim durerea Secretariatului pentru Unitate, pricinuită de moartea Venerabilului său Președinte, Cardinalul Augustin Bea, și rugăm pe Dumnezeu să primească sufletul său în Împărăția Cerurilor.

Episcop
† ANTIM ȚIRGOVIȘTEANUL
vîlcăr patriarhal

VIZITAREA PATRIARHIEI ROMÂNE DE CĂTRE DELEGAȚIA BISERICII ETIOPIENE, ÎN FRUNTE CU I.P.S. ABUNA THEOPHILOS, ARHIEPISCOP DE HARRAR ȘI PATRIARH-LOCTIITOR

La invitarea Patriarhiei Române, o delegație oficială a Bisericii Etiopiei, în frunte cu I.P.S. Abuna Theophilos, Arhiepiscop de Harrar și Locțiitor de Patriarh al Etiopiei, a vizitat, între 6 și 15 noiembrie 1968, Biserica Ortodoxă Română.

I.P.S. Arhiepiscop Abuna Theophilos, conducătorul delegației, însoțit în această călătorie de P. S. Episcop Abuna Abraham, Locțiitor al Hararului și de Arhimandritul Aba Găbă-Mădhîn Găbră-Johanis, au fost întâmpinați la aeroportul Băneasa de I.P.S. Mitropolit Nicolae al Banatului, P. S. Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal și P. C. Consilier patriarhal Constantin Pîrvu. A fost prezent la primirea delegației și reprezentantul Departamentului Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri.

De la aeroport delegații au fost conduși la palatul patriarhal, unde au fost găzduiți în tot timpul șederii lor în capitală. Înălții oaspeți au vizitat, în cadrul programului stabilit, catedrala patriarhală, unde cu adîncă smerenie și-au plecat genunchii și au sărutat cinstitele moaște ale Sfîntului Dimitrie cel Nou, fiind impresionați de frumusețea arhitecturală și picturală a acestui locaș de cult. Apoi, Înălții oaspeți au vizitat paraclisul și palatul patriarhal.

Înălții oaspeți au fost prezentați Prea Fericitului Patriarh Justinian, care a oferit o recepție în cinstea delegației. La recepție au fost de față I.P.S. Mitropolit Nicolae al Banatului, PP.SS. Episcopi Antim Tîrgovișteanul și Visarion Ploieșteanul, vicari patriarhali, consilieri și inspec-tori de la Administrația Patriarhală și de la Arhiepiscopia Bucureștilor, rectorul și prorectorul Institutului teologic din București, precum și studenții etiopieni de la Institutele teologice din București și Sibiu.

I.P.S. Arhiepiscop Theophilos a înmînat Prea Fericitului Patriarh Justinian următoarea scrisoare din partea Împăratului Etiopiei :

Prea Fericirea Voastră,

Primiți cordialele Noastre salutări.

Cu mare plăcere trimitem pe Prea Fericirea Sa Abuna Theophilos, Arhiepiscop de Harrar și Patriarh delegat al Bisericii Etiopiene la București, în urma invitației pe care Prea Fericirea Voastră ați adresat-o Bisericii Ortodoxe Etiopiene.

Bursele acordate studenților etiopieni pentru a le da posibilitatea să urmeze studiile lor teologice în România, vizitele făcute de unii

membri ai Bisericii Etiopiene în România, conform invitației Prea Fericirii Voastre, și acum vizita Prea Fericirii Sale Abuna Theophilos, în țara Voastră, totul arată eforturile Voastre îndreptate stăruitor spre înțărirea și mai mult a relațiilor care există între cele două Biserici ale Noastre. Dorim să asigurăm pe Prea Fericirea Voastră că și Noi, la rîndul Nostru, nu vom lăsa să scape nici o ocazie de a continua să facem maximum ce ne stă în putință în această privință.

Cu ocazia vizitei Prea Fericirii Sale Abuna Theophilos în România, sîntem fericiți să trimitem printr-însul o mare cruce de aur, făcută de meșteri specialiști etiopieni, care sperăm că va servi drept o fericită împropătare a prieteniei care există între cele două Biserici ale Noastre.

Primiți, Prea Fericirea Voastră, urările Noastre cele mai bune și sincere, pentru sănătatea și fericirea Voastră deplină, ca și pentru înălțarea și prosperitatea Bisericii Voastre.

Pomeniți-Ne în rugăciunile Voastre, al Vostru în Hristos,

HAILE SELASSIE I, Împărat

După prezentarea colaboratorilor săi, Prea Fericitul Patriarh Justian a adresat oaspeților cuvinte însuflețite de bun-venit, în care a subliniat vechile relații care au fost și sînt între poporul etiopian și poporul român și între cele două Biserici, referindu-se în special la grija Împăratului Etiopiei pentru apărarea păcii și pentru sprijinirea Bisericii Etiopiene.

Recepția s-a desfășurat într-o atmosferă caldă, frățească.

În cursul dimineții de *joi, 7 noiembrie*, delegații au vizitat cancelaria Sfîntului Sinod de la Mînăstirea Antim, Atelierele de la Schitul Maicilor și Tipografia Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă din București. Impresii deosebite au făcut Înălților oaspeți frumusețea Bisericii și Mînăstirii Antim și vasta operă a mitropolitului Antim Ivireanul, ilustrată în muzeul de curînd organizat, care-i poartă numele. Oaspeții au admirat obiectele de cult și podoaba artistică a veșmintelor de la atelierele bisericești, pictura realizată de pictorul Bordenache la Schitul Maicilor, precum și mulțimea publicațiilor teologice tipărite la Tipografia Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Patriarhiei Române.

În continuare au fost vizitate biserica Sfîntul Elefterie, cu minunatul ei iconostas nou, sculptat în lemn, biserica Domnița Bălașa și biserica Armenească. La aceasta din urmă au fost primiți de P. S. Episcop Dirayr Mardikian și de colaboratorii săi. Aici, după vizitarea bisericii și a muzeului, oaspeții au avut o convorbire frățească în cabinetul episcopului, convorbire care s-a desfășurat într-o atmosferă cordială.

La orele 16, delegația etiopiană a vizitat sediul Departamentului Cultelor din București, unde a fost primită de Secretarul General al Departamentului, Domnul Profesor Dumitru Dogaru. Discuțiile s-au purtat îndeosebi în legătură cu relațiile existente între cele două țări prietene și între cele două Biserici creștine. Din convorbirile avute, oaspeții au înțeles care sînt raporturile dintre Biserică și Stat și au luat cunoș-

tință de sprijinul pe care Statul îl acordă Bisericii Ortodoxe Române și celorlalte Culte religioase din Republica Socialistă România.

Vineri, 8 noiembrie, fiind sărbătoarea Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil, oaspeții au asistat, împreună cu Prea Fericitul Patriarh Justinian, la sfânta liturghie oficiată de P. S. Episcop Antim Tîrgovișteanul, în biserica Parcul Domeniilor, care își prăznuia hramul.

Crezul (care este comun celor două biserici) a fost rostit de I.P.S. Arhiepiscop Theophilos. La sfîrșitul slujbei a luat cuvîntul Prea Fericitul Patriarh Justinian și I.P.S. Arhiepiscop Theophilos. Ei au subliniat strînsele legături ce au existat între cele două țări în trecut și astăzi. Neuitat, pentru poporul etiopian, este sprijinul pe care România, prin reprezentantul ei, Nicolae Titulescu, l-a dat cu dragă inimă Etiopiei. Atît la sosire, cît și la plecarea din acest sfînt locaș, oaspeții au fost întîmpinați de mulțimea credincioșilor, care le-au oferit flori.

După amiază, delegația, însoțită de I.P.S. Mitropolit Nicolae al Banatului, de P. S. Episcop Visarion Ploieșteanul, vicar patriarhal și de interpretul Abebaw Ygzaw, student la Institutul teologic din București, a pornit într-o călătorie de cîteva zile prin țară.

S-au îndreptat mai întîi spre Mînăstirea Sinaia, unde au petrecut noaptea următoare. A doua zi, au vizitat bisericile și muzeul mînăstirii. Deși natura acoperea cu vîlul ei de ceață frumusețile neasemuite ale peisajului de munte, ochii neobosiților vizitatori au distins podoabele de nedescris pe care le cuprinde Sinaia și îndeosebi Muzeul Peleş. În marele oraș industrial Brașov delegația a vizitat vechea biserică ortodoxă Sfîntul Nicolae din Schei și «Biserica Neagră», protestantă, unde au ascultat imne religioase executate la orgă.

La Mînăstirea Sîmbăta de Sus, cu splendida ei așezare, oaspeții au fost întîmpinați de obștea călugărilor, iar la Sibiu, unde au ajuns seara, au fost întîmpinați de I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului și de colaboratorii săi.

Duminică, 10 noiembrie, dimineața, delegații au asistat la sfințirea bisericii din satul Dealul din împrejurimile Sibiului unde au fost primiți cu entuziasm de credincioși. După sfințirea bisericii, cei doi mitropoliți români prezenți — I.P.S. Nicolae al Ardealului și I.P.S. Nicolae al Banatului — precum și I.P.S. Arhiepiscop Theophilos al Harrarului, au vorbit poporului credincios, accentuînd asemănările cultice și dogmatice dintre cele două Biserici atît de apropiate, cum și legătura de prietenie dintre poporul român și poporul etiopian. Și la această slujbă Crezul a fost citit de I.P.S. Arhiepiscop Theophilos.

În acest sat de descendenți ai dacilor, oaspeții au servit masa în casa țărănească a unui credincios. Ambianța plăcută și apropierea sufletească arătată prin cîntecele și cuvîntările oamenilor de diferite vîrste și grade de cultură au creat o puternică impresie.

A doua zi, *luni, 11 noiembrie*, în cursul dimineții, oaspeții au vizitat Institutul teologic cu bogata sa bibliotecă, apoi tipografia și atelierile Mitropoliei. În aula Institutului teologic înălții oaspeți au fost primiți foarte călduros de corul studenților, de rectorul și profesorii Institutului.

În cuvîntarea sa, P. C. Pr. Prof. Rector Sofron Vlad a subliniat vechimea Bisericii Ortodoxe Etiopiene și a creștinării poporului etiopian.

A luat apoi cuvîntul și I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, arătînd strînsele relații dintre cele două Biserici.

În cuvîntarea sa de răspuns, I.P.S. Arhiepiscop Theophilos, mulțumind invitației făcute de Prea Fericitul Patriarh Justinian, a exprimat nădejdea că legăturile dintre cele două Biserici surori se vor întări și în viitor, prin vizite reciproce și schimburi de studenți.

După masă, delegația a vizitat cele trei biserici din satul Rășinari, la 12 km de Sibiu, unde sînt înmormîntați mitropoliții Ardealului Andrei Șaguna și Nicolae Colan.

Scara, oaspeții au asistat la vecernia oficiată în frumoasa catedrală mitropolitană din Sibiu, în timpul căreia I.P.S. Mitropolit Nicolae a vorbit credincioșilor despre relațiile dintre cele două popoare prietene și despre bisericile lor. A luat cuvîntul apoi I.P.S. Arhiepiscop Theophilos, subliniind aceste relații și arătînd credința puternică a celor două popoare. La masa de seară, în palatul mitropolitan, a avut loc un schimb prietenesc de vederi în domeniul teologic și în legătură cu apropierea dintre Bisericile Ortodoxe calcedoniene și cele neocalcedoniene.

Marti, 12 noiembrie, dimineața, după schimbul de daruri între I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului și delegații etiopieni, Înălții oaspeți s-au îndreptat spre Mînăstirea Cozia de pe valea Oltului. Aici au fost impresionați profund de frumusețea peisajului și de primirea în sunetul clopotelor, la mînăstire. A urmat vizitarea muzeului, a sanatoriuului pentru preoți și a minunatului Schit Ostrov.

La ora 12, s-au îndreptat spre reședința Episcopiei Rîmnicului și Argeșului, unde au fost întîmpinați de I.P.S. Mitropolit Firmilian al Olteniei și de P. S. Episcop Iosif al Rîmnicului și Argeșului.

După amiază oaspeții au plecat spre minunata Mînăstire Curtea de Argeș, unde au fost găzduiți peste noapte. În paraclisul Mînăstirii erau adunați călugării, precum și elevii seminarului teologic de acolo. Au luat cuvîntul I.P.S. Mitropolit Nicolae al Banatului și apoi I.P.S. Arhiepiscop Theophilos al Harrarului, care au vorbit despre vocația și misiunea preotului astăzi. Au fost vizitate apoi muzeul și biserica mînăstirii.

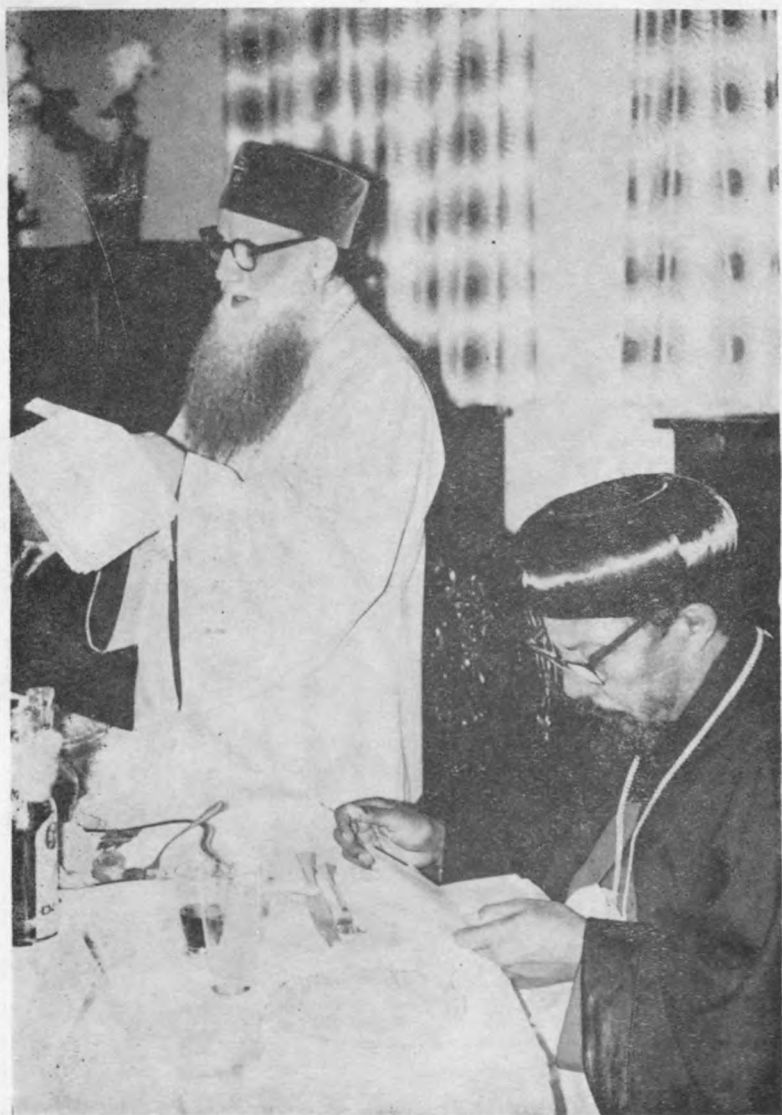
Miercuri, 13 noiembrie, în cursul dimineții, Înălții oaspeți au vizitat stațiunea hidro-energetică de pe Argeș, unde a impresionat munca titanică depusă de poporul român și de tinerii ingineri români pentru ridicarea acestei cetăți a luminii.

Apoi oaspeții s-au îndreptat spre Tîrgoviște, vechea capitală a Țării Românești, unde au vizitat catedrala și ruinele fostului palat domnesc, rămînînd impresionați de urmele grăitoare ale trecutului. Au continuat drumul spre Mînăstirea Viforita, unde funcționează o casă sanatorială pentru bătrînele călugărițe și văduve de preoți.

I.P.S. Abuna Theophilos, Arhiepiscop de Harrar și Patriarh-
loctiitor al Bisericii Etiopiene

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian rostindu-și cuvîntarea, în timpul cinei oficiale în palatul patriarhal

În apropiere se află mînăstirea Dealu, unde de asemenea funcționează o casă sanatorială pentru călugări și preoții văduvi bătrîni, prin grija și cheltuiala Patriarhiei. Înălții oaspeți au fost întîmpinați de conducătorii așezămîntului și de un sobor de preoți, au vizitat biserica și muzeul mînăstirii, au admirat frumusețea acestei mînăstiri de însemnătate istorică și culturală.

Seara, potrivit programului stabilit, delegația etiopiană s-a înapoiat la București. Aici, în prezența Prea Fericitului Patriarh Justinian și a colaboratorilor săi, membrii delegației au vizionat o gală de filme documentare în sala palatului patriarhal, în legătură cu mînăstirile din Moldova și cu vizita în România a Împăratului Haile Selassie, ceea ce a dat oaspeților putința să remarce amabilitatea și căldura deosebită cu care poporul român a întîmpinat pe conducătorul Etiopiei.

Joî, 14 noiembrie dimineața, oaspeții au vizitat Institutul teologic din București, unde au fost primiți în acordurile cîntării «Bine ați venit». A luat cuvîntul P. C. Diac. Prof. N. I. Nicolaescu, rectorul Institutului, care a făcut prezentarea oaspeților.

În răspunsul său, I.P.S. Theophilos a arătat că nu există mari deosebiri în privința dogmelor între cele două grupe de Biserici creștine calcedoniene și necalcedoniene. Aceste deosebiri sînt mai mult de natură terminologică. Distinșii oaspeți au fost apoi invitați în cancelaria profesorilor, unde au discutat cu corpul didactic probleme legate de perspectiva relațiilor viitoare între cele două Biserici.

Tot în cursul dimineții, oaspeții au vizitat Mînăstirea de călugări Cernica și Mînăstirea de maici Pasărea, din apropierea Capitalei, unde au apreciat buna chiverniseală a celor două mînăstiri.

La amiază, I.P.S. Arhiepiscop Theophilos, însoțit de ceilalți membri ai delegației, s-a întîreținut cu studenții etiopieni care fac studii în România la diferite facultăți și au luat împreună masa de prînz la restaurantul Athénée Palace.

Seara, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a oferit o cină oficială în cinstea delegației în palatul patriarhal, la care au participat: I.P.P.SS. Mitropoliți Iustin al Moldovei și Sucevei și Nicolae al Banatului; P.P.SS. Episcopi Antim Tîrgovișteanul și Visarion Ploieșteanul, vicari patriarhali; directorii și consilierii patriarhali, profesori de teologie și alți colaboratori apropiați ai Prea Fericirii Sale.

De asemenea, a luat parte Dl. Secretar General al Departamentului Cultelor de pe lîngă Consiliul de Miniștri, Prof. Dumitru Dogaru.

În timpul cinei Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, luînd cuvîntul, a spus :

Cu mare bucurie și dragoste în Hristos Domnul salutăm prezența în mijlocul nostru a Prea Fericirii Sale Abuna Theophilos, Arhiepiscop de Harrar și Patriarh delegat al Bisericii Etiopiene, precum și a însoțitorilor săi, Prea Sfințitul Episcop Abraham și Prea Cuviosul Arhimandrit Joannis, care de cîteva zile sînt oaspeți ai Bisericii noastre, ca trimiși ai Majestății Sale Haile Selassie I, Împăratul Etiopiei, și ca soli ai Bisericii

Etiopiene și ai Sanctității Sale Patriarhul Basilios al Etiopiei. Această îndoită misiune și cinste face și mai însemnată și mai plăcută pentru noi această frățescă vizită.

Vizita aceasta este importantă atât prin serviciul pe care-l aduce celor două Biserici ale noastre, cât și prin serviciul pe care-l aduce Bisericilor creștine în general. Asemenea vizite sînt fără îndoială prilej fericit pentru o mai bună cunoaștere și apreciere între noi ca slujitori ai aceluiași Mintuitor Iisus Hristos și ai Bisericii întemeiate de El, dar ele constituie în același timp și o cale din cele mai rodnice pentru cultivarea prieteniei și prețuirii reciproce dintre popoarele în mijlocul cărora noi ne desfășurăm activitatea noastră religioasă, morală și socială.

Între Biserica Ortodoxă Română și Biserica Ortodoxă a Etiopiei s-au inițiat și s-au dezvoltat în ultimii ani relații dintre cele mai cordiale, care împropătează și largesc relații mai vechi dintre popoarele română și etiopian.

Vizita pe care a binevoit să ne-o facă la București, acum patru ani, Majestatea Sa Împăratul Haile Selassie I, schimbul de scrisori irenice dintre Sanctitatea Sa Patriarhul Basilios și Noi, studenții etiopieni trimiși de Majestatea Sa Imperială și de Biserica Etiopiei la Institutelor noastre Teologice din București și Sibiu — pe care Noi îi înconjurăm cu toată grija Noastră părintească —, legăturile și informațiile permanente dintre noi au apropiat Bisericile noastre într-un mod deosebit și au statornicit între ele legături din cele mai frățesti.

Aceste relații directe, ca și contactele pe care le-au avut în întîlnirile intercreștine reprezentanții celor două Biserici, ne-au dat putința să constatăm și să afirmăm și unii și alții că între Bisericile Ortodoxe Orientale și Bisericile Ortodoxe Răsăritene nu există deosebiri esențiale. Ne-au dat prilejul să verificăm și să mărturisim, în urma discuțiilor purtate de teologii celor două grupuri de Biserici în Consfătuirea neoficială de la Aarhus și mai tîrziu în întîlnirea de la Bristol, că: «Înțelegerile greșite, moștenite, au început să se lămurească. Cincisprezece veacuri de înstrăinare nu ne-au dus pe căi rătăcite de la credința Părinților noștri. Ne-am găsit într-un deplin acord în ce privește esența dogmei hristologice. Am văzut același adevăr, exprimat prin terminologii diferite, folosite de fiecare parte (...). Ambele părți s-au dovedit că urmează temeinic învățătura Bisericii celei una, neîmpărțită, așa cum este exprimată de Sfîntul Chiril» (Declarația comună de la Aarhus-Danemarca, din august 1964).

Concluziile acestea la care au ajuns Bisericile noastre surori în schimburile și convorbirile dintre delegații lor ne dau îndemnul să dezvoltăm și mai departe relațiile dintre noi, plini de speranța că vom ajunge într-o bună zi la unirea deplină între cele două grupuri de Biserici, cu păstrarea autocefaliei pentru fiecare din ele.

Mai presus de orice îndoială este faptul că dezvoltarea acestor relații între Bisericile noastre va contribui la întărirea și sporirea din ce în ce mai mult a prieteniei și a cooperării dintre poporul român și poporul etiopian. Așa cum spunea însuși Majestatea Sa Împăratul Haile Selassie I: «Popoarele română și etiopian au multe lucruri comune. Din punct

de vedere politic, noi sîntem interesați în menținerea păcii. Din punct de vedere economic, sîntem interesați în progres. Ceea ce îmi produce o și mai mare bucurie, afirma Majestatea Sa Imperială, este faptul că avem o religie comună. Acest lucru stabilește o puternică legătură între popoarele etiopian și român, o legătură care nu poate fi distrusă». Și Majestatea Sa continua astfel: «Biserica noastră se va pronunța întotdeauna, așa cum a făcut și în trecut, pentru unitatea tuturor creștinilor (...). Acesta este scopul final pentru care va trebui să luptăm cu toții și pe care ar trebui să-l avem permanent în vedere».

Gîndul acesta înalt și munca aceasta nobilă care însuflețesc poporul etiopian și pe credincioșii Bisericii Ortodoxe a Etiopiei, în frunte cu Majestatea Sa Imperială, sînt și preocupări și comandamente ale ierarhilor, clerului și credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române. Dorim și noi și nu precupeșim nici un efort pentru apropierea tuturor creștinilor și pentru refacerea unității Bisericii Mîntuitorului Hristos, așa cum a fost ea în epoca de aur a creștinismului primar, așa cum au mărturisit-o Sfinții Părinți în crezul niceo-constantinopolitan: «una, sfîntă, sobornicească și apostolică».

Avem convingerea că numai așa, uniți într-un gînd și întăriți într-o credință, putem să aducem aportul nostru la dezlegarea marilor probleme pe care le pune omenirea vremurilor noastre. Nu putem sta dezbinați într-o lume care se străduiește pentru înfrățirea tuturor oamenilor. Nu putem chema la respectul adevărului, la dreptate, la libertate, la solidaritate, la pace și bună învoire între oameni dacă noi nu sîntem uniți și nu slujim din tot sufletul și cu toate forțele noastre Aceluia care a spus despre Sine că este «Calea, Adevărul și Viața» (Ioan XIV, 6).

Ca slujitori și urmași ai lui Hristos, «Domnul Păcii», avem datoria sacră să ne unim cu toți cei ce lucrează pentru binele omenirii și să facem să triumfe pacea în lume, prin încetarea războaielor, prin prevenirea și zădărnicirea lor.

Pacea este un postulat al vieții și al progresului, o cerință vitală mondială, o înaltă și divină misiune a creștinismului, deci a Bisericilor și a noastră: slujitori și credincioși.

Cu sentimente de prețuire pentru toți cei ce vin la noi în numele Domnului și cu gînduri de prețuire pentru toți cei ce cîntesc Biserica noastră, poporul nostru și pe conducătorii lui, rog pe Prea Fericirea Voastră, Părinte Arhiepiscop Teofil, să incredințați pe Majestatea Sa Împăratul Haile Selassie I că nu vom uita niciodată augusta atenție pe care a avut-o întotdeauna față de umila Noastră persoană și acum în chip deosebit prin trimiterea valorosului dar pe care Ni l-a oferit și să-l asigurăm că Ne vom ruga întotdeauna Preabunului Dumnezeu să-i hărăzească viață lungă și realizări sporite pentru străvechea și minunata țară a Etiopiei; să-l asigurăm că așa precum am admirat patriotismul și eroismul poporului etiopian în vremurile de strîmtoare ale ocupației fasciste, tot astfel și astăzi îi păstrăm toată simpatia noastră și sîntem bucuroși

că între popoarele noastre se dezvoltă relații de prietenie și colaborare, contribuind împreună la apropierea și pacea între oameni și popoare.

Prețuind în același timp și pe ierarhii și credincioșii Bisericii Ortodoxe Etiopiene, rugăm pe Bunul Dumnezeu să ne ajute să ajungem iarăși «ca toți să fim una» (Ioan XVII, 21) și împreună să lucrăm pentru prosperitatea Bisericilor noastre și pentru fericirea popoarelor noastre!

Apoi I.P.S. Arhiepiscop Theophilos, conducătorul delegației Bisericii Etiopiene, a răspuns astfel :

Mulțumesc din toată inima Prea Fericirii Voastre pentru înalta invitație ce mi-ați făcut de a vizita Biserica Ortodoxă Română.

Invitația aceasta este un simbol care reprezintă prietenia dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Etiopiană, precum și prietenia dintre poporul român și poporul etiopian.

După cum a spus Prea Fericirea Sa și după cum a zis Împăratul nostru Haile Selassie I, avem multe puncte comune de întâlnire care ne îndeamnă să cultivăm relații între noi. Biserica Ortodoxă Română și Biserica Ortodoxă Etiopiană seamănă foarte mult. Cu ocazia acestei vizite am văzut multe asemănări și în viitor vom mai descoperi și altele.

În acest scop avem de împlinit un program destul de important. Noi socotim mai întâi că profesorii noștri vor trebui să ia contact cu profesorii de la București. În al doilea rând, va trebui să intensificăm trimiterea de studenți. Deja noi avem la Dvs. un număr de 5 studenți.

Apoi vizita aceasta pe care o facem noi acum, ca și altele, vor stabili o legătură tot mai strinsă între noi. A ne întâlni este cel mai prețios lucru dintr-o vizită. Oamenii, când se întâlnesc și discută, ajung la înțelegere și unire.

Am învățat foarte mult din această vizită. Am știut și dinainte că poporul român este fratele nostru adevărat. Venind aici, oriunde am mers, am fost primiți călduros și ne-am încredințat că toți românii sînt ca frații pentru noi. Înainte am citit, dar acum am văzut și am crezut.

Nu avem cuvinte să exprimăm bucuria pe care am avut-o în tot timpul acestei vizite. Ne vom aduce aminte de ea în toată viața noastră și exprimăm această bucurie și pentru poporul etiopian și pentru credincioșii noștri.

- Dacă vom spune aici impresiile noastre, nu are, desigur, nici o valoare. Valoarea cea mare este când vom merge acasă și când vom spune poporului etiopian.

Cînd proorocul Moise a fost la muntele Sinai, n-a spus nimic din ce a văzut și auzit. Dar după ce a coborît din Sinai, primind poruncă, a spus ce a vorbit și ce a auzit.

După părerea mea, nu este nevoie să spun aici ce am văzut și ce impresii am din această vizită. Spun doar atît: din această vizită, într-un timp scurt, am învățat foarte mult. Am văzut mai ales că românii privesc și socotesc poporul etiopian ca pe un popor frate. Suferința ne-a înfrățit. Așa cum am înțeles de la Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, în

timpul războiului pornit de fasciști a suferit nu numai poporul etiopian, dar a suferit destul de mult și poporul român.

Apropierea dintre noi a fost exprimată în toate conferințele unde s-au întâlnit românii cu etiapienii.

S-a evidențiat mereu faptul că sîntem și unii și alții ortodocși și ne asemănăm și în alte privințe. Dacă mai există unele mici deosebiri de credință, ele se vor lămuri ușor, așa cum a subliniat și Prea Fericitul Patriarh Justinian.

Biserica Mintuitorului Hristos este o Biserică a păcii și după ce Bisericile noastre vor ajunge la unire între ele vor putea ajuta și pe ceilalți oameni să trăiască în pace și unire. Unirea Bisericilor înseamnă unirea popoarelor și dacă Bisericile se unesc, se unesc în același timp și popoarele.

Vreau să Vă asigur încă o dată că ceea ce a făcut Prea Fericitul Părinte Patriarh pentru noi, pentru poporul etiopian și Biserica noastră, voi spune și Împăratului Haile Selassie I. Nu vom ține îngropat ceea ce s-a făcut.

După cum o cetate care este construită în virful muntelui nu poate fi acoperită, tot așa lucrurile și faptele Prea Fericirii Sale nu pot fi tănuite. Ele trebuie cunoscute și noi vom face cu plăcere aceasta.

Rog pe Bunul Dumnezeu să Vă dăruiască sănătate, fericire și să trăiți întru mulți ani !

Distinșilor oaspeți le-au fost oferite daruri valoroase de Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian.

Vineri, 15 noiembrie, dimineața, delegația, în frunte cu I.P.S. Arhiepiscop Theophilos, a fost primită pentru ultima dată de către Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, care cu acest prilej a înminat I.P.S. Arhiepiscop Theophilos următoarea scrisoare către Majestatea Sa Haile Selassie I, Împăratul Etiopiei :

„Majestatea Voastră Imperială,

Harul și pacea lui Dumnezeu, Părintele nostru, și a Domnului nostru Iisus Hristos să fie cu Majestatea Voastră Imperială, cu Biserica și cu țara Voastră !

Dorim să exprimăm Majestății Voastre Imperiale profunda Noastră grațitudine pentru că ați binevoit să acceptați invitația făcută de Noi Bisericii Ortodoxe Etiopiene, în scopul vizitei frățești în România a Prea Fericirii Sale Abuna Theophilos, Arhiepiscop de Harrar și Patriarh delegat al Bisericii Ortodoxe Etiopiene.

Mesajul Vostru înminat Nouă de Prea Fericirea Sa Abuna Theophilos ne-a produs negrăită bucurie prin conținutul său care vădește nobila sollicitudine pe care o acordați stringerii legăturilor de frățietate între cele două Biserici ale Noastre, prin prezența scumpilor Voștri studenți la Institutele teologice din București și Sibiu, și prin vizitele reciproce între reprezentanții Bisericilor noastre. De asemenea, mențiunea pe care Majestatea Voastră ați binevoit să o faceți despre eforturile depuse de Noi în

vederea strîngerii acestor legături și mai ales înalta asigurare a Majestății Voastre Imperiale că veți continua să faceți totul în acest scop, Ne-au umplut inima de multă nădejde.

Bunătațea Voastră de a Ne fi trimis prin Abuna Theophilos marea cruce de aur — dar cu adevărat imperial — Ne-a copleșit cu desăvîrșire și rugăm pe Majestatea Voastră Imperială să primească expresia recunoștinței Noastre vii.

Dorim să Vă asigurăm că această prețioasă cruce — simbol al min-tuirii și al unității creștine — ne va face, în adevăr, să gîndim neîncetat la prietenia dintre cele două Biserici ale Noastre și în același timp va spori zelul Nostru de a dezvoltă tot mai mult această prietenie, pentru fericirea credincioșilor noștri etiopieni și români.

La rîndul Nostru, am rugat pe Prea Fericirea Sa Abuna Theophilos să Vă aducă, o dată cu mărturia excelenței amintiri pe care o păstrăm despre vizita istorică făcută de Majestatea Voastră Imperială țării și Bisericii noastre, în anul 1964, un modest semn al recunoștinței Noastre — crucea Patriarhiei Române — lucrată în argint și email de meșterii călugări din atelierele bisericești.

L-am rugat, de asemenea, să aducă episcopilor, preoților și credincioșilor Bisericii Etiopiene, mesajul de dragoste frățească și de bune urări din partea membrilor Sfîntului Sinod, a preoților și a credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române și a Noastră personal.

Rugăm fierbinte pe Dumnezeu să dăruiască Majestății Voastre Imperiale sănătate deplină, îndelungă și glorioasă domnie, pentru fericirea și prosperitatea Bisericii Voastre și a poporului etiopian binecredincios.

Binevoii a primi, Majestatea Voastră Imperială, expresia înaltei Noastre stime și a sentimentelor de devotată afecțiune în Domnul nostru Iisus Hristos».

† JUSTINIAN

Patriarhul României

După aceea, oaspeții au fost conduși la aeroportul Băneasa de către aceleași persoane care i-au întîmpinat la sosire. La orele 12,35 oaspeții au luat calea de întoarcere spre patria lor, cu avionul.

În acest fel s-a încheiat vizita de zece zile a delegației etiopiene, care s-a desfășurat într-o atmosferă de caldă prietenie, vizită deosebit de fructuoasă, care a adus un real impuls pentru dezvoltarea și intensificarea viitoare a legăturilor dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Etiopiană.

ABEBAW YGZAW

DESCHIDEREA CURSURILOR SEMINARULUI TEOLOGIC SPECIAL DE LA CURTEA DE ARGES

În permanenta grijă pe care Prea Fericirea Sa Părintele Patriarh Justinian și Sfintul Sinod o poartă bunei desfășurări a vieții Bisericii Ortodoxe Române, s-a hotărât înființarea unui Seminar teologic special, pentru pregătirea preoților de care se simte nevoie în vederea ocupării parohiilor vacante de mai multă vreme în eparhiile din mitropoliile Ardealului și Banatului.

În ședința din 8 august 1968, Sfintul Sinod a aprobat regulamentul acestui Seminar special, în care să se poată înscrie tineri cu vocație deosebită și cu pregătirea școlară necesară, aleși de preferință chiar din parohiile vacante și care să-și ia angajamentul de a se preoți, după terminarea studiilor, în acele parohii pentru care i-au recomandat eparhiile respective.

Potrivit hotărârii Sfintului Sinod și Regulamentului Seminarului, toată întreținerea celor 130 elevi se suportă de către Patriarhia Română, din Fondul Central Misionar.

Îndeplinindu-se formele de publicație, de recomandare și examinare a candidaților pentru admitere, deschiderea cursurilor Seminarului s-a făcut în ziua de 1 noiembrie 1968, în prezența Prea Fericitului Patriarh Justinian, a I.P.S. Mitropolit Nicolae Mladin, P. S. Episcop Visarion Ploieșteanul, vicar patriarhal, P. S. Episcop Pavel Șerpe, P. C. Pr. Traian Belășcu, vicarul Sfintei Arhiepiscopii de Alba Iulia și Sibiu, P. C. Pr. Gheorghe Soare, consilier patriarhal, P. C. Pr. Mihai Marinescu, consilier mitropolitan.

Solemnitatea deschiderii cursurilor s-a început cu Te-Deum-ul oficiat în sobor de PP.CC. Preoți profesori: Marin Diaconescu, Beștea și Fețeanu, iar răspunsurile au fost date de toți elevii prezenți.

După terminarea slujbei s-a desfășurat un program de cinceze și recitări religioase și naționale, în cadrul căruia a rostit cuvântări Directorul Seminarului, P. C. Pr. Ioan Craioveanu și elevul Gheorghe Grigore.

Luînd apoi cuvîntul I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, într-o însuflețită cuvîntare, a remarcat bucuria acestei zile, în care s-au deschis cursurile Seminarului teologic special pentru pregătirea viitorilor preoți pentru parohiile vacante în Mitropoliile Ardealului și Banatului.

Evidențiînd apoi vocația elevilor care au răspuns la chemarea ierarhilor, I.P.S. Mitropolit Nicolae i-a îndemnat să cultive această vocație, folosind mijloacele ce li se pun la dispoziție în Seminar, ținînd seama însă că atît vocația cît și talentul, influența mediului înconjurător și toate

mijloacele ce li se pun la dispoziție depind de felul cum vor înțelege ei să-și împlinească datoria și de seriozitatea cu care vor munci clipă de clipă, adîncindu-se în studiu și în cultivarea dragostei de patrie. Numai așa vor împlini chemarea Domnului Hristos, vor răspunde așteptărilor credincioșilor și vor răsplăti strădaniile Prea Fericitului Patriarh Justinian, ale ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române, ale profesorilor și ale tuturor celor ce vād în ei împlinirea unor nădejdi luminoase pentru parohiile din Mitropoliile Ardealului și Banatului.

În încheiere, I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului aduce mulțumiri Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian și Sfintului Sinod pentru întemeierea acestui Seminar și pentru îndemnul pe care l-a făcut tuturor ierarhilor din Ardeal și Banat ca să aleagă elementele cele mai bune, să facă legătura lor cu parohiile respective, și, în special, pentru sarcina pe care Prea Fericirea Sa și-a luat-o de a organiza Seminarul cu toată întreținerea necesară, pentru ca elevii să nu ducă nici o lipsă.

În cuvîntul său, Prea Fericitul Patriarh Justinian a arătat geneza acestui Seminar teologic special și a lăudat rîvna cu care au răspuns cei prezenți la chemarea ierarhilor lor, asigurîndu-i că Mîntuitorul Iisus Hristos va răsplăti fiecărui a această rîvnă din darurile Sale cele îmbelșugate.

După ce a dat părintești îndrumări pentru profesori și elevi, Prea Fericirea Sa încheie cu următoarele cuvinte: *«Mulțumesc tuturor pentru bucuria produsă și manifestarea care a întrecut așteptările noastre. Am luat pe umeri o sarcină mare, dar sint încredințat că aceasta va fi ușurată de colaborarea tuturor.*

Am adus aici profesori cu experiență, pentru a vă putea pregăti așa cum cere viața actuală a Bisericii noastre.

Fac apel la părintele director, ca să creeze o atmosferă de dragoste, o atmosferă evanghelică în rîndurile elevilor. Să fiți cu toții laolaltă — director, profesori, spiritual, pedagog — ca niște părinți ai elevilor și calzi îndrumători ai lor. Iar voi, dragi elevi, să stați în strînsă legătură cu profesorii, cu spiritualul și cu directorul vostru.

Pe voi, iubiți elevi ai acestui nou seminar, vă încredințez corpului profesoral, pe care îl indemn să păstreze toată legătura cu noi și cu colaboratorii noștri... Să aud de la voi numai vești îmbucurătoare. Să faceți bucurie profesorilor care se ostenesc pentru voi. Să faceți bucurie ierarhilor care v-au trimis. Atotputernicul Dumnezeu — sub a cărui ocrotire sinteți aici — să vă împlinească toate gîndurile și rugăciunile voastre în acest drum frumos.

Binecuvîntarea Domnului să fie peste voi toți, cu al Său har și cu a Sa iubire de oameni, acum și pururea și în vecii vecilor».

Festivitatea s-a încheiat cu intonarea imnului patriarhal, de către elevii Seminarului, după care a avut loc o agapă la care au luat parte cei prezenți.

PARTICIPAREA PREA FERICITULUI PATRIARH JUSTINIAN LA INSTALAREA NOULUI MITROPOLIT IOASAF TIMOFEI AL CULTULUI CREȘTIN DE RIT VECHI LIPOVENESC

În ziua de 29 noiembrie 1968, în cursul dimineții, la Departamentul Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri a avut loc festivitatea înmînării Decretului de recunoaștere a I.P.S. Ioasaf Timofei în postul de Mitropolit al Cultului creștin de rit vechi lipovenesc.

La această solemnitate au fost de față și conducători și reprezentanți ai celorlalte Culte religioase din Republica Socialistă România. Din partea Bisericii Ortodoxe Române a participat la această solemnitate Prea Fericitul Patriarh Justinian însoțit de unii membri ai Sfintului Sinod și unii colaboratori din Administrația Patriarhală.

În aceeași zi, la orele 14, Departamentul Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri a oferit cu acest prilej o masă oficială la Athenée Palace. În timpul mesei oficiale au rostit toasturi Dl. Secretar General al Departamentului Cultelor, Profesor Dumitru Dogaru, I.P.S. Mitropolit Ioasaf Timofei și reprezentanți ai celorlalte Culte religioase din Republica Socialistă România.

În numele Bisericii Ortodoxe Române, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a rostit următoarea cuvîntare :

*Domnule Secretar General al Departamentului Cultelor,
Înalt Prea Sfințite Mitropolit Ioasaf,
Cinstiți comenseni,*

La această masă — oficială și frățască în același timp, așa cum au mai avut loc multe în ultimii 20 de ani — mă simt îndemnat să dau expresie unor sentimente deosebite, care-mi stăpinesc sufletul, și să fac unele mărturisiri, pe care nădăjduiesc că cei de față le vor socoti binevenite.

În primul rînd, doresc să exprim sentimentul de sinceră bucurie față de bunăvoința și prețuirea pe care Conducerea țării noastre le arată astăzi Cultului creștin de rit vechi, prin oferirea acestei agape oficiale de către Departamentul Cultelor, cu prilejul instalării noului Întîistător al acestui cult, I.P.S. Mitropolit Ioasaf Timofei.

Este bucuria constatării repetate, că statul nostru arată constant aceeași bunăvoință și aceeași prețuire tuturor Cultelor religioase din țara noastră, întreținînd colaborarea statornicită între stat și cultele religi-

oase, colaborare potrivit căreia credincioșii cultelor participă cu însuflețire la rezolvarea problemelor mari care se pun statului și la realizarea unei vieți mai bune și mai fericite pentru poporul nostru, conștienți că ei sînt în același timp adepții unei credințe religioase și cetățenii patriei în care trăiesc.

În ce privește Cultul creștin de rit vechi, sînt bucuros să dau mărturie, cu acest prilej, că încă de acum aproape 20 de ani, conducătorii — și evoc cu pioasă amintire figura blindă a venerabilului mitropolit Tihon Kacialkin — au participat la toate consfăturile avute de reprezentanții Cultelor religioase din țara noastră, cu ocazia unor evenimente importante din viața poporului român, și-au dat azeziunea la toate intervențiile și acțiunile întreprinse de aceștia, semnînd apelurile și mesajele adresate fie credincioșilor cultelor din țara noastră, fie conducătorilor bisericești din lume, în legătură cu pacea și înfrățirea între oameni și popoare.

Pot mărturisi, de asemenea, în calitatea mea de președinte al ședințelor ținute de conducătorii Cultelor religioase din țara noastră, că și Cultul creștin de rit vechi, prin participarea activă a reprezentanților săi la toate consfăturile și acțiunile amintite, a dat o contribuție prețioasă la crearea acelei poziții legale de egalitate, de respect reciproc și de colaborare armonioasă între Cultele religioase din Republica noastră, a ajutat la stabilirea unui spirit evanghelic de dragoste și pace între credincioșii Cultelor din țara noastră, a contribuit la zidirea unității spirituale a tuturor fiilor patriei noastre.

Îmi exprim nădejdea că I.P.S. Ioasaf va continua, alături de Biserica Ortodoxă Română și de celelalte Culte religioase, să întrețină și să cultive acest spirit de dragoste și frățietate între credincioșii lor și va fi călăuzit în activitatea sa de acel spirit de loialitate și de cinstire față de poporul român, care n-a privit niciodată cu dușmănie sau desconsiderare pe credincioșii Cultului creștin de rit vechi.

Rog frățește pe I.P.S. Mitropolit Ioasaf să-și amintească întotdeauna și să lămurească și pe credincioșii săi că, înainte cu secole, cînd împrejurări istorice vitrege au silit pe adepții Cultului creștin de rit vechi lipovenesc să-și părăsească locurile natale și să vină să se așeze în părțile de răsărit ale pămîntului românesc, poporul român i-a primit cu dragoste frățească și înțelegere, n-a încercat niciodată să-i împiedice de a se ruga după credința lor și de a-și păstra și trăi tradițiile lor.

Să pună la inimă I.P.S. Sa încredințarea că poporul român continuă să aibă același respect pentru credința și tradițiile altora și că idealul său de viață este de a trăi în bună înțelegere, unire și cooperare frățească cu toate popoarele și în primul rînd cu toate naționalitățile conlocuitoare.

Noi, conducătorii Cultelor religioase, avem datoria să gîndim și să lucrăm astăzi în spirit irenic, în spiritul creștinismului evanghelic și prin aceasta să desăvîrșim trăirea ecumenică, atît de fericit realizată între credincioșii de toate confesiunile din țara noastră.

Domnule Secretar General, Vă mulțumesc din toată inima pentru prilejul ce ne-ați oferit nouă, tuturor reprezentanților Cultelor religioase

din Republica Socialistă România de a ne întâlni la această masă și Vă rugăm să primiți și să transmiteți Conducătorilor Statului nostru asigurarea sentimentelor noastre devotate și expresia gratitudinii pe care le-o păstrăm, pentru bunăvoința și prețuirea pe care ni le arată.

I.P.S. Mitropolit Ioasăf, cu dragoste frățască Vă urez, din partea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române și a mea personal, îndelungă și fericită arhipăstorie, spre binele credincioșilor Cultului ce conduceți și Vă exprim bucuria noastră a tuturor pentru alăturarea I.P.S. Voastre la eforturile pe care trebuie să le depunem cu toții pentru unitatea spirituală a poporului român și spre înflorirea patriei noastre.

Întru mulți și fericți ani !

Masa oficială a decurs într-o atmosferă de frățietate, constituind o mărturie vie a celui ecumenism practic local, înfăptuit prin acțiunile energice ale Prea Fericitului Patriarh Justinian încă din primii ani ai arhipăstoriei sale, și care constituie astăzi caracteristica pozitivă a vieții religioase și bisericești — unanim recunoscută de Bisericile din străinătate — a credincioșilor din Republica Socialistă România.

SĂRBĂTORIREA ZILEI DE 1 DECEMBRIE ÎN CADRUL ADMINISTRAȚIEI PATRIARHALE ȘI ARHIEPISCOPIEI BUCUREȘTILOR

Joi, 28 noiembrie 1968, ora 18,30, salariații Administrației Patriarhale, ai Arhiepiscopiei Bucureștilor și cei ai Institutului și Seminarului teologic din București s-au adunat în sala de festivități a Institutului teologic din str. Sf. Ecaterina nr. 2, pentru a sărbători semicentenarul Unirii Transilvaniei cu România.

Au fost prezenți : P. C. Pr. Ioan Gagi, directorul Administrației Patriarhale, P. C. Pr. Alexandru Ionescu, vicarul Arhiepiscopiei Bucureștilor, P. C. Diac. Prof. N. I. Nicolaescu, rectorul Institutului teologic, PP.CC. Părinți Consilieri patriarhali și mitropolitani, profesori de la cele două școli teologice, muncitori de la Tipografia și Atelierele Institutului Biblic, personal tehnico-administrativ etc.

Cuvîntarea festivă a fost rostită de P. C. Diac. Prof. N. I. Nicolaescu, care a înfățișat succesiv principalele momente istorice care au dus la proclamarea unirii celei mari de la Alba Iulia, în ziua de 1 decembrie 1918, și a relevat importanța acestui eveniment în evoluția ulterioară a României moderne, pînă în zilele noastre. Totodată, P. C. Sa a subliniat și contribuția pe care Biserica Ortodoxă Română a adus-o, de-a lungul timpului — prin cei mai vrednici slujitori ai ei — la împlinirea năzuințelor legitime de unire a tuturor românilor de pe meleagurile patriei noastre. Redăm din textul acestei cuvîntări :

«Unirea hotărîtă de Marea Adunare Națională de la Alba Iulia la 1 decembrie 1918 reprezintă nu un eveniment neașteptat, ci încununarea unei lupte de eliberare națională dusă cu eroism, timp de sute de ani, de frații noștri din fostul imperiu austro-ungar. Această hotărîre a consfințit, și pe plan politic, indestructibila comunitate de origine și de viață, de limbă și de cultură, de credință și de aspirații, care leagă organic același popor de dincoace și de dincolo de Carpați.

La 1600, Mihai Viteazul reușise să unească, pentru scurt timp, cele trei state feudale românești din vremea sa: Țara Românească, Transilvania și Moldova, lăsînd generațiilor viitoare marea sarcină a împlinirii unității statale și amplificînd năzuințele tuturor spre libertate și propășire națională.

La 24 ianuarie 1859, au reușit să se unească — sub numele de Principatele Unite și, după doi ani, de România — doar Țara Românească și Moldova. În conștiința poporului român a rămas însă clară ideea, că unirea de la 1859 era incompletă, că ea trebuia întregită cu

Transilvania. «Simțul național s-a deșteptat în toată românia — declara în 1859 Timotei Cipariu ; (...). Am început, abia am început, dară nu am terminat ; rămîne ca să continuăm și să terminăm».

Solidaritatea frățască și aspirațiile comune ale tuturor românilor s-au afirmat cu putere și în timpul războiului de independență al României din 1877, cînd mulți români transilvăneni s-au înrolat ca voluntari în armata română, animați de speranța că, după cucerirea independenței României, se putea realiza și eliberarea Transilvaniei.

Dar visul arzător al românilor transilvăneni n-a putut deveni realitate cu acest prilej. De aceea el a continuat să însuflețească, în felurite forme și în toate teritoriile locuite de români, dorința întregului nostru popor de a se pune capăt stăpînirii habsburgice și de a se uni cu toții într-un singur stat liber și democrat.

Exprimînd năzuința fierbinte a țărănimii române din Transilvania de a scutura jugul asupririi naționale și moșierești, ziarul «Foaia țărânului» scria mereu despre dorința lor crescîndă de a se uni «cu frații de dincolo de munți (...), cu harnica și cinstita muncitorime și țărâtime dezrobită, cu Republica sfaturilor de muncitori și țărani din România».

Ziare și reviste cu titluri semnificative: «Dacia viitoare», «Emanciparea», «Unitatea națională», «Carpații», «Națiunea», «Românul» și altele, care apar în această perioadă, sînt tribune de propagandă pentru eliberarea Transilvaniei și pentru unirea ei cu România. Toate cer cu hotărîre ca «ceea ce este al românului, lui să-i aparțină (...), ca românii să fie toți liberi și să formeze un singur stat, iar nu să geamă sub dominațiunii străine și vitrege».

O contribuție importantă la lupta pentru eliberarea Transilvaniei și pentru făurirea statului unitar român a adus cu consecvență și Biserica strămoșească, prin activitatea misionară, culturală și patriotică a tuturor slujitorilor ei : ierarhi, preoți și călugări. Luptînd pentru păstrarea credinței străbune și refacerea unității bisericești știrbite prin silnicie la 1700, aceștia au militat și pentru dezrobirea și unitatea tuturor românilor ; pentru eliberarea politică a Transilvaniei și pentru unirea ei cu celelalte ținuturi românești.

Lupta pentru eliberarea Transilvaniei și pentru unirea ei cu România a devenit și mai aprinsă în perioada de destrămare a monarhiei habsburgice.

La 14 decembrie 1914, membrii Ligii Culturale din București, întruniți într-un congres extraordinar, au publicat un manifest în care, printre altele, spuneau : «Pentru păstrarea unității culturale, ne este necesară unitatea politică...».

Marele nostru om politic Nicolae Titulescu, într-una din memorabilele sale pledoarii publicate despre necesitatea inexorabilă a desăvîrșirii statului național român, spunea : «România nu poate fi întreagă fără Ardeal ; Ardealul e leagănul care i-a ocrotit copilăria, e școala care i-a făurit sufletul, e farmecul care i-a susținut viața. Ardealul nu e numai inima României geografice ! Din culmile lui izvorăsc apele care au scaldat românismul în istorie. Someșul la miază-noapte, Mureșul la apus, Oltul la miază-zi».

Mișcarea pentru unire, fiind susținută de întregul nostru popor, s-a continuat și în condițiile deosebit de grele ale războiului. La lupta de eliberare națională s-au adăugat acum și nemulțumirile oamenilor muncii transilvăneni față de măsurile de constrângere luate împotriva lor de stăpînirea austro-ungară. Astfel, timp de mai multe luni, în 1916, o grevă susținută de peste o mie de mineri din Valea Jiului a dat grele lovituri mașinii de război a Puterilor Centrale.

Destrămarea imperiului habsburgic s-a produs, precum se știe, în toamna anului 1918, ca urmare a înfrîngerilor militare pe front, a mișcărilor revoluționare interne și a luptei de eliberare a naționalităților subjugate.

Incheierea victorioasă a luptei poporului român pentru făurirea statului său unitar impunea, pe lângă coordonarea acțiunilor interne cu cele din străinătate, concentrarea tuturor forțelor sale sociale și politice în jurul unirii. În acest scop, în toamna anului 1918 s-a constituit «Consiliul Național Român, cu sediul la Arad, care, în urma eșuării tratativelor încercate cu guvernul de la Budapesta, a lansat un manifest «Către popoarele lumii», axat pe ideea: «Națiunea română din Transilvania este hotărîtă a-și înființa pe teritoriul locuit de dînsa statul său liber și independent. Ea speră și așteaptă că în năzuința ei pentru libertate o va ajuta întreg neamul românesc, cu care va fi una, de azi înainte în veci».

Totodată, Consiliul Național Român a hotărît la propunerea specialiștilor convocarea la Alba Iulia, pentru ziua de 1 decembrie 1918, a Marii Adunări Naționale, la care poporul român din Transilvania avea să fie reprezentat de 1228 delegați din toate clasele, grupurile, profesiunile și credințele și care era chemată să decidă unirea Transilvaniei cu România.

În zilele care au urmat pînă la 1 decembrie 1918, reprezentanții cei mai înaintați ai poporului român din Transilvania au cerut ca în Declarația ce urma să fie adoptată la Alba Iulia să fie înscrise, o dată cu unirea, și unele revendicări ale țărănimii și muncitorimii, ca: reforma agrară, ocrotirea muncitorilor, votul universal, libertăți politice, asigurarea drepturilor naționalităților conlocuitoare și chiar republica.

Într-o asemenea atmosferă, încă de la 29 noiembrie 1918 au început să se adune la Alba Iulia, din toate colțurile Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului, pe lângă cei 1228 delegați, peste 100.000 de țărani, muncitori și intelectuali, ceea ce a făcut ca hotărîrea istorică de unire a Transilvaniei cu România să fie un adevărat plebiscit, adică să reprezinte voința întregului popor, de la vîldică pînă la opincă.

La lucrările Adunării au luat parte, la loc de cînst, și ierarhii români din Transilvania, iar alături de ei, în fruntea maselor de credincioși, un număr impresionant de protopopi și de preoți. Mulți alți preoți zăceau încă în închisori, din pricina activității lor unioniste. Doi dintre ierarhii români ardeleni — unul ortodox și unul unit — au făcut parte din delegația care a dus Guvernului de la București hotărîrea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, depunînd și jurămîntul de credință al românilor ardeleni față de cauza sfîntă a unirii.

Marea Adunare Națională de la Alba Iulia a adoptat, cu înflăcărate ovații, Declarația de unire ce i-a fost prezentată de Vasile Goldiș, în numele Consiliului Național Român. Pe lângă decretarea unirii depline și definitive a Transilvaniei cu România, Marea Adunare Națională din 1 decembrie 1918 a proclamat și câteva principii democratice: reforma agrară, libertăți politice și religioase, asigurarea muncii, drepturi naționalităților conlocuitoare. Totodată, ea a cerut apropiatei Conferințe de pace să adopte hotărâri care să garanteze menținerea păcii, egalitatea în drepturi între statele mari și mici și eliminarea războiului dintre mijloacele de soluționare a litigiilor internaționale.

Dar unirea Transilvaniei cu România s-a pronunțat nu numai la Alba Iulia. Populația românească care n-a putut merge în cetatea lui Horia a ținut la 1 decembrie întruniri impunătoare la Sibiu, Blaj, Brașov, Făgăraș, Orăștie, Hațeg, Lugoj, Caransebeș, Arad, Beiuș, Șimleul Silvaniei, Năsăud, Gherla, Sebeșul Săsesc și în multe alte localități, hotărînd și pe această cale unirea cu România. În comune și sate, hotărîrea de unire s-a consemnat în moțiuni și procese-verbale semnate de toți locuitorii. Unirea Transilvaniei cu România a fost apoi ratificată prin Decret-lege și prin hotărârile Conferinței de pace, care au consfințit voința poporului român de a trăi în veci unit și liber pe pămîntul sacru moștenit de la strămoșii săi daci și romani.

Unirea Transilvaniei cu România corespundea și intereselor majore ale maselor largi ale populației maghiare, germane și de alte naționalități de pe întreg teritoriul patriei. Uniți prin același destin, luptînd împotriva acelorași dușmani, împotriva exploataților și cotropitorilor străini, oamenii muncii aparținînd naționalităților conlocuitoare au înțeles justetea actului hotărît la Adunarea de la Alba Iulia de către populația românească, majoritară în Transilvania.

Principiile profund democratice care au însuflețit pe unioniștii de atunci au putut fi deplin înfăptuite abia după cotitura istorică de la 23 August 1944, cînd poporul român, rupînd-o pentru totdeauna cu un trecut întunecat, a pornit cu bărbăție pe singura cale capabilă să-l ducă la prosperitatea și fericirea spre care aspiră și la care este pe deplin îndreptățit.

Iată pentru ce, după 23 August 1944 și cu un sporit avînt în anii de binecuvîntată arhipăstorire ai înțeleptului, bunului și iubitului nostru Părinte Patriarh Justinian, înalta ierarhie, întreaga preoție, salariații bisericești și credincioșii laici ai sfintei noastre Biserici, în cea mai deplină armonie și colaborare cu slujitorii și credincioșii celorlalte culte religioase din țară și aflîndu-se permanent în primele rînduri, sprijină cu neclintită hotărîre munca întregului popor român pentru continuarea înfloririi a patriei, pentru triumful păcii în lume și pentru lichidarea ultimelor cauze care frînează încă progresul popoarelor și fericirea oamenilor în unele părți ale lumii.

De aceea însuși Dl. Nicolae Ceaușescu, încercatul conducător al țării noastre, în răspunsul adresat la 29 februarie 1968 Întîistătătorului Bi-

sericii noastre și șefilor celorlalte Culte din România, cu ocazia primirii lor într-o audiență de prezentare, a spus, printre altele: «Noi apreciem contribuția Cultelor la opera de zidire a României noi, precum și simțăminte pe care le-ați exprimat față de politica internă și externă promovată de statul nostru, față de măsurile întreprinse pentru progresul și prosperitatea patriei, pentru apărarea cauzei păcii și a colaborării între popoare (...). Avem convingerea că prin munca tuturor cetățenilor patriei noastre: români, maghiari, germani și de alte naționalități — indiferent de credințe religioase și de concepții filozofice — vor fi îndeplinite mărețele țeluri pe care ni le-am propus, că națiunea noastră liberă și independentă va păși mai departe pe calea progresului și fericirii întregului nostru popor».

După încheierea acestei cuvântări, Corala Patriarhiei, dirijată de Prof. Nicolae Lungu, a cântat — împreună cu toți cei prezenți — *Hora Unirii*.

A urmat un program de recitări și coruri patriotice, cuprinzând poeziile: *Noi*, de Octavian Goga, *Către pace*, de Panait Cerna și *Țării mele*, de Victor Tulbure; lectura unor fragmente din *Istoria Românilor sub Mihai-Vodă Viteazul*, de Nicolae Bălcescu; cîntecele *Răsunetul Ardealului*, de Ion Vidu, *Pe-al nostru steag* și *Tricolorul*, de Ciprian Porumbescu, *Hora Republicii*, de Nicolae Lungu și *Republică, măreață vatră*, de Ioan Chirescu.

Întregul program a fost primit cu deosebită însuflețire de asistență.

În încheiere, au fost prezentate filmele documentare: *Rășinari*, *Hora Hațegului* și *C-așa-i jocu-n Făgăraș*.

G. P.

CRONICĂ

— *Joi, 7 noiembrie*, la orele 19,00, Prea Fericitul Patriarh Justinian a participat, împreună cu P. S. Episcop Antim Tîrgovişteanul, vicar patriarhal, la recepţia dată de Ambasada Uniunii Sovietice, cu prilejul sărbătoririi aniversării Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie.

— *Vineri, 8 noiembrie*, la orele 17,00, Prea Fericitul Patriarh Justinian a primit pe Mgr Giovanni Cheli, consilier de Nunţiatură, din Corpul diplomatic al Statului Vatican, însoţit de Pr. Petru Tocănel, aflaţi în vizită în ţara noastră, şi care au dorit să exprime omagiul lor Prea Fericitului Patriarh Justinian.

Au fost de faţă: Pr. Ioan Gagiş, director al Administraţiei Patriarhale şi Pr. Secretar N. Cazacu.

— *Sîmbătă, 9 noiembrie*, Prea Fericitul Patriarh Justinian a primit pe P. Cuv. Arhim. Dometie Trihenea, de la Mînăstirea Zografu din Sfîntul Munte Atos, venit în ţară să-şi vadă rudele, după aproape 40 de ani de viaţă la Muntele Atos.

Au fost de faţă Pr. D. Fecioru, consilier patriarhal şi Pr. Secretar N. Cazacu.

— *Luni, 11 noiembrie*, la orele 10,00, Prea Fericitul Patriarh Justinian a luat parte la deschiderea lucrărilor Marii Adunări Naţionale a Republicii Socialiste România, ca invitat, împreună cu PP.SS. Episcopi Antim Tîrgovişteanul şi Visarion Ploieşteanul, vicari patriarhali.

— *Joi, 14 noiembrie*, la orele 11,00, Prea Fericitul Patriarh Justinian a primit vizita de rămas-bun a D-lui Ambasador al Marii Britanii, Sir John Chadwick, care pleca într-o altă misiune.

Au fost de faţă P.S. Episcop Antim Tîrgovişteanul, vicar patriarhal, Pr. Ioan Gagiş, directorul Administraţiei Patriarhale şi Pr. Secretar N. Cazacu.

— *Miercuri, 27 noiembrie*, Prea Fericitul Patriarh Justinian, însoţit de PP.SS. Episcopi Antim Tîrgovişteanul şi Visarion Ploieşteanul, vicari patriarhali, a luat parte la recepţia oferită de Ambasadorul R.S.F. Jugoslavia, cu ocazia sărbătorii naţionale.

— *Vineri, 29 noiembrie*, orele 10—12,30, Prea Fericitul Patriarh Justinian, însoţit de PP.SS. Episcopi Antim Tîrgovişteanul şi Visarion Ploieşteanul, vicari patriarhali, a participat la şedinţa festivă a Marii Adunări Naţionale, care a avut loc în sala Palatului Republicii, pentru sărbătorirea Jubileului de 50 de ani de la Unirea Transilvaniei cu România.

— *Sîmbătă, 7 decembrie*, la orele 10,00, Prea Fericitul Patriarh Justinian a primit pe I.P.S. Mitropolit Theophilos Philippos, din India de Sud (Kottayam Kerala), venit în ţara noastră, spre a supune Prea Fericitului Patriarh Justinian programul stabilit de Patriarhul Catolicos Augen I al Bisericii Siriene din Malabar, în legă-

tură cu vizita oficială pe care Prea Fericitul Patriarh Justinian o va face în India de la 3 la 14 ianuarie 1969, în fruntea unei delegații a Bisericii Ortodoxe Române.

Au fost de față P.S. Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, Pr. D. Fecioru, consilier patriarhal și Pr. Secretar N. Cazacu.

— *Marți, 10 decembrie*, Prea Fericitul Patriarh Justinian a primit pe Ambasadorul Indiei la București, Amrik Singh Neht, în legătură cu vizita oficială a Prea Fericitului Patriarh Justinian.

Au fost de față P.S. Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal și Pr. Secretar N. Cazacu.

— *Sîmbătă, 21 decembrie*, la orele 11,00, Prea Fericitul Patriarh Justinian a primit vizita D-lui Ambasador al Greciei la București, I. C. Cambiotis, care a prezentat pe Ierom. Nichephoros venit să slujească de sărbători la biserica Ambasadei grecești din București.

Au fost de față P.S. Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, P.C. Consilier D. Fecioru și P.C. Pr. Secretar N. Cazacu.

— *Joi, 26 decembrie și vineri 27 decembrie*, Prea Fericitul Patriarh Justinian, însoțit de PP.SS. Episcopi Antim Tîrgovișteanul și Visarion Ploieșteanul, vicari patriarhali, a luat parte la ședințele Marii Adunări Naționale a Republicii Socialiste România.

DIN VIAȚA BISERICILOR ORTODOXE DE PESTE HOTARE

PATRIARHIA ECUMENICĂ

DOUAZECI DE ANI DE LA ALEGEREA CA PATRIARH ECUMENIC A SANCTITĂȚII SALE ATENAGORA I. — În ziua de 1 noiembrie 1968, împlinindu-se douăzeci de ani de la alegerea ca Patriarh ecumenic a Sanctității Sale Atenagora, la Patriarhia din Constantinopol a avut loc un serviciu divin, urmat de o ședință festivă a Sfântului Sinod al Patriarhiei, în timpul căreia I.P.S. Mitropolit Meliton al Calcedonului a felicitat, în numele Sfântului Sinod, pe Sanctitatea Sa Atenagora, accentuând, printre altele, următoarele trăsături din activitatea intensă și plină de roade a actualului Patriarh ecumenic :

«Ai stat în mijlocul nostru, pe scaunul patriarhal, în fruntea Bisericii, în centrul lumii credincioase și necredincioase și ai fost sfântul și marele Patriarh al veacului nostru, propovăduitor al adevărului, al iubirii și al păcii (...). Înaintea noastră, a tuturor stau astăzi următoarele probleme : a) Răspunderea supremă a consolidării Scaunului Patriarhal pe locul jurisdicției lui de veacuri, de prim scaun patriarhal al Răsăritului ; b) Sprijinirea turmei celei atât de vechi de credincioși care Vă înconjoară ; c) Promovarea unității panortodoxe prin exercitarea activă a ecumenicității. Ne referim aici în mod deosebit la pregătirea Marelui Sinod al Ortodoxiei, pregătire care a și început ; d) Promovarea sistematică și plină de responsabilitate a unității creștine într-o conlucrare interortodoxă, în cadrul celor aprobate în chip panortodox».

Apoi I.P.S. Mitropolit Meliton al Calcedonului a oferit Sanctității Sale, ca dar din partea Sfântului Sinod, un tablou de mare artă reprezentînd portretul Sanctității Sale.

Sanctitatea Sa Patriarhul Atenagora (după numele lumesc Aristocles Spiru), s-a născut în martie 1886, în satul Basîlikon din provincia Ioannina-Epir, Grecia. În 1903 a intrat în Școala teologică de la Halki, unde a îmbrățișat cinul monahal. După terminarea studiilor (1910), a ocupat mai multe slujbe bisericesti, iar în 1922 a ajuns mitropolit al Eparhiei Corfului, pe care a păstorit-o timp de opt ani. În 1931 a fost numit arhiepiscop al Arhiecezei Americii de Nord și de Sud, cu sediul la New York, trecînd de sub jurisdicția Bisericii Greciei sub jurisdicția Patriarhiei Ecumenice. A activat aici deosebit de intens pentru formarea clerului, pentru extinderea activității catehetice și pentru consolidarea organizării bisericesti și a cultivat legături prietenești cu conducătorii celorlalte confesiuni creștine din Ame-

rica. După alegerea ca Patriarh ecumenic, a lăsat în America o Arhiepiscopie bine organizată și consolidată, cu 350 parohii înfloritoare.

Intronizarea Sanctității Sale Atenagora a avut loc la Constantinopol, la 7 ianuarie 1949.

ADUNAREA CLERICILOR ȘI LAICILOR ARHIEPISCOPIEI THIATEIRELOR ȘI MARII BRITANII. — În zilele de 17—19 octombrie 1968 a avut loc în «Harporne Hall House of Retreats» din Birmingham, sub președinția I.P.S. Arhiepiscop Atenagora al Thiateirelor și Marii Britanii, Adunarea Anuală a Clericilor și Laicilor Arhiepiscopiei. Au participat preoții Eparhiei și conducerile laice ale celor 52 de parohii grecești din Anglia și din întreaga Exarhie, cum și o seamă de oficialități grecești, iar din partea Bisericii Anglicane P.S. Episcop de Birmingham, Dr. Wilson. Tema de bază a Adunării a fost «Slujirea clerului și a poporului în Biserica Ortodoxă» și a fost dezvoltată în trei referate.

Din darea de seamă asupra vieții Eparhiei rezultă că Arhiepiscopia Thiateirelor și Marii Britanii și Exarhia ei din Nordul Europei se găsesc într-un frumos progres: s-a înmulțit numărul parohiilor și numărul școlilor de sub îndrumarea Arhiepiscopiei, cu limba de predare greacă.

INCENDIU LA MÎNĂSTIREA SFÎNTUL PANTELEIMON DE LA SFÎNTUL MUNTE ATOS. — În noaptea de 22 octombrie 1968, la Mănăstirea Sfîntul Panteleimon de la Sfîntul Munte Atos a izbucnit un incendiu care, cu toate măsurile luate, nu a putut fi stins decît după amiaza zilei de 24 octombrie. Sînt pagube materiale mari. Cu toate acestea, toate lucrurile muzeale și de valoare ale mănăstirii: vasele sfinte, veșmintele, cărțile sfinte și întreaga bibliotecă au fost salvate. De asemenea, focul nu a atins biserica cea mare a mănăstirii.

INAUGURAREA ACADEMIEI ORTODOXE DIN CRETA. — Cu toate că insula Creta face parte integrantă din teritoriul suveran al statului grec, totuși, din punct de vedere bisericesc, Biserica Cretei a avut întotdeauna o situație independentă de Biserica Greciei, găsindu-se sub jurisdicția Patriarhiei Ecumenice de la Constantinopol și bucurîndu-se chiar și față de aceasta de o situație semiautonomă, conducîndu-se adică de un Sinod propriu, potrivit unui statut de sine stătător. Biserica Cretei, alcătuită dintr-o mitropolie și șapte episcopii, a fost ridicată de Patriarhia Ecumenică, prin actul nr. 283 din 28 februarie 1967, la rangul de Arhiepiscopie autonomă, cu sediul la Heracleion, iar prin însăși înscrisul actului acestuia cele șapte episcopii au fost ridicate la rangul de mitropolii.

După cum s-a arătat în numărul precedent al revistei «Biserica Ortodoxă Română», în Mitropolia Kissamului și Selinului a fost înființată o Academie Ortodoxă, care prin activitatea sa urmează să constituie o ieșire a Ortodoxiei în întîmpinarea lumii contemporane. Publicăm în continuare noi informații în legătură cu aceasta.

În ziua de 13 octombrie 1968 a avut loc, cu un fast deosebit, inaugurarea Academiei Ortodoxe din Creta, care se găsește instalată într-un local propriu, pe țărmul mării, în imediata apropiere a Mănăstirii Gonia-Hanion din Mitropolia Kissamului și Selinului. Au fost de față: I.P.S. Arhiepiscop Iezechiel al Australiei, ca reprezentant al Patriarhiei Ecumenice; I.P.S. Mitropolit Partenie al Cartagenei, din

partea Patriarhiei Alexandriei ; I.P.S. Mitropolit Hrisant al Eleuteropolei, din partea Patriarhiei Ierusalimului ; P.C. Arhim Constantin Leukcsiatis, din partea Bisericii Ciprului ; Prea Fericitul Arhiepiscop Ieronim al Atenei și a toată Grecia ; I.P.S. Arhiepiscop Evghenie al Cretei și alți ierarhi ; Dr. Laham, ortodox din Liban, ca reprezentant al Consiliului Ecumenic al Bisericilor ; Gabriel Habib, ortodox din Liban, secretarul general al Asociației «Syndesmos» ; reprezentanți ai diferitelor Confesiuni din afara Greciei, printre care și Episcopul german Dr. Kunst, care a reprezentat instituția «Evangelische Zentralstelle für Entwicklungshilfe» de la Bonn ; vicepreședintele Guvernului grec ; reprezentanți ai diferitelor ministere ; rectorii Universităților din Atena și Salonic ; profesori ai facultăților de teologie ; profesori universitari de origine cretană etc.

Academia ortodoxă din Creta constituie cea dintâi încercare în vederea adaptării unor instituții de categoria academiei bisericești din Apus, în țările ortodoxe. Astfel de academii au luat ființă după cel de al doilea război mondial în Germania, în Elveția și în alte părți, urmărind găsirea unor noi metode de evanghelizare creștină, într-o lume de transformări rapide. S-au numit academii, pentru că ele folosesc, în mod conștient și sistematic, metoda dialectică a tradiției platonice. Cultivând în mod deosebit dialogul, ca tehnică și știință reală a raporturilor dintre oameni și dintre grupuri, ele s-au dovedit locul de întâlnire și organisme locale de precizare și înțelegere a unor persoane, grupuri și idei care se găsesc în contradicție.

Ca întemeietori ai Academiei Ortodoxe din Creta sînt socotiți : I.P.S. Mitropolit Irineu al Kissamului și Selinului, teologul ortodox Dr. Alex. Papaderos și Minăstirea Gonia-Hanion. Iar impunătorul local care adăpostește Academia a fost construit cu ajutorul instituției «Evangelische Zentralstelle für Entwicklungshilfe» din Bonn și al altor organizații internaționale și cu concursul moral al Bisericii Cretei și al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, pe un teren scăldat de valurile Mediteranei și pus la dispoziție de Minăstirea Gonia-Hanion. Sala de ședințe, sălile de consultații, sala de conversații, sala de mese pot găzdui destul de comod 150—200 persoane, iar dormitoare, alcătuite din camere cu câte două paturi, avînd încălzire centrală, băi etc., pot să găzduiască 80—100 de persoane.

Din punct de vedere administrativ, Academia se găsește sub patronajul spiritual al Sanctității Sale Patriarhului ecumenic, constituind un așezămînt — persoană juridică de drept privat — administrat de un consiliu alcătuit din 10 persoane, sub președinția I.P.S. Mitropolit Irineu al Kissamului și Selinului, în calitate de prim-ctitor al său. Conducerea Academiei o are cel de al doilea ctitor, Dr. Alex. Papaderos, cunosător al principiilor și metodelor de conducere a unor astfel de instituții. Iar personalul Academiei — științific, administrativ și de serviciu — urmează a fi angajat potrivit programelor pe care Academia le va elabora.

Academia Ortodoxă din Creta, ca manifestare a conștiințiozității și responsabilității Bisericii față de omul contemporan și față de problemele vieții și credinței lui, are ca scop exercitarea *dialogului social*, ținînd seama permanent de rezultatele cercetării științifice și de punctul de vedere creștin ortodox asupra problemelor sociale.

Acest scop urmează să fie realizat de Academia Ortodoxă din Creta pe următoarele căi: a) Prin cercetarea științifică a problemelor sociale, mai ales ale spațiului greco-ortodox, ținând seama de rapida transformare socială și politică și colaborând cu Instituțiile și Organizațiile interne și externe asemănătoare; b) Prin îndrumarea în genere a celor în vîrstă și mai ales prin familiarizarea cadrelor de conducere ale societății cu cunoștințele și metodele noi necesare în vederea exercitării cu succes a misiunii lor; c) Prin cercetarea și analizarea, în colaborare cu oameni de știință specialiști, a factorilor (individuali, colectivi, psihologici, instituționali etc.) care influențează în chip constant progresul economic și social; d) prin acordarea de asistență de orice fel slujitorilor Bisericii, îndrumători ai poporului, prin familiarizarea lor cu problemele sociale contemporane, cu tendințele teologice și ideologice și cu strădanțiile Mișcării Ecumenice, ca și prin exercitarea lor în noi metode de activitate pastorală și de evanghelizare.

La metoda principală de lucru Academia ortodoxă din Creta și-a propus: «dialogul social», adică «gîndirea în comun» și căutarea pe bază de discuții a adevărului cu privire la lucruri, la om și la Dumnezeu, în spirit de respect reciproc, de obiectivitate și de responsabilitate; dialogul liber, sincer și obiectiv între creștinism și lumea contemporană și între diferitele grupuri și tendințe sociale.

Cu toate că inaugurarea oficială a Academiei ortodoxe din Creta a avut loc în ziua de 13 octombrie 1968, activitatea ei a început încă din luna august 1968, cînd a avut loc un «seminar ecumenic» cu tema «Cultul creștin și omul contemporan», la care au luat parte oameni de știință tineri, din mai multe țări ale Europei, Africii și Americii și cînd a avut loc și o întîlnire a teologilor ortodocși, care au discutat tema *ce este Biserica*.

În luna septembrie 1968 Academia ortodoxă din Cipru a găzduit un grup de profesori și studenți ai universităților din R.F. a Germaniei. Tot în luna septembrie 1968, Prof. E. Schlink de la Facultatea de teologie din Heidelberg, care a vizitat Academia, a vorbit în cadrul unui congres al teologilor greci. Îndată după inaugurarea Academiei a avut loc, timp de trei zile (13—15 octombrie), o conferință cu tema *Biserica și lumea contemporană*.

Dr. Alex. Papaderos, directorul Academiei ortodoxe din Creta, a adresat Bisericii Ortodoxe Române invitația de a desemna cîțiva teologi care să participe la lucrările Academiei.

ATITUDINI ALE CĂLUGĂRILOR DIN MUNTELE ATOS ÎN LEGĂTURA CU PROBLEMA UNIRII BISERICILOR. — În ultima vreme devine din ce în ce mai evidentă luarea de poziție pe care călugării din Sfîntul Munte al Atosului o manifestă față de eforturile pentru unitatea Bisericii. Și cum Muntele Atos se bucură de prestigiul necontestat de citadelă a Ortodoxiei, este firesc ca această luare de poziție să preocupe și să provoace reacții din partea diferitelor categorii de creștini.

Astfel, într-o conferință despre Muntele Atos, pe care a ținut-o la 29 noiembrie 1968 în sala Uniunii eleno-americane din Atena, teologul apusean Prof. Matthieu Mountes a calificat ca foarte trist faptul că mulți călugări din Minăstirile din Sfîntul Munte Atos manifestă reacțiuni puternice împotriva atitudinii ecumenice a Patriarhului ecumenic Atenagora, «acest mare Patriarh care a știut și a putut face Ortodoxia să iasă din inerție și să-i dea un prestigiu mondial». Conferențiarul a

declarat că «această atitudine ostilă a călugărilor atoniți este din nenorocire rezultatul ignoranței lor».

Ca o replică la aprecierea deosebit de favorabilă făcută de un eterodox activității Patriarhului ecumenic, activitate socotită desigur prea avîntată de către călugări atoniți, aceștia — parcă voind să demonstreze că nu ignoranța îi face prudenți, ci, dimpotrivă, profunda cunoaștere a tuturor încercărilor de unire — mînați de zelul lor pentru apărarea Ortodoxiei au editat de curînd vechea *Epistolă a călugărilor* din Muntele Atos către împăratul Mihail Palologul, care urmărea să obțină ajutorul politic al papii, nu atît unirea dogmatică a Bisericii.

Călugării atoniți care au reeditat această *Epistolă* declară că sînt încă și astăzi gata să lupte pentru apărarea Ortodoxiei, chiar dacă pentru aceasta ar fi trebuit să sufere.

PATRIARHIA ALEXANDRIEI

ALEGERI DE EPISCOPI ÎN BISERICA ORTODOXA A ALEXANDRIEI. — Sanctitatea Sa Nicolae al VI-lea, papă și patriarh al Alexandriei, a convocat Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe a Alexandriei și a întregii Africi pentru urgentarea măsurilor de reorganizare a Bisericii Ortodoxe a întregii Africi. Întrunit la 11 noiembrie 1968, sub președinția Sanctității Sale Patriarhului Nicolae al VI-lea, Sfîntul Sinod a procedat la alegerea următorilor noi mitropoliți pentru eparhiile vacante. Astfel: pentru Mitropolia Axumului din Etiopia a fost ales Arhimandritul Metodiu Fughias; pentru Mitropolia de Ioanupolei a fost ales Arhimandritul Paul Ligris; pentru Mitropolia Pilusiei a fost ales P.S. Barnaba, episcopul ajutător al Patriarhiei de Alexandria; pentru Mitropolia Bunei Speranțe (Capetown) a fost ales Arhimandritul Paul Barnabas; pentru Mitropolia Irinupolei a fost ales Arhimandritul Nicodim Galațiatos; pentru Mitropolia Ermupolei a fost ales Arhimandritul Paul Syros (de naționalitate arabă); pentru Mitropolia Rodesiei a fost ales Arhimandritul Kyrillos Papadopoulos.

Sfîntul Sinod a desemnat, de asemenea, pe Arhimandritul Dionisie Hațivasiliu ca vicar patriarhal la Cairo, iar pe Arhimandritul Aristarh Mavrakis ca episcop ajutător la Patriarhia din Alexandria.

PATRIARHIA IERUSALIMULUI

MOARTEA ARHIEPISCOPULUI PORFIRIE AL MUNTELUI SINAI. — La 24 noiembrie 1968 a încetat din viață I.P.S. Porfirie, arhiepiscopul Mînăstirii Sfînta Ecaterina din Muntele Sinai. În conformitate cu prevederile regulamentare, noul arhiepiscop trebuie ales în decurs de 50 de zile de la decedarea predecesorului.

Cu toate că Biserica Muntelui Sinai și Raith este socotită independentă, ea este în realitate supusă purtării de grijă Bisericii-mame a Ierusalimului și Palestinei. De aceea, Sanctitatea Sa Patriarhul Benedict al Ierusalimului va întroniza,

pe noul arhiepiscop al Mănăstirii Sfânta Ecaterina din Muntele Sinai. Pentru ocuparea acestui post se pare că cele mai multe șanse le are scriitorul și teologul Arhimandritul Grigorie Maniatopoulos.

PATRIARHIA MOSCOVEI

SCHIMB DE TELEGRAME ÎNTRE BISERICA ORTODOXĂ RUSĂ ȘI BISERICA ORTODOXĂ SÎRBA. — Cu prilejul alegerii Întâistătorului Bisericii Ortodoxe Sîrbe, Prea Fericitul Patriarh Gherman, ca președinte al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, Biserica Ortodoxă Rusă, prin delegația ortodoxă rusă în frunte cu Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Novgorodului, a adresat următoarea telegramă Prea Fericitului Patriarh Gherman: «Cu bucurie felicităm pe Prea Fericirea Voastră cu prilejul alegerii, în timpul celei de a patra Adunări Generale de la Upsala, ca președinte al Consiliului Ecumenic al Bisericilor și vă dorim în acest moment istoric pentru Ortodoxie să aveți întregul ajutor dumnezeiesc pentru acțiunea de slujire a Bisericii și a unității creștine», la care Prea Fericitul Patriarh Gherman a răspuns printr-o telegramă de mulțumire.

VIZITE ȘI CONVORBIRI LA SERVICIUL PATRIARHIEI DIN MOSCOVA PENTRU RELAȚII BISERICEȘTI EXTERNE. — Diferiți reprezentanți ai altor Biserici creștine și diferite personalități străine aflate în Uniunea Sovietică — în trecere sau ca oaspeți ai Bisericii Ortodoxe Ruse — au solicitat să fie primiți la Serviciul Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe, spre a discuta probleme de interes comun Bisericii lor și Bisericii Ortodoxe Ruse, sau probleme de interes intercreștin ori de interes general uman.

Astfel, au fost primiți în cursul lunilor iulie — septembrie :

— La 31 iulie 1968, Rectorul Universității din Colombo-Ceylon, Preotul romano-catolic Balasuria ;

— La 5 august 1968, membrul conducerii partidului social pacifist din Olanda, deputat și redactor șef al ziarului «Radikal», V. Vander Leck ;

— La 5 august 1968, Episcopul Bisericii Evanghelice Luterane din Ungaria, Ernő Ottlik, membru al Prezidiului Conferinței Bisericilor Europene ;

— La 6 august 1968, Rectorul Colegiului din Dayton — Statele Unite ale Americii, John Scheyphoul, din Biserica Fraților ;

— La 16 august 1968, Pastorul Raymond Barnett Knudsen, din Biserica Prezbiteriană din Statele Unite ale Americii ;

— La 16 august 1968, Veyk Sanford Smith, secretarul Ambasadei Statelor Unite ale Americii la Moscova, care a transmis răspunsul la scrisoarea de condoleanțe a Sanctității Sale Patriarhul Alexei, cu prilejul asasinării lui Robert Kennedy ;

— La 20 august 1968, Prof. Gheorghe Klinger, din Biserica Ortodoxă a Poloniei ;

— La 29 august 1968, Ferencz Duszitz, din Biserica Reformată din Ungaria ;

— La 4 septembrie 1968, Consilierul și atașatul cultural al Ambasadei Italiei la Moscova, M. Rot ;

— La 22 octombrie 1968, o delegație din Republica Democrată Vietnam, din care au făcut parte trei preoți catolici, membri ai Comitetului pentru legăturile cu catolicii din R. D. Vietnam, însoțiți de atașatul cultural al Ambasadei Republicii Democratice Vietnam la Moscova.

De asemenea, au fost primiți la Serviciul Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe reprezentanții reprezentanțelor și exarhatelor din străinătate ale Patriarhiei din Moscova, cu care s-au purtat discuții asupra bunului mers și asupra atitudinilor pe care trebuie să le manifeste în viața lor bisericească și religioasă aceste reprezentanțe și exarhate.

Astfel, au fost primiți în cursul lunii august :

— La 15 august 1968, conducătorii comunității ortodoxe ruse din Zürich : Arhim. Serafim Rodionov și E. I. Karrupt ;

— La 15 august 1968, un grup de credincioși din parohia Adormirea Maicii Domnului din Helsinki, sub conducerea Pr. V. Loponen ;

— La 16 august 1968, un grup de credincioși din Exarhatul Patriarhiei din Moscova în Europa Occidentală (Anglia, Franța, Belgia și Olanda), sub conducerea Pr. Nicolae Ozolin ;

— La 22 august 1968, un grup de credincioși din reprezentanța Patriarhiei Moscovei la Damasc și Beirut, sub conducerea lui V. F. Șulik.

— La 9 octombrie 1968, Episcopul Dionisie de Rotterdam, din Exarhatul Patriarhiei din Moscova pentru Europa Occidentală ;

— La 16 octombrie 1968, un grup de credincioși din eparhia Austriei, din Exarhatul Patriarhiei din Moscova pentru Europa Centrală, sub conducerea Prot. Mihail Goldbredko.

PARTICIPAREA REPREZENTANȚILOR BISERICII ORTODOXE RUSE LA INTRUNIRI INTERCREȘTINE. — Între 1 și 4 octombrie 1968, în orașul Massy de lângă Paris s-au desfășurat în comun lucrările Comitetului Executiv și ale Secretariatului Internațional ale Conferinței Creștine pentru Pace, la care, din partea Bisericii Ortodoxe Ruse, au participat : Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Novgorodului — vicepreședinte al Conferinței Creștine pentru Pace ; Mitropolitul Filaret al Kievului și Galiției și Exarh al Ucrainei — membru al Comitetului executiv ; A. S. Buevski — membru al Secretariatului Internațional și Prot. P. S. Socolovski — reprezentantul Bisericii Ortodoxe Ruse pe lângă Conferința Creștină pentru Pace.

Între 16 și 19 octombrie 1968, în localitatea Ravello de lângă Neapole s-au desfășurat lucrările Prezidiului Conferinței Bisericilor Europene, la care, din partea Bisericii Ortodoxe Ruse, au luat parte Mitropolitul Alexei al Talinului și Estoniei — membru al Prezidiului — și Prof. N. A. Zabolotski — membru al Comitetului Consultativ al Conferinței Bisericilor Europene.

BISERICA ORTODOXĂ GRECIEI

NOI MASURI PASTORALE LUATE DE PEA FERICITUL IERONIM, ARHIEPISCOPUL ATENEI. — Preocupat îndeaproape de asigurarea unei activități pastorale mai efective, atît în întreaga Biserică Ortodoxă a Greciei cît și în Arhi-

episcopia Atenei, Prea Fericitul Arhiepiscop Ieronim a luat unele măsuri noi, din care semnalăm : împărțirea în cinci sectoare a Arhiepiscopiei capitalei grecești pentru a asigura o mai eficientă activitate pastorală ; organizarea unor cursuri religioase creștine pentru publicul larg, îndeosebi muncitori, ai Atenei ; instituirea unor măsuri pentru ridicarea nivelului clerului și pentru asigurarea unui contact mai strâns între cler și Biserică ; instituirea unei comisii pentru cercetarea posibilităților de pregătire a unui climat favorabil pentru participarea mai activă a credincioșilor la serviciile divine ; necesitatea certificatului prematrimonial de sănătate ; organizarea acțiunii Bisericii pentru reconcilierea soților înainte de pronunțarea divorțului.

DEMISIA A DOI MITROPOLIȚI DIN BISERICA ORTODOXĂ A GRECIEI. — La începutul lunii decembrie 1968, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe a Greciei a primit demisia I.P.S. Damaschin, Mitropolitul Volosului, care și-a cerut retragerea din pricina stării rele a sănătății.

I.P.S. Damaschin al Volosului a desfășurat o intensă activitate ecumenistă, fiind considerat în toate cercurile intercreștine ca un pionier al unității creștine.

De asemenea, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe a Greciei a acceptat demisia, pentru motive de sănătate, a I.P.S. Tit, Mitropolit de Paramitias, care era foarte cunoscut și apreciat pentru activitatea sa pastorală, patriotică și teologică.

ALEGERI DE NOI MITROPOLIȚI ÎN BISERICA ORTODOXĂ A GRECIEI. — În conformitate cu prevederile ultimelor decrete-legi privind organizarea Bisericii Ortodoxe a Greciei, Sfântul Sinod a propus cîte trei candidați pentru alegerea de către autoritatea supremă de stat a cinci mitropoliți și a doi episcopi auxiliari.

La 24 noiembrie, la 6 și la 19 decembrie 1968, au fost declarați aleși : Arhimandritul Nicolae Seleutis, ca mitropolit de Halkis ; Arhimandritul Serafim Rorris, ca mitropolit de Karistias ; Arhimandritul Paul Giannicopoulos, ca mitropolit de Beria ; P. S. Elie, episcop ajutător al Arhiepiscopiei Atenei, ca mitropolit de Volos ; Arhimandritul Paul Karbelis, ca mitropolit de Paramitias.

Arhimandriții Vasile Pangiorakopoulos și Eutimie Stylios au fost aleși episcopi auxiliari la Arhiepiscopia Atenei.

O NOUĂ LEGE REFERITOARE LA CIMITIRE. — Noul Decret-lege nr. 587/1968 referitor la cimitirele orășenești și comunale sistematizează și îmbunătățește toate deciziile generale sau speciale de pînă acum referitoare la cimitire. Potrivit dispozițiilor acestui Decret-lege, întemeierea și conservarea cimitirelor aparțin competenței consiliilor orășenești și comunale. În cazul înființării unui nou cimitir, urmează să se caute un loc potrivit, în afară de planul orașelor și departe de zonele locuite. Terenurile astfel găsite vor fi plantate de jur-împrejur cu arbori sau boschete, pe o porțiune destul de largă, constituindu-se astfel o zonă verde. Dîncolo de zona verde se va construi un drum care să o înconjure de jur-împrejur. Cînd locul ales pentru cimitir ar fi învecinat cu obiectivele turistice, se va lua și avizul Oficiului de Turism. Cimitirele vechi, nefolosibile, a căror transferare, din motive religioase, nu este cu putință, se vor planta cu arbori, transformîndu-se în păduri.

Cimitirele se înființează de orașe și comune în raza administrativă a lor, la propunerea consiliului comunal, cu avizul medicului-legist. Administrarea lor aparține orașelor și comunelor. În cazul necesității înființării unui cimitir și al lipsei de loc potrivit, se poate face expropriere. Este interzisă înmormântarea în afara razei cimitirelor și în locuri particulare, cu excepția minăstirilor și schiturilor.

Cimitirele se caracterizează ca locuri exceptate de la tranzacții: «Cedarea unui drept particular de înmormântare din partea orașului sau comunei care administrează cimitirul constituie un act de cedare spre folosință, de natură administrativă, a unui lucru de natură obștească». Locul asupra căruia se dă drept de folosință nu constituie un element de proprietate al celui a căruia i se face cedarea și nu este susceptibil de nici o transmitere față de terți, prin acte din timpul vieții sau din cauza morții.

Drepturile de înmormântare și în genere funcționarea cimitirelor se vor aranja pe baza unor regulamente alcătuite de consiliul orașenesc sau comunal. Veniturile de pe urma cimitirelor vor fi folosite pentru conservarea și funcționarea lor.

Monumentele din cimitire, ridicate în amintirea celor decedați, sînt caracterizate ca lucruri exceptate de la tranzacții. Ele nu pot fi vindute, ipotecate sau sechestrate, iar rostul lor nu poate fi schimbat. Nu au deci caracter de proprietate.

Cimitirele sînt destinate pentru înmormîntarea în ele a oricărui decedat, independent de religie și naționalitate, independent dacă acesta este localnic sau străin. Pentru înmormîntarea neortodocșilor sau a celor de altă religie, în urma avizului-conform al Sfintei Mitropolii în raza căreia se află cimitirul, urmează să se stabilească un loc deosebit în cimitirul orașenesc sau comunal.

REGLEMENTAREA DREPTULUI DE ÎNFIINȚARE DE METOCURI. — Prin Enciclica nr. 1572/1968, Sfîntul Sinod al Bisericii Greciei, din dorința de a pune capăt situației anticanonice a înființării arbitrare de metocuri, a hotărît că «o înmormîntare constituită canonic în cadrul Bisericii Greciei poate să înființeze un metoc în raza altei mitropolii, numai cu încuviințarea canonică în scris a arhierului eparhiei în care urmează să înființeze metocul». O asemenea încuviințare se cere și pentru continuarea funcționării metocului care a fost constituit anticanonic, fără îngăduința arhierului respectiv.

De asemenea — spune Enciclica — «Sfintele minăstiri constituite canonic ale Bisericilor Ortodoxe Autocefale-surori pot să înființeze metocuri pe teritoriul Bisericii Greciei numai cu îngăduința arhierului respectiv (al locului unde urmează să se înființeze metocul), aprobată de Sfîntul Sinod». Îngăduința canonică a arhierului respectiv și aprobarea Sfîntului Sinod sînt indispensabile și pentru continuarea funcționării unor astfel de metocuri care se găsesc pe teritoriul Bisericii Greciei.

TREIZECI DE ANI DE LA MOARTEA ARHIEPISCOPULUI HRISOSTOM PAPADOPOULOS AL ATENEI. — În ziua de 27 octombrie 1968 s-a săvîrșit o slujbă religioasă de pomenire, în catedrala mitropolitană din Atena, cu prilejul împlinirii a treizeci de ani de la mutarea către Domnul a strălucitului ierarh al Bisericii Greciei, Hrisostom Papadopoulos (1 iulie 1868 — 22 octombrie 1938). La sfîrșitul slujbei, Prea Fericitul Arhiepiscop Ieronim a vorbit despre personalitatea marelui

ierarh al Bisericii Ortodoxe Grecești, arătînd că «deși umil din fire, marele dascăl și ierarh a izbutit, prin sfințenia vieții și prin virtuțile sale de adevărat creștin, prin înțelepciunea și dragostea lui pentru învățătură, să se ridice și să ocupe demnitățile cele mai înalte. Atît Biserica noastră cît și Statul nostru l-au cinștit precum se cuvine : cea dintîi făcîndu-l arhiepiscop și înaltîndu-l la cîrmă, iar cel din urmă numărîndu-l printre cei dintîi membri ai Academiei Atenei. În sectorul științei, vrednicul de pomenire Părinte s-a distins ca profesor universitar și ca cel mai mare dintre teologii veacului acestuia, iar lucrările sale și în genere activitatea sa îl așează pe drept cuvînt printre dascălii Ortodoxiei. În sectorul conducerii Bisericii, pentru care a depus muncă plină de zel și strădanii cîretoare, el a folosit cea mai dificilă metodă : conducerea prin blîndețe și dragoste. Desigur că s-au găsit și dintre aceia care să socotească lucrul acesta o slăbiciune, dar el a continuat și a stăruit să conducă în felul său propriu, învățîndu-i pe toți prin exemplul său».

Potrivit hotărîrii Sfîntului Sinod al Bisericii Greciei, revista oficială a acestei Biserici «Ekklesia» a închinat amintirii distinsului ierarh, de la moartea căruia s-au împlinit 30 de ani, două numere (21 și 22) de pe luna noiembrie 1968.

CINCIZECI DE ANI DE LA UNIREA TRANSILVANIEI CU ROMANIA

CONTRIBUȚIA CLERULUI ROMÂN LA LUPTELE POPORULUI ROMÂN PENTRU LIBERTATE NAȚIONALĂ ȘI UNITATE *

Poporul român a avut o istorie singulară, în care lupta continuă pentru libertate și unitate, constituie caracteristica ei fundamentală. Astfel, în Transilvania poporul român a fost privat pînă la 1918 neîncetat de libertatea națională, iar în Țara Românească și în Moldova, în primele trei secole după întemeierea lor, poporul a fost amenințat continuu în această libertate de presiunea otomană, ca, după aceea, timp de aproape două secole, această libertate să-i fie din ce în ce mai îngustată. Nu trebuie uitat apoi că și înainte de întemeierea celor două Principate populația daco-romană de pe teritoriul Daciei ocupate și apoi părăsite de aparatul de stat roman a trebuit să depună un uriaș și neconținut efort pentru a nu fi copleșită de valurile popoarelor năvălitoare care au trecut peste acest teritoriu și din care unele au rămas timp mai îndelungat în el.

În general, această populație a trebuit să facă un efort continuu ca să persiste în specificul său daco-roman și în unitatea sa. Persistența poporului român ca entitate unitară pe acest teritoriu traversat de atîtea popoare răscolite din așezările lor, și ridicarea lui treptată la forma de existență a unui stat politic unitar, prin eliberarea deplină de sub apăsarea unor considerabile forțe politice înconjurătoare, constituie un adevărat miracol. Acest efort continuu al poporului român de a se menține pe acest teritoriu și de a ajunge la libertatea deplină se datorește mai multor cauze.

Cea dintîi dintre aceste cauze este legătura lui sufletească cu pămîntul pe care îl locuiește. Poporul român a avut neîncetat conștiința că e de aici, că nu vine

* Articol întocmit cu contribuția : Pr. Prof. D. STĂNILOAE, Pr. Prof. ION IONESCU, Asist. MIRCEA PACURARIU, Pr. ILIE GEORGESCU, Prof. AL. ELIAN, Dlac. Prof. EMILIAN VASILESCU, Pr. Prof. AL. I. CIUREA, Pr. Prof. MIRCEA CHIALDA, Pr. SCARLAT PORCESCU, Pr. Prof. IOAN RĂMUREANU și Arhimandrit NESTOR VORNICESCU.

din altă parte. El a avut continuu sentimentul înrădăcinării sale în acest pământ. A trăit în mod profund o familiaritate totală cu aceste locuri, o familiaritate moștenită din moși-strămoși, care nu se poate explica decît prin faptul că a fost aici totdeauna. Familiaritatea cu teritoriul acesta nu a însemnat însă o familiaritate a fiecărui membru al poporului sau al fiecărui grup numai cu peisajul limitat al satului propriu, ci cu tot spațiul daco-roman. Poate că tocmai năvălirile neîncetate au creat în fiecare parte a populației daco-romane această familiaritate cu întregul spațiu locuit de ea. Frații peste care venea năpăstuirea unei năvăliri se refugiau provizoriu la frații mai feriți de ea, înrundindu-se mereu unii cu alții. În special munții le erau refugiul cel mai sigur și mai statornic. Munții și șesurile de la poalele munților care constituie întreg teritoriul românesc, au fost spațiul fluxului și refluxului neconținut al poporului român în istoria lui bătută intermitent de vânturi aspre. În șesuri se întindea, în munți se concentra. Șesurile le considera tot așa de mult ale sale, ca și munții. Dar pentru că în munți se strîngea în vremuri de primejdii, munții erau adeseori chiar mai înțesați de români decît șesurile. În afară de aceasta, munții au rămas mereu locuiți și umblați de o parte din români, păstrînd în ei sălășuri pentru vremuri de bejenie. O parte din poporul român a rămas mereu în văile și piscurile munților, moștenind această tradiție de la daci, de care se spunea că erau «lîpști de munți», «înerenți munților» (montibus inhaerentes). În văile cele mai înalinate ale munților și pe piscurile lor cele mai inaccesibile pentru popoarele năvălitoare sau pentru organele de urmărire ale unui stat sau ale unei nobilimi străine, se întâlneau românii de pe raze întinse. Ei cunoșteau toate ungherele tînuite ale acestor locuri greu accesibile. Munții nu le rezervau nici o surpriză. Codrul a fost totdeauna frate cu românul. Familiaritatea românilor cu natura de aici, de pe urma statorniciei de veacuri în ea, era așa de mare, că li se părea că ea le vorbește; poienile, codrii, izvoarele li se păreau ființe vii și prietene, ca în «Miorița» sau ca în poezia lui Eminescu. Natura în care trăiau din vremuri imemorabile îi ocrotea ca o mamă.

Strădîni nu îndrăzneau să se aventureze prin codrii munților, prin văile lor, spre piscurile lor. Nu le cunoșteau cărările ascunse, în fața lor îi oprea spaima de necunoscut. De cîte ori s-au aventurat grupe armate sau oștiri mai mari prin munți, au fost sfărîmate. Munții României au fost liberi, piscurile și văile lor nu au devenit feude ale grozilor străini.

Această familiaritate a tuturor românilor cu tot teritoriul, ca cu o moșie comună, a fost un factor important pentru menținerea unității populației daco-romane.

Un alt factor care a contribuit la menținerea unității statale a poporului român a fost unitatea lui religioasă. Țăranii români se deplasau fără greutate pe tot teritoriul românesc, unii la alții, pentru că toți erau țărani, toți români și toți de aceeași lege românească. Poporul întreg, fiind în general un popor de țărani, preoțimea lui era lipită de viața lui țărănească, împărțîndu-i întru totul soarta și năzuințele din orice timp. Preoții se retrăgeau cu țăranii în munți și se mutau cu ei dintr-o «șară» românească în altă «șară» românească, descălecau cu ei în șesuri, se răsculau cu ei în revoluții, îi ascundeau cînd se făceau haiduci și cînd erau urmăriți, le erau mingietori, sfătuitori și îndrumători, le scriau jalbele, le întăreau nădejțile prin credința în Dumnezeu dreptății. Ba erau ei înșiși țărani și iobagi, îmbrăcați în port țărănesc, plugărind în rînd cu țăranii, plătînd aceleași dijme grele și zile de lucru nobililor și episcopilor străini, ca și țăranii, căsătorin-

du-și feciorii cu fetele țăranilor, din satul propriu sau din satele din jur. Până nu demult, puteau fi întâlniți preoți îmbrăcați țăărănește, care veneau scara cu sapa sau cu coasa pe umăr, ca să îmbrace duminica la liturghie oddjdiile aurii împodobite cu motive românești, peste cămașa și țării albi, neacoperite total, ca să ridice din ușa altarului crucea și potirul, cu miinile bătătorite de muncă, îndemnând poporul: «Sus să avem inimile», sau «Să ne iubim unii pe alții, ca într-un gând să mărturisim». Dumnezeu-Tatăl lua chipul unui bătrîn părinte din sat, sau chipul unui frate intru greutăți.

Iar Părintele Niculae Popescu scria în 1942: «Preotul a fost cu totul legat de sat. În vechime, și în unele părți și azi, îmbrăcămintea preotului nu se deosebește de a sătenilor. Doar pletele și barba au făcut cunoscut pe preotul îmbrăcat în aceeași cămașă albă și cu același cojoc ca și sătenii. Mina lui, care dă binecuvîntarea a știut să minuiască, după regiuni, barda dulgherului sau coarnele plugului, căci viața e grea, copiii sînt numeroși, gospodăria lui se cade să fie pildă în sat, iar de leasă cu gradații și adaose nu putea fi vorba. Durerea săteanului era și a preotului; cînd se pustia satul, nu putea rămîne în urmă preotul: și el umplea pădurile. Cînd birurile apăsau satele, nu era scutit nici preotul; și el se vindea cu ocina lui, ajungînd legat de brazdă, «sărac lipit pămîntului»¹.

Preotul era «taica părintele», preoteasa, «maica preoteasa», încușcriși cu țăranii, apăsați de toate grijile copiilor numeroși, întocmai ca țăranii, disprețuiți și apăsați de boieri, de-a valma cu țăranii, muncind pe brazda moșiei bolerești, umăr la umăr cu țăranii.

Biserica Românească, prezentă în sate prin preoțimea ei, n-a fost o Biserică privilegiată, feudală. O asemenea Biserică n-ar fi găsit calea la inima poporului, n-ar fi putut să se refugieze cu poporul prin munți, să sufere cu el, să nădăjduiască cu el, să lupte împreună cu el. Biserica Românească a fost în tot trecutul ei o Biserică a iobagilor, o Biserică populară, o Biserică țăărănească, promovînd o artă religioasă țăărănească.

Persecuțiile poporului român din partea stăpînirii feudale strădine se îndreptau de aceea și asupra preoșilor români sau iobagi. Regele Ungariei Ludovic cel Mare dădea la 1366 poruncă diregătorilor din comitatele din Banat să prindă pe toți preoșii iobagi sau schismatici (sclavos seu schismaticos sacerdotes) din țăările acelea, împreună cu femeile și pruncii lor și să-i ducă înaintea comitelui Benedict care, conform poruncii regești, i-a scos din țară².

Dar preoșii n-așteptau, de obicei să cadă victime unor asemenea măsuri. Ei se refugiau în codri împreună cu țăranii. Pînă în secolul al XVIII-lea Statuturile feudale ale celor trei națiuni din Transilvania refuzau acordarea de drepturi românilor, pe motiv că sînt o populație care trăiește în mare parte prin păduri³. Însă cauza refugierii în păduri era fie dările pe care nu le mai puteau suporta, fie alte feluri de persecuții. Așa, pe la 1764, autoritățile săsești decidă ca din 15

1. Preoți de mir adormiți în Domnul, București, 1942, p. 3-4.

2. E. Hurmuzaki, Documente, I, p. 132, la Const. Bobulescu, Fete bisericești în războaie, răzvrătiri și revoluții, 1930, p. 7.

3. Astfel, în 17 martie 1735, împăratul austriac Carol al VI-lea respinge cererea episcopului Inocențiu Micu Clain de a se acorda poporului român statutul de națiune, între altele pe motivul că și în timp de pace valahii ascunși prin păduri atacă curțile nobililor. Contribuțiile cele mai multe le plătesc nobilii, căci valahii fug și se sustrag, «astfel că, întru cît speră să poată trăi mai ușor în țăările valahe vechi, într-un timp scurt vor goli aceleși provincii» (Arh. St. Sibiu, Fondul Bruckenthal, Colecția Rosenfeld, Dulap H 33, f. 310-311).

comune din jurul Sibiului să fie scoși românii și casele lor dărîmate. În același timp aduc coloni din Austria și se îngrijesc ca aceștia să primească case, pămînturi, sume de bani, pentru echiparea gospodăriilor. Unii dintre românii scoși din sate au trecut granița în Muntenia, alții s-au refugiat în păduri⁴ și și-au durat acolo case, au defrișat pămînt de cultură în jurul caselor, au crescut vite. Și s-au întors în satele lor tirziu; astfel, în jurul Sibiului unele familii au venit în sat numai spre sfîrșitul secolului al XIX-lea.

Mulți români refugiați prin munți nu s-au mai coborît la vale. Și-au făcut căsuțe pe coastele plaiurilor, au înfiripat sate de-a lungul văilor din munți, pînă la obîrșile lor. Doina fluterată sau cîntată din voce și din frunză a devenit element component al armoniilor peisajului de munte împreună cu cîriptul păsărilor și cu șopotitul izvoarelor. Distanțele dintre casele pe plaiuri, dintre stînele și așezările grupate au mărit sentimentul dorului, exprimat în aceste cîntece cu o intensitate necunoscută la alt popor. Alături de casele ce se ascundeau printre brazi, cu pereștii și acoperișurile din șindrilă ce luau culoarea cojii arborilor, se ridicau biserici în forma fugiată a brazilor. Preoștii se duceau din satele din vale cîlare pe căluși de munte pe la toate casele de pe plaiuri, pe la toate stînele, ca să le sfințească, obicei care se mai păstrează și astăzi.

De la daci s-a moștenit în creștinismul poporului nostru marea evlavie pentru pustnicii care se așezau în locurile cele mai întrate în creierul munților. Românii refugiați găseau în acești pustnici și în schiturile lor ocrotire împotriva prigonitorilor. Iar dacă se statorniceau prin munți, își durau așezările lor pe lîngă cite un asemenea schit. Adeseori acești pustnici se apăraseră mai înainte ca haiduci de urmăritorii lor de care fugiseră, și de aceea autoritățile calomniiau pe pustnici, dîndu-și seama că aceste schituri erau un fel de sălașuri pregătite pentru români, cînd nu mai puteau suporta asuprirea.

Mîșunind ca păsările prin toți munții, prin toți codrii pămîntului românesc — iar aceștia umpleau cea mai mare parte a teritoriului — românii erau de fapt stăpîni ai acestui teritoriu, căci stăpîneau văile, drumurile, posturile de observație, înălțimile de pe care îmbrățișau toate Țesurile țării și de unde se revărsau în ele îndată ce, nemaiputîndu-se menține, hoardele năvălitoare plecau mai departe sau se retrăgeau, ori se răreau și puteau fi ușor împrăștiate sau reduse la micul grup nepericuloase, prin căderea neașteptată a cetelor de români asupra lor.

Contribuția clerului român la menținerea și intensificarea conștiinței naționale este ilustrată prin introducerea limbii românești în biserică. Fiind un cler țărănesc, prezent pretutindeni și totdeauna în mijlocul poporului, clerul român n-a făcut o teologie speculativă, pentru că nu o putea sistematiza în cărți și nu o putea urnări din cărți. Preoștii, au vorbit poporului de Dumnezeu, Făcătorul și Atotfăcătorul, de Tatăl cel ceresc, de Nașterea Domnului din Fecioara Maria, de învierea lui Hristos, de împărăția lui Dumnezeu, de biserică, de altar, de sărbători, de păcate, de cruce, de credință, de fapte bune, de Botez și de Cuminecătură. Există o limbă creștină românească vorbită, care a contribuit în mod hotărîtor la menținerea unei limbi românești proprii și unitare și prin aceasta a poporului român, distinct de alte popoare și unul și același pretutindeni, pe tot teritoriul strămoșesc. Conținutul textelor bisericești circula oral și căpătase în practica lui vie armonii sonore depline, înainte de a se întreprinde traducerea formală și tipărirea acestor texte.

4. Arh. St. Sibiu, Dulap O 4, E, 10, f. 1-71.

Tocmai opoziția preoților din sate față de slujba slavonă, care nu putea fi înțeleasă de popor — la care s-a adăugat sentimentul național al călugărilor știutori de slavonă sau al vâdicilor — au determinat traducerea cărților de slujbă în limba românească și introducerea acestei limbi în practica vieții bisericești. În catolicism, limba latină, în care s-a săvârșit de la început cultul divin, a fost considerată obligatorie pretutindeni. Creștinismul răsăritean a tradus la început Scriptura și serviciul divin în limbile naționale și tradiția aceasta s-a mai înviorat o dată în secolul al IX-lea, prin admiterea limbii slave ca limbă bisericească. Dar pe urmă această tradiție s-a pierdut. Mai mult chiar, atît limba greacă cît și cea slavă a cultului au devenit limbi neînțelese de popor. Nici în Ortodoxie nu se mai folosea nicăieri o limbă vorbită de popor. Reforma a tradus Scriptura în limba națională și a introdus limba popoarelor în cult, dar a făcut-o din motive teologice.

La introducerea limbii române în Biserică n-a existat o asemenea preocupare de reformă religioasă, ori de problemă teologică, ci una de ordin național. Prin aceasta Biserica a săvârșit o revoluție în raport cu mentalitatea Ortodoxiei generale de atunci. Dar aceasta a reprezentat o treaptă în acțiunea de înlăturare a unei stări umilitoare pentru poporul român și împotriva unei frîne în calea progresului cultural al acestui popor, nu o revoltă împotriva Bisericii. Biserica Română însăși împlinea această operă, rămînînd Ortodoxă. Ea nu introducea un cult nou, bazat pe o doctrină teologică nouă, ci traducea cultul de totdeauna al Bisericii în limba națională. Puținele cărți cu conținut înnoitor, calvin, publicate din interese străine, n-au prins nici între preoți, nici în popor.

Opera aceasta a Bisericii a contribuit la succesul acțiunii de dezvoltare a conștiinței și culturii românești moderne. Liturghia săvârșită pe tot teritoriul românesc în limba românească a devenit un factor de unificare națională, de dezvoltare a conștiinței naționale. Poporul român a simțit importanța liturghiei românești pentru unitatea sa. De aceea, cînd o parte a lui a fost ruptă din punct de vedere administrativ de cealaltă parte a poporului român, prin așa-zisa «unire cu Roma», el și-a păstrat liturghia, adică modalitatea strămoșească răsăriteană ortodoxă de trăire a creștinismului în limba românească, în solidaritate cu toți ceilalți români. Un scriitor român, fost unit, scria: «Unirea este un compromis care nu e lipsit de o anumită subtilitate. S-a acceptat doctrina, am zice abstracțiunea catolică, dar s-a păstrat limba liturgică românească, ritul, calendarul și canoanele răsăritene, cu un cuvînt ceea ce am putea numi partea plastică a vieții noastre religioase, zestrea tradițională a legii românești, cu mii de implicații și rezonanțe în toate reacțiile sufletului românesc»⁵.

Cînd unii din conducătorii Bisericii unite, din servilism față de Roma, au încercat să introducă în cultul unit tot felul de cuvînte și de rituri deosebite de cele din cultul religios, practicat de marea majoritate a poporului român, s-a manifestat o reacție puternică chiar din partea unora din fruntașii și clericii Bisericii unite.

Cărțile bisericești traduse și tipărite din motive și scopuri naționale în limba română nu-și ascund de loc aceste motive și scopuri. După, sau concomitent cu unele inițiative luterane și calvine străine, cărora le-au servit și unele din tipăriturile lui Coresi și ale micii Episcopii calvine din părțile Hunedoarei, cărțile românești — ce se tipăresc din inițiativa Bisericii Române tot mai

5. Ion Chinezu, Gheorghe Șincai, în «Familia», Oradea, Ian. 1968, p. 10.

multe. Începînd cu secolul al XVII-lea — nu manifestă nici o preocupare de reformă. Mitropolitul Simion Ștefan, în prefața Noului Testament de la Bălgrad, din 1648, declară că preocuparea lui a fost să găsească acele cuvinte pe care să le înțeleagă românii de pretutîndeni, deplîngînd împrejurările care i-au risipit pe români prin multe țări. Se manifestă în aceste cuvinte preocuparea de a întări unitatea statală prin cartea tipărită. Dimpotrivă, o dată cu preocuparea națională, unele din tipăriturile Bisericii Române manifestă și preocuparea de a stăvili propaganda calvină. Mitropolitul Varlaam al Moldovei, în cartea sa Răspuns la catehismul calvinesc, adresează la 1645 «creștinilor din Ardeal cu noi de un neam români, pe care cei din afară de pravoslavie au nădăjduit să vă sparie cu măturile Scripturii Sfinte», un apel ca să rămîină una în credință și în neam cu toți românii. Biserica Ortodoxă Română se putea servi de limba națională pentru păstrarea legii strămoșești, și prin aceasta a unității politice împotriva protestantismului care se servea de limba națională pentru reformă. E un lucru pe care nu l-a putut face Biserica Romano-Catolică în lupta ei cu protestantismul, fiind legată de concepția unui universalism nu numai creștin, ci și politic.

Preocuparea națională o mărturisește limpede, la 1680, mitropolitul Teodosie al Ungrovlahiei, în prefața Liturghierului, în care spune: «Aceasta, dar, văzînd și noi că necum lipsește în limba noastră, de a fi ca să înțeleagă norodul, ce încă și mulți, de nu mai mulți preoți și alalt cîn besericesc de a cunoaște orînduiala și ceremoniile ei cum a să sluji trebuie, și fieștecare la vremea ei de a să glăsuî, putîncioși nu sint... Precum și noi acuma pentru folosul cunoșcînd al neamului nostru, mai virtos al cetei besericești, nevoit-am de ciastă dată de am dat la lumînd Liturgia». Iar mitropolitul Dosoftei scria în predoslovîia Liturghierului din 1683 că l-a tradus pe acesta în românește ca «să înțeleagă toți cei care nu înțeleg sirbește sau elinește». El caută să convingă pe cei ce mai aveau îndoieli dacă e permisă folosirea limbii românești în cult, dacă nu cumva aceasta este o abatere de la Ortodoxie și o îmbrățișare a unei idei protestante, declarînd că săvîrșirea sfintelor slujbe în limba înțeleasă de popor, departe de a fi o rătăcire în apele ereziilor, este, dimpotrivă, în duhul tradiției Sfintelor Scripturi și al Bisericii Ortodoxe însăși. În scopul acesta, tipărește în prefața Liturghierului citat și un răspuns afirmativ al canonistului bizantin Teodor Balsamon, la întrebarea dacă se cuvine ca preoții ortodocși să liturhisească în limbile naționale proprii⁶.

Inseși declarațiile repetate din predosloviile cărților de slujbă tipărite în limba română, că preoții nu știau să facă slujbele corect, pentru că nu cunoșteau limbile slavonă sau greacă, arată că preoții au ținut în popor un creștinism simplu în limba românească, rămînînd și ei în simplitatea poporului, alipiși de popor.

Așa se explică formarea acelei tradiții specifice vieții bisericești a poporului român, tradiție care a făcut ca, în întreg trecutul nostru istoric, clericii ortodocși români să se încadreze total în viața poporului și împreună cu poporul să se angajeze cu jertfelnicie în luptele pe care conducătorii — aleși de popor în diferite momente din viața lui — le-au purtat pentru înfăptuirea idealului de libertate și de unitate.

6. *Istoria Bisericii Române*, manual pentru Institututele teologice, vol. II, București, 1957, p. 80.

Această tradiție a devenit porunca fundamentală căreia au răspuns preoșii din Transilvania pregătind poporul pentru primirea lui Mihai Viteazul; aceiași porunci au răspuns preoșii din Țara Românească și din Moldova, cînd s-au încaadrat în oastea și în lupta lui Mihai Viteazul pentru eliberarea de jugul otoman și pentru unirea tuturor românilor; aceiași porunci au răspuns, după aceea, clericii români la toate chemările pînă la înfăptuirea unirii românilor într-un stat național, prin unirea Transilvaniei cu România, la 1 Decembrie 1918.

În continuare vom exemplifica succint această participare a clericilor români la principalele etape din istoria înfăptuirii unității politice a românilor la 1 Decembrie 1918 și la desăvîrșirea unității statale a poporului român în cei cincizeci de ani care s-au scurs de atunci.

Lupta pentru unitatea neamului sub Mihai Viteazul — la care clerul român a participat efectiv — s-a încununat cu prima unire a celor trei țări românești, din 1599—1600, în condițiile luptelor de eliberare de sub dominația otomană, ceea ce a constituit cel mai însemnat eveniment din trecutul poporului nostru. Această înfăptuire a unirii neamului românesc a devenit în perspectiva dezvoltării istorice simbolul activ al unității noastre statale, care avea să se realizeze definitiv la 1 Decembrie 1918⁷.

Mihai Viteazul a intuit clar că independența țării în împrejurările de atunci o putea asigura doar constituirea unei puteri politice și militare superioare, prin unirea celor trei țări românești sub o singură conducere. Acest act a fost realizat în toamna anului 1599, prin inițiativa pornită din Țara Românească, și îndeaproape pregătit cu mulți înainte. Legăturile economice ce existau dintotdeauna între cele trei țări românești, formarea unui început de piață comună la Brașov — unde era și centrul tiparului lui Coresi pentru cărțile românești de slujbă — străvechile legături politice și bisericești dintre românii de dincolo și de dincoace de Carpați, toate acestea au pregătit calea realizării actului eroic al lui Mihai Viteazul de a uni sub o singură cîrmuire Țara Românească, Transilvania și Moldova.

În Transilvania, starea populației românești, obidită de un dublu jug, social și național, era și mai grea decît în celelalte două țări românești. În secolul al XVI-lea sistemul politic în Transilvania era întemeiat pe recunoașterea a trei națiuni — ungurii, sașii și secuii — și a patru religii «recepte»: catolică, calvină, luterană și unitariană, iar drepturile publice sau politice erau condiționate și de apartenența la religiile «recepte». În acest fel, în chip constituțional întregul popor român și religia lui erau puse în afara legii. De aceea, marea masă a românilor ajunsese în starea de iobăgie, încît în limbajul comun, «român» devenise cu timpul aproape sinonim cu iobag⁸.

Ceea ce-i separa pe românii din Transilvania de naționalitățile suprapuse asupra lor, îi unea în schimb cu frații lor din cele două țări românești: limba, portul, obiceiurile și aceeași credință ortodoxă, care devenise «legea românească» pentru ei. Tot acest complex de elemente distinctive a întreținut o conștiință de

7. Cf. C. Daicoviciu, Șt. Pascu, V. Chereșteșu, T. Morariu, *Din istoria Transilvaniei*, I, 1960, p. 139.

8. D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, 1967, p. 75—76.

«neam romănesc» (*Valachorum natio*), permanent prezentă în procesul de devenire istorică⁹.

În acțiunea sa, Mihai Viteazul a căutat să întărească mai întâi această unitate sufletească a românilor din cele două provincii. În 1595, a trimis o delegație de boieri, în frunte cu mitropolitul țării Eftimie și cu episcopii Teofil al Râmnicului și Luca al Buzăului ca să încheie, la 20 mai, la Bălgrad tratatul de alianță, în condiții momentan de supunere față de Sigismund Báthory. Se prevedea însă între clauzele favorabile domnului român — poate singura — ca Biserica Ortodoxă din Ardeal să stea sub oblăduirea mitropolitului Ungrovlahiei de la Tirgoviște, urmînd ca preoșii să-și păstreze «vechile obiceiuri și libertăți». Astfel, toate bisericile românești (*omnes ecclesiae valachicae*) din Țara Transilvaniei (adică toată populația românească de credință ortodoxă) treceau sub ascultarea ierarhică a Mitropoliei din Tirgoviște, întărindu-se din nou vechea legătură din secolul al XIV-lea, cînd mitropolitul Ungrovlahiei era și «exarh al plaiurilor și al întregii Ungarii»¹⁰. Articolul privitor la Biserica glăsuia: «*Seninătatea Sa va lăsa întreaga turmă bisericească și monahală sau a călugărilor în obiceiul și tradiția din vechime, cu ritul, ceremoniile și libertățile lor și chiar să-și poată stringe în mod liber veniturile lor îndătinate. Toate bisericile românești existente în stăpînirile Seninătății Sale vor fi sub jurisdicția sau dispozițiunea arhiepiscopului din Tirgoviște, după dispozițiunea dreptului bisericesc și a rînduielilor acelei țări și își vor putea stringe veniturile lor îndătinate și obișnuite*»¹¹. Prin această atîrnare a Bisericii Transilvănene de Mitropolia Ungrovlahiei, toată suflarea românească din Transilvania intra sub ocrotirea nemijlocită a lui Mihai Viteazul și devenea cu puțință pregătirea pentru realizarea «unității sufletești a răzlefitului neam românesc»¹².

La 30 decembrie 1596, cînd Mihai Viteazul a fost primit cu mare pompă la Alba Iulia de Sigismund Báthory, el a obținut de la acesta îngăduința să ridice în 1597 în capitală, «pe deal lingă cetate», o biserică cu mîndstire, avînd hramul Sfintei Treimi, aceasta urmînd a servi de reședință mitropolitului ortodox de la Alba Iulia. Mihai Viteazul a adus ca «Arhiepiscop și mitropolit sfintei Mitropolii a Bălgradului, a Vasului, a Silvașului, a Făgărașului, a Maramureșului și a episcopilor din Țara Ungurească» pe vlădica Ioan de la Prislop, pe care l-a dăruit cu cîrja de argint a mitropoliților, făcută din porunca lui Mihai și purtînd numele lui Ioan, iar pecetea Mitropoliei purta chipurile Sfinților Arhangheli Mihail, patronul cîtorului, Gavril și Rafail¹³.

După cum s-a remarcat, Mihai Viteazul a ridicat numai o nouă biserică ce trebuia să servească drept catedrală mitropolitană, făcînd alături de ea și o reședință corespunzătoare pentru mitropolitul Ioan de la Prislop; nu el este cel care a înființat Mitropolia ortodoxă a Transilvaniei, așezînd în demnitatea de arhiepiscop și mitropolit pe Ioan de la Prislop, fiind știut că și înaintașii lui Ioan, Ghenadie, avuseser titlul tot de «mitropolit», cu reședința tot lingă zidurile cetății Alba Iulia¹⁴.

9. *Ibidem*, p. 77.

10. *Istoria Bisericii Române*, manual pentru Institutule teologice, vol. I, 1957, p. 402.

11. Hurmuzaki, *Documente*, III, p. 212. 12. *Ibidem*.

13. N. Iorga, *Sate și preceți din Ardeal*, 1902, p. 40-41.

14. Mircea Păcurariu, *Legăturile Bisericii ortodoxe din Transilvania cu Țara Românească și Moldova, în secolele XVI-XVIII*, Sibiu, 1968, p. 13.

În ctitoria sa Mihai Viteazul avea să aducă numeroși călugări români, de care el se va sluji «dobîndind de la ei știri despre starea politică din Ardeal, sau folosindu-i ca iscoade în tabăra lui Andrei Báthory»¹⁵, cu care să biruiască în bătălia de la Șelimbăr lângă Sibiu (din 18/28 octombrie 1599). Călugării transmiteau lui Mihai Viteazul știri din Ardeal și îndrumau poporul în favoarea lui; «popa Todor din Singiorzul Bistriței era chiar comandantul unei trupe numeroase răsculate»¹⁶.

În afară de călugări, Mihai Viteazul s-a folosit și de preoții din Țara Românească, pe care-i trimetea prin satele ardeleni pentru a face propagandă în favoarea luptei sale¹⁷. În ianuarie 1600, Gheorghe Basta scria cu îngrijorare despre această situație: «Aflu că valahul (Mihai) trimite preoții lui în toate satele, la marginile țării locuite de neamul său, ceea ce îmi dă de bănuț»¹⁸. Unul din preoții cunoscuți, trimis de Mihai Viteazul din Țara Românească în Ardeal pentru scopurile sale politice, înainte de cucerirea Ardealului, a fost și preotul Neagoslav din Tîrgul de Floci, trimis ca ajutor al protopopului Brașovului, Mihai, la vechia biserică Sfîntul Nicolae din Schell Brașovului, unde printre ctitori se află pictat și chipul lui Mihai Viteazul. Atît protopopul cît și ajutorul său au făcut parte din solia brașovenilor care a întîmpinat pe Mihai Viteazul în Brașov, cînd acesta a trecut cu oastea din Țara Românească în Ardeal (la 4/14 octombrie 1599). Se poate bănuț că preotul Neagoslav era un om de casă al lui Mihai Viteazul, trăgîndu-se din același tîrg dundrean¹⁹. La 13 martie 1606, preotul Neagoslav din Schell Brașovului era judecat de Teoctist, mitropolitul Ardealului și de Luca, mitropolitul Țării Românești și trimis «să se ducă la locul său (...) în oraș de la Floci»²⁰.

Un cunoscut preot care a stat în slujba lui Mihai Viteazul în timpul domniei lui a fost și popa Stoica din Fărcașa (Oltenia), știutor de carte și probabil bun calligraf, ocupînd slujba de logofăt, iar mai tirziu (20 mai—29 august 1624), de mare logofăt, a treia dregătorie ca importanță după aceea de ban și vornic²¹.

În acest timp este întîlnit și Teofan, egumenul Mîndștirii Bistrița, care l-a adăpostit pe Mihai Viteazul fugar, în toamna anului 1600, cînd el a cumpărat pentru vechiul locaș al Craioveștilor, din leașa ostașilor ce se mai aflau pe lângă dînsul, satul moșnenesc Costeștii²².

Numărul preoților și călugărilor români care au stat în slujba lui Mihai Viteazul în lupta lui pentru cucerirea Ardealului va fi fost destul de mare, dar documentele nu ne-au mai păstrat decît puține nume.

Datorită faptului că în perioada pregătirii campaniei care trebuia să ducă la biruința de la Șelimbăr, Mihai Viteazul lămurise «întreaga plebe a românilor din

15. *Istoria Bisericii Române...*, p. 403; Hurmuzaki, *Documente*, IV, 1, p. 287 ș.u.

16. Ștefan Meș, *Istoria Bisericii Românești din Transilvania*, vol. I, Sibiu, 1935, p. 175, cit. N. Iorga, *Studii și documente...* I-II, p. 15.

17. P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 180.

18. *Ibidem*; vezi și Hurmuzaki, *Documente*, XII, p. 626; N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, ed. 1968, p. 314. 19. *Ibidem*.

20. Ștefan Meș, *op. cit.*, p. 181; Pr. Nicolae Șerbănescu, *Mitropolii Ungrovlahiei, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVII (1959), nr. 7—10, p. 771.*

21. N. Stoicescu, *Agă Fărcaș din Prahova și popa Stoica, logofătul din Fărcașa, în «Mitropolia Olteniei», XVIII (1966), nr. 11—12, p. 1002—1005.*

22. N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești*, ed. a II-a, vol. I, p. 220.

Transilvania, prin acțiunea tainică a călugărilor săi»²³ și faptului că el «ar fi trimis în ascuns călugări și preoți din țară peste munți, în satele românești, dînd de știre de sosirea sa și sfătuindu-le să se scoale asupra nobililor»²⁴, devine limpede de înțeles de ce «fărănimea română din Transilvania a întâmpinat intrarea lui Mihai Viteazul printr-o mișcare care vădea o anumită solidaritate de neam. Ocuparea Transilvaniei de către armata comandată de domnul Țării Românești, crea iluzia înlăturării asuprașirii de neam. Țăranii români din Transilvania se înfățișau astfel, la sfîrșitul secolului al XVI-lea, ca o clasă socială în care era profund înrădăcinată conștiința unității etnice, într-o formă mai puternică decît la boierime»²⁵.

După cucerirea Ardealului, grija cea dintîi a lui Mihai Viteazul a fost să înlăture nedreptatea revollătoare făcută timp de veacuri populației românești ortodoxe, care nu aparținea religiei «recepte», ci era socotită doar religie «tolerată». El a cerut și a obținut de la împăratul Rudolf al II-lea al Austriei recunoașterea Bisericii Ortodoxe din Transilvania între confesiunile «recepte»²⁶.

Mihai Viteazul a obținut scutirea preoșimii de robotă și a luat măsuri împotriva acelor care, nesocotind canoanele, se recăsătoreau²⁷; iar pentru românii din părțile de nord ale țării, în Maramureș, Mihai Viteazul a trimis, în cursul anului 1597, pe egumenul de la Tismana, Serghie, ca episcop de Muncaci, cu sediul în vechea Mîndstire voievodală Sfîntul Nicolae din Peri. «Luât-au Mihai Voievod pe părintele arhimandritul Serghie de aici de la Tismana de l-au pus episcop în Sfînta Episcopie ce se cheamă Muncactu în Țara Ungurească»²⁸. După pierderea Transilvaniei, Serghie a mai rămas în scaun pînă la începutul anului 1608, cînd a fost nevoit să se retragă în Polonia, ca apoi, chemat de Radu Mihnea, trecînd prin Moldova, să revină la Mîndstirea Tismana.

Numirea egumenului Serghie de la Tismana ca episcop de Muncaci constituia o acțiune de sprijinire și ajutor la cucerirea și stăpînirea Transilvaniei.

Acțiunea întreprinsă de Mihai Viteazul pentru libertatea și unitatea neamului românesc constituia însă numai o latură a planurilor sale de eliberare a popoarelor creștine de sub jugul otoman, printr-o cruciadă eroică la care să ia parte întreaga lume ortodoxă și popoarele creștine neortodoxe.

Așa cum în lupta de cucerire a Transilvaniei, luptă care căpătase un caracter popular național, Mihai Viteazul folosisese clerul ortodox român din toate țările române și în acțiunea de pregătire a cruciadei pentru libertatea și independența popoarelor creștine, el a făcut apel la clerul superior al Bisericii Ortodoxe Române — mitropolitul Eftimie, episcopul Teofil al Rîmnicului și Luca al Buzăului — pe care i-a folosit pentru solii diplomatice în Transilvania, în Austria și în

23. Istoria României, vol. II, 1962, p. 994.

24. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 171, cit. Szamosközy, în *Mon. Hung. hist. scriptores*, XXVIII, p. 334.

25. Istoria României, p. 994-995.

26. A. Veress, *Documente*, VI, p. 76. În răspunsul împăratului la solia lui Mihai Viteazul se spunea: «Eu împăratul rog pe Domnia Ta să nu lași în acel loc muți credincioși, numai să lași trel (ortodocși) și frînci (catolici) și lotreni (luterani)». Vedem că Biserica Ortodoxă este trecută în fruntea celorlalte confesiuni creștine, la care o îndreptățea atît vechimea ei aici cît și numărul mare al credincioșilor ei.

27. Ioachim Crăciun, *Dielele Transilvaniei finute sub domnia lui Mihai Viteazul (1599-1600)*, în *AIIM*, 1936, 1938, p. 638-640; I. Lupaș *Documente istorice transilvane*, I, p. 59-60, cit. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 13.

28. Ștefan Meț, *op. cit.*, p. 181; Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 31-32.

Rusia pentru încheierea tratatelor de alianță în vederea cruciadelor plănute de Mihai Viteazul.

Semnălam îndeosebi activitatea mitropolitului Eftimie al Ungrovlahiei (1594—1603), pămîntean de origine, adus de la Cozia — unde fusese, poate, stareț — și ridicat de Mihai Viteazul, în toamna anului 1594, în fruntea Bisericii sale, ca omul său de încredere, care s-a bucurat de o deosebită cinste din partea lui Mihai Viteazul, care l-a chemat adeseori în divan și s-a sfătuit cu el în vremuri grele pentru țară.

Mitropolitul Eftimie a fost trimis de voievod în fruntea soliei din care făceau parte și episcopii Teofil de Rîmnic, Luca de Buzău și mai mulți boieri, la Bălgrad să trateze înțelegerea cu Sigismund Báthory și a încheiat la 20 mai 1595 un tratat împotriva turcilor, care prevedea punctul important al trecerii Bisericii Românești din Transilvania sub jurisdicția arhiepiscopului din Tirgoviște; a fost alături de Mihai Viteazul la încheierea tratatului cu împăratul Rudolf al II-lea, semnat la 9 iunie 1598 la Mîndăstirea Dealu de trimisiile împăratului, de Mihai Viteazul, de «arhiepiscopul Eftimie» și de opt boieri; iar la 26 iunie 1599, tot la Tirgoviște, mitropolitul Eftimie se afla împreună cu domnitorul și boierii, depunînd jurămîntul de credință față de Andrei Báthory, noul crai al Transilvaniei, obligîndu-se să respecte legămîntul din 20 mai 1595.

Lupta lui Mihai Viteazul în primul rînd pentru ideea creștină, pornită din adîncul sufletului său, conștiința unei mistuni pentru ortodoxie, cavalerismul de oștean pus în slujba acestei lupte²⁹ i-au înarmat brațul pentru toate îndrăznețiile și l-au făcut să ceară țării și lui însuși jertfe ce păreau de neîndurat.

De aceeași conștiință religioasă adîncă a fost străbătut Mihai Viteazul și la cucerirea Ardealului³⁰ și preoțimea română de pretutindeni l-a urmat. Trebuie recunoscut că aportul clericilor ortodocși români la cucerirea Transilvaniei de către Mihai Viteazul a fost însemnat, fiindcă Dieta întrunită la Letzsalu, la 25 octombrie 1600, la scurtă vreme după înfrîngerea de la Mirăslău (18 septembrie 1600) hotărî: «Intrucit ruina și primejdia noastră de acum a venit din partea celor două țări românești (...), nici un preot român să nu poată veni aici nicicînd din cele două țări românești. Iar călugării să fie cu totul proscrîși din țară, din toate locurile; dacă s-ar găsi vreunul că a venit sau vine contra edictum regni să fie prins și despuiat în toate locurile»³¹.

Cu toate măsurile dietelor, ce se vor mai lua și de aici înainte³², cu toată teroarea și temnițele habsburgilor, aportul adus de clericii ortodocși români la slujirea și menținerea unității sufletești a românilor de pretutindeni, de aceeași lege, din Țara Românească, a continuat, îmbrăcînd diferite forme.

Acțiuni de revendicare de drepturi pentru poporul român pînă la 1784. — Acțiunile de revendicare a drepturilor naționale sînt acțiuni politice și dezvoltate

29. P. P. Panătescu, *op. cit.*, p. 108.

30. În campania antiotomană, pe care Mihai o duce în primul an al domniei, el iese învingător. Dar frontul antiotoman, creat cu ajutorul lui Sigismund Báthory, principele Transilvaniei, aliat cu Rudolf de Habsburg, se rupe prin retragerea lui Sigismund și preluarea conducerii Principatului Transilvaniei de către un alt Báthory, cardinalul Andrei. Acesta, filopolon, orientat către o politică de împăciuire, renunță la lupta antiotomană, lăsînd descoperit, în lupta sa, pe Mihai Viteazul (Horia Ursu, *Alba-Iulia*, 1968, p. 96).

31. După D. Prodan, *op. cit.*, p. 89.

32. A se vedea menționate la Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 133—137,

o conștiință politică la cei care le întreprind. Acțiunile acestea se desprind cu deosebire atunci când persecuțiile din partea claselor asupritoare se intensifică, când sînt călcate în picioare cele mai elementare drepturi sociale și naționale ale unei populații. Mișcarea aceasta a poporului român a devenit insistentă și permanentă îndeosebi de la începutul secolului al XVIII-lea. Ea a început și s-a dezvoltat mai ales în Ardeal. Pînă la începutul secolului al XVIII-lea trezirea conștiinței naționale fusese pregătită prin idelle cuprinse în cărțile tipărite în limba română și prin introducerea limbii române în slujbele bisericești. După aceea, conștiința națională a continuat să fie asiduă cultivată, adîncită. Această mișcare n-a luat forme insistente și n-a devenit permanentă înainte de secolul al XVIII-lea și din alte motive.

În Principate, libertatea nu fusese prea îngustată de o accentuare a dominației otomane. În Ardeal, persecuția nu luase încă un pronunțat ascușiș național. Se mai prelungea încă un spirit universalist catolic, sau reformat, care urmăreau o universalizare în favoarea Bisericii Catolice sau a Reformei, nu a unei națiuni sau alta. În această situație, masele românești trebuiau să-și apere mai mult credința proprie, căci aceasta era în primul rînd vizată. Asupra Principatelor presa un alt universalism: era un universalism mahomedan, care amenința universalismul creștin de tip răsăritean. Poporul trebuia să-și apere, de asemenea, credința sa, una cu credința celorlalte popoare răsăritene. În același timp, trebuia să apere această credință față de universalismul catolic dinspre Apus. Chiar întemeierea Principatelor fusese determinată în mare parte de această trebuință sufletească.

Dar prin această apărare a credinței, care în această parte a lumii era numai a lui, poporul român și-a apărât ființa lui specifică și unitatea lui, fără să fi ajuns încă — mentalitatea generală a timpului încă nu o permitea — la afirmarea fățișă a unei apărări naționale. În fața unor prestumi justificate cu idealuri universaliste, poporul român se apăra tot cu idealuri universaliste, dar pentru că idealul lui universalist îl distingea în aceste părți de celelalte forțe, cu idealul acesta el se apăra pe sine și-și adîncea conștiința sa. Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Mihai Viteazul luptaseră pentru apărarea creștinătății, dar a creștinătății răsăritene, a creștinătății tuturor popoarelor din Răsărit, care însă în aceste părți era credința prin care se distingea el ca popor deosebit. Țăranii români din Transilvania luptau încă și în secolul al XVIII-lea pentru apărarea dreptei-credințe și, luptînd pentru această credință prin care se distingueau aici de celelalte popoare, luptau implicit și pentru ființa lor etnică.

La începutul secolului al XVIII-lea s-a produs în Transilvania, pe lângă trezirea conștiinței naționale, operată prin tipăriturile românești, ceva care face ca mișcarea revendicativă să ia treptat un caracter conștient și direct național și să devină permanentă.

În tot trecutul zbuciumat al Bisericii Ortodoxe Române, preotul a fost alături de credincioșii săi, împărțînd împreună cu ei bucuriile și necazurile. Această situație reiese limpede din însemnările preotului Andreia Freyberger, care, la sfîrșitul secolului al XVII-lea, face următoarea caracterizare preoților români: „Preoții poporului sau parohii oficiază liturghia duminică și în zilele de sărbători, niciodată însă în zilele săptămîinii. Ei se ocupă cu munca cîmpului: ară, grăpează, seceră, trieră grîul, ca și ceilalți țărani... Ca îmbrăcămintă nu se deosebesc de ceilalți țărani laici, fiind îmbrăcați în plet de oi (melote) și de capre și deosebiți

de poporul de rind numai prin acoperămintul capului, care la preoți e de culoare albastră, iar la protopopi sau arhidiaconi de culoare neagră și nu-l scot de pe cap nici chiar cind se întîlnesc cu bărbați de cea dintîi autoritate... Preoții nu string decima de la popor, ci, precum am spus, își agonisesc pîinea prin munca la cîmp. În ce privește contribuțiile, transporturile, scoaterea dărilor, precum și a altor sarcini, angarale și servituți, nu se face nici o deosebire între ei și laici, sînt supuși robiei»³³.

Avînd aceleași ocupații cu păstoriții, se-nțelege că preotul român a avut de îndurat aceleași împilări din partea celor puternici, sub raportul birurilor și al dărilor de tot felul. În Transilvania preotul era supus sarcinilor iobăgești, de care fusese scutit pentru foarte scurt timp în cursul domniei lui Mihai Viteazul (1600)³⁴. În Țara Românească și Moldova, preoții, de asemenea, împărțeau soarta umilitoare a păstoriților lor, de multe ori fiind nevoiți să pribegescă în alte părți, în căutarea unui trai mai bun. Această stare tristă o cunoaștem dintr-un hrisov al lui Grigorie Ghica Vodă, din 15 aprilie 1673, în care se spune: «...venit-au preoții de pren toate județele și de pren orașe de au făcut la domnia mea mare jalbă și plîngere pentru multele nevoi ce se află între dînșii, zicînd cumi că ei sînt mai îngreuați decît toate ceatele», și că ei se află «întru multe și grele nevoi, fiind îngreioși și înpăsosați și de către nime căutați» și că «de multă sărăcie și de scăpătare ce au avut, au început a fugi și a să risipi care pre unde au putut, rămîind sfintele biserici pustii și închise, lipsite de toată sînta și dumnezelasă slujbă, murind creștinii nespovediți și neîndreptați, necuminecați și neslujiiți, după cum să cuvine și să cade pravoslaviei noastre»³⁵.

Îndurînd viața plină de lipsuri împreună cu poporul, preoții de mir au rămas alături de popor în toate ridicările și revendicările lui pentru o soartă mai bună, fiind de asemenea prezenți în toate luptele împotriva turcilor sau a altor cîmpăritori, ori în acțiunile întreprinse de domnitori pentru stabilirea de pace și alianțe cu alte popoare.

În secolul al XVIII-lea, poporul român credea că persecuția religioasă îndreptată împotriva lui e și o persecuție națională și, revendicînd libertatea religioasă, își revendica eo ipso și o libertate națională. Această identificare o făcea poporul român pentru că o făceau și persecutorii care declarau că «această religie valahă nu este între cele recepte»³⁶.

Afirmarea ideii naționale în revendicarea libertăților religioase în secolul al XVIII-lea se vede în mod clar într-un memoriu adresat de țărani și preoții români către autoritatea de stat austriacă. La 29 martie 1759, într-o petiție către crăiasa Maria Terezia, românii din scaunul Miercurii, al Sibiului, al Bălgradului, al Orăștiei, din Apold și Poiana și alte sate, petiție pe care o semnează și un număr de preoți, declară: «De-i trebuie cîtane prea îndlțatei crăiese, românii merg, unde trebuie oameni tot românii merg, iar sașii nu merg și nici celelalte

33. Nicolae Dobrescu, *Fragmente privilegiate la istoria Bisericii Române*, Budapesta, 1905, p. 65—67; Ion Matei, *Preoția românească ardeleană*, Sibiu, 1911, p. 41, nr. 1; Pr. Nicolae Șerbănescu, *Alitudinea preoșimii ortodoxe față de dreptele năzuințe ale poporului*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXV (1957), nr. 3—4, p. 220—221.

34. I. Crăciun, *Dielele Transilvaniei finute sub domnia lui Mihai Viteazul (1599—1600)*, București, 1939, p. 21.

35. Pr. N. Șerbănescu, *Alitudinea preoșimii...*, p. 226—227. Alte exemple tot acolo.

36. Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal*, Sibiu, 1920, vol. I, anexa 65, p. 99.

neamuri nu merg, numai tot românii. Porție dăm noi românii cit toate celelalte neamuri laolaltă și ei spun că pământul îi al lor. Și suferind, am tot așteptat mila îndulțatei crăieșe, să ne trimită arhieru de lege grecească, ori să ne sloboadă granițele să ieșim din Țară, să ne ducem unde vom putea, să ne ținem legea și să avem pământ ca să trăim»³⁷.

Conștiința că sint persecutați pentru credința lor, ca o națiune aparte, o afirmă direct sutele de țărani din Munții Apuseni, strinși în jurul călugărului Sofronie, într-un memoriu către nobilii maghiari din Hunedoara, din 17 mai 1760: «Toate neamurile își au legea lor (...). Iar noi sintem prigonși pentru legea noastră». Ei văd, în acest memoriu, întocmit fără îndoială de călugărul Sofronie, împletite într-un tot, persecuția religioasă, persecuția națională și persecuția socială. Dacă Inocențiu Micu Clain și Școala Ardeleană revendicau drepturile cu argumentul că românii sint de la Traian și sint cei mai numeroși, țăranii ortodocși în frunte cu călugărul Sofronie, pe lângă argumentul vechimii și al numărului, mai aduceau și argumentul că sint de aici, fiind urmașii vechilor daci: «Nu ne putem îndeajuns mira din ce pricină ne apăsăși ..., că ne-ași pus în gît și jugul lăbăglei, cu toate că sintem mai numeroși decît ungurii în această țară, fiindcă sintem urmași vechilor Daci»³⁸.

Mișcarea din Munții Apuseni de sub conducerea lui Sofronie ia caracterul răscoalei, deși încă nu al unei răscoale singeroase, întrucît țăranii adunați în număr de vreo șapte mii, împreună cu preoții lor, la Zlatna, acum nu se mai roagă, ci pretind și amenință, ba chiar iau ostatici pe funcționarii din Zlatna, pînă la eliberarea preoților închiși. «Cu cei ce nu s-au amestecat și nu se vor amesteca în legea noastră, vom fi în pace. Dar cu aceia care ne-au făcut și ne fac supdări, nu vom cunoaște pacea»³⁹.

În acțiunea paralelă a episcopului Inocențiu Micu Clain stau pe primul plan revendicările naționale, pentru că el era reprezentantul unui cler care acceptase unirea pe baza făgăduințelor unei egalizări a lui și a nobililor români cu clerul și nobilii celorlalte religii și națiuni, iar aceste drepturi nu le fuseseră date. Dar, începînd lupta pentru obținerea drepturilor promise preoților și nobililor români care au acceptat unirea, Inocențiu Micu Clain ajunge curînd să revendice considerarea poporului român întreg ca «a patra națiune» și să fie tratat în întregimea lui ca celelalte națiuni. Iar la argumentarea acestei revendicări cu acceptarea unirii cu Roma el adaugă argumentele că nația sa e cea mai numeroasă și cea mai veche în Transilvania, fiind de la Traian⁴⁰.

Acțiuni de mare răsunet au fost și cele din Dietele Transilvaniei din anii 1736, 1737 și 1738, la care Inocențiu Micu Clain participa ca reprezentant al tuturor românilor fără deosebire de confesiune. A încercat să smulgă de la clasa stăpînitoare drepturi pe seama românilor și anume: dreptul la învățătură, dreptul de a practica toate meseriile, limitarea robotelor, restituirea către români a pro-

37. La Silviu Dragomir, *op. cit.*, anexa 119, p. 178.

38. Silviu Dragomir, *op. cit.*, vol. II, p. 158.

39. *Memoriul din 12 august 1760*, la Silviu Dragomir, *op. cit.*, vol. I, p. 202.

40. «Toties fata natio prae ceteris in Transylvania constitutis non modo antiquissima, verum etiam numerosissima» (Nilles S. I. *Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae orientalis*, II, Oeniponte, 1855, p. 5. 8. «Nos enim a tempore Trajan, adhuc antequam saxonica Transylvaniam intrasset, in terra illa regia haeredom agimus integrasque possessiones et pagos usquedum possidemus, licet millenis miseriis et varis oneribus utpote ad potentioribus oppressi. Proinde verro nos etiam veri haeredes in terra seu fundo regio sumus» (Nilles, *op. cit.*, p. 523).

prietărilor răpite, ștergerea «de tot» a iobăgiei în pământul crăiesc, dreptul de a se folosi liber de păduri, ape și munți, dreptul de a nu plăti zeciuială decât preoșilor lor, scutirea preoșilor de orice taxe și judecări impuse de proprietari și mai presus de toate recunoașterea românilor ca a patra națiune constituțională în stat.

Împăratul Austriei Leopold I, în dorința de a omogeniza imperiul prin catolicism, promite românilor ce vor accepta unirea cu Roma drepturi egale cu ale membrilor celorlalte confesiuni. Dar aceste drepturi nu se acordă, deși o parte din preoșii români au acceptat unirea.

Pe de o parte, persecuțiile pornite împotriva poporului ce nu voia să-și părească limba, pe de alta neacordarea drepturilor promise acelei părți din cler ce acceptase unirea, fac să se înalțe și să se dezvolte o dublă acțiune revendicativă. Se pun în mișcare masele populare care revendicau libertatea de a rămâne în legea strămoșească, care nu cereau nimic de la stăpînirea străină, pentru a nu-și sacrifica ființa lor spirituală, cum li se cerea în schimbul unor drepturi promise, care intuiau că această ființă spirituală e prima condiție pentru a se menține ca popor. Mișcarea aceasta și-a atins treapta culminantă în acțiunea condusă de călugărul Sofronie.

Se cuvine să amintim aici și câteva nume de preoți ortodocși care s-au ridicat în fruntea credincioșilor lor, conducând diferite acțiuni împotriva uniației, în tot cursul secolului al XVIII-lea, precum: protopopul Eustatie Vasilievici din Brașov; protopopul Nicolae Pop din Balomir, fostul vicar al episcopului Inochentie Micu, revenit la Ortodoxie; ieromonahul Nicodim și preotul Ioan din Aciliu; preoșii Moise Măcinic din Sibiel și Ioaneș din Galeș, amindoi închiși în temnița din Kufstein, unde au pierit după zeci de ani de suferințe; protopopul Ioan Piurariu din Sadu, internat și el, preotul Cosma din Deal, închis 14 luni; preoșii Ioan și Maniu din Poiana Sibiului; Ionaș și Oprea din Săliștea Sibiului, Petru din Cărpiniș, Gheorghe din Abrud, colaboratorul lui Sofronie, și mulți alții⁴¹.

În același timp, acțiunea episcopului unit Inocențiu Micu Clain cerea drepturile promise în schimbul acceptării de către o parte din români a unirii cu Roma.

Dar argumentele lui Inocențiu Micu Clain pentru drepturile naționale, ca și atitudinea critică a lui față de Scaunul papal⁴², le-au adîncit frunțașii Școlii ardelenene. Aceasta le-a dat îndemnul să nu mai revendice drepturile naționale cu argumentul uniației, care se dovedise neputincios, pentru că era ceva servil și periculos în el. De aceea, ortodocșii s-au putut uni cu frunțașii uniți în lupta

41. Vezi și alte nume de preoți care au pălmit pentru dreapta credință la S. Dragomir, op. cit., vol. I—II, passim; vezi și *Clerici ardeleni continuatori ai luptei împotriva abuzurilor Împăratului de la Viena în secolul XVII*, în «Mitropolia Ardealului», XI (1966), nr. 4—5, p. 300—315.

42. Petru Maior spunea în *Procanon* că prelinșa infailibilitate papală este «nălucită». «De ar fi papa nestămintnic (infailibil), la ce ne mai rumpem capetele cu alfta învâștură, la ce ne chellum cu bogăție pentru cumpăratal cărților și cu primejdia vieții a ne slobozi pe mare spre cîștigarea și liniei. Destul ar fi să scrii la Roma, ca de acolo, prin o epistolă, sau prin o bulă, să-ți vie toată și linia dogmatică» (*Procanon*, București, Tipografia Cărilor Bisericești, 1894, p. 66). «Puterea și stăpînirea ce e dată Bisericii asemenea și întocmai este întru toți apostolii». Gheorghe Șincai declară că cel ce discută despre cele patru puncte «vorbesc pleavă», adică vorbe goale; el îndeamnă pe uniți să țină obiceiurile lor «rășăritene», ca garanție a unității poporului român, căci altfel unirea cu Roma implică în ea pericolul deznaționalizării lor (la Lucian Blaga, *Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, București, 1966, p. 178).

pentru drepturile naționale, cu atât mai mult cu cât lupta pentru unitatea dreptei credințe fusese încununată cu succes prin Decretul de toleranță de la 1781.

După ce prin decretul de toleranță din 1781 persecuțiile religioase au încetat și după ce experiența lui Inocențiu Micu Clain arătase că metoda revendicării drepturilor naționale prin sacrificarea a ceva din specificul național nu duce la rezultat și în momentul în care fruntașii Școlii ardelenе adoptaseră — datorită influenței iluminate⁴³ și mai atentei reflecții la importanța spiritualității românești — o atitudine critică față de centralismul papal, cele două ramuri ale mișcării românești s-au unificat. Aceasta a făcut ca poporul român să progreseze pînă la conștiința că drepturile la libertate și la egalitate i se cuvin fără nici o restricție și condiție. El nu le mai cerșește acum, el nu se mai tînguiește pentru ele, oferind ceva în schimb, ci le pretinde în baza simplului fapt că e un popor ca oricare altul și ca atare are dreptul la tratament egal cu alte popoare ale imperiului austriac. Această conștiință se manifestă în revoluția de la 1784 și în *Supplex Libellus Valachorum* de la 1791, care vorbește în numele națiunii române întregi.

În frământările care au dat naștere Răscoalei conduse de Horia, Cloșca și Crișan, ca și în desfășurarea răscoalei, preoțimea română din Transilvania a participat intens. Primele opt decenii ale secolului al XVIII-lea au fost străbătute pe de o parte de presiunile insistente ale Curții din Viena, făcute prin reprezentanții săi locali pentru a înăbuși cu orice mijloace ortodoxia românească în Transilvania; iar pe de altă parte, de rezistența crescîndă a populației românești care, neurmărind «unirea» religioasă impusă din afară, căuta în Ortodoxia tradițională liberarea din starea de iobăgie și împlinirea sa națională prin înlăturarea jugului străin.

Conducerea habsburgică moștenea atitudinea vechilor stăpîni feudali dinainte de intrarea Transilvaniei în componența imperiului habsburgic. Unirea frățească a privilegiaților — nobili maghiari, secui și sași — încheiată la 16 septembrie 1437 la Căptlna pe Someș, sub focul răscoalei țărănești de la Bobilna, a fost îndreptată și contra românilor, participanți activi la răscoală. Înnoită la Turda (2 februarie 1438) și de mai multe ori după aceea, această «unire» a pus bazele uniunii privilegiaților din Transilvania, cunoscută sub numele de *Unio trium nationum*, care avea să îndeplinească vreme îndelungată rolul reacționar de frînă în dezvoltarea social-politică a Transilvaniei, răsfrîngîndu-se negativ asupra populației românești⁴⁴.

Țăranii simțeau în primul rînd apăsarea socială. Ei împleteau în protestele lor și nota națională, întrucît vedeau că duhul cel mai apăsător al iobăgiei îi purtau ei, țărani români⁴⁵.

În această situație a izbucnit răscoala condusă de Horia, Cloșca și Crișan, în anul 1784, răscoală care nu mai cerea recunoașterea de către stăpînire a drepturilor poporului, ci pornea să smulgă aceste drepturi cu forța.

43. Lucian Blaga, *op. cit.*, passim.

44. *Istoria României*, Ed. Academiei, vol. II, București, 1962, p. 410.

45. D. Prodan, *op. cit.*, p. 295.

În această răscoală «e prezentă cea mai mare parte a preoșimii»⁴⁶. În răscoala aceasta — care se înscrie pe linia fierberii protestatare a poporului român din secolul al XVIII-lea, fierbere ce culminase cu răscoala nesingeroasă a lui Sofronie — începe cu lupte religioase, cu predici, avînd în frunte pe preoști care erau oamenii de legătură ai lui Horia.

Din punct de vedere economic, preoșimea transilvăneană era îndreptățită să se aște pe o poziție revoluționară, deoarece asupra ei apăsa — ca de altfel asupra tuturor oprimaților din imperiu — același dispreț, aceleași poveri, aceeași exploatare ca asupra iobagilor. Ei aveau aceeași viață, aceleași ocupații, același port, aceleași nemulțumiri și dureri ca țărani români. Impozitele arbitrare, prestațiile feudale și corvezile istovitoare nu cruțau pe românii «schismatici» și pe preoșii lor.

Pentru a rupe orice legătură cu românii din Țara Românească și din Moldova, curtea de la Viena constituite regimentele grănicerești (în satele cărora nu se permiteau ortodocșii), iar pentru a rupe orice legătură spirituală cu cellalți români, Ioșif al II-lea dăduse dispoziție în 1782 de pedepsire pentru cei hirotoniți în afara imperiului, pentru preoșii sau călugării ortodocși care vor intra în Transilvania și pentru tăinuitorii lor⁴⁷. Așadar îngrădirile și silniciile religioase se adăugau la silnicia «unirii» cu Roma.

Porțile răscoalei au fost deschise de către Crișan în ziua de 31 octombrie 1784 în biserica din satul Mesteacăn, unde s-au adunat în secret, la chemarea lui Crișan, 500—600 de iobagi, cărora le-a vorbit însuși Crișan. Preotul satului, Ioanăș Căzan, a făcut atunci o slujbă specială, a binecuvîntat adunarea și s-a rugat lui Dumnezeu pentru buna reușită a lucrului ce avea să înceapă. În vorbirea ținută apoi de acest preot, el a întărit cu autoritatea sa preoțească, și a confirmat tot ceea ce spusese mai înainte Crișan.

În ziua de 1 noiembrie 1784 s-au adunat în comuna Cărechi, sat din Zărand, «mai mulți delegați din alte comune, care nu participaseră la adunarea din ziua precedentă de la Mesteacăn». Cu acest prilej a avut loc cea dintîi clocnire dintre iobagi și nemeși, soldată cu victime. În toiul răscoalei cei trei conducători luau jurdîmint de credință tuturor luptătorilor înrolați în oastea lor. În rîndurile ostașilor lui Cloșca a depus jurdîmintul «la Piriul Turcului și preotul Iancu din Lupșa, în sensul că va asculta de poruncile lui Cloșca și nu va cerca la nici o ocazie să-l părăsească».

Între oamenii de încredere ai lui Horia, care aveau să vestească pretutindeni chemarea poporului la adunarea din Cîmpeni, unde însuși Horia avea să vorbească oamenilor, este amintit și preotul Simeon din Lupșa.

În ziua de 10 noiembrie 1784, înaintea trupei revoluționare mergea preotul Gavrilă Sulariu, din comuna Mogoș, purtînd ca steag o cruce roșie, înaltă de un stîinjen și jumătate.

46. *Ibidem*, p. 270, unde citează raportul lui Mihail Bruckenthal publicat în «Arkiv des Verelnes für siebenbürgische Landeskunde», XXXI (1903), p. 745: «Preoșimea cea bună, însă mică la număr, și-a pierdut influența asupra poporului»; «Der schlechte Theil aber, welcher sehr gros ist, macht ich viele Anzeigen habe, mit denen Tumultuarien gemeinschaftliche Sache und besudeld seine Hände selbst mit Plündern und Rauben».

47. Teodor V. Păcălțanu, *Contribuțiuni la istoria românilor ardeleni în secolul al XVIII-lea*, în «Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj», III, 1921—1925, p. 167, 176—177.

În lista căpitanilor conducători de oaste, numiți direct de către Horia, figurează preotul Gheorghe Nicula din Albac și preotul Ioan Cocan din Picliș, iar popa Constantin Turcin (popa Costan) din Crișcior figurează căpitan recunoscut de popor⁴⁸.

Popa Dumitru din Certej a însoțit pe Horia, fiind nedespărțit de el, atât în călătoriile sale la Viena cât și în toiul luptelor. Preoții Todor din Albac, Simeon din Brdești Rimeșului, Irimie din Rimeș sau Ponor, Ioan din Vingard, Simeon, Gavrila și Gherasim Petru Iancu din Lupșa și alți mulți au luptat alături de iobagi în bătăliile care s-au dat.

Răspunsul pe care nobilii aveau să-l dea până la data de 14 noiembrie 1784 ultimatumului lui Horia trebuia dus și predat — după cum ceruse Horia — omului său de încredere, preotului Dănilă din Crișcior.

Rolul preoților în cadrul răscoalei lui Horia reiese tot atât de limpede și din ura nemărginită a nobililor împotriva preoților români. Astfel, în petiția prin care nobilii își formulează pretențiile, după înfringerea răscoalei, între altele, cer cu stăruință pedepsirea neîndurătoare și a preoților valahi. «Să se pedepsească într-un mod exemplar și preoții românilor, care sub pretextul religiei învâfșase plebea să combată pe nobili...»⁴⁹.

Pe de o parte, din cauza fricii care le-a pătruns întreaga ființă, iar pe de altă parte din cauza răutății inimii lor, nobilii «au căutat să-și asigure viitorul, pacea și tihna vieții, prin luarea unor măsuri cât mai neîndurătoare și împotriva preoților români. Ei au pretins ca de acum înainte fiecare preot român să garanteze cu viața lui viețuirea iobagilor în deplină ascultare și supunere față de nobili. Această pretenție ei au formulat-o în chipul următor: «Deoarece preoții români sînt aceia care așază mai cu seamă poporul român la răscoală, din această cauză să se publice, că în orice sat va erupe o răscoală, acolo preoții români, primarii și jurații, cu trei înși lingă dinșii, vor fi pedepsiți cu moartea, în conformitate cu legile patriei»⁵⁰.

Înfringerea răscoalei a cauzat o durere profundă atât țărănilor cât și preoților români din Transilvania, care nu s-au putut împăca cu ideea că totul este pierdut, că toate jertfele făcute sînt inutile și că toate nădejile și toate idealurile făurite rămîn simple himere. De aceea ei n-au fost străini de ideea necesității unor eforturi noi pentru reapriinderea răscoalei. Datorită acestei stări de spirit, în două finuturi și anume în Comitatul Cetatea de Bătă și în comitatul Făgărașului preoții români au organizat imediat o colecție publică, pentru a strînge bani, ca Horia să meargă la Viena și să determine pe împărat să ia sub ocrotirea lui pe românii din Transilvania. A trebuit să intervină guvernul, care a interzis colecția, a arestat nenumărați preoți români și a ocupat cu armată o mulțime de sate românești. Cercetările făcute au dus la constatarea că se intenționa ca din banii colectați să se cumpere și anumite arme din Sighișoara pentru lupta românilor.

48. Unul dintre ei, preotul Nicolae din Orăștie trece în Țara Românească (noiembrie 1784) pentru a constitui un corp de 600 oameni cu care să ajute pe răsculați. Alții (Ioan Crișănuț din Bistra) vor fi condamnați la moarte după înăbușirea mișcării, în urma acuzației că au călătorit în Moldova (cf. St. Meleş, op. cit., p. 54).

49. N. Densușianu, *Revoluția lui Horia în Transilvania și Ungaria*, București, 1881, p. 346-349.

50. *Ibidem*, p. 351.

Teama pentru reîzbucnirea răscoalei a determinat pe nobili să întreprindă acțiuni represive împotriva românilor, prin arestări, deportări, expulzări sau condamnări la moarte.

Pentru înfringerea pornirilor revoluționare și pentru potolirea elanurilor sufletești ale iobagilor, nobilii au continuat arestările și chiar condamnările la moarte și după executarea celor trei conducători ai mișcării. Între cei arestați și condamnați la moarte atunci, au fost și preoții Constantin Turcin din Crișcior, popa Ioan Crișănuș (Hagi) din Bistra, popa Ioan din Bedelen (Cluj) și alții.

Vigilența nobililor devenită excesivă se manifesta prin arestarea cu ușurință a oricui era bănuț de gânduri revoluționare și prin interzicerea contactelor preoților ortodocși români cu credincioșii lor, cu prilejul botezării caselor. Preoții nu puteau fi însă desprinși de poporul din care se ridicaseră și în mijlocul căruia trăiau. Pentru ei nu exista nici o amenințare sau tiranie morală sau fizică în stare să îndușe dorința de dreptate și libertate a poporului. Dacă posibilitățile permiteau, luau adesea împreună cu păstorișii lor drumul pribegiei dincolo de Carpați, dar cei mai mulți au rămas pe loc și au continuat lupta începută. Preoțimea ortodoxă română din Transilvania a fost pe deplin integrată efortului eroic depus de țărani iobagi pentru eliberarea din cătușele feudale, pentru trezirea conștiinței naționale și unificarea poporului român și pentru obținerea de drepturi pentru poporul român.

Revendicarea de drepturi pentru poporul român prin «Supplex Libellus Valachorum». — După reușita parțială a acțiunii de revendicare de drepturi prin Decretul din 1781, și după eșuarea răscoalei conduse de Horia, Cloșca și Crișan, în Transilvania se reînviorează acțiunea de revendicare pe cale pașnică a drepturilor pentru poporul român. Astfel, episcopul ortodox Gherasim Adamovici a redactat, cu ajutorul consilierului Cancelariei arșenele de la Viena, Iosif Meheși, fiul protopopului unit din Măndășturul Clujului, cererea numită *Supplex Libellus Valachorum*⁵¹, prin care se solicita ca poporul român să fie considerat ca națiune egală cu celelalte națiuni din țară, iar clerul, nobilii și poporul de rînd să se bucure de aceleași drepturi cu clerul, nobilii și poporul de rînd al celorlalte națiuni, fie că aparțin Bisericii Orientale, fie cele Occidentale⁵². Academicianul D. Prodan, în vasta sa cercetare asupra antecedentelor și urmărilor lui *Supplex Libellus* și asupra ambianței spirituale a timpului în care s-a întocmit, caracterizează astfel acest memoriu: «*Supplex Libellus* nu constituie nici un început, nici un sfîrșit, el constituie doar un important moment într-o organică și istorică luptă. Principiile formulate de el, născîndu-se destul de timpuriu, în secolul al XVIII-lea, își prelungesc efectele pînă tîrziu, în secolul al XIX-lea. El rămîne îndreptarul pentru multă vreme: se revine asupra lui la 1834, 1837, 1842, îi simțim puterea în discursul lui Simion Bărnuțiu din catedra Blajului, în Revoluția din 1848; i-o simțim în Dieta din 1863—1864. Memorandumul, la un răstimp de o sută de ani, e moștenitorul lui în linie

51. Numele de «*Supplex Libellus*» era un nume pe care îl purtau în general memoriile românilor în secolul al XVIII-lea (De exemplu petiția adresată în ianuarie 1749 către Curtea din Viena, la Silviu Dragomir, *op. cit.*, vol. I, anexa 49, p. 74), sau memoriul lui Inocențiu Micu Ciabin din 1740 (la D. Prodan, *op. cit.*, p. 150).

52. Lucian Blaga, *op. cit.*, p. 122—123.

dreaptă. Geneza lui este însăși lupta pentru ridicarea politică a românilor din Transilvania, el reprezintă sintetic această luptă»⁵³.

Supplex Libellus fiind trimis Dietei în iunie 1791, aceasta întreabă pe episcopul Ioan Bob, singurul român din Dietă, dacă și-l însușește. Acesta răspunde că el nu cere ca românii să fie a patra națiune în Ardeal, ci numai ca să aibă aceleași drepturi ca cele trei națiuni, ca pe pământul crăiesc dijmile să le ia nu preoții celorlalte confesiuni, ci preoții români. E ceea ce ceruse la început și Inocențiu Micu Clain. La 5 august 1791, Dieta propuse respingerea Suplicei și în mai 1792 împăratul Leopold aprobă această propunere, iar în 7 iunie 1792 cei doi episcopi fură somați să părăsească Viena⁵⁴.

«Se presupune astăzi cu suficientă certitudine că partea de argumentare istorică a Suplicei cuprinde o seamă de idei a căror paternitate revine lui Samuil Clain și lui Gheorghe Șincai»⁵⁵. Pe de altă parte, preotul Sava Popovici din Râșinari, sub influența Suplicei, a rostit la 1792 o predică despre continuitatea românilor în Dacia și protopopii ortodocși cereau, după moartea lui Gherasim Adamovici, la 1796, un episcop român, fie și unit, în timp ce Samuil Clain, făgăduise lepădarea unirii de va fi ales episcop la Sibiu⁵⁶. De aceleași intenții era bănuț la 1810 Petru Maior⁵⁷. Solidarizarea clericilor români din ambele strane făcuse progrese în lupta lor comună pentru drepturile poporului român.

Dacă Supplex Libellus Valachorum a continuat acțiunea de revendicare de drepturi pentru poporul român, după înăbușirea răscoalei conduse de Horia, Cloșca și Crișan acțiunea revendicativă promovată de el a continuat fără întrerupere în Transilvania în timpul de la sfârșitul veacului al XVIII-lea și continuând în întregul veac al XIX-lea să anime pe românii din Transilvania și în special tineretul. În această vreme comportarea românilor a încercat totdeauna să împerecheze acest dublu caracter național și social, manifestat de răscoala condusă de Horia, Cloșca și Crișan și de conținutul documentului Supplex Libellus Valachorum. Acest dublu caracter — de imbinare a revendicărilor cu răscoala — poate fi urmărit și în răscoala lui Tudor Vladimirescu, la care românii transilvăneni nu au participat, și în revoluția de la 1848.

*

Atitudinea clerului ortodox român față de Răscoala lui Tudor Vladimirescu. — Mișcarea revendicativă, născută și lărgită continuu în Transilvania, s-a extins în Moldova și în Țara Românească și s-a concretizat și în aceste țări românești, fie ca mișcare de revendicare socială, fie ca acțiune de completă eliberare națională de sub jugul otoman.

Cercetările noi iau în considerare posibilitatea unei aprecieri mai întemeiate a mișcării lui Tudor. Astfel, într-un studiu recent⁵⁸ se reconsideră aspectul teoretic al problemei și anume dacă mișcarea condusă de Tudor Vladimirescu a fost o răscoală — cum cei mai mulți continuăm să o numim — sau o revoluție. Pe baza materialelor noi și cu o strânsă argumentare științifică. Acad. A. Oțetea conchide că sîntem, de fapt, în prezența unei adevărate revoluții, care a «solidarizat toate

53. D. Prodan, *op. cit.*, p. 9. 54. *Istoria Bisericii Române...*, vol. II, p. 323.

55. Lucian Blaga, *op. cit.*, p. 17. 56. *Istoria Bisericii Române...*, p. 321.

57. D. Prodan, *op. cit.*, p. 419.

58. Acad. A. Oțetea, *Caracterul mișcării conduse de Tudor Vladimirescu, Răscoală sau revoluție?*, în «Studii», XIX (1967), p. 667—679.

«tiranii boieri» și cîșilăși membri ai clasei conducătoare, care se vor alătura mișcării «precum sint făgăduiți», sînt un semn că Tudor Vladimirescu «a înțeles necesitatea acestei solidarități care trebuia să-și găsească expresia în frontul unic al revoluției de eliberare națională»⁵⁹. E ușor de înțeles ce perspective deschide o asemenea încercare de reevaluare a caracterului marii mișcări populare din 1821.

În atari condiții, este nimerit să reexaminăm — ajutîndu-ne de aceleași izvoare noi și cercetînd, din nou, și pe cele mai de mult cunoscute — atitudinea clerului ortodox român față de Tudor și față de mișcarea lui, încercînd să precizăm în ce limite se poate vorbi de o adeziune a oamenilor Bisericii la ceea ce a încercat să înfăptuiască slugerul Tudor și oștenii lui.

Date îndestulătoare îngăduie să afirmăm că Tudor a dorit — și a izbutit — să se încadreze într-o bună tradiție românească de ctitor și ajutător al Bisericii, pentru a se putea astfel simți îndreptățit să se bucure de recunoștința și atenția clerului, care nu se putea să nu fi aflat — măcar într-o largă parte a Olteniei — de binefacerile sale. Preoții îi puteau, de altfel, mulțumi lui Tudor și pentru intențiile sale reformatoare privind clerul din Țara Românească. În «cererile norodului românesc», formulate de Tudor Vladimirescu, la o dată nehotărîtă, dar înainte de 16 februarie 1821, ceea ce înseamnă încă în prima lună a răscoalei, și anume sub «pontul» al șaselea, se cerea ca: «asemenea și toate dările preoțești să se scază, rămîind după cuviință. Și preoți cu dare de bani să nu să mai facă, ci numai care va fi destoinic și unde face trebuință»⁶⁰.

Cercetînd acum documentele relativ numeroase care ni s-au păstrat în legătură cu răscoala lui Tudor Vladimirescu, rămînem surprinși de numărul nu prea mare de clerici care apar în ele ca luînd parte la mișcare sau legați într-un fel sau altul de persoana și acțiunea lui Tudor.

Unii preoți semnează, alături de cîțiva locuitori din satul lor, că au luat cunoștință și se supun poruncilor stăpînirii. Astfel, la 5 aprilie 1821, ispravnicul din Vilcea, Th. Sevastian, «făcea cunoscute locuitorilor satelor din plasa Cerna de Jos măsurile ce se iau pentru înlăturarea abuzurilor, îndemnîndu-l să se înroleze în oastea lui Tudor Vladimirescu». În încheierea înștiințării sale, ispravnicul spunea fără ocol că, după ce vor asculta, citită în auzul tuturor, porunca lui Tudor, «să vă iscăliți de fiecare sat cite trei, patru, împreună și cu preotul satului, în dosul aceștia, care are să se aducă înapoi la isprăvnicat a sta în păstrare, ca să să judece după aceasta și să vă pedepsească oricare să va arăta împotrivitor». Și într-adevăr, pe dosul hirtiei se află nume de săteni, urmate de semnătura preotului care «adeverează» că s-au auzit și înțeles «cinstitele porunci ale cinstiților stăpînitori» și că, toți, sînt supuși⁶¹. Vor mai fi fost multe asemenea porunci trimise de isprăvnici. Ele dovedesc că preoții jucau rolul de chezași, știutori de carte, pentru îndatoriri ce reveneau unor poporeni de ai lor.

Totodată se poate gîndi și la posibilitatea ca — atunci cînd răscoala fusese înfrîntă și începuse reprimarea celor ce participaseră la ea — preoții care semnaseră alături de poporeni poruncile trimise de isprăvniciile trecute de partea răscoalei, cu ajutorul acestora să fi distrus aceste documente materiale ale participării preoților ortodocși români la răscoală. De aceea, participarea preoților la răscoală apare neînsemnată. Pe de altă parte, intrucît majoritatea documentelor care amin-

59. *Ibidem*, p. 679.

60. *Răscoala din 1821*, vol. I, p. 273, nr. 166.

61. *Răscoala din 1821*, vol. II, p. 35-38, nr. 20.

tesc prezența preoților alături de răscoală prezintă aproape sistematic numai latura negativă a activității preoților în timpul răscoalei, se poate bănuî că păstrarea numai a unor astfel de documente ar fi putut fi intenționată.

Numele de clerici ce apar în documentele vremii nu ne lămuresc deplin asupra sentimentelor lor față de sluger și de răscoală. Un diacon Ioniță, alături de un Mihai Prunesco, împreună și cu câțiva panduri, sînt implicați într-o obscură pricină, în care Badea Zapciu se plîngea că a fost jefuit de un Ioan Ploarul⁶². Un popa Vasile, care iunse parte la răscoală, în 1821, va fi, mai târziu, ținut să plătească pentru ce jefuiseră unii localnici din bunurile Mîndștirii Rînciciovul și de pe moșia Gurii Văii⁶³. În alte mărturii contemporane întîlnim preoți care, folosindu-se de vremurile tulburi, atacă proprietăți, fie Țle chiar domnești.

Așadar puține și îndoielnice sînt datele ce se pot culege din mulțimea documentelor privitoare la răscoala lui Tudor, în legătură cu rolul jucat de preoții din Țara Românească în această mișcare. Firește că au mai fost preoți de mir alături de Tudor Vladimirescu, și pentru care nu avem mărturii contemporane neîndoioase. O tradiție ne înfățișează intrarea lui Tudor în București, la 17 martie (dată corectată ulterior), «pe bariera podului Calității», în fruntea a o mie de panduri⁶⁴. Alți preoți se vor fi ivit cu alte privilegii. Oricum, tăcerea relativă a izvoarelor contemporane asupra unor eventuale rosturi ale preoților într-o mișcare de caracterul și proporțiile răscoalei din 1821 este cel puțin semnificativă.

De curînd, am căpătat — în schimb — unele informații pline de interes asupra impresiei pe care mișcarea lui Tudor a produs-o printre preoții din Transilvania. Aici, starea politică și socială a românilor era departe de a fi mai bună ca a fraților lor de la sud de Carpați. Răscoala lui Horia era însă vie în mințile multora și se aștepta — în multe cercuri — un ajutor politic din Țara Românească, dacă răscoala ar fi izbutit. Fapt este că, încă din februarie 1821, contele G. Bánffy, guvernatorul Ardealului, alarmat de inițiativa slugerului Tudor, se adresează din Cluj, în limba latină, celor doi episcopi români — cel unit și cel ortodox —, atrăgîndu-le atenția asupra primejdiei. Episcopii trebuia, fără întîrziere, să dea instrucțiuni protopopilor, care — la rîndul lor — erau ținute să instruiască pe preoții în subordine de îndatoririle ce le reveneau în asemenea împrejurări. Preoții, în predicile lor, erau îndatorați să propovăduiască obediența față de autorități și păstrarea ordinii, împotrivindu-se uneltirilor eventuale ale unor agitatori. Obligația — pentru protoierei — a unei vigilențe sporite este subliniată cu toată puterea⁶⁵. Temerile lui Bánffy nu erau lipsite de obiect. Documentele păstrate în Arhivele de Stat din Budapesta ne dau măcar două cazuri foarte grîitoare de preoți ortodocși viu interesați de răscoala care izbucnise în Țara Românească și nutrind nădejdi că urmările nu vor întîrzia să se arate și în Ardeal.

Intr-adevăr, la 31 martie, Alexe Nostra, comite de Hunedoara și consilier gubernial, scrie din Deva comitelui suprem al comitatului Zărand, cerînd anchetarea preotului român Gheorghe Almășan, din comuna Zdrapți a «nobilului comitat Zărand», care răspindea zvonuri primejdioase, prin fratele său Dănilă Almășan. Era vorba, între altele, de o mare adunare care trebuia să se țină în Duminica Floriilor lângă Alba Iulia. Pînă atunci trebuia să se înfăptuiască unele reforme cu

62. *Ibidem*, vol. III, p. 41—43, nr. 14. 63. *Ibidem*, p. 260 (în notă).

64. C. D. Aricescu, *Istoria Revoluției române de la 1821*, Craiova, 1874, p. 138.

65. Hurmuzaki-Oțelea, *Documente* (serie nouă), vol. III, p. 67—68, nr. 15.

caracter social; altminteri împăratul putea pierde Transilvania. Voievodul din Țara Românească (era vorba, desigur, de Tudor) avea să treacă munții, cel mai târziu pînă la Rusaliu, venind dintr-o Țară Românească eliberată de sub turci. Cu toate că, la ancheta la care a fost supus, preotul Gheorghe Almășan n-a recunoscut că de la dînsul pornesc zvonurile, se poate bănuî că tăgăda venea și din teama urmărilor care-l puteau aștepta⁶⁶, deși umbla vorba că fratele său Dănilă Almășan, care purtase vorbele, nu era în toate mințile⁶⁷.

În asemenea împrejurări, zvonurile n-ar fi avut prea mare însemnătate dacă nu le-am găsi, într-o altă formă și la un alt preot ortodox, Ioan Popa, din Eparhia Aradului. La 18 aprilie 1821, Ștefan Hollaki, comitele de Zărand, atrăgea asupra lui atenția Consiliului directorial regal din Cluj. Hollaki vorbește de «împrejurările nefavorabile de astăzi în privința atitudinii poporului român» și de preotul amintit care, de curînd, într-o circumdă, a pomenit de rebellune (e vorba, desigur, de răscoala lui Tudor) și de Horia⁶⁸. De fapt răsunetul mișcării lui Tudor Vladimirescu fusese nebănuît de puternic în sinul populației românești din Ardeal și preoții ortodocși de peste munți căutau, plini de nădejde, spre domnul Tudor, la fel ca și poporeniilor lor⁶⁹.

Atitudinea clerului românesc dreptcredincios față de răscoală, adică felul în care mișcarea românească din 1821 a fost îmbrățișată de oamenii Bisericii, ieșiți din popor și rămînînd alături de acesta, constituie o expresie a conștiinței lui spirituale. În schimb, episcopatul românesc îndeplinea și înalte rosturi politice, făcea parte din divanul țării și păstra legături mai strînse cu domnia și marea boierime decît cu poporul. Atitudinea ierarhilor față de mișcarea lui Tudor Vladimirescu este, în mod firesc, determinată de alți factori, decît aceea a clericilor mărunți, călugări sau preoți de mir, care priveau cu alți ochi o mișcare de mase la care puteau participa personal sau în rîndurile căreia se aflau oameni apropiați ai lor. De aceea atitudinea întregului episcopat românesc, și îndeosebi a mitropolitului Dionisie Lupu al Ungrovlahiei și a episcopului Ilarion al Argeșului, nu poate fi împreună cu atitudinea clerului de rînd, ci trebuie studiată aparte.

În concluzie se poate spune că participarea clerului de toate treptele la marea răscoală a lui Tudor Vladimirescu este mai puțin consemnată documentar decît ne-am fi așteptat. Pe de o parte obiectivele nu destul de bine limpezite ale mișcării, pe de altă parte împrejurările externe neobișnuite de prielnice, la care s-au adăugat împerecherea cu eteriștii care urmăreau țeluri străine intereselor românești, precum și unele șovăieli ale lui Tudor, au dus la eșecul unei acțiuni pornite din intenții curate și generoase și explică rezerva prudentă a multora dintre români.

Iată expunerea acestei situații: cînd Tudor intra, în fruntea pandurilor, în București, la 26 martie 1821, «la dreapta avea un preot ce purta crucea». Oșierii lui Tudor parcurgeau străzile însoțiți de preoți, citind o proclamație în care explicau scopurile revoluției. Dar preotul Ilie din Butoi, un sprijinitor al răscoalei de la 1821, arestat și dus la Mitropolie și întrebare de ce nu sprijină revoluția greacă — cum făcea patriarhul de Constantinopol — a răspuns: «Prea Sfințitul Patriarh

66. *Ibidem*, p. 140, nr. 92. Cf. și p. 150—151, nr. 96.

67. Cf. *ibidem*, p. 146, nr. 91.

68. *Ibidem*, p. 221—222, nr. 150.

69. Ecourile puternice ale răscoalei lui Tudor, în Transilvania, sînt pe larg cercetate în introducerea volumului pe care-l folosim, de către editorul A. Oțetea. Vezi *ibidem*, p. 20—26.

este grec și este cu dreptate a lucra, fără vătămare, cu grecii, dar noi sintem români și este cu drept să lucrăm pentru noi...»⁷⁰.

Tudor și-a dat seama ca nimeni altul de această situație; din păcate, nu o mai putea ocoli și nici nu se mai putea abate de pe un drum al cărui sfârșit cumplit îl prevăzuse, poate, din clipa în care îmbrăcase — cum spunea el — «cămașa morții».

Mișcarea din 1821, vitregită de împrejurări, n-a putut realiza decât prea puțin din ce-și propusese. Dar dacă ar fi numai faptul că ei îi va urma — în Țara Românească și Moldova — revenirea la domeniile pămîntene, și încă ea își va fi cucerit dreptul la recunoștința generației de la 1848 și la recunoștința noastră a tuturor.

*

Revoluția de la 1848, după chipul cum a fost pregătită și după felul cum s-a desfășurat în toate cele trei țări românești, se dovedește a constitui, sub toate aspectele, o treaptă superioară față de formele sub care se purtase pînă atunci — revendicări prin memorii și răscoale — lupta poporului român pentru libertate și unitate. Într-adevăr alături de răscoalele poporului român din Transilvania în timpul veacului al XVIII-lea, care culminaseră cu răscoala condusă de Horia, Cloșca și Crișan, s-au desfășurat acțiuni de revendicare de drepturi pe cale pașnică, manifestate îndeosebi prin memoriile lui Inocențiu Micu Clain, rezoluțiile Dietelor și îndeosebi prin acel *Supplex Libellus Valachorum*, care constituie nu numai o treaptă superioară pe linia revendicărilor pașnice, ci și o nouă orientare în special pentru intelectualitatea care nu aprecia calea violenței pentru obținerea de drepturi pentru poporul român.

Sfârșitul veacului al XVIII-lea și începutul veacului al XIX-lea prezintă o stringere a delimitărilor între aceste două forme de luptă pentru libertate și unitate, care cu vremea se îmbină, se împerechează — ca în răscoala lui Tudor Vladimirescu — și apoi în etapele ulterioare ale luptei se unifică, datorită caracterului radical pe care-l va căpăta mișcarea de revendicare pe cale pașnică a drepturilor pentru poporul român. De aceea Revoluția de la 1848 reprezintă o îmbinare a acțiunii revendicative cu răscoala.

Astfel, în timpul pregătirii Revoluției de la 1848 tineretul intelectual din Transilvania începe să laude răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan și să gîndească la repetarea ei. Avram Iancu declara unui intelectual mai în vîrstă: «Nu cu argumente filozofice și umaniste veți putea convinge pe acei tirani, ci cu lancea, ca Horia»⁷¹. La 1848 românii din Transilvania revendică drepturi naționale mai largi decît cele precizate în *Supplex Libellus Valachorum*. Cer autonomie în cadrul imperiului austriac, dar în același timp pun mina pe arme împotriva celor ce nu se gîneau să le acorde această autonomie.

Doleanțele fizice în adunarea revendicativă de la Blaj sînt prezentate împăratului. Curînd începe lupta armată a poporului condus de Avram Iancu pentru apărarea autonomiei Ardealului și a românilor. Nicolae Bălcescu scria: «Generalii acestei obști fărânești erau niște preoți și niște tineri abia ieșiți din școala de teologie, de filozofie și de jurisprudență; ei puseră mina pe arme și nevoia-i

70. La Const. Bobulescu, *op. cit.*, p. 104.

71. La D. Prodan, *op. cit.*, p. 595.

sili a se face generali și a cîștiga bătălii»⁷². Detașamentele țărânești au zădărnicit încercările armatei maghiare de a străbate Munții Apuseni.

Pentru permanentizarea acțiunilor revendicative, pe Cîmpia Libertății din Blaj a fost ales un comitet personal, cu Șaguna și Bărnăușu ca președinți. În calitate de aceasta, Andrei Șaguna a desfășurat o energică acțiune revendicativă. Dar crearea statului dualist austro-ungar la 1867 a împiedicat satisfacerea cererii pentru autonomia națională. El obține autocefalia Bisericii Ortodoxe ca Mitropolie independentă de Mitropolia de la Carlovitz și o largă autonomie națională, școlară, culturală în cadrul Bisericii, în care laicii primesc un rol legislativ important. Șaguna și-a văzut încoronate acțiunile sale revendicative, datorită acestui fapt și desigur și faptului că poporul român se dovedise ca o forță de temut în două revoluții⁷³.

Clerul român a fost alături de popor în ambele forme ale luptei. Spre deosebire de atitudinea clericilor români față de Răscala lui Tudor Vladimirescu, la pregătirea și desfășurarea Revoluției de la 1848 au participat numeroși clerici — din Muntenia și Moldova — ale căror nume se cunosc, alăturându-se cu curaj, cu devotament patriotic și cu dăruire de sine păturilor românești, din mijlocul căroro răsăriseră, și luptînd sub conducerea unei intelectualități românești, luminate și pline de generozitate și avînt — pentru idealul scump tuturor: înfăptuirea statului național românesc.

În timpul Revoluției de la 1848, un străin, care nu înțelegea aspirațiile poporului român, scria că un număr de preoți și călugări «învățau poporul a se scula, propovăduind în vileag prințipurile cele mai exagerate și mai răsturnătoare împotriva datoriilor de liniște și de împăcăciune, care sînt puse asupra-le»⁷⁴. Iar un altul, Elias Reignault scria: «Acest amestec al lucrurilor religioase cu cele pămîntești este una din trăsăturile caracteristice ale țărânului român. El trage din Evanghelie teorii sociale și glasul preoților săi îl întărită și-l modelează»⁷⁵.

Vom înfățișa pe scurt, în continuare, felul cum s-au încadrat clericii români în acțiunile întreprinse de conducătorii revoluției de la 1848 în cele trei țări românești, exemplificînd aceasta cu precizarea numelor unora dintre clericii care au participat la revoluție.

Revoluția burghezo-democratică din Transilvania, determinată de aceleași cauze generale ca întreaga revoluție română din 1848, s-a desfășurat totuși în condiții istorice speciale, fiind legată de revoluțiile din imperiul austriac.

În secolul al XIX-lea, școlile românești mai înalte din Transilvania nu formau decît preoți și profesori, iar copiii de preoți⁷⁶ erau cel mai adesea elevii acestor școli. Între aceste școli, în preajma Revoluției din 1848, un rol de seamă l-au avut școlile românești din Blaj, în care și-au făcut pregătirea și au fost profesori marii cărturari ardeleni Timotei Cipariu, George Bariț, Simion Bărnăuș, Aron Pumnul, Ioan Rusu și alții.

72. La Const. Bobulescu, *op. cit.*, p. 101.

73. *Ibidem*, p. 82.

74. *Ibidem*.

75. *Ibidem*, p. 80—81.

76. În 1847—1848, în cele cinci clase ale gimnaziului din Blaj erau 162 elevi, dintre care 80 erau fii de preoți, iar la cursurile de filozofie și teologie ale liceului din acest oraș urmau 100 de studenți. Seminarii teologice erau la Arad, Sibiu și Blaj (Victor Chereștesiu, *Adunarea națională de la Blaj, 3—5 (15—17) mai 1848. Inceputurile și alcătuirea programului revoluției din 1848 în Transilvania*, Editura Politică, București, 1966, p. 110 și nota 1).

Cel doi episcopi români — Șaguna și Lemeni — au făcut tot ce le-a stat în putință pentru a scoate poporul român — care suferea toate neajunsurile și toate umilirile iobăgiei și ale lipsei de drepturi politice, naționale și bisericești — din starea de înjosire în care se afla. «Sintem nevoiți a cuvînta pentru cel pentru care nu cuvîntă nimeni»⁷⁷, spuneau episcopii români într-unul din numeroasele memorii pe care le-au adresat, separat sau împreună, împăratului Austriei sau Dietei transilvane, cerînd drepturi pentru români⁷⁸.

Desigur, căpeteniile celor două biserici românești din Transilvania căutau să obțină pe cale pașnică, legală, drepturi pentru români și mai ales îmbunătățirea soartei țăranilor. Ei căutau să evite răzvrătirea și vărsarea de sînge; lucru care convenea casei habsburgice și stăpînitorilor de atunci ai Transilvaniei.

Nefiind de partea celor care căutau să obțină dintr-o dată ori tot, ori nimic, Șaguna căuta, în orice împrejurare, să obțină «măcar o poziție cit de neînsemnată», dar totuși fixă, din care să se continue lupta pentru afirmarea naționalității⁷⁹.

În primăvara anului revoluționar 1848, episcopii români Șaguna și Lemeni, în bună înțelegere și cu dorința fierbinte de a sprijini lupta dreaptă a poporului român transilvănean pentru libertate și o viață mai bună, au dejucat planurile «guberniului» transilvan, planuri care urmăreau să spargă unitatea de acțiune a românilor, folosindu-se de faptul că aceștia erau împărțiți pe confesiuni: ortodocși și greco-catolici. Astfel, atunci cînd guvernul, după multe ezitări, a aprobat ca românii să se adune și să-și spună păsurile, dar în două locuri deosebite (ortodocșii la Sibiu și greco-catolicii la Blaj), și numai printr-un foarte restrîns număr de reprezentanți, episcopii români au aranjat ca adunarea să aibă loc în aceeași zi, la 3—15 mai, la Blaj, pentru ambele confesiuni. Iar cînd guvernul Principatului Transilvaniei a făcut imputări lui Șaguna că a convocat protopopii ortodocși la Blaj, nu la Sibiu, acesta a răspuns, printr-o scrisoare din 3 mai, că «episcopii noștri au acționat totdeauna împreună în chestiunile naționale»⁸⁰.

Episcopii români ceruseră protopopilor să vină numai ei la adunare, însoțiți de unii mîreni mai pricepuți în chestiunile ce aveau să fie discutate. Unii protopopi însă, ca protopopul Procopie Prodan din Silvașul de Jos și protopopul Trombițaș din Tîrgu-Mureș, au dispus ca să vină toți preoții din protopopiat, însoțiți de cîte doi oameni din sat⁸¹. Și astfel, în ziua de 3—15 mai erau adunați pe Cîmpia Libertății de la Blaj 40.000 de oameni.

În ziua de sîmbătă, 2—14 mai, la slujba religioasă din catedrala Blajului au luat parte, «în semn de unire națională»⁸², ambii episcopi români, care, în zilele

77. Cita! după V. Chereslesiu, *op. cit.*, p. 120, 231.

78. *Ibidem*, p. 135. Corlolan Suciu, *Lupta Blajului pentru chestiunea națională pe teren politic, pe timpul episcopului Lemeni*. În «Cultura creștină», XIV (1925), nr. 3, p. 66—71.

79. Ioan Lupaș, *Viața și faptele Mitropolitului Andrei Șaguna*, în volumul comemorativ apărut la Sibiu în 1909, în special p. 63—96; Silviu Dragomir, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848—1849*, vol. I, Sibiu, 1941, Introducere, p. XXV.

80. V. Chereslesiu, *op. cit.*, p. 402—403. La 7 aprilie 1848, protopopul greco-catolic din Medias, Ștefan Moldovan, despre care va fi vorba și mai jos, scria episcopului Lemeni că răspunsul l-au dat «toți românii, uniți și neuniți laolaltă, că acum nu le tale prin cap a se deschiinii» (*ibidem*, p. 205).

81. *Ibidem*, p. 403, nota 1.

82. Silviu Dragomir, *Studii și documente...*, vol. V, p. 200. În preajma Revoluției din 1848, în multe comune din Transilvania s-a născut o puternică mișcare de revenire la Biserica Ortodoxă și dacă la adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848 nu s-a pus problema revenirii greco-catolicilor la Biserica Ortodoxă, a fost numai pentru că S. Bărnuț a combătut într-o cuvîntare din 14 mai 1848 planul unirii Bisericilor Române în împrejurările din 1848 (V. Chereslesiu, *op. cit.*, p. 205, 412).

următoare, au prezidat ședințele adunării, făcând prin aceasta o excelentă impresie asupra membrilor adunării. Primele informații despre adunare ajunse la Brașov prezentau atmosfera de la Blaj astfel: «Armonia și prieteneasca înțelegere între ambele confesiuni aduse și pe străini la mirare, iar în inima românului cultivat și ridicat peste opinia poporului lăsa o dulce nădejde că nu mult va trece și păretele de vrajbă se va sfărâma și înlătura pentru de-a pururea»⁸³.

Desigur, adunarea de la Blaj din 3—15 mai 1848 și din zilele următoare, 15—17 mai, a fost «cea mai puternică manifestare politică din veacul trecut a maselor populare din Transilvania»⁸⁴.

Petițiile și deputățiile trimise de adunarea de la Blaj n-au adus însă vreo schimbare în situația românilor din Transilvania, spre marea mîhnire a fruntașilor ardeleni care puseseră atât de multe nădejdi în demersurile lor legale. Țăranii însă, știind că nu au prea mult de așteptat de la bunăvoința asuprașilor lor de veacuri, au căutat să-și facă singuri dreptate, începînd prin a refuza, în multe părți ale Ardealului, să execute robotele pe moșiile nobililor. Mișcările țărănești, începute încă din primele zile ale lui aprilie, aveau să se intensifice apoi, ajungîndu-se la mari vărsări de sînge și la un adevărat război civil, care s-a prelungit și în anul 1849. În tot acest timp, țărănimea a fost sprijinită, cu rare excepții, de intelectualii satelor, preoții și învățătorii, care împărtășeau cu țăranii suferințele iobăgiei.

Din documentele vremii se constată că preoții au luat parte la puternica mișcare țărănească izbucnită la începutul lunii aprilie 1848 în comitatul Dobica, avînd ca centru comuna Drag, de unde s-a întins apoi și asupra satelor din valea Borșa și în mai multe localități din comitatul Cluj, cuprinzînd în total 40 de sate. La această mișcare au luat parte preoții români din Așchileul Mic, din Gilgău, Borșa, Moci, Chechiș, Tihău, Gălăcea și din alte sate. Și în satele Buia, Kecern și alte 9 sate din comitatul Cetatea de Baltă (Tirnava), au avut loc mișcări țărănești în aprilie, țăranii, ajutați de preoți, refuzînd serviciile numite «urbariale» și încercînd să pună stăpînire pe pășuni și pe pădurile acaparate de marii proprietari⁸⁵. La cererea țăranilor, preoții citeau manifestele în care se spunea că s-au desființat robotele și tot preoții luau jurămintele oamenilor că nu vor mai face robote. Iar mai tirziu, cînd lupta dintre țăranii români și asuprașii lor a luat proporții mari, mulți preoți și protopopi români au pus mîna pe arme și au sărit în ajutorul fraților lor țărani.

Astfel, preotul Simon Balint, din Roșia de Munte, în timpul revoluției armate, fiind numit prefect⁸⁶ al vechilor Saline (Turda), a primit sarcina să apere strimtorile de munți dinspre Turda, conducînd țărănimea română în faimoasa bătălie de la 15 iunie 1849, cînd comandantul armatei ungare, Kemény Farkas, suferind cea mai grea înfrîngere a sa, ar fi spus cuvintele: «Dracu să se mai bată cu popii»⁸⁷. Preotul Simion Groza, a fost unul dintre cei mai încercați «căpitani» ai lui Avram

83. V. Cheresleșiu, *op. cit.*, p. 421.

84. G. Georgescu-Buzău și V. Cheresleșiu, *Anul revoluționar 1848 în țările române*, Editura Politică, București, 1963, p. 36; V. Cheresleșiu, *Revoluția de la 1848*, în vol. *Din istoria Transilvaniei*, II, Editura Academiei, București, 1961, p. 51.

85. V. Cheresleșiu, *Adunarea Națională de la Blaj...*, p. 231—232, 239, 217.

86. Acești «prefecți» erau, de fapt, comandanți de oști, armata de țărani români fiind organizată după modelul legiunilor romane: în legiuni, cohorte, centurii, decurii.

87. Într-o notă de la sfîrșitul raportului oficial întocmit de preotul Balint asupra activității

Iancu. Protopopul Ștefan Moldovan, din Mediaș, ales la Adunarea de la Blaj și în comitetul permanent de la Sibiu⁸⁸, la 3 noiembrie 1848 a fost numit viceprefect al Mediașului și Sighișoarei și peste 32 de sate din fostul comitat al Albei Superioare, încredințându-i-se și recrutarea în aceste ținuturi. La 17 noiembrie, Comandamentul Militar Carol Comendo⁸⁹. Preotul Vasile Moldovan descrie în volumul său de Memorii luptele la care el a luat parte, în calitate de prefect, după începerea războiului civil⁹⁰. Preotul Maxim Hulea a participat la toate mișcărilor ce s-au pornit din Blaj, din inițiativa lui Bărnuț, Cipariu, Pumnul, și la primele lupte purtate de Avram Iancu cu moșii lui⁹¹. Numeroși alți preoți ardeleni pot fi menționați pentru activitatea lor în timpul revoluției sau pentru suferințele pe care le-au îndurat în acel timp, precum Ioan Moldovan din Racovița; Nicolae Popea, care avea să devină episcop al Caransebeșului; preotul greco-catolic Ioan Munteanu, din Mădărașul de Cîmpie, după adunarea de la Blaj, a strigat că «Ardealul de acum numai e Ardeal, ci Românie»⁹²; preotul Ioan Pop Bariț și numeroși preoți români de prin părțile Banatului au avut de suferit în timpul revoluției: 70 dintre aceștia au fost arestați sub acuzația de «necredință față de habsburgi»⁹³, iar fruntașii lor, preoții Dimitrie Petrovici-Stoichescu, Ștefan Chirilescu, Ștefan Iliev-Bebanul, George Petou, Mihai Velceanu, au fost condamnați la pedepse grele⁹⁴.

În Muntenia. — Participarea clerului român la Revoluția din 1848 este dovedită mai bine în documente, deoarece aici revoluția însăși a fost mai bine organizată, iar numeroși clerici din Țara Românească, pătrunși de ideile noi, înaintate, stătuseră în legătură cu diferiți fruntași ai Revoluției încă din vremea pregătirii ei, înainte de 1848, făcând parte din asociațiile politice «Dreptate și Frăție», «Asociația literară» etc. De aceea Comitetul revoluționar din Muntenia a putut folosi în timpul revoluției elemente clericale bine pregătite din punct de vedere revoluționar. Unul dintre acești clerici revoluționari a fost renumitul preot Radu Șapcă din Celei, care fusese în legătură cu N. Pleșoianu, C. Alexandrescu, Gh. Măgheru, Eliade Rădulescu. El a desfășurat o intensă propagandă în părțile Romanișilor. În casa lui ospitalieră s-au consfățuit adesea fruntașii revoluționari și tot el a fost chemat să sfințească mișcarea revoluționară la Islaz⁹⁵. Rugăciunea pe care a rostit-o cu acest prilej, în genunchi, implorînd ajutorul divin pentru izbînda luptei drepte și sfinte

sale, G. Bariț a elogiat energia și prudența rară de care a dat dovadă acest preot, care a salvat de la devastare și incendiere numeroase sate românești și a ferit de exterminare sute de familii românești (Enea Ilodoș, *Simion Balint, viața și luptele lui în Munții Apuseni ai Ardealului în 1848-1849*, București, 1913, p. 96-97). 89. G. Bariț, *Părți alese...*, vol. II, p. 126.

90. Coriolan Suciu, *Un erou din 1848, protopopul Ștefan Moldovan din Mediaș, Blaj, 1933*, în special p. 37-51.

91. Vasile Moldovan, *Memorii din 1848-1849*, Brașov, 1895.

92. Al. Clucru, *Tribunalul cel din urmă: Maxim Hulea, 1828-1919*, în ziarul «Patria», reproduc de V. P. Rimniceanu, op. cit., p. 301-301.

93. Fragment din adresa scaunului de judecată al județului Mureș către episcopul greco-catolic din Blaj, Ioan Lemeni, reproduc în revista «Tribuna» din Cluj, 16 mai, 1968.

94. I. D. Suciu, *Revoluția de la 1848-1849 în Banat*, ed. Acad. R. S. România, București, 1968, p. 239.

95. *Ibidem*. Vezi și Pascu Caius, *Ștefan Chirilescu, un preot bihorean în Revoluția din anul 1848-1849 în Banat*, București, 1941, p. 9-11.

96. «Vino cu crucea și Evanghelia spre a cununa mireasa», i-a comunicat căpitanul Pleșoianu, preotului Radu Șapcă, într-un limbaj mai dinainte stabilit (I. G. Bibicescu, *1848 în România*, București, 1939, p. 68).

a poporului român, constituie un adevărat model de simțire caldă, patriotică și creștinească și de frumusețe stilistică⁹⁶.

Pentru meritele sale în pregătirea revoluției, preotul Radu Șapcă, a fost pus în fruntea guvernului provizoriu revoluționar alcătuit la Islaz. De asemenea, a fost desemnat printre primii patru candidați pentru Constituantă, care însă nu s-a mai ales, din cauza înăbușirii revoluției.

Este de remarcat faptul că preotul Radu Șapcă n-a mers la București împreună cu guvernul provizoriu, ci a rămas în Oltenia, în părțile Romanșilor, cutreierind satele și căutând să adincească în sufletul țăranilor idelle revoluționare. «Aceasta este opera capitală a preotului Radu Șapcă, și nici unul dintre revoluționarii de la Islaz n-a dus-o cu atita credință, cu atita tărie și cu atita rod, ca dînsul. Este marea cinste a acestui adevărat și conștient cap al mișcării progresiste de la 1848»⁹⁷.

Între multele figuri de clerici munteni din Revoluția de la 1848, menționăm: ieromonahul Ambrosie, îngrijitorul metocului Episcopiei Buzăului, Sfîntul Dumitru, din București, supranumit Popa Tun, pentru că, în timpul complotului contrarevoluționar organizat de boierii reacționari, a mers împreună cu populația capitalei la cazarmă, ca să pedepsească pe ofițerii trădători Odobescu și Solomon și, cînd soldații au pus în mișcare tunurile, el s-a așezat înaintea acestora. «Dă-te înapoi din fața morții», i s-a strigat. «Pentru ce să mai trăiesc — a răspuns el —, cînd voi călcași crucea căreia mă închin, crucea lui Hristos care ne dă soare și apă»⁹⁸. Arhimandritul Iosafat Znagoveanu, om cu o cultură deosebită, profund pătruns de principiile revoluției și consecvent apărător al lor, a intrat de timpuriu în legătură cu mișcarea revoluționară și este întîlnit în diferite momente ale revoluției: la sosirea în București a revoluționarilor de la Islaz, el se afla în fruntea mulțimilor care ieșiseră cu mare alai ca să-i întîmpine; a fost văzut și la cazarma din București, în ziua de 1 iulie, cînd a avut loc întîmplarea cu «Popa Tun»; a activat împreună cu Cezar Bolliac și Petrache Poenaru în comisia pentru eliberarea țiganilor⁹⁹; a făcut parte și din comitetul care urma să aleagă pe deputații pentru Constituantă¹⁰⁰; a fost închis, judecat și condamnat la exil¹⁰¹; după multe peregrinări, s-a stabilit la Paris, înființînd acolo capela română și desfășurînd o intensă activitate în favoarea țării. Preotul Neagu Benescu, din satul Domnița județul Rîmnicu-Sărat, ca șef al deputaților țărani în comisia proprietății, a demascat profunda nedreptate socială pe care sta marca proprietate și a înfierat lăcomia de averi, abuzurile și silniciile boierilor față de țărani¹⁰².

În afară de aceste patru fețe bisericesti, despre a căror participare la Revoluția din 1848 din Țara Românească s-a vorbit mai mult, există o serie de monahi, cei mai mulți dintre ei cărturari, insufleșiți de puternice sentimente patriotice, care au participat cu entuziasm la mișcarea revoluționară: arhimandritul Dionisie Romano, transilvănean din Săliștea Sibiului, profesor și director al seminariilor

96. *Anul 1818 în Principatele Române. Acte și documente*, București, 1902, t. I, p. 489—490.

97. P. Constantinescu-Iași, *Popa Radu Șapcă. Un conducător de frunte al Revoluției din 1848*, București, 1945, p. 32.

98. *Anul 1848...*, t. II, p. 327, 394.

99. *Ibidem*, p. 106. În vremea aceea au circulat versurile: Parintele Znagoveanu / Care slobozea țiganu / Și îi da bileț la mîină / Fără nici o para bună (V. Pocitan, *Biserica ortodoxă română din Paris*, București, 1940, p. 108).

100. *Anul 1848...*, t. III, p. 159. 101. *Ibidem*, t. IV, p. 418, 517.

102. *Ibidem*, t. III, p. 321—325; t. IV, p. 615.

din Buzău și București, apoi vicar și episcop la Buzău; preotul Nifon Bălășescu, originar tot din Transilvania și tot din ținutul Sibiului, de la Hassag, profesor și director al seminarului Mitropoliei din București, era considerat și el ca «unul din cei dintii propagandiști»¹⁰³; arhimandritul Ghenadie Pirvulescu, numit Poenaru, după numele Minăstirii Pojana de lângă Cîmpina, unde a fost stareț, a întreținut corespondență cu Nicolae Bălcescu și făcea propagandă prin sate și minăstiri¹⁰⁴; ieromonahul Varlaam Bărănescu de la biserica Sfîntul Nicolae din Scheii Brașovului, «unul din cei mai fervenți apostoli ai libertății și ai naționalității românești»¹⁰⁵, recomandat să fie numit comisar extraordinar al guvernului provizoriu; ierodiaconul Ipatie (Ioan Petrescu), profesor și director al Seminarului din Buzău¹⁰⁶.

În afară de clericii amintiți mai înainte, în fiecare județ din Țara Românească au activat numeroși alți preoți și monahi, care au desfășurat deosebită activitate revoluționară. Majoritatea dintre ei au condus delegațiile județene cînd s-au prezentat guvernului, iar unii dintre ei au fost desemnați în posturi administrative de răspundere¹⁰⁷.

Revoluția din Moldova, începută mai devreme decît cea din Țara Românească, a avut proporții mai modeste, fiind înăbușită repede prin măsurile drastice luate de domnitorul Mihail Sturza împotriva căpeteniilor revoluționare. Cea mai importantă manifestare a acestei revoluții a fost adunarea unui număr de circa o mie de persoane, în frunte cu mitropolitul Meletie, în ziua de 27 martie 1848. Adunarea a trimis domnitorului un memoriu, în care cerea o serie de reforme constituționale și administrative, în spiritul nou al vremii. Acest memoriu a fost semnat și de mitropolit și de alți clerici¹⁰⁸.

103. *Ibidem*, p. 185.

104. *Ibidem*, t. II, p. 118—149.

105. *Ibidem*, t. II, p. 369. Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională*, Acad. R. S. România, București, 1967, p. 153.

106. I. D. Petrescu, *Buchetul*, Ilrговиște, 1899, p. 66. *Anul 1848...*, t. V, p. 545.

107. Pentru numele și activitatea acestor clerici români, sî se vadă: pentru Jud. Doll, *Anul 1848...*, t. I, p. 200; t. IV, p. 554; t. V, p. 6, 151, 534; M. Regleanu, *Documente...*, p. 166—167, 455 și 518; P. Constantinescu-Iași, *Intellectualii și Revoluția din 1848 în Principatele Române...*, p. 36—37. Pentru Jud. Mehedinți: *Anul 1848...*, t. III, p. 283; Dan Berindei, *Noi documente privind Revoluția din 1848*, în «Revista Arhivelor», V (1962), nr. 1, p. 201—202; M. Regleanu, *Documente...*, p. 95—96. Pentru Jud. Vâlcea: *Anul 1848...*, t. III, p. 115; t. IV, p. 555; t. V, p. 545; t. VI, p. 171; M. Regleanu, *Documente...*, p. 206 și 570. Pentru jud. Argeș: *Anul 1848...*, t. V, p. 436, 479; M. Regleanu, *Documente...*, p. 608—610. Pentru Jud. Muscel: *Anul 1848...*, t. III, p. 43, 459; t. V, p. 493, 515; Dan Berindei, *op. cit.*, p. 199. Pentru jud. Teleorman: *Anul 1848...*, t. IV, p. 451; t. V, p. 425; M. Regleanu, *Documente...*, p. 31 și 580—582; Cornelia Bodea, *Figuri puțin cunoscute din Revoluția de la 1848*, în «Studii», XIII (1966), nr. 2, p. 137, 118. Pentru jud. Vlașca: *Anul 1848...*, t. II, p. 563—566; t. III, p. 3—5; Pentru jud. Ilfov: *Anul 1848...*, t. II, p. 291, 594; t. IV, p. 500; t. V, p. 398—399; P. Constantinescu-Iași, *Intellectualii și Revoluția din 1848...*, p. 41. Pentru Jud. Rimnicu-Sărat: *Anul 1848...*, t. II, p. 4—6; t. III, p. 490—481; t. IV, p. 615, 620; t. V, p. 150; M. Regleanu, *Documente...*, p. 104; Dan Berindei, *op. cit.*, p. 211—212, 216. Pentru Jud. Brăila: *Anul 1848...*, t. IV, p. 559, 696; Dan Berindei, *op. cit.*, p. 207.

Vezi și Teodor N. Manolache, *Chipuri de revoluționari din 1848*, în «Universul» din: 20 iunie, 4 iulie, 11 iulie, 28 august 1918; Același, *Preoții și călugării Bisericii strămoșești în Revoluția din 1848*, în «Universul» din 6 iunie 1918; Același, *Note bibliografice. Centenarul Revoluției de la 1848*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXV (1948), nr. 5—8, p. 361—378; Emilian Vasilescu, *O tatură necercetată a Revoluției Române din 1848*, Sibiu, 1948.

108. La punctul 15 al Memoriului se cerea ridicarea morală și socială a clerului. Vezi: *Anul 1848...*, t. I, p. 178, 408—409, 525—539; t. II, p. 38, 163, 414. Vezi și C. Colescu-Varlic, *Zile*

Intiistătătorul Bisericii Moldovene s-a dovedit a fi la înălțimea cerințelor vremii, susținând revendicările formulate în memoriul amintit, așezându-se în fruntea unei demonstrații de stradă, organizată de comitetul revoluționar secret din Iași, care activa în legătură cu comitetul revoluționarilor moldoveni refugiați mai întâi în Transilvania și în alte părți.

Domnitorul Mihail Sturza avea de altfel de ce se teme de opoziția pe care i-o făcea mitropolitul Meletie, care, în calitate sa de președinte de drept al Adunării reprezentative, deținea în stat, după aprecierea consulului Franței la Galați, o autoritate «aproape egală cu a domnitorului», iar ca «șef al opoziției», avea, după aprecierea aceluiași consul, «o influență fără egal asupra poporului». Nu este de mirare deci moartea mitropolitului, întâmplată la 21 iunie 1848 și grăbită de «tratamentul vitreg» la care bătrînul ierarh fusese supus¹⁰⁹.

Dar mitropolitul Meletie n-a fost singurul cleric moldovean care a căzut victimă acestui domnitor reacționar și abuziv. «Nici arhieriei, nici clerul, care ar fi trebuit să fie respectați (...), n-au scăpat terorismului obștesc»¹¹⁰.

Ideile noi, înaintate și generoase, pătrunseseră adînc în sufletul clerului moldovean, după cum dovedește un raport al domnitorului Mihail Sturza către Înalta Poartă, în legătură cu reprimarea mișcării revoluționare. «Unor persoane nesevicioase — zicea domnitorul — și mai ales unor fii de boieri care își fac studiile la Paris le-a trecut prin gînd să dorească libertate și independență, lucru despre care a fost informată și populația de rînd. S-au făcut eforturi pentru a induce în eroare această populație, comercianții, meseriașii, precum și preoții în funcție, și în niște adunări s-a cerut eliberarea de sub jug, libertatea și independența»¹¹¹.

Un exemplu viu grăitor de adîncimea la care ajunsese propaganda revoluționară în mijlocul clerului moldovean este splendida predică ținută de preotul-catehet Gheorghe Bodescu în ziua Pogoririi Sfîntului Duh, 30 mai 1848, în biserica Domnească din Birlad. După această predică plină de avînt patriotic și de idei înaintate, revoluționare, preotul Gheorghe Bodescu a fost arestat în aceeași zi de ispravnicul ținutului, cum aflăm dintr-o notă de la sfîrșitul documentului în care avem predica în întregime¹¹².

Aceeași soartă au avut-o și alți clerici, uneori numai pe simpla bănuială că ar fi propagatori ai ideilor revoluționare. Astfel, la 4 august 1848, Ministerul de Interne poruncește Ispravniciei Suceava să urmărească pe un tînăr preot sau diacon numit Evghenie, care, «trecînd din Valahia, s-ar fi purtînd prin țară». Ispravnicia trebuia să cerceteze «cu scumpătate, tainic, în tot cuprinsul ținutului ei și, prinzînd pe numitul, cu pază să-l trimită aici în capitală»¹¹³.

De asemenea, la 15 august 1848, hatmanul Dimitrie Sturza general-inspector al miliției moldovenești, dădea ordin ca diaconul Ioan «să se fie în arest la casarmă...»¹¹⁴.

revoluționare, București, 1893, p. 122; I. G. Bibiceșcu, *op. cit.*, p. 56. V. Macin, 1848 în Moldova, în «Contemporanul» din 5 aprilie 1968. 109. *Anul 1848...*, t. II, p. 33, 163, 414.

110. *Anul 1848...*, t. IV, p. 89-137: «Mitropolitul — se spune în continuare, în broșura amintită — Moldova scie ce sfîrșit a avut. Un alt arhieru este silit să-și părăsească patria. Preoții de închid pe la casarmii, Vlădica de Roman se răpesc din episcopia sa și, nejudecat, închis în Mînăstirea Soveja»: *Ibidem*, p. 493; Gr. Gh. Ghica, *Documente și mărturii privind istoria R.P.R. Anul revoluționar 1848. I: În Moldova*, Editura de Stat, București, 1950, p. 425.

111. Gh. Ungureanu, *Documente privitoare la anul revoluționar 1848, în Moldova*, București, 1960, p. 183. 112. *Anul 1848...*, t. I, p. 411, 413.

113. Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 309. 114. *Anul 1848...*, t. III, p. 460.

În timpul Revoluției de la 1848 un număr destul de mare de clerici au suferit arest și schingiuiri, iar alții și-au pierdut viața, atestând prin jertfele lor participarea entuziasată a clerului român din cele trei țări românești la această revoluție, care a însemnat o treaptă nouă în lupta poporului român pentru libertate și unitate.

*

Revendicarea dreptului la autodeterminare pentru poporul român și lupta lui pentru unirea politică într-un singur stat național constituie caracteristica generală a etapelor ce urmează după Revoluția de la 1848 în lupta poporului român pentru libertate și unitate.

Într-adevăr, cele două laturi — revendicarea pe cale pașnică a drepturilor pentru popor (sintetizată în *Supplex Libellus Valachorum*) și lupta în răscoale pentru cucerirea cu armele a acestor drepturi (sintetizată în răscoala condusă de Horia, Cloșca și Crișan și în răscoala lui Tudor Vladimirescu) — se unificaseră într-o singură acțiune în stadiul superior la care s-a purtat Revoluția de la 1848 în cele trei țări românești.

Pregătită și desfășurată sub conducerea intelectualității patriotice românești (N. Bălcescu, S. Bărnuț, Avram Iancu, M. Kogălniceanu, Ion Ionescu de la Brad, Cezar Bolliac, Vasile Alecsandri, frații Golești, Ion Ghica, Gh. Bariț, Eftimie Murgu, T. Cipariu ș.a.), Revoluția de la 1848, analizată sub aspect de generalizare s-a conturat ca încheiere a primei părți a luptei poporului român pentru libertate și unitate. Vom semnală ca elemente specifice a acestei caracterizări următoarele:

În Transilvania petiția în 16 puncte aprobată în adunarea ținută la Blaj, în ziua de 3/15 mai 1848, sub președinția celor doi episcopi români, pretindea între altele: 1. Independența națiunii române, reprezentanți și dregători români, în proporție cu numărul românilor; 2. Biserica Română să fie liberă și egală cu celelalte Biserici (restabilirea Mitropoliei române, cu sinod mixt); 3. Desființarea iobăgiei și a dijmelor: libertatea industrială și comercială; libertatea de a vorbi, de a scrie și de a tipări; libertatea personală; garda națională, dotarea clerului român din casa Statului cum e dotat clerul celorlalte națiuni; înființarea de școli române (populare, gimnaziale, universitare), o nouă constituție bazată pe principiile libertății, egalității și frăției.

Iar la 25 februarie 1850, deputații români împreună cu episcopul Șaguna au înmănat împăratului cererea pentru unirea tuturor românilor din imperiul austriac într-o singură națiune independentă, cu administrație națională autonomă, cu un șef național politic și un șef bisericesc, cărui să fie subordonați ceilalți episcopi, cu școli în limba română¹¹⁵.

În Principatele Române analiza de fond și generalizarea învățămintelor trase din toate evenimentele ce avuseseră loc în țară și în străinătate în timpul pregătirii, în timpul desfășurării Revoluției de la 1848 — purtate pentru înfăptuirea ideii majore a unirii — le face, după înăbușirea revoluției, Nicolae Bălcescu în scrisoarea către Al. G. Golescu din anul 1850: «Unirea Munteniei cu Moldova e un lucru cîștigat pentru toată lumea. Românii din Transilvania se vor constitui și ei într-un singur corp național de trei milioane și jumătate. Cînd deci două

¹¹⁵ Nicolae, Mitropolitul Ardealului, *Biserica Ortodoxă Română una și aceeași în toate timpurile*, Sibiu, 1968, p. 236-240.

mari grupe — de patru milioane și de trei milioane și jumătate — de români vor fi constituite una alături de alta, cine le va putea împiedica a se uni? România noastră va exista deci... Orb cine nu o vede!»¹¹⁶.

După cum se constată deci, în gândirea politică a românilor din toate cele trei țări române avusese loc o schimbare esențială, care se concentrează în urmărirea înfăptuirii unirii politice a tuturor românilor în cadrul unui stat comun și prin aceasta eliberarea completă de sub orice stăpânire străină. Unirea tuturor românilor într-un stat unitar devine astfel din a doua jumătate a secolului al XIX-lea obiectivul dominant al aspirațiilor românilor.

Poporul avusese întotdeauna îndrăzneala să gindească la o astfel de țintă. Dar după Revoluția de la 1848, și cu fiecare nouă înfăptuire pe această linie — și îndeosebi după crearea primului stat național român, prin Unirea Principatelor — unirea românilor într-un singur stat național devine obiectul dorinței directe înțeleptă pe convingerea în posibilitatea de înfăptuire a ei, treaptă cu treaptă, la momentul potrivit.

De aceea, toate acțiunile care se înfăptuiesc în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în primele două decenii din secolul al XX-lea, în cele două Principate Române de o parte și în Transilvania de altă parte, constituite faze ale aceleiași acțiuni comune, înfăptuite în împrejurări diferite, care erau urmărite îndeaproape și aveau ecouri în sufletele și în acțiunile românilor din cealaltă parte a munților.

În continuare nu vom mai prezenta aparte fiecare dintre treptele pe care le-a urcat lupta poporului român pentru libertate și pentru unitate, de la etapa înfăptuirii statului național român parțial prin Unirea Principatelor pînă la etapa înfăptuirii statului național unitar al tuturor românilor, prin Unirea Transilvaniei cu România la 1 Decembrie 1918, ci vom semna succint evenimentele și înfăptuirile care constituie aceste trepte în revendicarea de drepturi pentru poporul român și în lupta lui cu armele pentru libertate și unitate, menționînd și activitatea clericilor români la înfăptuirea acestor acțiuni.

Astfel, în Principatele Române — al Munteniei și al Moldovei — oamenii politici care participaseră la Revoluția de la 1848 și nu fuseseră exilați, folosind împrejurările externe noi ivite în politica europeană în timpul și după terminarea războiului Crimeii, întreprind acțiuni energice pentru Unirea celor două Principate într-un singur stat național, așezat sub ocrotirea marilor puteri europene garante. Toate acțiunile întreprinse de români în împrejurările istorice în care s-a realizat Unirea Principatelor s-au desfășurat sub lozincă precizată de Nicolae Bălcescu în scrisoarea amintită.

La lupta încordată în care s-au purtat acțiunile pentru Unirea Principatelor¹¹⁷ între partida antiunionistă (care susținea interesele Turciei în Principate) și partida unionistă (care îngloba majoritatea intelectualității tineretului și poporului), a luat parte aproape în întregime clerul român, care, provenit din popor

116. Vasile Netea, Nicolae Bălcescu, vizionar al unității naționale a poporului român, în «România liberă» din 28 iunie 1968.

117. Aceste evenimente sînt redată în două colecții de documente: *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, publicate în zece volume de Dimitrie A. Sturdza, cu un grup de colaboratori; *Documente privind Unirea Principatelor*, tipărite de Academia R. S. România: vol. I: *Documente interne (1854-1857)*, București, 1963.

și ducînd o viață modestă și trudnică și împărtășind din plin nevoile și aspirațiile poporului, s-au alăturat celor ce lupta pentru unirea țărilor române.

Prin acțiunile lor hotărîte și jertfelnice pentru Unirea Principatelor, clericii ortodocși români s-au dovedit nu numai apostoli ai dreptei credințe strămoșești, ci s-au dovedit animați de cel mai înalt patriotism. Astfel, mitropolitul Sofronie Miclescu al Moldovei, prin învățații călugări Neofit și Filaret Scriban, eruditul arhimandrit Melhisedec, arhieriei Nectarie Hermeziu, Ghenadie Șendrea, preotul Dimitrie Metcaș, directorul Seminarului din Roman și alții, precum și preoți din capitalele de județe, aflați în documentele de adeziune cu titlul de «iconomi», preotul Ion Bobulescu (Iași), arhimandritul Victor Lemeni și preotul C. Butureanu (Dorohoi), preotul Gheorghe și arhimandritul Dionisie cu obștea Mîndștirii Neamț (Neamț), preoții Ștefan Tuboca, Ioan și Eftimie (Roman), protopopul George Dimitriu (Tecuci), au făcut demersuri și au protestat împotriva atitudinii autorităților antiunioniste. Iar în Muntenia mitropolitul Nifon, episcopii Calinic al Rîmnîcului, Climent al Argeșului și Filaret al Buzăului, împreună cu mulți clerici de mir și monahi, dintre care unii erau membri ai Divanului ad-hoc. Ei au sprijinit Unirea îndemnînd poporul să lupte pentru unire, precum arhidiaconul Dionisie Maldarescu, preoții Ilie Benescu (profesori la Seminarul Central), Grigorie Referendarul, protos Veniamin Catulescu, arhimandritul Ioasafat Snagoveanu, protosincelul Anastasie Stoenescu (starețul Mîndștirii Snagov), protopopul Iancu Sachelarie (București), protopopul Vasile Serea (Buzău), preotul Constantin (Argeș) ș.a.

Acțiunea clerului superior s-a întemeiat însă pe aportul anonim al mării mase de preoți de la sate din amîndouă Principatele, care au pregătit poporul pentru înțelegerea și sprijinirea Unirii cu entuziasm această acțiune, ca și clericii pe care documentele vremii l-au înregistrat¹¹⁸.

Prin actul Unirii Principatelor Munteniei și Moldovei se înfăptuia primul pas pentru încheierea și organizarea unui stat național liber. Se crease astfel o situație nouă în lupta poporului român pentru libertate și unitate: exista de acum nucleul care putea întreprinde acțiuni pentru desăvîrșirea sa și acțiuni pentru alipirea la sine a românilor care rămăseseră încă în afara sa; exista nucleul statal în jurul căruia să graviteze și spre care să tindă și românii din Transilvania. De acum înainte, pentru românii din Transilvania, cele două țări surori — Muntenia și Moldova — sprijinoare de veacuri ale nevoilor spirituale și materiale ale lor, prin Unirea lor într-un singur stat deveniseră «Țara» spre care se îndreptau dorurile și nădejile de eliberare.

În școlile înființate în Transilvania după Revoluția de la 1848 acest ideal general al românilor transilvăneni era sădit cu scumpătate în sufletele școlarilor, care încep a socoti că totdeauna conducători ai poporului român din Transilvania au fost nu regii și împărații Austro-Ungariei, ci voievozii de peste Carpați ale căror biruințe erau biruințele întregului popor român; pentru ei Bucureștii

118. Activitatea clerului în favoarea Unirii Principatelor mai poate fi urmărită în documentele menționate la nota 117; în lucrări speciale, mai noi ca: Mircea Păcurariu, *Atitudinea slujitorilor Bisericii Ortodoxe Române la fața de actul Unirii Principatelor*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXV (1967), nr. 1—2, p. 73—94; Același, *Arhieriei Neofit și Filaret Scriban*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXV (1959), nr. 1—2, p. 87—116; *Unirea Țărilor Române în discuția Dicatului Ad-hoc al Moldovei*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLIV (1968), nr. 1—2, p. 9—12; Pr. Gabriel Cocora, *Episcopul Filotei al Buzăului, luptător pentru unirea țărilor Române*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVII (1959), nr. 1, p. 45—46 etc.

deveniseră capitala «Țării» lor, «țară» de basm de peste Carpații plini de taină, de unde așteptau pe voievodul eliberator. Preoții și învâțătorii continuau această lămurire în sfaturi de taină cu adulții, iar fetele și flăcăii purtau bete tricolore «greco-orientale» și cîntau «Deșteaptă-te române».

De acum înainte, sub orice formă de revendicări de drepturi întreprinse de românii din Transilvania, ei înțelegeau eliberarea completă de sub stăpînirea străină și unirea cu «România», ale cărei mișcări și înfăptuiri le urmăreau și ale cărei acțiuni le sprijineau.

Contribuția clerului român la purtarea războiului de independență. — Urmărind să scuture definitiv dominația turcească și să asigure tinărului stat român independența și suveranitatea deplină, guvernul și parlamentul țării, folosind cu pricepere împrejurările create prin începerea războiului dintre ruși și turci, au proclamat, la 9 mai 1877, România țară independentă și suverană. Pentru asigurarea suveranității naționale, România a început la 19/31 iulie 1877 războiul de independență, participînd alături de armatele rusești la luptele împotriva turcilor pe teritoriul Bulgariei.

La purtarea războiului de independență și suveranitate națională a contribuit și Biserica Ortodoxă Română după cum mărturisesc documentele vremii și scrierile publicate mai tirziu¹¹⁹. Socotind că războiul pe care-l purta atunci România era «un război drept, un război de eliberare națională», în care ostașii români apărau cu eroism independența și libertatea poporului, Biserica Ortodoxă Română, prin preoții săi, a sporit în sufletul ostașilor români curajul și bărbăția, întărind încrederea în biruința deplină și în dreptatea cauzei pentru care luptau.

Activitatea clericilor români în timpul războiului de independență s-a manifestat prin servicii divine și rugăciuni pentru biruință, prin pastoralele ierarhilor și cuvîntările preoților, prin articole și apeluri, prin îndemnuri și stringeri de ajutorare în folosul ostașilor de pe front, ale familiilor lor, prin ofrande și material sanitar pentru răniți, prin serviciile împlinite în calitate de confesori militari pe cîmpul de luptă, prin faptele de vitejie săvîrșite de unii preoți pe front, prin încadrarea în corpul sanitar a călugărilor și călugărițelor.

Însuflețirea și jertfelnicia cu care clerul ortodox român a răspuns la chemarea țării, a îmbrățișat cauza sfîntă și a luptat pentru dreptul de netăgăduit al poporului la libertate și independență, a dovedit — așa cum spunea în apelul său mitropolitul Iosif Naniescu — că «fiind ales și ieșit din națiune, a fost alături cu națiunea în toate împrejurările prin care a trecut România de secole». Războiul de independență a constituit un nou prilej — așa cum fuseseră Răscoala condusă de Horia, Cloșca și Crișan, Răscoala lui Tudor Vladimirescu și Revoluția de la

119. Documente privind Războiul de Independență, Editura Academiei, nouă volume; «Monitorul Oficial» din anul 1877; revistele bisericești din vremea aceea, precum: «Biserica Ortodoxă Română», «Vocea clerului», «Gazeta Transilvaniei», «Biserica și școala», «Anuarul Armatei române pe anul 1877» etc. N. Iorga, *Războiul pentru independența României*, București, 1927. De asemenea, lucrări mai noi: *Istoria României*, Editura Academiei, vol. IV, București, 1964, p. 639-642; *Istoria Bisericii Române*, Manual pentru Institututele teologice, vol. II, București, 1958, p. 526-528; Dlac. Prof. Gh. I. Moisesescu, *Biserica Ortodoxă Română și războiul de independență*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXX (1952), nr. 4-5, p. 166-172; Mircea Păcurariu, *90 de ani de la proclamarea independenței de stat a României. Alitudinea Bisericii Ortodoxe Române față de războiul de independență*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXV (1967), nr. 5-6, p. 602-617.

1848 — pentru clericii ortodocși români să dovedească continuarea străvechilor datini care demonstrau că preoții fac parte integrantă din popor și că Biserica îndeplinește un rol efectiv în societatea românească.

Războiul de independență a fost înțeles de întreg poporul român ca luptă cu armele pentru obținerea dreptului la libertate și unitate. Mărturia acestei înțelegeri o constituie entuziasmul și eroismul cu care românii dinăuntrul României au acceptat și au luptat în timpul războiului, dar mai ales această mărturie o constituie atitudinea pe care au avut-o față de războiul purtat de românii din România frații lor «români» din afara hotarelor, îndeosebi din Transilvania. Într-adevăr, unitatea de neam, unitatea de limbă, unitatea de credință și de ideal și unitatea de luptă au făcut ca ecourile războiului de independență în sufletele românilor din Ardeal¹²⁰ să se prefacă în atitudini practice, care s-au manifestat prin: încadrarea ca voluntari în armata română a tinerilor din regiunea Sibiului și Făgărașului (între care și Vincențiu Grama, absolvent de teologie, hirotonit, după război, preot în comuna Rîșnov); prin stringerea de ajutoare pentru armata de pe front și pentru răniții din spitale, inițiată de femeile române din Sibiu și de Comitetul românilor din Brașov și generalizată în toată Transilvania, prin apeluri și liste de subscripții.

Diferite ordine și medalii acordate de către Stat clerului român de toate treptele ierarhice pentru strădaniile depuse în slujba ostașilor români, pentru activitatea depusă de clericii români pe front și în țară au constituit dovada recunoașterii din partea țării și a poporului a contribuției aduse de clericii români la purtarea războiului de independență.

După obținerea independenței și statornicirea suveranității naționale, statul român a pornit spre o dezvoltare economică ce ar fi trebuit să ducă la bunăstarea tuturor membrilor lui. Organizarea societății pe principiul averii a făcut însă ca progresele tehnico-industriale realizate spre sfîrșitul secolului al XIX-lea să aducă foloase mari numai clasei conducătoare, în timp ce marea majoritate a locuitorilor României se zbătea într-o mizerie care nu le deosebea traiul de cel dus în vremea iobăgiei.

Astfel, țăranii erau lipsiți de pămîntul care să le asigure traiul zilnic; le erau închise căile spre școli și spre instituții de învățămînt; din pricina lipsei de medici, medicamente și spitale, țăranii erau integral lipsiți de asistență medicalo-sanitară; erau crîncen exploatați de moșieri și arendași, care le plăteau cele mai derizorii prețuri pentru ziua de muncă; erau supuși la taxe arbitrar; erau insultați, bătuți, năpăstuiți și umiliți; nu puteau afla dreptate, întrucît autoritățile locale și judecătoria erau instrumente în mina moșierilor și arendașilor.

Pătura conducătoare admitea existența unei «chestii țărănești» pe care o comentau, o interpretau sub diferite aspecte și ipoteze, fără a avea ca scop îmbunătățirea condițiilor de viață ale țăranilor. De aceea, în disperarea lor, țăranii căutau rezolvarea situației lor prin mișcări de revoltă, prin conflicte locale, prin frămîntări sporadice și uneori chiar prin răscoale, urmărind, pe de o parte, îmbunătățirea condițiilor existente de trai și, pe de altă parte, înlăturarea măsurilor care ar fi putut îndeșpi condițiile existente.

120. Mircea Păcurariu, *Frontul războiului de independență în «Telegraful Român» din Sibiu*, în «Mitropolia Ardealului», XII (1967), nr. 4-5, p. 315-344; Sextil Pușcariu, *Răsunetul războiului de independență în Ardeal*, București, 1927.

Mișcările țărănești de la sfârșitul secolului al XIX-lea, începute cu puternica răscoală de la 1888, s-au continuat în diferite părți ale Munteniei și Moldovei, în anii 1889—1892, 1893—1894, 1895—1896, 1899—1900, având ca motiv lipsa de pământ, învoielile agricole, impozitele excesive, abuzurile administrațiilor locale și legile defavorabile țărănimii adoptate de parlament.

Legătura între răscoalele de la sfârșitul secolului al XIX-lea și marea răscoală de la 1907, o face răscoala începută la 1904 și continuată sporadic în anii următori. În timpul acestei răscoale, țărani români au receptat ecourile evenimentelor revoluției ruse din 1905 și au aplicat ideile aceleia la situația concretă a țăranilor și muncitorilor din România, înțelegând că pot obține prin folosirea forței îndeplinirea dezideratelor lor. În marea răscoală din anul 1907 s-au ciocnit masele de țărani dinamizați de ideile noi revoluționare și îndărătnicia claselor conducătoare care printr-o politică neumană căutau să păstreze cu orice preț privilegiile și pozițiile dominante dobândite de-a lungul timpului, prin înșelăciune și silnicie.

Răscoala a fost înăbușită în singe, dar ideile revoluționare care o animaseră au îndeplinit un rol esențial în procesul de adâncire a unității politice a poporului român, pentru că răspîndirea lor și la românii dinafara hotarelor țării — care se aflau într-o și mai grea stare socială — au întărit credința acelora în posibilitatea îndeplinirii unei vieți mai bune¹²¹.

Intr-adevăr marea răscoală de la 1907 a avut un ecou puternic în lumea de țăran și intelectuali din Transilvania¹²², dînd naștere la sentimente de compasiune pentru nenunțările jertfe ale reprimării, adîncind legăturile frățești între românii de pe o parte și alții a Carpaților și oțelind la luptă pentru îndeplinirea idealurilor naționale pe «românii care, indiferent unde ar locui, se consideră membri ai aceleiași națiuni», și de aceea este «natural ca românii din Ungaria să poarte interes călduros pentru soarta fraților lor din România», cum scria în 1907 Vasile Goldiș¹²³. Iar în revistele din Transilvania apăreau articole violente la adresa asupritorilor și îndemnuri la luptă cu armele pentru obținerea tuturor drepturilor pentru țăranii români¹²⁴.

Cunoscînd temeinic cauzele care au provocat răscoalele țărănești — nemulțumirea, suferința și mizeria care copleșeau pe țăranii și atitudinea nedreaptă pe care autoritățile statului moșieresc de atunci o manifestau față de țăranii — clericii români nu s-au rupt, în timpul răscoalelor țărănești de la sfârșitul secolului al XIX-lea și în ceasurile grele ale marii răscoale din 1907, de lupta pentru pământ și pîine, pentru omenie și dreptate țăranilor români, din care majoritatea preoților ieșiseră și în mijlocul cărora trăiau și munceau.

Arhivele bisericești ale timpului oglindesc modul în care s-au comportat atunci slujitorii altarelor; iar statisticile întocmite atunci menționează contribu-

121. Asupra răscoalelor țărănești de la sfârșitul secolului al XIX-lea și asupra marilor răscoale din 1907 să se vadă studiile din: *Marea răscoală din 1907*, București, 1967: T. Georgescu și I. Ilieșiu, *Intelectualitatea și răscoalele țăranilor*, în volumul: D. Iluțeanu și M. Iosă, *Situația social-economică și politică a țăranilor la începutul secolului al XX-lea*; An. Iordache, *Desfășurarea răscoalei în Oltenia*; A. Nicolae, *Desfășurarea răscoalei în Muntenia*, A. Deac și L. Valda, *Influența răscoalei țărănești din 1907*; Acad. A. Oțetea, *Istoriografia răscoalei*; P. Constantinescu-Iași, *Influențele primei revoluții ruse asupra răscoalelor din 1907*, în volumul: *Răscoalele țăranilor din 1907*, Documente, 2 volume, București, 1943.

122. A. Deac. și L. Valda, *op. cit.*, p. 567, 612—619. Acad. A. Oțetea, *op. cit.*, p. 21.

123. A. Deac. și L. Valda, *op. cit.*, p. 566. 124. *Ibidem*, p. 567.

fla, rolul și jertfele aduse de preoții ortodocși în timpul răscoalelor țărănești și mai ales al marii răscoală de la 1907.

Pregătirea unirii poporului român prin activitatea culturală. — Evenimentele care au avut loc în Transilvania de la Revoluția din 1848 pînă la unirea din 1918 au confirmat previziunea făcută de Nicolae Bălcescu, care întrevedea după 1848 «o revoluție viitoare» de lungă durată care avea să aducă «unitatea și libertatea națională». Această «revoluție națională» avea să se înfăptuiască pe calea «unirii morale», în care «tot românul să simtă trebuința unirii» și s-o dorească. «Unitate mai întâi în idei și sentimente, care să aducă apoi, cu vremea, unitatea politică»¹²⁵.

În această perspectivă, unul dintre principalele terenuri de luptă ale românilor din cuprinsul monarhiei austro-ungare a fost cel al culturii naționale, pentru că spiritul de luptă împotriva apăsării naționale trebuia să se manifeste în primul rînd pe terenul consolidării ideologiei naționale. Activitatea culturală s-a desfășurat în Transilvania sub lozincăa lui Simion Bărnuțiu care — la Adunarea de la Blaj din mai 1848 — îndemna: «la cultura națională cu puteri unite».

Îmbinarea luptei sociale cu ideile avansate ale timpului — exprimate în *Supplex Libellus Valachorum*, în activitatea Școlii ardelenice și în ideologia Revoluției de la 1848 — constituie baza mișcării cultural-naționale a românilor din Transilvania; iar în organizare mișcarea cultural-națională a îmbrăcat formele asociațiilor literare și culturale, așezămintelor culturale și a revistelor literar-sociale, prin care s-a pus temelia modalităților de comunicare a ideilor de progres, de conservare și dezvoltare a limbii și istoriei poporului român, angajînd în jurul ideii naționale, pe calea culturii, toate păturile societății.

În cadrul acestor așezăminte, poporul apăsător a găsit refugiu, a învățat patriotismul, recăpătîndu-și încrederea în forțele proprii. Cultivînd limba și literatura română, istoria și tradițiile de luptă pentru unitatea politică, asociațiile literare și culturale — formînd o rețea de centre cultural-naționale — au devenit o adevărată școală națională accesibilă maselor românești¹²⁶.

Astfel de asociații literar-culturale încep să se înființeze în diferite localități din Transilvania, începînd cu Oradea (1851), apoi: Satu-Mare, Baia-Mare, Arad, Caransebeș, Timișoara, Năsăud, Cluj etc. În multe centre noile asociații se împrechează cu vechile cercuri românești și îndeosebi cu activitatea «Preparanților» pentru creșterea învățătorilor.

Pe un plan superior, mișcarea cultural-națională — urmărind să dea înfăptuire ideii care susținea, îndată după Revoluția de la 1848, necesitatea creării unei «universități românești» menită a lega pe toată românimea într-un corp literar — se definitivă în înființarea la 24 octombrie /4 noiembrie 1861 a Asociației transilvane pentru literatura română și pentru cultura poporului român, cunoscută sub denumirea Astra.

Cele 171 de persoane — profesori, învățători și preoți rurali, funcționari, avocați, negustori, meseriași și agricultori — care au solicitat înființarea Astei,

125. N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, București, Edit. Academiei, 1963, p. 312.

126. V. Curlicăpeanu, *Cultura în sprijinul unității de stat*, în volumul: *Desăvîrșirea unificării Statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, Editura Academiei, București, 1968, p. 316—317.

sub președinția mitropolitului Andrei Șaguna, au fixat ca scop asociației: înaintarea literaturii române și a culturii poporului român în deosebite ramuri prin studiu, elaborarea și editarea de opere prin stipendii pentru diferitele specialități de știință și artă. În acest fel Astra a devenit «centrul întregii vieți culturale din Transilvania, spre care au gravitat timp de aproape șapte decenii toate forțele românești de sub stăpânirea austro-ungară»¹²⁷. Astra a înființat: biblioteci, muzee istorice și etnografice, expoziții, școli elementare, gimnaziale și liceale pentru băieți și fete, ziare și reviste.

Încununarea activității cultural-științifice a Astrei a constituit-o publicarea la Sibiu în anii 1896—1904 a Enciclopediei române în 3 volume. Scopul Enciclopediei — de a răspîndi cunoștințele pe tot cuprinsul ținuturilor locuite de români, ținuturi despărțite prin multe hotare politice — a fost înfăptuit prin conlucrarea reprezentanților literari ai tuturor țărilor și ținuturilor locuite de români. Astfel, Enciclopedia Română, alcătuită cu colaborarea a 170 de persoane din toate provinciile românești, a devenit «simbolul unirii românilor pe plan spiritual, în ciuda granițelor politice care împiedicau comunitatea lor liberă pe toate planurile»¹²⁸.

O altă importantă latură a activității Astrei au constituit-o adunările sale generale, care, ținîndu-se anual pe rînd în toate localitățile mai însemnate din Transilvania, au îndeplinit rolul de adevărate congrese naționale, pentru toți românii de sub stăpînirea austro-ungară, avînd astfel posibilitatea să reediteze în fiecare an adunarea națională de pe Cîmpia Libertății de la Blaj din 1848¹²⁹.

Activitatea studenților români de la Universitățile din Pesta și Viena — majoritatea sprijiniți de Astra și Preparandii — a îndeplinit de asemenea un important rol în lupta pentru unire. După exemplul Astrei, studenții români din Budapesta se organizează într-o Societate «Petrui Maior», care reușește să publice «Luceafărul», organ literar al Societății, la care colaborează scriitori da pe tot întinsul provinciilor românești. Studenții români de la Universitatea din Viena (organizați în Societatea literară și științifică), militează pentru înființarea societății unice «România jună», care a reușit să organizeze Congresul studențesc ținut la Putna, la 14—16 august 1871, cu prilejul sărbătoririi a 400 de ani de la zidirea mîndririi de către Ștefan cel Mare. Congresul s-a transformat într-o grandioasă demonstrație națională¹³⁰.

Un alt aspect al mișcării cultural-naționale îl constituie activitatea desfășurată de românii ardeleni care au trecut în România începînd de la 1848 și care în 1867 au înființat Societatea «Transilvania», cu scopul de a sprijini prin burse și ajutoare bănești pe studenții lipsiți de mijloace, iar din 1878 și tineretul în general și pe meseriașii din Transilvania, cu obligația ca «cei ce vor studia cu ajutorul societății, după terminarea studiilor, să continue a servi românismul în partea locului». În felul acesta Societatea «Transilvania» a devenit unul din cele mai trainice puncte de sprijin ale Astrei în sudul Carpaților.

Alt punct de sprijin al Astrei în România l-a constituit Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor, care a activat între 1891 și 1918, adică în perioada cînd mișcarea din România liberă pentru eliberarea ținuturilor românești rămase în afara granițelor devenise dominantă istoriei în statul național român de atunci. Liga culturală, fixîndu-și ca scop «să întrefîind continuu vie, pe baza culturii na-

127. *Ibidem*, p. 323—324. 128. *Enciclopedia Română*, vol. I, Sibiu, 1899, p. 5.

129. V. Curticăpeanu, *op. cit.*, p. 327. 130. *Ibidem*, p. 328—332.

ționale, conștiința de solidaritate în întreg neamul românesc», a atras în jurul ei un mare număr de intelectuali, funcționari, meseriași și țărani de pe tot cuprinsul României și ajunsese în ajunul războiului întâi mondial să aibă circa 60 de filiale în țară și într-o serie de orașe ale Europei.

Universitatea populară Nicolae Iorga de la Vălenii de Munte, înființată la 1908, din inițiativa unor intelectuali transilvăneni, a devenit «un centru unic de întâlnire a studenților și intelectualilor din toate provinciile locuite de români pentru a se cunoaște reciproc și pentru a colabora pe scară largă pe terenul culturii naționale».

Academia Română — începută sub forma de «Societatea literară română», cu același concept de unitate culturală și solidaritate națională ca și Astra, devenită la 1867 «Societatea academică» și abia în 1879 «Academia Română» — a fost cea mai importantă instituție care a militat pe plan cultural-științific, vast și unitar pentru realizarea idealului național, înglobând între membrii ei în chip obligatoriu elemente din toate ținuturile locuite de români.

Activitatea desfășurată asiduu de Academia Română în dirijarea literaturii, științei și artelor, a transformat această instituție într-un «edificiu unic al culturii românești, înălțat pe temelia ideii naționale, a luptei pentru limbă și istorie, pentru individualitate politică, a strins într-un singur șuvoi energiile întregului popor în scopul dobândirii idealului unității politice, într-un stat politic unitar: România»¹³¹.

În această luptă pentru pregătirea unității politice prin cultură, Biserica Română — Ortodoxă și Unită — din Transilvania a îndeplinit un rol foarte important, participând la toate acțiunile întreprinse de Astra, și organizând în paralel apariția de reviste cu caracter bisericesc — cultural — național și depunând o excepțională activitate în organizarea școlilor confesionale de toate gradele, care obținuseră autonomia (1868) și în care s-au format generații de preoți, învățători, intelectuali însușiți de dragoste pentru popor și de ideea unității statale. Cu tot caracterul lor confesional, școlile Bisericilor române din Transilvania au stat în slujba poporului român și a idealurilor lui naturale și de progres, dovedindu-se făclii de cultură românească și de educație patriotică¹³².

Împrejurările în care s-a produs Memorandumul și procesul la care acesta a dat loc, pornesc de la încercarea autorităților austro-ungare de a înfrina, prin forță, entuziasmul patriotic la care a dat naștere între românii din Transilvania războiul de independență purtat de România. Ca reacțiune la valul de persecuții din partea guvernelor ungare a avut loc o întărire a mișcării naționale pe plan organizatoric, care a dus la unificarea politică a mișcării naționale, prin crearea unui singur partid — Partidul Național Român — la anul 1881.

Pe de altă parte, întrucât lupta pentru libertate națională se împletea cu lupta pentru dreptate socială, angajând mișcarea muncitorească și mișcările țărănești, colaborarea tuturor forțelor sociale și politice din rîndurile poporului român devenise un factor de seamă, care a contribuit la desăvîrșirea unității statale datorită faptului că toți românii erau conștienți că eliberarea națională era cauza întregii națiuni române, a tuturor claselor sociale. În vederea acestei colaborări, organizațiile locale muncitorești din Transilvania — numite «uniuni muncitorești» — organizaseră, în anul 1880, Partidul general muncitoresc, a cărui activitate s-a im-

131. *Ibidem*, p. 324 ș.u.132. Nicolae Mitropolitul Ardealului, *op. cit.*, p. 245 ș.u.

pletit în special în pregătirea unirii din 1918 cu activitatea Partidului Național Român.

Partidul Național Român a recurs la adresarea către Curtea de la Viena a unor memorii în care cerea revenirea la autonomia Transilvaniei, dreptul de liberă folosință a limbii române în administrație și în justiție, numirea de funcționari din rândurile românilor, asigurarea învățământului în limba maternă, revizuirea legii naționalităților, lărgirea dreptului de vot și altele. Dintre aceste memorii — a căror rezolvare era amînată pînă la «momentul oportun» — memoriul din anul 1892, cunoscut sub numele de Memorandum a dat naștere unui proces răsunător urmat de grele represalii.

Perioada de pregătire a Memorandumului este caracterizată prin intensificarea legăturilor între românii din Transilvania și românii din România. În anul 1891 a fost publicat în România Memoriul studenților din România cu privire la situația românilor din Transilvania. Acestul memoriu al studenților români i-au răspuns printr-un contramemoriu studenții maghiari; iar studenții români din Austro-Ungaria au dat o Replică. Textul Replicii studenților a fost definitivat de Partidul Național Român sub formă de Memorandum și depus la cancelaria imperială din Viena, la sfîrșitul anului 1892, de către o delegație formată din 300 de persoane. Între timp textul Memorandumului fusese tipărit.

În Memorandum se denunța ca «greșită și primejdioasă» întreaga politică a dualismului, atacînd îndeosebi «Legea electorală» care nu îngăduia celor trei milioane și jumătate de români să aleagă decît cîțiva reprezentanți; «Legea naționalităților», care urmărea în fond deznaționalizarea românilor; încălcarea autonomiei Bisericii Române și autonomiei școlilor; depozitarea de pămînt a țărănimii (punct în care Memorandumul manifesta o înțelegere incompletă a problemei agrare) etc.

Împăratul nu a primit delegația și a transmis la Budapesta Memorandumul, fără a-l desface măcar. Guvernul ungar, calificînd tipărirea Memorandum-ului ca o acțiune împotriva statului, a înscenat împotriva conducătorilor Partidului Național Român un proces care s-a soldat cu numeroase și grele condamnări. Procesul a devenit punctul culminant al acțiunii memorandiste, datorită valului de proteste și de solidarizare cu acuzații, val pornit din Transilvania, din România liberă, din celelalte provincii românești, precum și din străinditate.

În acest fel, prin acțiunile populare care i-au dat naștere și care au însoțit procesul, Memorandumul a lărgit în chip apreciabil caracterul de masă al luptei politice pentru eliberare națională. De aceea mișcarea memorandistă din 1892—1894 reprezintă momentul istoric cel mai de seamă al luptei de eliberare din întreaga epocă de la Revoluția din 1848 pînă la Unirea Transilvaniei cu România¹³³.

Primul război mondial (1916—1918). — Izbucnirea, la 15 iulie 1914, a primului război mondial, determinat de tendința de dominație mondială a Marilor Puteri beligerante, a surprins cercurile politice din România, care nu credeau în precipitarea atât de rapidă a evenimentelor.

133. St. Pascu, *Mișcarea memorandistă și lupta pentru unitatea de stat, în volumul: Desăvîrșirea unificării Statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea României*, p. 48 ș.u. : *Istoria României*, partea II, București, 1963, p. 282—284; Nicolae Mitropolitul Banatului, *op. cit.*, p. 243—245;

România deținea, mai ales din punct de vedere strategic, poziții atât de importante, încât chiar din momentul izbucnirii războiului a devenit obiectul presiunilor celor două tabere beligerante pentru a o atrage de partea lor. Rezistind acestor presiuni, România a hotărât să adopte poziția de neutralitate (1914—1916), pentru a avea timpul să obțină garanții cât mai avantajoase.

Sub presiunea maselor populare care cereau intrarea în război pentru eliberarea românilor transilvăneni, conducătorii țării au ajuns la încheierea (la 4/17 august 1916) unui tratat de alianță și a unei convenții militare între România, de o parte, și Rusia, Franța și Italia, de altă parte, în care se prevedeau — pe lângă obligațiile cu caracter militar — : linia viitoarelor granițe ale României și garantarea drepturilor țării noastre de a participa la conferința de pace alături de aliași.

În timpul celor doi ani de neutralitate, partidele politice își precizaseră atitudinea față de război. Partidul Social Democrat, deși milita împotriva războiului imperialist, s-a pronunțat totuși pentru rezolvarea problemei centrale : desăvârșirea unității naționale, pe care o vedea realizată nu prin război, ci pe cale revoluționară.

Cu toate că la 14 august 1916 intrase în război, alăturându-se uneia din tabelele care purtau un război imperialist, totuși România nu intra în lupta pentru cucerirea de teritorii străine, pentru reimpărșirea lumii, ci declarase război Austro-Ungariei pentru realizarea dezideratului de veacuri al poporului român : unirea tuturor românilor și a teritoriilor românești într-un singur stat.

Iată cum califică Dl. Nicolae Ceaușescu, Secretarul General al Partidului Comunist Român și Președintele Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România, această situație :

«Primul război mondial imperialist (...) a ridicat și în fața poporului român probleme de mare însemnătate pentru însăși soarta națiunii. După cum se știe, în această perioadă (...) un mare număr de români trăiau încă în afara granițelor Statului, teritorii românești se aflau sub stăpânire străină. Dezvoltarea socială, progresul economic, politic și cultural al țării erau strâns legate de încheierea procesului de formare a națiunii române. Unirea într-un singur stat — aspirație seculară a românilor, cauză îndrăgitoare pentru care au luptat nenumărate generații de înaintași — devenise un obiectiv imediat, o necesitate stringentă impusă de însuși mersul înainte al societății românești...» ¹³⁴.

Războiul purtat de România în anii 1916—1918 poate fi împărțit în două campanii. În prima campanie (august—decembrie 1916) armata română a trecut cu aproximativ trei sferturi din efectivele sale la ofensivă de-a lungul Carpaților, iar la Dunăre acoperea granița cu un sfert din efective, pînă la sosirea în Dobrogea a unui corp de armată rus, cu care urma să treacă la ofensivă concomitent cu atacul aliașilor în Balcani.

În numai câteva zile trupele române au pătruns adînc în Transilvania, eliberînd orașele Brașov, Sfîntu-Gheorghe, Gheorghieni, Miercurea-Ciuc și Orșova și fiind primite cu entuziasm de masele românilor transilvăneni.

Defecțiunea produsă pe frontul de sud a obligat comandamentul român să înceteze înaintarea în Transilvania și apoi să se retragă cu crîncene și continue lupte, cedînd teritoriul Munteniei, pentru a se retrage și concentra în Moldova. Armatele germane care în ofensiva lor urmăreau să scoată definitiv din luptă România au

134. Nicolae Ceaușescu, *O jumătate de secol de la marea epopee națională a Mădăreștilor*, în volumul : *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. II, București, 1968, p. 467.

fost silite să se oprească și să ierneze pe linia Nămolosa în sudul Moldovei și pe Carpații Orientali pe care nu-i putuseră escalada, oprîți fiind de trupele române. Așa s-a încheiat prima campanie.

Reorganizată și cu potențialul de luptă refăcut, prin înzestrarea cu mijloace tehnice de luptă furnizate de aliați, armata română, în colaborare cu armata rusă, a întreprins cea de a doua campanie a războiului în vara anului 1917, respingînd toate atacurile inamicului, cu forțe mult superioare, cu scopul de a face joncțiunea cu gruparea austro-germană din Galiția, pentru ca prin contraofensive să zădărnicească definitiv planurile germane de cucerire a Moldovei și de scoatere a României din luptă.

Luptele purtate la Mărdășești, Mărdăști și Oituz s-au înscris la loc de cinste în lungul șir al eforturilor poporului român pentru apărarea libertății și independenței sale.

Succesele obținute de armata română în colaborare cu armata rusă, în vara anului 1917, depășesc cu mult semnificația unor victorii locale și constituie o contribuție importantă la înfrîngerea puterilor centrale în primul război mondial.

Dar situația dificilă internă (lipsurile de tot felul, reducerea rezervelor de muniții și hrană, micșorarea efectivelor militare, bolile infecțioase care secerau mii de vieți) ca și situația nouă creată în componența alianței după 1917, au silit România să încheie, la 24 aprilie 1918, tratatul de pace de la București, în condiții economice care puneau de fapt România sub controlul direct al Puterilor Centrale.

În toamna anului 1918 însă România a anulat acest tratat — denumit de contemporani tratat de «pace odioasă» — și a reintrat în rindurile aliaților din Antantă, alături de care a luptat pînă la sfîrșitul războiului.

Prin participarea sa la război, prin eforturile militare, prin sacrificarea a sute de mii de vieți din rindurile celor mai buni fii ai săi, România a adus o cotribuție de seamă la înfrîngerea mașinii de război a Puterilor Centrale și la prăbușirea monarhiei austro-ungare și implicit la eliberarea popoarelor care se aflau sub stăpînirea imperiului austro-ungar¹³⁵.

Participarea clericilor români la primul război mondial poate fi urmărită în documentele privitoare la războiul din 1916—1918, în «Monitorul oficial», în ziarele și revistele vremii, în memoriile comandanților de oști și ale conducătorilor politici și în lucrările scrise despre acest război mai ales în perioada dintre cele două răboaie mondiale.

În România preoții au adus aceeași însuflețită contribuție de jertfă pentru eliberarea completă a poporului român. Sute de preoți au stat, în timpul războiului, în tranșee cu soldații, ca confesori militari, îmbărbătînd pe ostași și punînd adeseori mîna pe arme pentru apărarea fiilor lor suflatești și a pămîntului scump al țării. Unii au murit ca eroi pe front, alții au suferit grele vizațiuni și chiar moartea de la trupele de ocupație¹³⁶.

Preoții din România, luptînd și suferind pentru idealul libertății și unității politice, se aflau pe linia tradiției preoților români care odinioară pregătiseră în Ardeal poporul pentru primirea lui Mihai Viteazul, tradiție care a făcut ca și după aceea — cu toată opreliștea «ca popă românesc din Valahia să nu vină în Ardeal; dar mai ales călugării să se oprească din Ardeal, pentru că aceștia au fost spionii

135. *Istoria României...*, p. 289—297.

136. Pr. Sebastian Stanca, *Contribuția preoției române din Ardeal în războiul pentru reînțregirea neamului*, Cluj, 1925.

lui Mihai Vodă, când a venit în Ardeal»¹³⁷ — preoții și călugării din Principate să treacă pe ascuns în Ardeal, ca să contribuie la apărarea dreptei credințe persecutate.

Pe lângă mistuna sacră, de a învăța, sfinți și conduce pe credincioși pe calea mântuirii, preoții și ierarhii Bisericii Ortodoxe Române au împlinit și datoria patriotică de a fi permanent în slujba poporului din care s-au ridicat, mai ales în vremuri de grele încercări, cum a fost în timpul primului război mondial (1916—1918), când numeroși slujitori ai Bisericii și-au făcut datoria față de patrie până la sacrificiul vieții lor.

Purtarea patriotică a ierarhilor la episcopiile și mitropoliile lor, dar mai ales patriotismul preoților care au fost pe front alături de ostașii români în războiul din 1916—1918, sacrificiul unui mare număr de preoți pe cimpul de luptă ori în închisorile dușmane din Austro-Ungaria și Germania constituie contribuția la jertfa dată alături de ceilalți fii ai neamului nostru.

Mărturiile elocvoase despre patriotismul și sacrificiile preoților sînt făcute de autoritățile superioare ale armatei române din timpul războiului: mareșalul Prêzan declara: «Preoții din armată și-au făcut mai mult decît datoria. Este o cinste pentru cler că, alături de ostași, au făcut mai mult decît li s-a cerut pentru Țară și Neam»¹³⁸; iar generalul Rășcanu afirma că: «Preoții au dat pildă de curaj trupei și ofițerilor în situațiile cele mai periculoase. Au fost preoți de elită, dotați cu toate calitățile necesare, au fost perle, nu preoți»¹³⁹.

Un mare număr de preoți au fost răniți sau au suferit în închisorile dușmane din Austro-Ungaria și Germania, în timpul războiului. Mulți preoți și-au jertfit viața cu eroism, alături de ostași și de ofițeri, pe cimpurile de luptă. Din lungul șir al celor ce au luptat și s-au jertfit pentru patrie amintim, cu prilejul sărbătoririi semicentenarului de la Unirea Transilvaniei cu România, pe cîțiva dintre ei:

În ședința din 15 mai 1915, Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a ales protopop al preoților militari și pentru îndrumarea preoților mobilizați, pe preotul profesor Constantin Nazarie de la Facultatea de teologie, care a organizat în vara anului 1916 conferințe pe parohii, arătînd rolul ce au de îndeplinit preoții alături de ofițeri și de soldați în lupta pentru unitate statală. Iar la 15 august 1916, preotul profesor Constantin Nazarie a fost numit șeful Serviciului religios de pe lângă Marele Cartier General al Armatei Române.

După primul război mondial, preotul profesor Constantin Nazarie a scris o lucrare intitulată *Activitatea preoților de armată în campania din 1916—1918* (București, 1921), în care arăta contribuția și sacrificiile preoților și ale ierarhilor în acest război. Pentru meritele sale excepționale în timpul războiului, a fost decorat cu înalte ordine militare.

Un rol important în timpul războiului din 1916—1918 l-a avut și preotul profesor Cicerone Iordăchescu, mobilizat la Regimentul IV Vinători din Iași, care ne-a lăsat interesante și prețioase însemnări despre eroismul soldaților și ofițerilor români în anii 1916—1917¹⁴⁰.

137. Const. Bobulescu, *op. cit.*, p. 110; Pr. Grigore Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului*, București, 1910.

138. Pr. Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului*, vol. I, București, 1940, p. 42.

139. *Ibidem*, p. 42—43; Pr. C. Nazarie, *op. cit.*, p. 91.

140. Pr. Cicerone Iordăchescu, *Însemnări din anii 1916—1919. Din primul an al războiului de întregire, 1916—1917*, Iași, 1937.

Dintre preoții care și-au jertfit viața pentru apărarea patriei, la loc de cinste trebuie amintit preotul Ștefan Ionescu-Cazacu, din comuna Poiana, mobilizat la Regimentul 3 Olt, care în luptele aprige de la Mărășești în vara anului 1917, înaintând cu crucea în mână, în fruntea a două plutoane de soldați, a fost rănit de moarte, fiind înmormintat apoi la 4 ianuarie 1918 cu toate onorurile militare ¹⁴¹.

Între cei dintii slujitori ai altarului care au căzut în primul război mondial a fost preotul N. Armășescu din Tomșani, județul Vilcea, Regimentul 2 Vinători. A fost rănit mortal pe cimpul de luptă la începutul campaniei din 1916 și înmormintat cu toate onorurile militare la 8 noiembrie 1916 în cimitirul Ghencea din București ¹⁴².

Unora dintre slujitorii Bisericii care au murit în acest război nu li se mai cunoaște nici numele, nici locul mormintului, așa cum, de exemplu, confirma primarul comunei Hirău, județul Botoșani: «În cimitirul nostru a fost îngropat un preot din cei din armată, dar cum s-o fi numit sau din ce loc va fi fost n-aș putea să dau cuvînt. Nu i se mai cunoaște nici locul unde este îngropat» ¹⁴³.

Tot ea erou al patriei a murit și tîndrul preot C. N. Păunescu din Drăgănești-Olt, tată a trei copii, împușcat nevinovat de germani în timpul ocupației Muntei din 1917 ¹⁴⁴.

Un viteaz apărător al patriei, în luptele de la Mărășești și Muscel din vara anului 1917, a fost preotul V. Cernăianu, din Racoși, județul Gorj, Regimentul 19 Gorj, despre al cărui patriotism colonelul Stănescu scria: «De la decretarea mobilizării și pînă astăzi, preotul V. Cernăianu a stat neconținut în mijlocul ostașilor, pe care i-a îmbărbătat cu vorba și cu pilda (...). El și-a îndeplinit datoria preoțească și dragostea creștinească cu toată abnegația, necrușîndu-și persoana în nici o ocazie (...). Părintele Cernăianu a întărit prin cuvîntul său multe firi clătinate de nostalgie și suferințe (...). Model de cinste și de muncă, acest preot face onoare instituției bisericești și regimentului pe care-l servește. Demn în toate manifestările sale, preotul Cernăianu și-a căpătat un ascendent moral asupra tuturor, ascendent care a dat roadele cele mai bogate. Consider ca o datorie a afirma că în izbînzile de la Mărășești și Muscel preotul Cernăianu își are partea sa dreaptă, o largă parte sufletească» ¹⁴⁵.

Preotul Ioan Gheorghiu din Sullna, de la Regimentul 73/78 Infanterie, în toată luptelor se ducea la datorie, sub ploaia de obuze, oriunde era chemat, spre a încuraja pe soldați sau spre a face înmormîntarea camarazilor căzuți. A fost continuu în mijlocul ostașilor în luptele de la Clește, Clăbucet, Dihamul și Periș. În timpul luptelor din Carpați, din luna octombrie 1916, zilnic vizita soldații pe pozițiile și-i sfătuia să-și facă datoria cu demnitate, pentru apărarea patriei. Cînd regimentul a ocupat sectorul de la Mărășești-Răzoare, timp de patru luni, în 1917, preotul Gheorghiu a urmat trupa în tranșee, rămînînd tot timpul alături de soldați, în adăposturi. În perioada de refacere a armatei, în Moldova, a ajutat la îngrijirea bolnavilor și a răniților, servind drept pildă de curaj și dispreț de moarte, pentru trupă și ofițeri ¹⁴⁶.

141. *Ibidem*, p. 52-54; C. Bohulescu, *op. cit.*, p. 117.

142. Pr. C. Nazarie, *op. cit.*, p. 90.

143. Pr. Grigore N. Popescu, *op. cit.*, p. 46.

144. O. D. Săndulescu-Bogdana Telcorman, *Din grozăviile războiului mondial*, Turnu Măgurele, 1921; C. Bohulescu, *op. cit.*, p. 110-115; Pr. G. N. Popescu, *op. cit.*, vol. II, p. 210-213.

145. Pr. C. Nazarie, *op. cit.*, p. 70; Pr. Gr. N. Popescu, *op. cit.*, p. 95.

146. Pr. C. Nazarie, *op. cit.*, p. 39-40.

Preotul D. Elian, din comuna Pliscoiu, județul Gorj, de la Regimentul 3 Vânători, în luptele grele pe care le-a dat regimentul la 9 septembrie 1916, la Ghimboc și Dealul Mucului, când secția de mitraliere a sublocotenentului Chiriacescu rămăsese fără cartușe, a mers prin ploaia de gloanțe în fruntea soldaților, ducând în spinare două lăzi cu cartușe. În timpul refacerii din Moldova, a dat ajutor la îngrijirea bolnavilor de tifos exantematic, vizitând și îmbărbătind soldații, pînă cînd a căzut și el bolnav¹⁴⁷.

Numeroși preoți, căzînd prizonieri la austrieci, unguri, germani și bulgari în timpul războiului din anii 1916—1918, au îndurat împreună cu soldații toate lipsurile și mizeria lagărelor de prizonieri, fiind de mare folos și sprijin ostașilor, pe care i-au mîngîiat și întărit în suferințele lor. Merită să fie amintiți dintre aceștia, pentru atitudinea lor demnă și patriotică, următorii¹⁴⁸:

Preotul Ioan Florescu-Dimbovița de la biserica Stejarul din București, Regimentul 2 Grăniceri; preotul Vasile Ionescu, din comuna Groșerea, județul Gorj, Regimentul 18 Tirgu-Jiu; preotul Gheorghe Jugureanu, din Mizil, Regimentul 72 Infanterie; preotul Emanoil Mărculescu, din Corabia, Regimentul 50 Infanterie.

Mulți preoți au desfășurat o frumoasă activitate în spitale și în trenuri sanitare, îngrijind răniții și bolnavii în anii 1916—1918. Dintre aceștia menționăm pe următorii¹⁴⁹:

Preotul Gheorghe Leu, București, de la trenul sanitar nr. 6, despre care generalul Anastasie, scria: «La regimentul 53/63 Infanterie a fost un apostol, unul dintre rarele exemplare de preoți ce am întîlnit. Cîstit, suflet curat, milos, fără slăbiciuni sufletești, plin de moralitate, cu adîncă pătrundere a menirii sale, mi-a înfățișat un preot model, un apostol».

Preotul N. Vasilescu din Ploiești, de la trenul sanitar nr. 11; preotul Alexandru Popescu, din comuna Hăbeni, județul Dimbovița, de la Spitalul de contagioși nr. 2; preotul Grigore Lascu, Vilcea, de la Serviciul 3 Evacuare; preotul Vasile Vasilescu, Hirsova, de la Spitalul mobil nr. 9 a cărui activitate Dr. Ștefănescu-Galați o aprecia astfel: «Am văzut la preotul Vasilescu calități de vrednicie și devotament, care fac cinste Bisericii. Totdeauna în mijlocul răniților, preotul Vasilescu este pentru noi pîlda adevărată înțelegerii a misiunii preoțești, care dorim să poată oricînd fi arătată ca atare pentru binele Bisericii și al țării».

Pe lângă cei 253 de preoți care au lucrat în cadrele armatei între anii 1916—1918, trebuie amintiți călugării și călugărițele, mai ales cei din Moldova, care au lucrat cu abnegație și sacrificiu la îngrijirea bolnavilor și a răniților. Mulți călugări din Moldova și din restul țării au servit în timpul luptelor ca brancardieri, îngrijind zeci de mii de răniți și bolnavi. În spitalele «Crucii Roșii» au servit peste 120 de călugări. Călugărițele au lucrat, de asemenea, în spitalele organizate de «Societatea Crucea Roșie» ca surori de caritate. Mulți călugări și multe călugărițe s-au imbolnăvit apoi și au murit la datorie¹⁵⁰.

Menționînd cu înalții ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române din Muntenia, Moldova și Transilvania, prin activitatea lor patriotică au adus o mare contribuție din

147. *Ibidem*, p. 41—43; 87—88.

148. Pr. Gr. N. Popescu, *op. cit.*, p. 55—56; 61—65; Pr. C. Nazarie, *op. cit.*, p. 83—84; 88—89.

149. Pr. C. Nazarie, *op. cit.*, p. 42—46, 48—49, 60; Pr. Gr. N. Popescu, *op. cit.*, p. 115.

150. Pr. Gr. N. Popescu, *op. cit.*, p. 71—74; 86—90; 91—116; Pr. C. Nazarie, *op. cit.*, p. 35—99.

partea Bisericii la purtarea războiului din anii 1916—1918, și că alți numeroși slujitori ai altarului au ilustrat activitatea lor în acest timp prin acte de eroism și sacrificiu se poate afirma că la purtarea războiului care a dus la făurirea marelui act al unirii, care este cel mai de seamă eveniment din istoria de două ori milenară a poporului român, slujitorii Bisericii au adus o mare și importantă contribuție, pregătind sufletește poporul pentru dezrobirea fraților români din Transilvania, suferind până la sacrificiu alături de ostașii țării, în momentele cele mai grele din timpul războiului.

Unirea Transilvaniei cu România constituie urmare firească a luptei purtate de poporul român din cele trei țări românești de la destrămarea statului național înfiptuit sub Mihai Viteazul până la sfârșitul războiului din 1916—1918. Unirea Transilvaniei cu România nu s-a înfiptuit însă prin stipularea tratatului de pace la încheierea războiului din 1916—1918, ci ea a fost înfiptuită practic sub presiunea maselor, în împrejurările speciale ce au avut loc începând din vara anului 1917 și în tot cursul anului 1918 în Europa de Răsărit și în Europa Centrală; împrejurări folosite cu pricepere de conducătorii celor două partide românești din Transilvania: Partidul Național Român și Partidul Social Democrat, care în faza de vîrf a pregătirii pentru unire au constituit, la 30 octombrie 1918, Consiliul Național Român, format din cîte șase reprezentanți ai fiecărui partid, «ca unicul for care reprezenta voința poporului român și se baza pe libera hotărîre asigurată de curentul vremii și de voința poporului»¹⁵¹.

Evenimentele social-politice care au avut loc în Europa Centrală și Răsăriteană în 1917—1918 s-au desfășurat sub înriurirea exercitată de revoluția din februarie, întrucît lozincile acestei revoluții burghezo-democratice ruse exprimau unele însemnate năzuințe ale popoarelor din Austro-Ungaria.

Începînd din vara anului 1917 și în tot cursul anului 1918, au avut loc demonstrații și greve muncitorești în Timișoara, Reșița, Arad, Oradea, Valea Jiului, Munții Apuseni, Cluj, Brașov ș.a. Iar țărănimea de toate naționalitățile din Transilvania cerea pămînt, pace și drepturi democratice. Crîncen exploatată în timpul războiului, țărănimea română din Transilvania vedea în unirea Transilvaniei cu România singura cale de ieșire din situația critică în care se afla. Ideea unirii cuprinsese masele țărănești, care cereau reforma agrară în unirea cu țara. În lunile octombrie—noiembrie 1918, țărănimea din diferite părți ale Transilvaniei, îndrumată de soldații întorși de pe front, de muncitori și de intelectuali, a înlăturat aparatul administrativ care exercita puterea de stat pe plan local, a ales noi organe administrative, a introdus limba română în administrație și școală și a proclamat în comune și sate unirea Transilvaniei cu România, înainte de Adunarea de la Alba Iulia. Lupta revoluționară a țărânimii — care, prin numărul impresionant în care a participat la Adunarea de la Alba Iulia, a dat acesteia un caracter de masă — a constituit unul din factorii hotărîtori ai Unirii de la 1 Decembrie 1918¹⁵².

Acțiunile întreprinse de țărănime în 1917 și 1918 au dinamizat și atitudinile burgheziei române din Transilvania, care își temperaseră activitatea o dată

151. Miron Constantinescu, *Actul Unirii, 1 Decembrie 1918*, în volumul: *Desăvîrșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, Edit. Academiei, București, 1968, p. 370—371.

152. *Ibidem*, p. 363.

cu retragerea armatelor române. Între acțiunile pe care le-a întreprins Partidul Național Român este necesar să fie amintită ședința Comitetului executiv al Partidului Național Român, ținută la Oradea în ziua de 12 octombrie 1918, în care s-a elaborat declarația ce urma să fie citită în Parlamentul din Budapesta. Declarația cuprindea următoarele teze: a) Afirmarea dreptului de autodeterminare, pe temeiul dreptului firesc că fiecare națiune poate hotări liberă și singură de soarta sa; b) Necesitatea convocării unei adunări naționale care să desemneze pe reprezentanții națiunii române la Congresul de pace; c) Parlamentul și guvernul ungar nu sînt recunoscute ca reprezentante ale națiunii române și n-o pot reprezenta la Congresul de pace. Căci națiunea română va încercîndu-se apărarea intereselor ei numai unor factori desemnați de propria ei Adunare Națională.

Intensificarea activității revoluționar-democratice și a luptei pentru unire a obligat Consiliul Național Român să-și fixeze la începutul lui noiembrie sediul la Arad, iar la 6 noiembrie să adreseze cunoscutul Manifest națiunii române, în care se precizau premisele politice și militare ale acțiunii: autodeterminarea înseamnă că fiecare națiune dispune liber asupra soartei sale, este egal îndreptățită cu alte națiuni și că fiecare om are drepturi egale cu ceilalți oameni; iar organizarea gărzilor naționale aparține Consiliului Național Român; de aceea ostașii veniți de pe front sînt îndemnați să se înroleze în gărzile naționale.

După înființarea Consiliului Național Român a urmat și înființarea gărzilor naționale române, formații paramilitare locale și centrale, care acționau la ordinele Consiliului Național Român. Această organizare a consiliilor naționale în comitate și comune a devenit prilej de manifestare entuziastă a hotărîrii maselor populare pentru unirea cu România.

La 15 noiembrie Consiliul Național Român, analizînd situația creată în Transilvania, socotește că imperativul momentului istoric este convocarea Adunării Naționale, pentru care spiritele fuseseră pregătite prin mișcarea maselor populare (muncitori, țărani, intelectuali) a căror bază socială principală era țărănimia, atașate ideii unirii tuturor românilor într-un stat unitar.

În înfăptuirea acestui act, Marele Sfat al Națiunii Române din Transilvania și din Ungaria a adresat, la 18 noiembrie 1918, Manifestul către opinia publică mondială, în care justifică acțiunea practică de autodeterminare pe care românii din Transilvania și Ungaria o întreprind în vederea unirii lor cu România¹⁵¹.

Acțiunea de pregătire a Adunării Naționale a cuprins și luarea de semndături pe moțiunile adoptate în adunările premergătoare, precum și redactarea de către comitetele locale a memoriilor oficiale pentru unire, ceea ce a amplificat baza de masă a actului săvîrșit în Adunarea de la Alba Iulia.

În acest fel atitudinea revoluționară a maselor populare a imprimat orientarea burghezo-democratică pe care a manifestat-o Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Prin adevărată reprezentanță a partidului socialist se crease o bază larg democratică Consiliului Național Român care afirma dreptul națiunii române de a-și constitui un stat suveran și independent, prin separarea de Ungaria și unirea cu România. Într-adevăr mișcarea de eliberare națională a românilor din Transilvania atinsese punctul culminant: «Vrem unirea cu România», se auzea din toate părțile Transilvaniei¹⁵².

151. *Ibidem*, p. 366—368, 376, 368.

152. *Ibidem*, p. 395—396, 398—399.

Așadar ideea unirii devenise o forță morală care dădea avânt întregii mișcări de eliberare națională pe care trebuia s-o legitimizeze actul istoric de la 1 Decembrie, la Alba Iulia.

Delegații la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, ținută la 18 noiembrie — 1 decembrie 1918, într-o atmosferă de pace, de libertate națională și de echitate pentru toate naționalitățile, au dat expresie aspirațiilor seculare ale românilor spre pace, libertate, unitate, prietenie și frăție între popoare, decretind unirea cu România. Rezoluția de la Alba Iulia reprezenta triumful principiului autodeterminării naționale, înfăptuit prin factori interni: lupta maselor populare din Transilvania și sprijinul moral al maselor de muncitori, țărani și intelectuali din România.

Unirea Transilvaniei cu România demonstrează trăinicia sentimentelor naționale ale maselor populare românești și rolul conștiinței naționale în desăvârșirea Unirii, care nu este rezultatul citorva oameni sau a unui partid politic. «Adunarea de la Alba Iulia a fost adunarea națiunii române din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș (...), fără considerare de partide; din Adunare, care reprezenta cu adevărat conștiința națională a patru milioane de români, a făcut parte și partidul Social Democrat Deci răspunderea istorică și politică pentru hotărîrea de la Alba Iulia n-o are vreun partid politic»¹⁵⁵.

Unirea Transilvaniei cu România este rezultatul luptelor purtate veacuri întregi de generațiile de români care au trăit pe pământul Transilvaniei și al întregii Românii, care au văzut în unire calea de progres și dezvoltare pentru națiunea română. Ea a fost pregătită pe plan spiritual de mișcarea cultural-națională, prin înfăptuirea unității de limbă, de cultură și de aspirații naționale.

Dl. Nicolae Ceaușescu, Secretarul General al Partidului Comunist Român și Președintele Consiliului de Stat, arăta, în cuvîntarea rostită la Alba Iulia, în 1967: «Rod al luptei revoluționare a maselor populare de pe întreg teritoriul țării, Unirea Transilvaniei cu România a corespuns unei necesități istorice imperioase a dezvoltării poporului român, a constituit un moment de uriașă însemnătate în procesul de formare a națiunii, a statului național român. Ea a contribuit la crearea cadrului necesar pentru progresul economic și cultural al țării și poporului nostru».

Ideea unirii românilor rămăsese singurul punct neimplinit din programul Revoluției de la 1848. Prin actul de la 1 Decembrie 1918, a fost realizat și acest punct, care a devenit premisa fundamentală a dezvoltării viitoare a României¹⁵⁶.

Participarea Bisericii Române la înfăptuirea Unirii Transilvaniei cu România s-a manifestat îndeosebi prin activitatea intensă și permanentă a clericilor rurali la acțiunile întreprinse de țăranimea română transilvăneană în timpul de pregătire și în timpul Adunării Naționale de la Alba Iulia. Semnalăm în continuare, pe scurt, aspecte ale contribuției aduse de ierarhia superioară a Bisericilor Române — Ortodoxă și Greco-Catolică — la înfăptuirea Unirii Transilvaniei cu România.

După înființarea Consiliului Național Român, «în centrele bisericesti din Transilvania încep dezbateri asupra atitudinii pe care Biserica urma s-o ia față de evenimentele politice ce se precipitau. La 30 octombrie 1918, episcopul Aradului Ioan Papp (al cărui sfetnic era Vasile Goldiș) solicită episcopilor români ortodocși și uniți din Transilvania să-și precizeze atitudinea lor față de Consiliul Național Român.

155. V. Goldiș, *Discursuri rostită în preajma Adunării și la Asociația culturală «Astra»*, București, 1928, p. 21—25. 156. Miron Constantinescu, *op. cit.*, p. 412—413, 424.

La 1 noiembrie 1918, episcopul Caransebeşului Miron Cristea se adresa Consiliului Național Român, subliniind că orice popor are dreptul de liberă dispunere asupra soartei sale. Precizând în adresa sa că «interesele de viață ale neamului românesc ... pretind ca un categoric imperativ înfăptuirea acestui fapt de liberă dispoziție și față de neamul nostru», episcopul Miron Cristea declara că îl recunoaște ca reprezentant și conducător politic al națiunii române.

Conducătorii celor două Biserici Române din Transilvania au recunoscut printr-o adresă comună Consiliul Național Român ca for conducător al luptei de eliberare națională. Iar în actul de adeziune, din 21 noiembrie 1918, semnat de toți episcopii ortodocși și greco-catolici din Transilvania, aceștia declarau că vor colabora «din toate puterile la înlăturarea aspirațiilor noastre naționale». Actul de aderare a Bisericilor Române la acțiunile întreprinse de Consiliul Național Român este semnificativ pentru baza largă de masă pe care o dobândise activitatea Consiliului și care presa asupra acestor instituții.

Țărâניה română, și prin intermediul preoților, își făcea astfel cunoscută voința și în Bisericile Ortodoxă și Unită din Transilvania¹⁵⁷.

La rîndul său, Dr. Vasile Suciu, vicar greco-catolic la mitropolia Blajului, adresa clerului și credincioșilor, cu prilejul întrunirii Adunării Naționale de la Alba Iulia, o pastorală plină de alese simțăminte patriotice, în care, între altele, sublinia următoarele: «Singele fraților și fiilor noștri, vărsat din belșug patru ani și mai bine, suferințele aproape de mucenici ale soldaților noștri și invalizilor noștri și jertfele aproape supraomenești aduse de cei rămași acasă ne-au învrednicit să ajungem marea zilelor prin care trecem. Sint cele mai însemnate zile din cîte au fost vreodată pentru neamul românesc din Transilvania și Ungaria. Sint zile în care se croiește soarta și viitorul obiditului și mult încercatului nostru popor.

Vechile sisteme de stăpînire s-au prăbușit. De aici încolo nu are să mai domnească forța brută. Nici un popor nu mai are drept să stăpînească peste un alt popor. Fiecare neam e liber, el singur își este stăpîn»¹⁵⁸.

Un rol de seamă la unirea Transilvaniei cu România l-a jucat în 1918 profesorul Nicolae Bălan de la Academia teologică din Sibiu, mai tirziu Mitropolit al Ardealului.

În urma îndrumărilor date de Consiliul Național Român Central Consiliului Național din Sibiu, la 14 noiembrie a plecat la Iași o delegație compusă din profesorul Nicolae Bălan și căpitanul V. Precup. Delegația a sosit la Iași prin Vatra Dornel, în seara zilei de 16 noiembrie 1918, și în întrevederile pe care le-a avut cu conducătorii politici și militari, cu alți fruntași politici și cu miniștrii Franței, Angliei și Statelor Unite, a cerut intrarea urgentă a armatei române în Transilvania.

În scrisoarea trimisă lui V. Goldiș, profesorul Nicolae Bălan mai înții informează Consiliul Național Român despre împlinirea misiunii, dar apoi recomandă lui V. Goldiș să întrerupă orice tratative cu guvernul maghiar și «în timpul cel mai scurt posibil, într-o adunare ce se va ține oriunde, dar mai bine la Alba

157. *Ibidem*, p. 379–380; Vezi și Ion Rusu Abrudeanu, *Înalt Prea Sfinția Sa Patriarhul României, Dr. Miron Cristea, Omul și faptele*, vol. I, București, 1929, p. 276; «Telegraful Român», nr. 127, 15/23 noiembrie 1918, p. 1; C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 381; Pr. Gr. N. Popescu, *op. cit.*, vol. II, p. 282.

158. Dr. Vicar Vasile Suciu, *Circulară către venerabilul cler al Arhidiecezei greco-catolice române din Alba Iulia și Făgăraș*, în «Unirea», XXVIII (1918), 1 decembrie, p. 2.

Iulia, și la care să participe mulțime cît mai mare și reprezentanții consiliilor locale de pretutindeni, proclamați alipirea necondiționată la România». Relese din această scrisoare că proclamarea Unirii Transilvaniei cu România era așteptată de opinia publică și de cercurile diplomatice de la Iași.

Profesorul Nicolae Bălan insistă asupra proclamării unirii fără condiții și înainte de intrarea trupelor române în Transilvania. El opinează că înainte de proclamarea unirii să se ia legătură cu sașii, șvabii și secuii, pentru a se discuta problemele legate de înfăptuirea acestui act¹⁵⁹.

Cu ocazia îndălțătoarei prăznuri a lui Mihai Viteazul, organizată la Liga Culturală la Teatrul Național din Iași, profesorul Nicolae Bălan a entuziasmat pînă la lacrimi întreaga adunare, înfățișînd auditorilor suferințele de secole ale românilor ardeleni și dorința lor vie de a se uni cu România :

«Am venit ca sol al Ardealului, ca să tîlmăcesc voința nestrămutată a întregului nostru popor de a reîntregi moștenirea națională a marelui erou Mihai Viteazul. Ceea ce a putut înfăptui neîntrecutul voievod, pentru o clipă, vai, prea scurtă, a rămas ca un vis. Duhul lui Mihai a lăsat în acea tresărire de o clipă urme adînci în sufletul poporului nostru. Acel duh a minat în luptă dezrobitoare pe Horia, Cloșca și Crișan, el a întovărășit pe craiul munților Apuseni Avram Iancu, și pe tovarășii lui, Popa Balint și Axente Sever, și tot el a întărit inimile luptătorilor noștri care au umplut temnițele umede de la Vaș, de la Seghedin și de la Cluj. Iar acum, cînd au căzut lanțurile robiei de veacuri și fosta monarhie a habsburgilor s-a rupt în tot atîtea bucăți cite neamuri ținea prinse în legături nefirești, tot duhul lui Mihai, ascuns în adîncurile sufletești ale întregului nostru popor, cu o voință oșelită prin focul multor suferințe, își ta avînt spre culmile noului nostru ideal. Fericiți să fie toți aceia care au pus piatră după piatră la alcătuirea lui, plini de mari nădejdi, care, cînd ceasul a bătut, și-au pus în cumpănă întreaga ființă, ca să toarne în forme veșnice visul lui Mihai...»¹⁶⁰.

Implinirea deplină a năzuințelor de veacuri. — Un popor nu poate lupta cu succes pentru existența sa, dacă nu este în sufletește de conștiința că slujește, în modul său propriu, anumite valori universale. Poporul român, afirmîndu-și existența, a adăugat noi valori universale la acelea pentru care își afirmă existența sa : valorile sociale pe o treaptă superioară de existență umană.

Prin unirea Transilvaniei cu România la 1 decembrie 1918 se încheia procesul de autodeterminare națională a poporului român ca stat unitar național român. Rămînea însă de continuat lupta pentru autodeterminarea socială, prin lupta claselor sociale antagonice pentru precizarea caracterului statului și a orînduirii sociale.

Privită în această perspectivă, viața politică a României dintre cele două războaie mondiale se desfășoară sub semnul luptei sociale dintre clasa muncitoare, de o parte, și burghezia și moșierimea de altă parte. Autodeterminarea socială se rezolvase după primul război mondial în favoarea burgheziei și moșierimii, iar după al doilea război mondial ea s-a rezolvat în favoarea muncitorimii și a țărănimii.

159. Miron Constantinescu, *op. cit.*, p. 385—386.

160. Cuvîntarea este citată de Pr. G. N. Popescu, *op. cit.*, vol. II, p. 264.

După cele cinci decenii ce s-au scurs de la Marea Adunare de la Alba Iulia, devine limpede că rezoluția de atunci nu a fost opera unor persoane și nici a unei singure clase, ci a fost rezoluția întregii națiuni române care lupta atunci pentru formarea statului unitar democratic.

În cele cinci decenii scurse de atunci s-au produs schimbări în poziția claselor sociale în societate, personalitățile politice au suferit oscilații și transformări, dar sensul luptei poporului român, consemnat în rezoluția programatică de atunci, a rămas același pentru vece. Pentru că fiecare popor are năzuințe, aspirații fundamentale pe care urmărește să le îndeplinească cu tenacitate în toată existența sa.

Unirea, la 1 Decembrie 1918, într-un singur stat național nu a fost rezultatul doar al participării jertfelnice a poporului român la războiul din 1914—1918; pentru că în acest caz unirea ar fi rămas legată de soarta războiului și, fiind doar o întâmplătoare urmare a luptei cu armele, ar fi fost netemeinică și nedurabilă. Unirea Transilvaniei cu România la 1 Decembrie 1918 constituie însă o necesară împlinire organică a întregii istorii a dezvoltării poporului român.

Într-adevăr, Unirea Transilvaniei cu România la 1 Decembrie 1918 poate fi socotită piatră de hotar în istoria poporului român, pentru că prin unirea de la 1918, pe de o parte, se încheia lupta purtată veacuri întregi de poporul român împărțit în trei, sau numai în două țări — și din această pricină efectele luptei erau greu duse la finalizare —, iar, pe de altă parte, se punea început posibilității unei acțiuni consecutive în cadrul statului unitar român pentru desăvârșirea dezvoltării economice, politice și sociale a țării tuturor românilor.

Era așadar firesc ca, în perioada ce a urmat Unirii Transilvaniei cu România la 1 Decembrie 1918, poporul român — reunit în granițele firești ale patriei sale și manifestând o comunitate de limbă, de cultură și de destin — să poată desăvârși, sub o conducere competentă și sincer dăruită intereselor naționale, înfăptuirea năzuințelor de libertate, de dreptate socială, de progres social care au luminat visul și au înarmat mina înaintașilor care au luptat și s-au jertfit pentru aceasta.

În statul unitar a rămas nestinsă năzuința de libertate politică, năzuința de dreptate socială, năzuința de egalitate și năzuința de progres social.

Încă din 1919, ziarul «Socialistul» din 17 februarie scria că «socotește ca un punct al său de onoare respectarea naționalităților conlocuitoare pe toate terenurile economice, politice și culturale». Și în documentele Unirii din 1918 s-au prevăzut articole cu privire la relațiile dintre națiunea română și naționalitățile conlocuitoare. Se prevedea și o «egală îndreptățire și deplină libertate pentru toate confesiunile», aspirații abia azi împlinite. Se prevedea, de asemenea, ca fiecare popor să se instruiască în limba sa proprie.

Cînd actul revoluționar de la 23 August 1944 a pus început unei noi etape în viața societății românești, a devenit cu puțință înfăptuirea condițiilor care să asigure desăvârșirea năzuinței după dreptate socială, după progres social și după pace internă și externă. În acest din urmă sferă de veac, sub o conducere înțeleaptă și sincer dăruită intereselor întregului popor, românii muncesc umăr lângă umăr, pentru clădirea unei țări minunate, bucurîndu-se de roadele muncii lor și înaintînd cu fiecare clipă spre împlinirea idealurilor de totdeauna ale poporului român.

Acum Țara noastră condusă de clasa muncitoare a dat curs revendicărilor sociale și politice, pentru că poporul muncitor cucerind puterea de stat a des-

ființat exploatarea omului de către om și a devenit adevăratul stăpîn pe destinele sale. S-a înmănușat lupta pentru unitatea politică și dreptatea socială a poporului și «s-a pus capăt pentru totdeauna inegalității sociale și naționale; s-a înfăptuit pentru prima dată principiul egalității între toți oamenii muncii».

Astăzi, în țara noastră, muncitorii, țărani, intelectualii făuresc o viață liberă pe măsura forțelor și posibilităților materiale și spirituale ale întregului popor român.

Era de așteptat ca imediat după refacerea unității statale din 1 Decembrie 1918 să se înfăptuiască și reîntregirea Bisericii Ortodoxe din Transilvania, să se refacă unificarea sufletească a românilor transilvăneni pentru care luptaseră și se jertfiseră credincioșii ortodocși — clerici și mireni — în cei 220 de ani de dezbinare impusă de stăpînirea străină asupra Ardealului. Atunci au și apărut în presă articole ce cuprindeau indemnuri pentru reîntregirea bisericească a românilor din Transilvania.

În momentul în care Biserica Ortodoxă Română s-a ridicat la treapta de Patriarhie, în anul 1925, a fost de asemenea un bun prilej pentru înfăptuirea reîntregirii Bisericii Ortodoxe din Transilvania, dar nu s-a făcut nici un pas în această privință.

În cadrul orînduirii noi democrat-populare, o dată cu abolirea monarhiei, s-au deschis larg porțile adevăratelor libertăți, s-a creat un climat bun în viața Bisericilor și a Cultelor religioase din țara noastră, era adevăratelor libertăți de conștiință, în care singur credinciosul are dreptul să decidă calea de urmat spre împlinirea trebuințelor lui religioase.

A venit octombrie 1948, cînd clerul și credincioșii români din Transilvania, din ambele strane, dînd ascultare glasului conștiinței lor, și-au dat mina și au reîntregit Biserica Ortodoxă, a noastră, a tuturor. În anul 1958 — la zece ani după împlinirea și a acestei aspirații seculare — P. S. Episcop Teofil Herineanu, fost preot greco-catolic, spunea: «Cu ocazia acestui popas de bucurie se cuvine să recunoaștem că fără libertate de manifestare religioasă, adusă și garantată de regimul democrat-popular din țara noastră, nu s-ar fi putut naște mărețul eveniment de la 21 octombrie 1948».

Astăzi, Biserica Ortodoxă Română, împreună cu toate Cultele religioase din țara noastră, își desfășoară activitatea duhovnicească în mijlocul credincioșilor, sprijinind în același timp toate inițiativele care se iau de către conducerea de stat pentru binele și prosperitatea întregului popor. Clerul și credincioșii sînt prezenți în lupta pentru apărarea păcii și sprijinirea acțiunilor obștești. Iar prin neobosită purtare de grijă a Prea Fericitului Patriarh Justinian și a tuturor membrilor Sfîntului Sinod, Biserica noastră înlătură orice dezbinare din mijlocul poporului.

Există o perfectă colaborare între toate Bisericile creștine și Cultele religioase din țara noastră. Această realitate este și un model de trăire ecumenică. Se desfășoară o susținută activitate ecumenică și pe plan extern, menită să ducă la unitatea între Biserici și popoare.

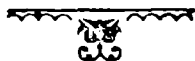
Aşadar, astăzi s-au împlinit pe deplin năzuinţele de acum o sută douăzeci de ani ale poporului nostru: Republică socialistă, libertate, suveranitate şi independenţă naţională, dreptate socială, egalitate şi frăţietate între toţi cetăţenii statului şi continuă înaintare spre progres desăvârşit; precum şi unificarea suflătoarească a tuturor credincioşilor ortodocşi români prin Reîntregirea Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania.

Unul dintre fruntaşii Adunării Naţionale de la Alba Iulia din 1918, Dr. Laurenţiu Oanea, a declarat acum pe drept cuvânt cu prilejul semicentenarului Unirii: «Mă simt dator să adaug cu satisfacţie că o parte din punctele istoricei rezoluţi de la Alba Iulia au fost îndeplinite abia în zilele când poporul român şi-a luat soarta în propriile sale mâini, realizând Republica Socialistă România».

De aceea sărbătorirea semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România a fost întâmplată de toţi fiii patriei: români, maghiari, germani, sirbi, ruteni; muncitori, ţărani, intelectuali; slujitori ai cultelor, reprezentanţi ai organizaţiilor obşteşti, cei ai organizaţiilor de masă, profesionale, ai oamenilor muncii din marile întreprinderi, personalităţi ştiinţifice, culturale etc., demonstrând astfel coeziunea care există între toţi cetăţenii statului nostru, ca pe o mare îndeplinire şi cucere a poporului nostru: căci niciodată n-a existat o conducere mai apropiată de popor şi niciodată poporul n-a fost mai ataşat de conducerea ţării.

Iar în această unitate deplină a neamului se integrează ca în toată istoria poporului român Biserica noastră strămoşească, sprijinind împreună cu întreg poporul acţiunile întreprinse de stat pentru desăvârşirea împlinirii aspiraţiilor celor ce au îndeplinit la 1 Decembrie 1918, visul de veacuri, «copil al suferinţei, de dorul căruia ne-au răposat şi moşii şi părinţi».

De aceea, cei cincizeci de ani scurşi de la Unirea Transilvaniei cu România pot fi socotiţi ani ai etapei de desăvârşire a visului naţional împlinit la 1 Decembrie 1918.

DIN TRECUTUL BISERICII NOASTRE

ȘCOALA MINIATURISTICĂ DE LA DRAGOMIRNA

DESCRIEREA ȘI ANALIZA MINIATURILOR ȘI A TEMELOR, ICONOGRAFICE
DIN DIFERITE MANUSCRISE PROVENIND DE LA MINASTIREA DRAGOMIRNA

Prezentarea caracteristicilor școlii miniaturistice de la Dragomirna impune descrierea și analizarea în amănunt a miniaturilor pe care le cuprind diferite manuscrise întocmite la Dragomirna, precum și studierea îndeaproape a acelor miniaturi care constituie o temă iconografică. Vom cerceta în articolul acesta — după aceleași metode cum am făcut și la înfățișarea miniaturilor cuprinse în Tetraevangheliarul inv. 1/1934 (vezi «Biserica Ortodoxă Română», LXXXVI (1968), nr. 9—10, p. 1186—1211), miniaturile cuprinse în: Apostolul ms. slav nr. 22; Evanghelia inv. 7/1934; Apostolul de la Viena; Liturghierul inv. 4/1934; Liturghierul inv. 5/1934; Tetraevangheliarul de la Biblioteca din Lucov și Tetraevangheliarul inv. 2/1934.

APOSTOLUL MS. SLAV, Nr. 22 BIBLIOTECA ACADEMIEI REPUBLICII
SOCIALISTE ROMANIA

F. 100 v: — *Sfântul Apostol Petru*. Miniatură pe o treime din pagină, reprezentând pe Sfântul Apostol Petru așezat pe un divan asemănător unei lespede de piatră, sprijinit cu picioarele pe un podium și binecuvîntînd cu mîna dreaptă, iar în mîna stîngă ține o carte. Veșmintele Apostolului sînt colorate în albastru și roșu, iar hașurile de aur, puse peste culoarea veșmintelor, redau formele corpului. Nimbul din jurul capului este de asemenea lucrat cu aur. Un cadru format din trei benzi alăturate, fiecare de culoare diferită, cărămiziu, albastru și purpuriu, închide icona sfîntului.

F. 117 v: — *Sfântul Apostol Ioan*. Miniatură pe jumătatea de jos a paginii, reprezentînd pe Sfântul Apostol Ioan în picioare, ținînd o carte la piept. Veșmintele sînt colorate în albastru și roșu, iar hașurile de aur — ca în toate miniaturile —

caută să scoată în relief umbrele și luminile. Pământul este colorat în verde, iar cadrul dreptunghiular al scenei este format din aceleași benzi colorate în albastru, purpuriu și cărămiziu.

F. 118 v : — *Sfântul Apostol Petru*. Miniatură pe jumătatea de jos a paginii, reprezentînd pe Sfîntul Apostol Petru, în aceeași atitudine ca miniatura de pe f. 100 v. Tunica este de culoare purpurie, iar mantia este tot în albastru.

F. 127 v : — *Sfîntul Apostol Ioan*. Miniatură în jumătatea de jos a paginii, reprezentînd pe Sfîntul Apostol Ioan în picioare, binecuvîntînd cu mîna dreaptă, iar în mîna stîngă ține o carte. Aceleași veșminte, aceeași culoare a cadrului ca la miniatura de la f. 117 v.

F. 120 v : — *Sfîntul Apostol Ioan*. Miniatură pe o treime din pagină, în aceeași atitudine și aceleași amănunte ca la miniatura cu Sfîntul Apostol Petru de la f. 100 v. Singura diferență constă doar în redarea bărbii : Sfîntul Ioan are barba lungă, căruntă, pe cîtă vreme Sfîntul Petru are barba mai scurtă.

F. 130 : *Sfîntul Apostol Ioan*. Miniatură pe o treime din pagină, la mijloc, reprezentînd pe Sfîntul Apostol Ioan în picioare, fără să fie limitat de vreun cadru.

F. 133 : — *Sfîntul Apostol Petru*. Miniatură încadrată în text în partea stîngă a paginii, reprezentînd pe Sfîntul Apostol Petru șezînd pe o bancă, avînd picioarele sprijinite pe un podium. În mîna dreaptă poartă o floare, iar cu mîna stîngă ține la piept o carte.

F. 136 : — *Sfîntul Apostol Pavel*. Miniatură pe o treime din pagină, în partea de jos, reprezentînd pe Sfîntul Apostol Pavel șezînd pe o bancă și ținînd o carte la piept. Veșmintele sînt în albastru și purpuriu, iar culorile cadrului sînt : cărămiziu, purpuriu și albastru.

F. 175 : — *Sfîntul Apostol Pavel*. Miniatură pe o treime din pagină, în partea de mijloc, reprezentînd pe Sfîntul Apostol Pavel în picioare, ținînd mîna dreaptă la piept, iar în mîna stîngă ținînd o carte. Veșmintele sînt colorate în albastru și violet, iar pământul este colorat în verde. Cadrul este format din benzi în culorile obișnuite.

F. 209 : *Sfîntul Apostol Pavel*. Miniatură pe o treime din pagină, la mijloc, în partea dreaptă, reprezentînd pe Sfîntul Apostol Pavel în picioare, ținînd o carte în mîna dreaptă, iar mîna stîngă o ține la piept.

F. 230 v : — *Sfîntul Apostol Pavel*. Miniatură de aceleași dimensiuni, ca cea de la f. 209, așezată în stînga paginii. Aici Sfîntul Apostol Pavel ține mîna dreaptă la piept, iar în mîna stîngă ține o carte.

F. 260 v : — *Sfîntul Apostol Pavel*. Miniatură de 6 cm, încadrată în text, în partea dreaptă a paginii, reprezentînd pe Sfîntul Apostol Pavel, în aceeași atitudine ca în miniatura de la f. 209.

F. 268 v : — *Sfîntul Apostol Pavel*. Miniatură de dimensiuni mici, încadrată în text în partea de jos a paginii, în stînga, reprezentînd pe Sfîntul Apostol Pavel, binecuvîntînd cu mîna dreaptă.

F. 280 : — *Sfîntul Apostol Pavel*. Miniatură de dimensiuni mici încadrată în text, în partea stîngă a paginii, reprezentînd pe Sfîntul Apostol Pavel în aceeași atitudine ca în miniatura de la f. 268 v.

EVANGHELIA INV. 7/1934

F. 8 v : — Miniatura care reprezintă pe *Sfîntul Evanghelist Matei*, este lipsă, fiind tăiată.

F. 98 v : — *Sfîntul Evanghelist Marcu*. Miniatură pe pagină întreagă, reprezentînd pe Sfîntul Evanghelist Marcu în fața unei cetăți în atitudine obișnuită a vechilor miniaturi și scriind în Evanghelia sa sprijinită pe o masă. Veșmintele Evanghelistului sînt colorate în roșu și albastru. La stînga se observă simbolul leului nîmbat, iar Sfîntul Duh coboară pe raze de lumină în chip de porumbel. Un

cadru floral închide scena, iar în afara acestui cadru, pe margini și mai ales în partea superioară, miniatura înfățișează ghirlande de flori care înconjoară cadrul obișnuit.

F. 157 v : — *Sfântul Evanghelist Luca*. Miniatură pe pagină întreagă. Atitudinea în care este reprezentat Sfântul Evanghelist Luca este asemănătoare cu cea a Evanghelistului Marcu de la f. 98 v, cu deosebire că la Evanghelistul Luca veșmintele sînt colorate în negru și roșu. De asemenea înfățișează simbolul bouului întraripat și nimbă și pe Sfântul Duh coborînd pe raze de lumină. Cadru obișnuit este închis între flori, colorate în purpuriu, verde și cărămiziu.

F. 260 v : — *Sfântul Evanghelist Ioan*. Miniatură pe pagină întreagă. Sfântul Evanghelist Ioan este reprezentat stînd la gura unei peșteri, avînd figura întoarsă către stînga unde este înfățișată inspirația sub formă divină pe raze de lumină. În fundul peșterii, se vede ucnicul său Iprohor, care scrie în Evanghelia sprijinită pe o masă. În afară de peșteră, sus, în partea dreaptă, este înfățișat între stînci vulturul, simbolul Evanghelistului, iar Sfântul Duh se coboară în chip de porumbel pe raze de lumină. Pe marginea exterioară a cadrului care închide icoana Sfîntului Evanghelist Ioan, sînt reprezentate ghirlande de flori.

APOSTOLUL DE LA VIENA

F. 3 : — *Sfinții Ioachim și Ana*.

F. 4 : — *Mintuitorul, Evangheliștii și Apostolii* reprezentați între un arbore, asemănător arborelui genealogic. Scena ocupă pagina întreagă. Mintuitorul ocupă loc în vârful arborelui, iar sub El sînt așezați Evangheliștii și Apostolii, toți bust, în număr de 16. În dreapta lui Iisus se află Sfântul Apostol Petru, iar în stînga Lui, Sfântul Apostol Pavel. Sub ei, urmează de la stînga la dreapta, Sfinții Evangheliști : Marcu, Matei, Ioan și Luca, purtînd fiecare cite o carte în mînă. Mai jos, urmează o parte din Apostoli și doi arhidiaconi, între care, în partea stîngă, Sfîntul Arhidiacon Ștefan, care poartă în mîna dreaptă o cădelniță, iar în stînga un chivot. Scena este lipsită de cadru.

F. 4 v : — *Sfântul Evanghelist Luca*. Miniatură pe pagină întreagă, reprezentînd pe Sfîntul Evanghelist Luca stînd pe o bancă și scriînd într-o carte sprijinită pe genunchi. Evanghelistul este reprezentat în fața zidurilor unei cetăți, unde se văd arhitecturi antice în partea dreaptă și turnurile noi ale arhitecturii moldovenești în partea stîngă. Sfîntul Duh coboară pe raze. O bordură florală mărginește scena de fiecare parte.

F. 74 : — *Proorocii Moise și Aaron*. Miniaturi încadrate în text.

F. 75 : — *Sfînta Treime în Vechiul Testament*. Miniatură pe pagină întreagă. Cei trei Îngeri stau la masă și binecuvîntează, în timp ce Avraam și Sara aduc bucatele. Deasupra capului fiecărui Înger este scris : «I.I.I.S.». Sub scenă, în alt compartiment, este reprezentat mitropolitul Anastasie, ingenuchiat în fața unei biseri cu două cruci, deasupra căreia scrie : «Minăstirea Dragomirna». Un personaj îmbrăcat în veșminte călugărești stă în ușa bisericii cu mîinile întinse spre mitropolit. În spatele mitropolitului este scrisă pe 7 rîndulețe însemnarea : «Smeritul Arhiepiscop Anastasie Crimcovi și Mitropolit al Sucevei». În mîna stîngă mitropolitul ține un pergament desfășurat pe care este scris : «Stăpîne Doamne, Iisuse Hristoase Dumnezeu nostru, primește rugăciunea robilor tăi».

F. 75 v : — *Sfîntul Apostol Iacob*. Miniatură pe pagină întreagă, reprezentînd pe Sfîntul Apostol Iacob șezînd pe scaun și țînînd în mîna stîngă un pergament scris. El se află în fața zidului unei cetăți, peste care se văd arhitecturi antice. Sfîntul Duh coboară pe raze. Cadru floral.

F. 83 : — *Sfîntul Mare Mucenic Gheorghe și Sfîntul Ioan cel Nou*. Miniatură încadrată în text. Deasupra sfinților este înfățișat cite un Serafim.

În legătură cu *letna* iconografică care reprezintă pe Sfântul Ioan cel Nou, se poate spune că, din cele mai vechi timpuri, iconografia creștină a căutat să difuzeze cât mai mult cu putință chipurile de sfinți, prin toate mijloacele pe care le-a avut la îndemână. Înfățișarea corpului unui sfânt s-a transmis peste veacuri de multe ori fără schimbări sensibile în atitudine sau costumație, și aceasta datorită mai ales manualelor de pictură sau copiilor după modele vechi, originale. Miniatura a jucat și ea un rol important în transmiterea chipului unui sfânt dintr-un loc într-altul. Citeva din multele manuscrise grecești care se află în Biblioteca Națională din Paris reprezintă încă de timpuriu figurile sfinților liturghisitori, ale Apostolilor¹ etc. Bisericele de pretutindeni, la Bizanț sau la Atos, în Balcani, în Rusia sau la noi, au fost larg folosite la înfățișarea pe pereții lor a chipurilor de sfinți.

Nu se poate spune că în ierarhia divină sfinții au o anumită origine, pentru că ei aparțin întregii creștinătăți. Dar sfinții au avut totuși o origine pămîntească. Ei au fost născuți și crescuți într-o țară, într-un anumit loc, unde s-au întâmplat faptele, minunile, martiriul sau dispariția lor dumnezeiască. Au fost țări care, datorită și stării specifice a sufletului credincioșilor cu accentuate predispoziții mistice, au creat o mulțime de sfinți socotiți naționali, pe care după un timp, cînd iconografia acestora s-a cristalizat și faptele lor s-au conturat cu nimb de glorie, au trecut peste hotarele naționale. Ne referim îndeosebi la ceea ce se petrecea în vechea Rusie. Tipuri iconografice de astfel de sfinți, care au trecut hotarele, Bisericii naționale, au apărut și la noi în picturile moldovenești. Cazul cel mai cunoscut este cel al Sfântului Dimitrie Solunski, care este reprezentat în picturile bisericesti și mai ales în manuscrisele cu miniaturi de la Dragomirna. Pokrovski spune despre acest sfânt că iconografia lui care începe în secolul al XII-lea imită pe aceea a Sfântului Gheorghe, dar «originea lui pare a fi sectantă»².

Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava, cu toate că era de origine grecească, a ajuns la noi sfânt național. În miniaturile care l-au reprezentat (*Liturghierul* inv. 3/1934, f. 14; *Apostolul* de la Viena, f. 83), el este așezat întotdeauna alături de Sfântul Mare Mucenic Gheorghe. Primele reprezentări ale acestui sfânt în pictura Bisericii noastre datează de pe la 1498, în decorația pereților capelei minăstirii Bistrița din Moldova. Începînd din jurul anului 1530, reprezentarea figurii Sfântului Ioan cel Nou este aproape obligatorie în bisericile moldovenești, ex.: Humor, Vatra Moldoviței, Voroneț, Sucevița, Dragomirna. Este curios însă faptul remarcat de bizantinologul André Grabar că nici o biserică veche din Moldova nu poartă numele Sfântului, iar moaștele lui se găsesc la biserica «Sfântul Gheorghe din Suceava»³. Viața acestui martir național al Moldovei, așa cum o păstrează legenda, prezintă deosebit interes⁴.

1. Ms. gr. 61 (sec. XIII) f. 198 — Sf. Apostol Iacob; f. 202 — Sf. Apostol Petru; f. 209 — Sf. Apostol Ioan Teologul; f. 214 v — Sf. Apostol Iuda; f. 216 — Sf. Apostol Pavel.

2. N. Pokrovski, *Muzeul Arheologic bisericesc din Sanct. Petersburg, Academia duhovnicească, 1879-1909*, Petersburg, 1900 — în limba rusă — p. 119, nr. 38; pl. XXXVIII. În frescele de la Terapontov (sec. XV) se vede sfântul reprezentat stînd în picioare, tînăr, nîmbat și cu arcul înîns. Cf. V. T. Georgievski, *Frescoes of the Terapontov Monastery*, Petersburg, 1911, Atlas, pl. XXVIII, nr. 2.

3. André Grabar, *L'expansion de la peinture russe au XVI-e et au XVII-e siècle*. (Annales de l'Institut Kondakov, XI). Beograd, 1940, p. 81, n. 60.

4. Legenda redată după Paul Henry, *Les églises de la Moldavie du Nord, des origines à la fin du XVI-ème siècle*, Paris, Ernest Leroux, 1930, p. 248 ș.u.; cf. Fl. Marian, *Sfântul Ioan cel Nou*

În 1635, două altare au fost consacrate în onoarea Sfântului Ioan cel Nou în bisericile din Moscova: primul într-o dependență a bisericii Sfântului Mandilion din Kremlin, iar al doilea în biserica Sfintei Fecioare — Grebnevskaja. Această bruscă răspindire la Moscova a cultului Sfântului Ioan cel Nou se explică datorită faptului că el a fost luat ca patron de fiul țarului Mihail, Țareviciul Ivan, care a murit nu tîrziu, în 1639. De la această dată sfîntul figurează chiar în calendarul Bisericii Ortodoxe Ruse⁵.

F. 84 : — *Sfîntul Apostol Petru*. Miniatură pe pagină întreagă.

F. 92 v : — *Sfîntul Apostol Petru*. Miniatură pe o jumătate de pagină, reprezentînd pe sfînt șezînd pe scaun în fața zidului unei cetăți și ținînd în mîna stîngă un pergament. În planul al doilea se văd arhitecturi antice și arhitecturi noi moldovenești. Cadru floral. Deasupra cadrului se află doi Serafimi.

F. 99 v : — *Sfîntul Evanghelist Ioan*. Miniatură pe pagină întreagă reprezentînd pe Sfîntul Evanghelist Ioan șezînd pe un scaun în fața peșterii și sprijinînd Evanghelia pe o masă. Fața lui este întoarsă spre stînga, de unde coboară o rază de lumină în timp ce Sfîntul Duh coboară pe raze. În planul al doilea se văd stînci tăiate în formă de trepte. Cadru floral.

F. 110 v : — *Sfîntul Apostol Iuda*. Miniatură încadrată în text, la mijlocul paginei, reprezentînd pe sfînt șezînd pe un scaun între doi arbori și ținînd în mîna stîngă o carte, iar mîna dreaptă o apropiere de piept. Deasupra lui se văd apărînd în nori : Isaac, bust, în partea dreaptă și Avraam, în partea stîngă.

F. 115 : — *Două coruri*. Miniatură pe jumătate din pagină, în partea de jos, reprezentînd un cor format din 6 Apostoli în partea stîngă și alt cor format din 6 Prooroci în partea dreaptă. Corurile sînt despărțite de text. În primul plan, în corul Apostolilor, se observă Sfîntul Petru și Pavel, iar în cel al Proorocilor, se observă Moise și David.

F. 115 v : — *Sfîntul Apostol Pavel*. Miniatură pe pagină întreagă, reprezentînd pe Sfînt scriînd în cartea sa sub inspirația Îngerului. Poziția Sfîntului Apostol Pavel este asemenea celei a Evangheliștilor, șezînd jos în fața zidurilor unei cetăți. Cadru floral.

F. 143 v, 172 v, 215 v, 225 v, 233 v, 247, 267, 270 v : — *Sfîntul Apostol Pavel*. Miniaturi pe pagină întreagă, reprezentînd pe Sfîntul Apostol Pavel vorbind mulțimii în fața unei cetăți.

F. 143 : — *Maica Domnului tronînd cu Pruncul în brațe*. Miniatură pe o jumătate din pagină, în partea de jos, reprezentînd pe Maica Domnului, primînd închinarea Sfînților Enoh, Ilie și Ioan, care stau ingenunchiați în partea dreaptă a scenei.

F. 170 v : — *Mîntuitorul tronînd*. Miniatură pe o jumătate din pagină, în partea de jos, reprezentînd pe Mîntuitorul binecuvîntînd cu mîna dreaptă și ținînd în stînga o carte și primînd închinarea Apostolilor ingenunchiați în partea dreaptă a scenei. Deasupra scenei, în partea stîngă, în nori, se vede Maica Domnului bust însoțită de Arhanghelul Gavriil, iar în partea dreaptă, Sfîntul Ioan Botezătorul împreună cu Arhanghelul Mihail.

F. 172 : — *Arhanghelul Mihail omorînd fiara*. Miniatură pe o treime din pagină, reprezentînd pe Arhanghelul Mihail călare pe un cal alb întraripat, omorînd fiara apocaliptică. El poartă coroană pe cap, trompetă la gură și sulîța care este înfiptă în grumazul fiarei. În mîna stîngă ține o carte și o cădelniță. Peste capul

de la Suceava, București, 1895; cf. O. Luția, *Legenda Sfîntului Ioan de la Suceava în frescele de la Voroneț*, 1924, în «Cădru Cosminului», I, 1924.

5. André Grabar, *L'expansion...*, p. 81 și nota 61. Rușii știau de acest sfînt, numai din comanda pe care a făcut-o în Rusia voievodul Barnovschi. Auzind însă de faptele și minunile lui, iau dat o mare importanță.

Arhanghelului se arcuiește o balanță. În partea dreaptă, în nori, se vede Min-tuitorul, în chip de Emanuel, stînd în fața sfintei mese. În partea stîngă a scenei însemnarea în limba slavonă: «Înfricoșătorul, puternicul, strașnicul, al cereștilor puteri voievod, cel ce stă înaintea scaunului măritei slavei Tale, Arhanghelul Mihail».

În legătură cu tema iconografică Arhanghelul Mihail omorînd fiara apocaliptică, se constată că această miniatură reprezintă pe Arhanghelul Mihail cu atribute cu totul specifice de cele obișnuite în vechea artă creștină și în special bizantină.

Exemple în care Arhanghelul Mihail omoară sau leagă pe diavol, sînt multe, mai ales în tablourile Coborîrii la iad. Călare pe un cal alb, purtînd veșminte de război și sabia în mîna dreaptă, Arhanghelul Mihail este întîlnit la Lesnovo în Serbia, în picturile nartexului⁶. În felul cum apare în manuscrisul de la Dragomirna, cu atributele și prezența lui Iisus Emanuel, veche artă bizantină, balcanică sau cea de la noi nu l-au cunoscut pînă la data compunerii miniaturii de la Dragomirna. Scena este întîlnită însă în iconografia rusă. O icoană rusească reprezintă pe Arhanghelul Mihail întocmai ca în miniatura de la Dragomirna⁷.

O altă icoană publicată de N. V. Pokrowski, bazată pe o tradiție cu mult mai veche, reprezintă aceeași temă⁸. Direcția de mișcare în scenă a Arhanghelului este însă în miniatură spre stînga, pe cîtă vreme în icoană este spre dreapta, iar coroana pe care o poartă Arhanghelul în miniatură este înlocuită în icoana rusească cu un coif. Prokowsky amintește că icoana din culegerea sa este un produs al lecturii cărților populare cu privire la Arhanghelul Mihail, în care se întîlneau adesea atribute ca: «Ceresc Împărat, putere tare, puternic, strașnic, groaznic, voievod al lui Dumnezeu, arhiștrateg Mihail, prezentatorul Prestolului lui Dumnezeu și mărețului Sale, gata oricînd cu bărbăție». Ceea ce face interesantă icoana este faptul că ea prezintă fiecare amănunt al scenei însoțit de cuvinte explicative și aceasta mai mult «pentru înțelegerea poporului a acestui tip iconografic și atributele sale». Astfel: trompeta scoțînd glas, constituie «a doua venire a lui Hristos pe pămînt prin tunet și fulger»; cădelnița, «miresme peste întreg pămîntul»; «lancea», este toiagul împărăției Tale, Dumnezeule». «Înaintea lui Iisus Emanuel și a sfîntului prestol, se citește notița: «Prestolul Tău Doamne, Dumnezeule, este pregătit în ceruri în veacul veacului». Toate aceste notițe prezintă un conglomerat de texte cu fond biblic sau provenite din imaginația populară. Ideea fundamentală a acestei icoane se leagă însă de numele lui Mihail, domnitor mare, care împreună cu Îngerii duce lupta contra draconului (Dan. X, 13, 21; XII, 1; Iuda I, 9; Apoc. XII, 7).

Iconografia, atît cea orientală cît și cea apuseană, văzînd în Mihail un arhiștrateg al oștilor cerești și învingător al diavolului, l-a reprezentat purtînd haină militară, coif, lance, spadă, zale, iar uneori cum este în cazul de față «purtînd cîntarul dreptății din tabloul Judecării viitoare».

Sub înfățișarea călărețului înarmat pentru luptă, denumit «Mihail cu Îngerii săi și draconul cu Îngerii săi», scena apare în Rusia în secolele al XV-lea și al

6. N. Okunev, *Lesnovo (Art. byzantin chez les Slaves. Deuxième partie)*, Paris, 1930, schema V, nr. 13, pl. XXXV, p. 239.

7. Doris Wild, *Ikonen — Kirchliche Kunst des Ostens*, Verlag Hallwag Bern und Stuttgart, 1965, tabel XII, (Der erengel Michael als bekämpfer des Antichristen) Mittelrussland um 1600.

8. N. V. Pokrovski, *op. cit.*, pl. XXXVII, p. 117 ș.u.

XVI-lea, în ilustrările apocaliptice, în conținutul căreia își găsesc o explicație textuală o parte din atributele Arhanghelului. Trompeta nu este altceva decât una din trâmbițele pe care le dă Dumnezeu celor șapte îngeri care stau înaintea Lui (Apoc. VIII, 2)*; cădelnița o poartă un inger care s-a opriț în poarta altarului (Apoc. VIII, 3); cartea o poartă în mână îngerul care s-a pogorît din cer învăluit de un nor (Apoc. X, 2); lancea pe care Arhanghelul o poartă în mână o unealtă naturală a nimicitrii lui Anticrist în iconografia apocaliptică¹⁰. Prestolul sau «hetimasia» este o parte din tabloul Judecării din urmă, apărut în iconografia bizantină tot sub influența Apocalipsei¹¹.

Miniatura de la Dragomirna, după cum am văzut, poartă ca și icoana pe care o semnalează Pokrowski notițe explicative referitoare la scenă. În partea stângă, deasupra Arhanghelului, se pot citi cuvintele: «Infricoșetorul, puternicul, străjnicul, al cereștilor puteri voievod, cel ce stă înaintea scaunului măreției slavei Tale, Arhanghelul Mihail».

Se pare că la originea miniaturii de la Dragomirna ar putea sta reproducerea unei icoane rusești, cu mult mai veche, care aducea cu sine exemple din ilustrările apocaliptice susținute și împrăștiate mai ales de imaginația populară.

F. 192 v : — *David și Solomon*. Miniatură pe jumătate din pagină, reprezentând pe ambii Prooroci stând în picioare în fața unei clădiri, despărțiți de text și purtând fiecare câte un pergament cu cuvinte din proorociile lor. Deasupra, bust și în nori, se vede Apostolul Pavel, care ține în mână stângă o carte.

F. 192 v : — *Sfântul Ioan Gură de Aur*. Miniatură pe pagină întreagă, reprezentând pe Sfânt stând jos și scriind în carte, având lângă dînsul pe Sfântul Apostol Pavel care-l inspiră. În fața lor se găsește Sfântul Proclu. Sfântul Duh se coboară pe raze de lumină. Scena se petrece în fața zidurilor unei cetăți cu clădiri în stilul arhitecturii moldovenești și turnuri în formă de minarete. Cadru floral.

F. 202 v : — *Sfânta Fecioară înconjurată de Prooroci și de Apostoli*. Miniatură pe o treime de pagină, reprezentând pe personajele în cîmp deschis. Fecioara orantă stă la mijloc, avînd în dreapta sa șase Apostoli. Între care, în primul plan, se observă Sfinții Petru și Pavel, iar în stînga șase Prooroci, între care în primul plan se află Moise. Deasupra lor, este reprezentată, în nori, Sfînta Treime nouetamentară. Scena este fără cadru.

F. 213 v : — *Proorocii Isaia și Ieremia*. Miniatură în partea de jos a paginii, reprezentînd pe Proorocul Isaia, în partea stîngă, stînd în picioare și ținînd în mână stîngă un pergament; în partea dreaptă, Proorocul Ieremia, ține de asemenea în mână stîngă un pergament. Proorocii sînt despărțiți între ei de doi arbori, iar pe marginea paginii se găsește un alt arbore. Cîmpul de sub picioarele Proorocilor este verde, iar deasupra lor în stînga și în dreapta, este reprezentat câte un Serafim.

F. 214 v : — *Sfîntul Apostol Iacob și Proorocul Avacum*. Miniatură încadrată în text.

F. 215 v : — *Sfîntul Apostol Ioan Bogoslovul, Sfîntul Prooroc Ilie Tesviteanul, Sfîntul Prooroc Enoh*. Miniatură pe pagină întreagă reprezentînd pe cei trei sfinți stînd în picioare. Ultimii doi poartă câte un pergament în mână stîngă, iar Sfîntul Ioan ține cu miinile amîndouă o carte. Deasupra lor, în nori, bust, Mîntuitorul îi binecuvîntează. Cadru floral.

F. 223 v : — *Proorocul Daniil și Maleahi*. Miniatură încadrată în text.

9. În alt sens, după cel ce a făcut icoana, trompeta putea să fie simbolul celei de a doua veniri a Mîntuitorului, eveniment de care este strîns legată uciderea lui Anticrist.

10. N. V. Pokrowski, *op. cit.*, p. 118, unde citează pe Buslaev, *Apocalipsa*, tab. 21, 84, 173, 225 și p. 30.

11. *Ibidem*, p. 118.

F. 225 : — *Sfintul Vasile cel Mare, Sfintul Ioan Gură de Aur, Sfintul Grigore Bogoslovul, Sfintul Nicolae, Sfintul Atanasie*. Miniatură prezentînd sfinții, cîte doi și despărțiți de text, de exemplu : în partea de jos a paginii, în stînga, Sfintul Nicolae, iar în partea dreaptă, Sfintul Atanasie, separați de un Serafim. Sfinții poartă veșminte de ierarhi și țin în mînă cîte o carte, Sfintul Ioan Gură de Aur poartă mitră pe cap.

F. 232 : — *Sfintul Teodor Tiron, Sfintul Arhidiacon Ștefan și Sfintul Dimitrie Solunski*. Miniatură încadrată în text.

F. 244 v : — *Sfintul Apostol Pavel și Sfintul Timotei*.

F. 246 : — *Sfintul Prooroc Iona și Ghedeon*. Miniaturi reprezentînd pe sfinți așezați în jumătatea de jos a paginii, despărțiți de text : Iona este reprezentat în partea stîngă ținînd în mîna dreaptă un pergament deschis, iar în mîna stîngă un pește mare. Ghedeon ține în mîna stîngă un pergament deschis, iar în dreapta flăcări de foc. Peisajul de la picioarele lor este stîncos și cu arbori.

F. 261 : — *Deisis*. Miniatură pe jumătatea de jos a paginii, fără cadru, reprezentînd pe Mîntuitorul tronînd, ținînd în mîna dreaptă o carte, iar cu dreapta binecuvîntează. Sfînta Fecioară stînd în picioare și în partea stîngă, întinde către Iisus mîinile. În partea dreaptă, în aceeași poziție, este reprezentat Sfintul Ioan Botezătorul.

F. 262 : — *Mîntuitorul și Sfintul Apostol Pavel*. Miniatură reprezentînd convertirea Sfîntului Apostol Pavel, într-un peisaj deluros. Apostolul Pavel, în dreapta scenei, stă îngenunchat pe o movilă cu mîinile întinse către Iisus, Care vine din partea stîngă a scenei. Mîntuitorul binecuvîntează pe Pavel cu dreapta, iar în stînga ține un pergament strîns. Scena este fără cadru.

F. 266 : — *Proorocii Zaharia și Amos*. Miniatură pe o treime de pagină așezată în partea de jos, reprezentînd pe Proorocul Zaharia stînd în partea stîngă a scenei, cu o cădelniță în mîna dreaptă, iar în stînga cu un pergament deschis. În dreapta scenei este reprezentat Proorocul Amos, ținînd mîna dreaptă la piept, iar în mîna stîngă un pergament deschis. Proorocii sînt separați unul de altul de patru arbori. Scena este fără cadru.

F. 270 : — *Bunavestire*. Miniatura prezintă aceleași caracteristici ca în *Tetraevangheliarul* inv. 2/1934, f. 250 v.

Ca temă iconografică, elementul principal în scenă a fost întotdeauna atitudinea pe care o manifestă Sfînta Fecioară. Artă bizantină a secolelor al IX-lea — al XI-lea, prezintă pe Fecioară stînd în picioare, în dreapta scenei, ținînd mîinile în dreptul pieptului și întoarsă în semn de refuz¹². În secolul al XII-lea, manuscrisul cu miniaturi al călugărului Iacob reprezintă pe Sfînta Fecioară stînd pe scaun și torcînd¹³. Secolele al XIV-lea — al XVI-lea înfățișează scena Bunevestiri dominată de două tipuri ale Fecioarei : 1. Fecioara șezînd întoarsă în semn de refuz, încetînd de a mai toarce ; 2. Fecioara, în picioare sau șezînd, se întoarce către înger și discută cu el ținînd capul înclinat iar mîna întinsă și puțin scoasă de sub veșmintul care o acoperă¹⁴. Fondul compoziției este ocupat de arhitecturi care înfățișau la început biserica din Nazaret. O parte din monumente arată însă pe Fecioara Maria lingă un puț, detaliu caracteristic mai ales artei slave, deoarece bizantinii au dat mai multă însemnătate scenei în care Fecioara șade pe scaun și toarce¹⁵. Miniatura armeană adoptă de timpuriu ambele atitudini¹⁶. Fecioara stă

12. Cf. Gabriel Millet, *Recherches sur l'iconographie de l'Evangile, au XIV-e, XV-e et XVI-e siècle, d'après les monuments de Mistra, de Macedoine et du Mont Athos*. Paris, 1916, p. 70.

13. *Ibidem*.

14. *Ibidem*, p. 73.

15. *Ibidem*, p. 83.

16. Sirapic Der Nersessian, *Manuscripts arméniens illustrés des XII, XIII-e et XIV-e siècles. Text et album des planches*, Paris, 1937, pl. XLVI, nr. 102, p. 122 (*Evanghelia din 1307*), Venise, 1917).

în picioare în fața scenei și schițează cu mîna dreaptă un gest de spaimă, iar în mîna stîngă ține o furcă de tors¹⁷. Îngerul binevoitor vine din partea stîngă a scenei, binecuvîntînd cu mîna dreaptă, iar în stînga ține o ramură înflorită. La mijlocul scenei se vede un puț cu un ulcior lîngă el, iar la spatele Fecioarei un scaun. Gestul de spaimă sau de refuz al Fecioarei corespunde cuvintelor Sfîntului Ioan Gură de Aur: «Ea nu îngăduie acest cuvînt»¹⁸. Tipul acesta iconografic apare în secolul al VIII-lea și al IX-lea, în monumentele care se leagă de Orient, iar mai tîrziu este reprezentat în bisericile rupestre din Capadocia, devenind în secolul al XI-lea, una din formele proprii ale artei bizantine¹⁹. Elementul iconografic cu reprezentarea puțului se găsește însă în scrierile apocrife. Potrivit acestor scrieri, îngerul a apărut o dată Fecioarei pe cînd aceasta s-a dus la puț ca să ia apă. Iacob amintește în *Omiliile* sale că, ducîndu-se la puț, Maria a auzit o voce misterioasă care a tulburat-o. Reprezentarea acestui amănunt apocrif datează din secolele al V-lea și al VI-lea, iar mai tîrziu este întîlnit în manuscrisele care se leagă prin iconografia lor de Orient, astfel: *Fiziologul din Smirna, Paris, gr. 74*, sau *Omiliile călugărului Iacob*, care amintesc episodul²⁰. Fecioara, stînd în picioare și făcînd gestul de refuz, apare și într-o *Evanghelic cu miniaturi* așa-zisă din Trebizonda²¹.

Iconografia bulgară păstrează atitudinile Fecioarei, cu specificul tradiției bizantine. La biserica din Boian²² (secolul al XIII-lea), Fecioara cu o ținută pașnică stă în picioare pe un podium, avînd la spate o bancă în fața unui mic edificiu. Arhanghelul Gavriil se apropie de Fecioară binecuvîntînd-o cu mîna dreaptă, iar în stînga ține ramura înflorită. Figura Arhanghelului Gavriil nu este altceva decît figura clasică a reprezentărilor bizantine din secolele al XI-lea — al XII-lea²³. La biserica Zemen (secolul al XIV-lea)²⁴, Fecioara șade jos, în mîna dreaptă cu firul tors, pe care-l întinde cu stînga. Arhanghelul apare din partea stîngă a scenei, în timp ce Fecioara face un gest de spaimă. La Berenda²⁵, Fecioara pare chiar surprinsă de vizita îngerului. Ea șade jos și totuși se ține strîns cu mîna stîngă de scaun, iar mîna dreaptă, în care poartă fusul, o apasă pe piept. Arhanghelul poartă ca veșmînt un dalmatic, binecuvîntînd cu dreapta și ținînd în stînga ramura înflorită. De obicei, mai ales după secolul al XI-lea, Arhanghelul Gavriil apare în scenă venind în fugă cu vestea spre Fecioară, binecuvîntînd-o și purtînd ramura înflorită.

Un exemplu cules din miniaturile *Tetraevangheliarului* sîrb (secolul al XIII-lea)²⁶ ne înfățișează pe Arhanghelul Gavriil purtînd în mîna dreaptă pe Sfîntul

17. Gestul Fecioarei este cel cunoscut deja în monumentele din sec. IV și V, ex.: cancelul bisericii din Safara, în Georgia (cf. Gabriel Millet, *op. cit.*, fig. 11); de asemenea în reprezentății bizantine, ca: *Psaltirea din 1066*, la Londra (cf. Gabriel Millet, *op. cit.*, p. 33) și *Psaltirea Barberini* (cf. G. Millet, *op. cit.*, p. 89); cf. A. Grabar, *La peinture religieuse en Bulgarie*, Paris, 1928, p. 204 nota 5.

18. Cf. Gabriel Millet, *op. cit.*, p. 70; Sirarpie Der Nersessian, *op. cit.*, p. 122.

19. Gabriel Millet, *op. cit.*, p. 70; *Ibidem*, p. 122.

20. Cf. Sirarpie Der Nersessian, *op. cit.*, p. 122 și nota 3, t. 5; cf. H. Omont, *Miniatures des Homélies sur la Vierge du moine Jacques*, Paris, 1927, pl. XX.

21. K. Weitzmann, *Die armenische Buchmalerei des 10 und beginnenden 11. Jahrhunderts*, Bamberg, 1933, pl. XIV, 48; cf. Sirarpie Der Nersessian, *op. cit.*, p. 122.

22. A. Grabar, *La peinture religieuse...*, pl. X.

23. Gabriel Millet, *op. cit.*, p. 86.

24. A. Grabar, *La peinture religieuse*, fig. 24, p. 204.

25. *Ibidem*, fig. 33 și 34, p. 263.

26. A. Grabar, *Recherches sur les influences orientales dans l'art balkanique*, Paris, 1928, pl. VI, I.

Duh în chip de porumbel, pe care îl întinde Fecioarei, iar în stînga, în loc de obișnuita ramură, ține o cruce. Într-o altă miniatură Sfîntul Duh, tot sub formă de porumbel, se coboară apropiindu-se de urechea stîngă a Fecioarei²⁷. Cele două exemple amintite aduc detalii necunoscute pînă acum în iconografia Bunevestiri. Explicația lor probabilă pare a fi interpretarea naivă și populară a anumitor expresii din textele evanghelice²⁸.

Bisericile atonite se conduc tot de datele tradiției bizantine. La Protaton²⁹, Fecioara șade pe un scaun. La vederea îngerului ea face un gest de spaimă cu mîna dreaptă, gest care se observă și pe față.

Și în Rusia s-a menținut tot tradiția bizantină. În unele exemple³⁰, Fecioara păstrează vechea atitudine, șezînd în partea de jos a scenei, fără ocupație, iar îngerul vine din stînga cu un pas înainte, binecuvîntînd și ținînd ramura înflorită. În alte exemple, Fecioara șade jos și lucrează³¹. Exemplarele de icoane, culese în regiunea Galiției, păstrează aceleași caracteristici. Într-o icoană din secolul al XVI-lea, provenită de la Nakonecine, Fecioara este ocupată cu lucrul, toarce, în timp ce îngerul se apropie.

În Moldova, în prima jumătate a secolului al XVI-lea, Bunevestire face parte din ilustrarea *Imnului Acatist* și este reprezentată în patru scene. În prima, Fecioara stă în picioare în apropierea puțului, schițînd cu mîinile un gest de refuz, atunci cînd îngerul se apropie și caută să-i vorbească. În a doua scenă, Fecioara șade jos și discută. În scena a treia și a patra, Fecioara primește și se supune celor vestite de înger. Fondul tabloului este ocupat de clădiri, turnuri crenelate, voaluri întinse³², în partea superioară. La Moldovița, în nartex, Fecioara stă în picioare făcînd cu mîna dreaptă un gest de primire a celor spuse de înger, iar în stînga ține un coș, în care se vede un caer de lînă al cărui fir este înfășurat după degete³³. La Sucevița, Fecioara este reprezentată în picioare în fața scaunului, iar din mîna dreaptă merge în jos firul cu fusul. În altă scenă, Fecioara stă tot în picioare însă fără să lucreze, iar în a treia scenă stă jos și îngerul vine și o binecuvîntează. Fondul scenelor este ocupat de arhitecturi, pe ziduri sînt așezate flori, iar deasupra se întinde un Vellum. Printre mulțimea stelelor, Sfîntul Duh, înfățișat ca porumbel, se coboară pe trei raze de lumină.

Broderiile moldovenești prezintă exemple cu Fecioara sau șezînd și lucrînd, sau stînd în picioare mirîndu-se de prezența îngerului³⁴. Toate izvoarele de la Sucevița prezintă o singură și aceeași redacție: Fecioara șade jos și face un gest de acceptare față de vestea pe care i-o aduce îngerul³⁵.

27. *Ibidem*, pl. VI, 2. 28. *Ibidem*, p. 74.

29. Gabriel Millet, *Monuments de l'Athos. I: Les peintures*, Paris, 1927, pl. XVIII, 2.

30. Paul Muratoff, *Cinq-cinq primitifs Russes*, Paris, 1931, pl. X, 21 (sec. XVI).

31. N. P. Kondakov, *L'icone russe. I: Album*, Praga, 1928, pl. XXXIII, XLV, XLVI.

32. Dr. Ilarion Swenzlkyj-Swiatlyzkyj, *Ikonenbilder der Galizischen Ukraine XV—XVI Jhd.*, 1929, fig. 129.

33. La biserica Arbore, peretele exterior de miază-zi.

34. I. D. Ștefănescu, *L'évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie, depuis les origines jusqu'au XIX-ème siècle*, Paris, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, 1928, p. 189, pl. LII, 1.

35. *Ibidem*, pl. XLIX, 1.

36. O. Tafrali, *Le trésor byzantin et roumain du monastère de Poutna*. Text et album. Paris. Librairie Orientaliste: Paul Geuthner, 1925, pl. XXVII (stofă sfințită din timpul lui Bogdan cel Orb); pl. XLII (minecuțe din timpul lui Ștefan cel Mare); pl. LV (omorfion, lucrare bizantină).

37. I. D. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 189, pl. LXXXV, fig. 1; pl. V, fig. 1 și 2.

Crucile sculptate de la sfârșitul secolului al XVI-lea și primii ani ai secolului al XVII-lea, reprezintă Sfânta Fecioară stînd sub un portic, iar pe îngerul vestitor avînd aripile deschise³⁸. Totuși, *Crucea, inv. 10/1934*, a mitropolitului Crimea de la Dragomirna, prezintă iconografia Bunevestiri influențată de Evangheliile apocrife, în care Sfînta Fecioară șade pe un scaun în fața unui puț și toarce. În planul al doilea, pe un zid, se vede un vas, iar îngerul vine grăbit din partea stîngă a scenei.

Tipul iconografic reprezentat la Dragomirna în *Tetraevangheliarul, inv. 2/1934*, (f. 250 v), și în *Apostolul de la Viena* (f. 270) prin caracteristicile sale se leagă de redacțiile iconografice bizantine.

F. 292 : — *Intrarea lui Iisus în Ierusalim*. Miniatură pe pagină întreagă reprezentînd o scenă, în care, în fața unei cetăți cu turnuri moldovenesti și minarete turcești, mulțimea întîmpină pe Iisus, Care vine călare pe un asin din partea stîngă, urmat de ucenicii Săi. În virful unui arbore, care seamănă cu o floare deschisă avînd nenumărate petale, se vede bustul unui copil. Un alt copil urcă pe trunchiul copacului. În partea stîngă, în planul al doilea, se vede un peisaj muntos format din stînci tăiate în formă de trepte. Iisus întoarce capul către ucenicii Săi, care-l urmează. El binecuvîntează cu mîna dreaptă mulțimea din față, iar în mîna stîngă ține un pergament strîns. Cadru floral.

Ca temă iconografică, scena este reproducerea tipului obișnuit de care s-a servit întotdeauna arta bizantină tardivă³⁹.

Scena din miniatură este dezvoltată mai mult în înălțime decît în lărgime. Iisus, personajul principal din scenă, întorcînd spatele pe trei sferturi și cu fața către Apostoli care îl urmează, înaintează binecuvîntînd, așezat pe asinul alb care ține capul aplecat în jos. Asinul nu este mai mare decît persoana pe care o poartă. Acest lucru este în concordanță cu tradiția bizantină, care preferă o asină mică, ținînd capul aplecat⁴⁰, pe cîtă vreme vechea tradiție, care s-a menținut mai ales în Orient, preferă o asină mare care merge cu capul ridicat și sigură de mersul său⁴¹.

Miniaturile bizantine din secolul al XI-lea interpretau elemente de origine diferită. Astfel, miniaturistul care a lucrat *Laurențiana*, VI, 23 reprezenta pe două foi diferite : o dată asina purtînd capul ridicat în sus, iar a doua oară, asina ținînd capul în jos⁴². Grupul de Apostoli din miniatura de la Dragomirna urmează atent pe Iisus⁴³, iar mulțimea îl așteaptă la intrarea cetății cu ramuri verzi. Doi copii sînt urcați într-un arbore, dintre care unul a ajuns chiar pînă în virful acestui arbore.

38. *Ibidem*, pl. IV, fig. 1—3.

39. Gabriel Millet, *Recherches sur l'iconographie...*, p. 256 ș.n.

40. *Ibidem*, p. 257; André Grabar, *La peinture religieuse...*, p. 142.

41. Gabriel Millet, *Recherches sur l'iconographie...*, p. 256.

42. *Ibidem*, p. 236—237. Asina cu capul în sus apare în Psaltirile bizantine din sec. XI (Brit. Mus. Balt. din 1066, *Psaltirea Barberini*), cf. Gabriel Millet, *op. cit.*, fig. 241, 242), ca și în Evangheliile bizantine din aceeași epocă (Paris, sup. 27, Ivirion 5, cf. Gabriel Millet, *op. cit.*, fig. 263, 264). Cf. André Grabar, *La peinture religieuse*, p. 142, nota 3.

43. Un exemplar tipic și probabil unic al acestei teme ne este dat de o miniatură care se găsește într-un *Tetraevangheliar* sîrb (sec. XIII). O arcadă schematică înlocuiește cetatea Ierusalimului. Iisus, așezat pe un asin asemănător unui catîr, merge de la stînga spre dreapta. El este însoțit de un înger, în timp ce grupul de Apostoli, copiii și mulțimea cetății, lipsesc complet din scenă. Cf. André Grabar, *Recherches sur les influences orientales...*, p. 81.

Lipsește din scenă amănuntul cu veșmintele care se așterneau pe cale sub picioarele asinei. Un copil desprins din mulțimea care stă în fața cetății întinde spre botul asinei o ramură verde. Detaliul acesta caracteristic picturii atonite⁴⁴, se întâlnește și în Balcani și aceasta mai ales la Poganovo (secolul al XV-lea), în Bulgaria⁴⁵. Cetatea Ierusalimului, în dreapta scenei, formată dintr-un zid crenelat, turnuri specifice arhitecturii moldovenești și turnuri minarete, nu are nimic din arhaicul aceleiași cetăți reprezentată în vechile exemple ale acestei teme.

F. 292 v : — *Răstignirea lui Iisus*. Miniatură pe pagină întreagă și fără cadru, reprezentând crucea cu Cel răstignit, se înalță în fața zidului unei cetăți. În dreapta crucii se află Sfânta Fecioară, iar în stînga Sfîntul Apostol Ioan, tînguindu-se. Sfîntii Arhangheli Mihail și Gavriil string picăturile de sînge care curg din minile Celui pironit. Alte personaje lipsesc din temă.

F. 300 : — *Adam și Noe*. Miniatură încadrată în text.

F. 312 : — *Sfîntii Antonie, Pahomie, Sava, Hariton, Atanasie Atonitul și Eftimie cel Mare*. Miniatură pe jumătatea dreaptă a paginii, lipsită de cadru, înfățișînd pe toți acești sfinți așezați într-un arbore care se înalță dintre stînci. În vârful arborelui este așezat, bust, Mîntuitorul binecuvîntînd. În dreapta și în stînga Mîntuitorului se găsește câte un Serafim.

LITURGIHERUL INV. 4/1931

F. 1 v : — *Pogorirea Sfîntului Duh*. Miniatură pe pagină întreagă, reprezentînd scena Pogoririi Duhului Sfînt cu aceleași particularități ca în *Tetraevangheliarul inv. 1/1934*.

F. 9 v : — *Sfîntul Ioan Gură de Aur*. Miniatură pe pagină întreagă, reprezentînd pe Sfîntul Ioan Gură de Aur stînd în picioare pe un podium, îmbrăcat în veșminte arhieresti cu sacos polistravos și omofor cu trei cruci. El binecuvîntează cu mîna dreaptă, iar în mîna stîngă ține o carte. Deasupra capului sfîntului este înfățișată Sfînta Fecioară cu Pruncul într-un medalion, iar lîngă sfînt este reprezentat mitropolitul Crimca, ingenunchiat și cu minile a cerere. Îmbrăcămintea mitropolitului este la fel cu cea a Sfîntului Ioan Gură de Aur. Mitropolitul poartă pe cap mitră, pe cită vreme Sfîntul poartă nimf în jurul capului. Deasupra capului mitropolitului este scris : «Smeritul mitropolit Anastasie Crimcovi». Un cadru neregulat închide scena.

F. 42 : — *Sfîntul Enoh, Ilie și Ioan*. Miniatură pe pagina întreagă, reprezentînd pe sfinți șezînd pe o bancă asemănătoare unei lespezi de piatră. Dreptul Enoh și Proorocul Ilie țin în mînă cite un pergament alb, iar Sfîntul ține o carte deschisă, pe care se pregătește să scrie. Mîntuitorul apare deasupra lor bust și binecuvîntează.

F. 42 v : — *Sfîntul Vasile cel Mare*. Miniatură pe pagină întreagă, reprezentînd pe sfînt purtînd felon, bederniță și epitrahil. El are barba lungă, neagră și stă în picioare pe un podium, binecuvîntînd cu mîna dreaptă iar în stînga ține o carte. Deasupra icoanei Sfîntului, într-un medalion, este înfățișată Maica Domnului cu Fiul care binecuvîntează ; iar jos, în partea stîngă, se află portretul mitropolitului Crimca, în veșminte arhieresti, ca la f. 9 v. O bandă neregulată încadrează scena.

F. 65 v : — *Sfîntul Grigore*. Miniatură pe pagină întreagă, reprezentînd pe sfînt binecuvîntînd cu mîna dreaptă, iar în stînga țînd o carte. Sus, într-un medalion, Maica Domnului poartă Pruncul care binecuvîntează. Jos, în stînga, este reprezentat mitropolitul Anastasie purtînd veșminte ca ale sfîntului. Scena este mărginită de același cadru neregulat ca la f. 9 v și 42 v.

44. Gabriel Millet, *Recherches sur l'iconographie...*, fig. 256, 258, 260 ; p. 276, 277.

45. André Grabar, *La peinture religieuse...*, pl. LXII și p. 340, nota 2

LITURGHIERUL, INV. 5/1934

F. 11 v : — *Sfântul Ioan Gură de Aur*. Miniatură pe pagină întreagă reprezentând pe sfânt așa cum este redat în *Liturghierul inv. 4/1934*, f. 9 v.

F. 44 v : — *Sfântul Vasile cel Mare*. Miniatură pe pagină întreagă reprezentând pe sfânt sub forma cunoscută din *Liturghierul inv. 4/1934*, f. 42 v.

F. 73 : — Miniatura care conținea figura *Sfântului Grigore*, a fost tăiată din volum.

TETRAEVANGHELIARUL DE LA BIBLIOTECA DIN L'WOW

Descrierea scenelor iconografice o datorăm contelui Uvarov (Contele Alexei Serghievici Uvarov : *Stringere de mici lucrări*, editate la a 25-a aniversare a morții sale și redactate de Contesa P.S. Uvarov, tom. II, Moscova, 1810 — în limba rusă) și unor interpretări pe care le face Sirarpie Der Nersessian în articolul său *Une nouvelles replique slavone du Paris. 74, et les manuscrits d'Anastase Crimcovi*, în «*Melanges Iorga*».

F. 2 : — *Sfinții Enoh, Ilie și Ioan*. Miniatură pe pagină întreagă, reprezentând pe sfinți stând în picioare, având deasupra lor pe Mântuitorul înconjurat de ingeri, Care îi binecuvîntează. Trei raze pornite de la Sfântul Duh coboară peste sfinți.

F. 2 v : — *Pogorirea Sfântului Duh peste Apostoli*. Miniatură reprezentând deasupra, în primul registru, Sfânta Treime nouetamentară.

F. 7 : — *Mântuitorul Arhiereu*. Miniatură înfățișînd pe Mântuitorul ținînd în mîna dreaptă o cruce și în stînga un pergament. Alături este reprezentat Sfântul Evangelist Matei în chip de bătrîn, care binecuvîntează cu dreapta, iar în stînga ține o carte.

F. 7 v : — *Sfântul Evangelist Matei*. Miniatură pe pagină întreagă, reprezentînd pe sfânt în fața cetății, șezînd pe scaun și scriînd în Evanghelie. În dreapta scenei, este înfățișat mitropolitul Crimca, îngenunchiat, îmbrăcat în haine arhieresti, prezentînd Evangelistului o carte. Deasupra mitropolitului se află însemnarea obișnuită : «Smeritul arhiepiscop Anastasie Crimcovi, mitropolitul Sucevei». O mîină divină lîngă care scrie «IS.HS», binecuvîntează scena. La mijloc, Sfântul Duh coboară pe raze, iar în partea stîngă, tot sus, un inger coboară pe raze, purtînd o carte în mîna dreaptă. Partea superioară a scenei, reprezentînd cerul, este presărată cu nenumărate stele. Deasupra Evangelistului este reprezentată Sfânta Treime nouetamentară.

F. 9 : — *Iacob și cei 12 fii ai săi*.

F. 10 v : — a) *Iuda și frații săi* ; b) *Împăratul David*.

F. 11 : — *Solomon, pe tron și în fața lui regii Iudeii*.

F. 12 v : — *Iacob, tatăl lui Iosif și copiii săi*.

F. 13 : — *Visul lui Iosif*.

F. 14 v : — a) *Magii înaintea Ierusalimului, întreabă poporul* ; b) *Irod, întreabă preoții și cărturarii*.

F. 15 : — *Magii înaintea lui Irod*.

F. 16 v : — *Nașterea Mântuitorului*.

F. 17 : a) *Fuga în Egipt* ; în miniatură personificarea orașului este îmbrăcat în roșu ; b) *Uciderea pruncilor*.

F. 18 v : — *Întoarcerea din Egipt*. Miniatură înfățișînd pe Fecioara așezată pe un cal alb, iar înaintea Fecioarei pe Sfântul Iosif purtînd pe umeri pe Iisus, Care binecuvîntează.

F. 19 : — *Sfântul Ioan Botezătorul*.

F. 21 : — *Botezul Domnului*. În miniatură Iordanul este personificat printr-un tânăr în haine de baie de culoare roșu-închis.

F. 22 v : — *Ispita Mintuitorului*. În miniatură diavolul este reprezentat în negru, cu aripi și coadă întoarsă.

F. 23 : — *Sfântul Ioan Botezătorul condus la închisoare*.

F. 94 v : — *Schimbarea la față*.

F. 143 : — *Judecata din urmă*.

F. 155 : — *Lepădarea lui Petru*. Iuda spânzurat.

F. 163 : — *Răstignirea Domnului*.

F. 165 : — *Coborirea la Iad*. Iisus trage pe Adam de mîna stîngă.

F. 170 v : — *Sfântul Evanghelist Marcu*. Miniatura înfățișează vulturul, ca simbol al sfîntului, aducînd Evanghelia. (Însă trebuie să fie o greșeală ori la Uvarov care descrie tema, ori la miniaturist, deoarece vulturul este simbolul Evanghelistului Ioan). Înaintea lui ca și la Sfîntul Evanghelist Matei, f. 7 v, este înfățișat mitropolitul Anastasie Crimca în genunchi. În registrul superior este reprezentată Sfînta Treime noutestamentară.

F. 207 : — *Ospățul lui Irod și moartea Sfîntului Ioan Botezătorul*. Miniatura înfățișează pe Irod purtînd coroană de aur. Înaintea lui, un om șezînd jos și purtînd haină de boier plină de podoabe și dantele.

F. 254 v : — *Judecata din urmă*. Scena nu este atît de completă ca cea de la f. 143.

F. 256 v : — *Iisus, la masă în Betania, în casa lui Simon Leprosul*. În miniatură, o femeie toarnă mirodenii scumpe pe picioarele lui Iisus.

F. 269 : — *Răstignirea*. În partea de jos a miniaturii, un soldat cu foarfeci în mînă, vrea să împartă hainele lui Iisus.

F. 277 : — *Moise, Aron și Magii*.

F. 280 : — *Adormirea Maicii Domnului*. În miniatură îngerul taie mîinile evreului necredincios.

F. 282 v : — *Sfîntul Evanghelist Luca*. Miniatura înfățișează pe evanghelist de vîrstă mijlocie, cu tonsură, însoțit de simbol, iar pe mitropolitul Anastasie în aceeași atitudine ca și la ceilalți evangheliști. Deasupra, în registrul superior, este reprezentată Sfînta Treime noutestamentară.

F. 312 v : — *Sfîntul Ioan Botezătorul condus de inger în deșert*.

F. 315 : — *Botezul lui Iisus*. În miniatură, pe pergamentul din mîna lui Iisus este scris: «manuscris». Iisus este înfățișat stînd cu picioarele pe o piatră. Personificarea Iordanului lipește.

F. 358 : — *Învățăturile pe care Iisus le dă Apostolilor Săi*.

F. 481 : — *Iisus binecuvîntează arborile crescut din grăuntele de muștar*, în care păsările își fac cuib.

F. 492 v : — *Parabola Fiului risipitor*. În miniatură este înfățișată tăierea vițelului celui mai gras.

F. 528 v : — *Împărtășirea Apostolilor*.

F. 529 : — *Sfîntul Petru și cocoșul așezat pe un stîlp*.

F. 538 : — *Sfîntul Petru și cocoșul așezat pe un acoperiș*.

F. 553 : — Miniatura cuprinde un cadru care nu este umplut în întregime. În registrul superior este reprezentată Sfînta Treime noutestamentară, dar într-un mod cu totul special; Mintuitorul stă pe genunchii Maicii Sale : mai jos, Profeții Enoh, Ilie și Sfîntul Ioan ; iar jos, în stînga, trebuie să fie reprezentat mitropolitul Anastasie, cu figura cunoscută, iar nu «Arsenie», cum spune Uvarov (*op. cit.*, p. 42) ; jos, în partea dreaptă, sînt două figuri neterminate, probabil ale părinților mitropolitului Crimca.

Fig. 1. — Sfântul Apostol Petru; miniatură din *Apostolul* ms. slav nr. 22 de la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, f. 133

Fig. 3. — Intrarea lui Iisus în Ierusalim; miniatură din Apostolul de la Viena, f. 192 v

Fig. 4. — Sfântul Ioan Gură de Aur; miniatură din Apostolul de la Viena, f. 192 v

Fig. 5. — Sfinta Treime nouetamentară (sus) și Maica Domnului între Apostoli și Prooroci (jos); miniatură din Apostolul de la Viena, f. 202 v

Fig. 6. — Sfântul Arhanghel Mihail, omorînd fiara apocaliptică; miniatură din Apostolul de la Viena, f. 172

Fig. 7. — Sfântul Ioan Gură de Aur; miniatură din Liturghierul inv. 4/1934, f. 9 v

Fig. 8. — Sfinta Treime nou testamentară (sus) și Sfântul Evanghelist Matei și Mitropolitul Anastasie Crimca (jos); miniatură din Tetraevangeliarul de la Biblioteca din Lwow, f. 7 v

Fig. 9. — Ingerul înștiințează pe Iosif în vis să fugă în Egipt cu Fecioara și Pruncul; miniatură din Tetraevangheliarul de la Biblioteca din Lwow, f. 13

Fig. 10. — Judecata din urmă; miniatură din Tetraevangheliarul de la Biblioteca din Lwow, f. 143

Fig. 11. — Mintuitorul răstignit; miniatură din Tetraevangeliarul de la Biblioteca din Lwov, f. 163

Fig. 12. — *Botezul Domnului*; miniatură din *Tetraevangheliarul* de la Biblioteca din Lwow, f. 163

Fig. 13. — *Impărtașirea Apostolilor*; miniatură din *Tetraevangheliarul* de la Biblioteca din Lwow, f. 528 v

Fig. 14. — Sfinții Ioan, Ilie și Enoh; miniatură din Tetraevangheliarul inv. 2/1934, f. 9

Fig. 15. — Sfinta Treime nou testamentară; miniatură din Tetraevangheliarul inv. 2/1934, f. 8 v

Fig. 16. — *Bunavestire*; miniatură din *Tetraevangheliarul* inv. 2/1934, f. 250 v

Fig. 17. — *Intîmpinarea Domnului*; miniatură din *Tetraevangheliarul* inv. 2/1934, f. 79

F. 554 v : — *Evangelistul Ioan cu ucenicul său Prohor*. Miniatură pe pagina întreagă, reprezentând pe Evangelist cu figura cunoscută și pe mitropolitul Anastasie îngenunchiat înaintea evangelistului ; iar leul întrârpit aduce de sus Evangelia (Greșeală ori a lui Uvarov, ori a miniaturistului, deoarece leul este simbolul Evangelistului Marcu).

F. 560 v : — *Botezul Domnului*. În miniatură Iordanul este personificat.

F. 666 : — *Răstignirea Domnului*.

F. 681 : — *Iisus și Ucenicii Săi*.

F. 681 v : — *Fecioara și Profeții într-un arbore genealogic* (Asupra temei vezi Sirarpie Der Nersessian, *Une nouvelle relique*, p. 718, ș.u.).

F. 682 v : — *Maica Domnului și Profeții cari au profețit despre ea*.

TETRAEVANGHELIARUL INV. 2/1934

F. 8 v : — *Sfântul Ioan Bogoslovul, Sfântul Ilie Tesviteanul și Sfântul Enoh*. Miniatură pe pagină întreagă, reprezentind pe sfinți stînd în picioare. Sfântul Ioan ține o carte în mîini, iar ceilalți cite un pergament. Deasupra capetelor se află scris numele fiecăruia. Sfinții sînt încadrați de o bandă florală. În partea de sus a benzii sînt reprezentate scenele : la mijloc — Mintuitorul, bust ; în colțul stîng — Sfântul Ioachim ; iar în colțul drept — Sfînta Ana, bust. În colțurile de jos ale benzii, sînt reprezentați doi serafimi.

F. 9 : — *Sfînta Treime vechitestamentară*. Miniatură pe pagină întreagă reprezentînd figurile persoanelor, așa cum sînt cunoscute din *Tetraevangheliarul inv. 1/1934* (f. 290 v). Mitropolitul Anastasie este reprezentat în stînga scenei, în partea de jos, cu mîinile întinse a cerere. În partea stîngă, deasupra capului, este scris : «Smeritul arhiepiscop Anastasie Crimcovi», iar în partea dreaptă a scenei, jos, este reprezentată înjunghierea vițelului. În banda de sus, sînt reprezentați bust și în cadre în formă de cerc, cei trei ierarhi : Vasile, Grigore și Ioan. În banda verticală, în partea stîngă, la mijloc, este reprezentat, bust, și tot în cerc, Sfântul Prooroc Ieremia. În partea dreaptă este reprezentat Sfântul Simeon.

F. 9 v : — *Sfîntul Evangelist Matei*. Miniatură pe pagină întreagă, reprezentînd pe sînt, însoțit de înger, așezat în fața zidurilor unei cetăți și scriind într-o carte sprijinită pe genunchi. Sfîntul Duh coboară pe raze în chip de porumbel. În planul al doilea, în partea stîngă, se văd arhitecturi antice ; iar în partea dreaptă apar turnurile specifice arhitecturii moldovenești. Imbrăcămintea evangelistului este colorată în roșu și negru. Pe banda florală care încadrează scena se află : sus, Mintuitorul stînd pe tron, Sfîntul Duh în chip de porumbel și Cel vechi de zile. Pe banda verticală din stînga, la mijloc, este reprezentată, bust, Sfînta Fecioară orantă. Pe banda verticală din dreapta, la mijloc, este reprezentat, bust, Sfîntul Ioan Botezătorul. Pe banda de jos, în colțuri sînt reprezentați, bust, în atitudine identică : în stînga — Sfîntul Arhanghel Gavriil, în dreapta — Sfîntul Arhanghel Mihail.

F. 79 : — *Întîmpinarea Domnului*. Miniatură pe pagină întreagă reprezentînd pe dreptul Simeon ținînd în brațe Pruncul, Care binecuvîntează pe Sfînta Fecioară și pe Iosif care vin din partea stîngă a scenei. La spatele lui Simeon, în dreapta scenei, asistă la scenă Sfînta Ana. Iosif poartă în mîna dreaptă doi porumbei albi. Scena se petrece în fața unei sfînte mese pe care se află o carte, iar sfînta masă este acoperită cu o pînză pe care se vede la mijloc, sfînta cruce. Deasupra sfîntei mese este înfățișat un baldachin pe care este de asemenea, reprezentată sfînta cruce. În planul al doilea, în dreapta și în stînga, se văd arhitecturi antice.

Ca temă iconografică scena urmează indicațiile prescrise de *Erminia* : «Un templu și o cupolă ; sub cupolă o masă pe care se află o cădelniță de aur. Sfîntul Simeon primește în brațe pe Hristos copil mic și-l binecuvîntează. De cealaltă parte a mesei, Sfînta Fecioară deschide și întinde brațele către Iisus, iar în urma

ei, Iosif poartă doi porumbel în roba sa. Aproape de el, proorocița Ana spune: «acest copil este făcătorul cerului și al pământului»⁴⁶. Iconografia atonită prezintă două tipuri ale Pruncului Iisus: ori purtat pe brațele Maicii Sale⁴⁷, ori purtat pe brațe de Simeon⁴⁸.

Vechile manuscrise armene par că s-au îndepărtat de prescripțiile *Erminiei*, prezentînd pe Iisus mai degrabă purtat pe brațe de Sfînta Fecioară, decît de Simeon⁴⁹. O miniatură din *Evangelhella de la Ivirion* (secolul al XII-lea) prezintă aceeași particularitățile, iar pe Sfînta masă, care este așezată la mijloc și acoperită de un baldachin, se vede însemnată o cruce mare⁵⁰.

O altă miniatură și aceasta din *Tetraevangheliarul lui Ieremia Movilă* (Sucevița, 24) f. 148 v, precum și prototipurile sale, prezintă aceeași scenă, dar semnul crucii nu mai este sus pe masă, ci pe pînza care acoperă masa în partea din față. Un exemplu tipic al scenei întîmpinării Domnului este întîlnit în Bulgaria, în picturile de la Bacikovo (secolele al XI-lea — al XII-lea)⁵¹, unde Simeon, în partea stîngă, poartă Pruncul Iisus strîns la piept și cu obrazul lipit de al său⁵².

Monumentele moldovenești prezintă ambele tipuri ale întîmpinării Domnului. La Sfîntul Ilie din Suceava și la Sucevița mai ales, Pruncul este purtat pe brațe de Simeon, în partea dreaptă a scenei, iar Iisus binecuvîntează spre stînga scenei unde se găsește: Malca Sa, Iosif cu porumbeii și Sfînta Ana. La Sucevița, pe sfînta masă se observă și o carte iar semnul crucii, însemnat pe acoperămintul sfintei mese, de asemenea, este prezent⁵³.

Miniatura din *Tetraevangheliarul inv. 2/1934* de la Dragomirna (f. 79) se leagă strîns prin particularitățile sale de tema de la Sucevița. Mintuitorul, ținut în brațe de dreptul Simeon, binecuvîntează pe Iosif și pe Mama Sa. Cartea Legii celei noi nu lipsește de pe sfînta masă, iar semnul crucii nu se vede numai pe pînza care acoperă sfînta masă în partea din față, ci este așezat chiar sus, în vîrfurile baldachinului.

46. Paul Henry, *Les églises...*, p. 204.

47. La Protaton (cf. Gabriel Millet, *Monuments de d'Athos...*, pl. X, nr. 3) și la Chilandari (cf. Gabriel Millet, *Monuments de l'Athos...*, pl. LXVI, nr. 2), Fecioara poartă Pruncul pe brațe și îl prezintă dreptul Simeon, care îl binecuvîntează. Simeon se găsește în partea stîngă a scenei, iar Fecioara cu Pruncul, însoțită de Iosif purtînd doi porumbeii și urmași de Sfînta Ana, vin din dreapta.

48. La Lavra (cf. Gabriel Millet, *Monuments de l'Athos...*, pl. CXIX, nr. 5), la Sfîntul Pavel, — capela Sfîntul Gheorghe — (cf. Gabriel Millet, *Monuments de l'Athos...*, p. CXVIII, nr. 3) și la Dochiariu (cf. Gabriel Millet, *Monuments de l'Athos...*, pl. CCXX, nr. 3), Simeon poartă pe brațe Pruncul Iisus, iar Sfînta Ana este așezată între Fecioară și Iosif.

49. O miniatură în *Evangelhella din 1307* (Venise, 1917), arată pe Iisus în brațele Maicii Sale, binecuvîntînd pe Simeon în dreapta. Din grupul tradițional lipsește Sfînta Ana. Lipsa acestui personaj din scenă este un fapt cunoscut de altfel și mai înainte. Unul din exemplare pare a fi o placă de legătură de la Sfîntul Ambrozio din Milan. Aceeași lipsă se întîlnește în sec. XI, în Psaltirea Chludof și în *Grigorie din Nazianz* (Paris, gr. 510). Puțin mai tîrziu, lipsa se constată și în picturile din Capadocia, la Qeledjar și în sec. XIII în două manuscrise orientale. Cf. Sirarpie Der Nersessian, *op. cit.*, pl. XLVII, nr. 104 și p. 123, nota 10—15.

50. A. Proltsch, *Iconographie und byzantinische Kunst*, Sofia 1943, fig. 27.

51. A. Grabar, *La peinture religieuse...*, fig. 10, p. 74.

52. Pictorul de aici s-a influențat probabil de tipurile Fecioarei purtînd Pruncul strîns la piept și cu obrazul lipit de cel al Pruncului, caracteristice iconografiei rusești sub denumirea de «Umilenie». Cf. A. Grabar, *La peinture religieuse...*, p. 75, nota 1.

53. Semnul crucii se întîlnește de altfel reprezentat în scenă și în picturile de la Humor, Popăuți, Vatra-Moldoviței, Voroneț.

F. 79 v : *Înălțarea Domnului*. Miniatură pe pagină întreagă reprezentând tema din *Tetraevangheliarul inv. 1/1934*, f. 8 v. Sfântul Duh în chip de porumbel este reprezentat în banda de sus a cadrului, la mijloc.

F. 82 : — *Pogorirea Sfintului Duh*.

F. 82 v : — *Sfântul Evangelist Marcu*. Miniatură pe pagină întreagă, încadrată de o bandă florală, reprezentând pe sfânt însoțit de simbol și purtând veșmintele colorate în roșu și albastru. Pe banda de sus, în cercuri, se văd : la mijloc — Mîntuitorul pe tron, binecuvîntînd ; în colțul stîng — Sfînta Fecioară ; iar în cel drept — Sfîntul Ioan Botezătorul. Pe benzile verticale, la mijloc, sînt reprezentați : Moise și Aron. În colțurile de jos, cite un serafim.

F. 126 v : — *Sfinții Apostoli Toma și Filip*. Miniatura înfățișează pe o margine și cealaltă a paginii, pe sfinți, tineri, stînd în picioare, în cîmp verde, între arbori.

F. 127 : — *Coborirea la iad*. Miniatură pe pagină întreagă, reprezentînd tema cunoscută din *Tetraevangheliarul inv. 1/1934*, f. 11 v.

F. 127 v : — *Sfîntul Evangelist Luca*. Miniatură pe pagină întreagă, reprezentînd pe evangelist, scriindu-și Evanghelia în fața zidului unei cetăți, stînd jos la o masă, însoțit de un simbol. În planul al doilea, în dreapta, se văd arhitecturi antice, iar în stînga turnurile arhitecturii moldovenești. Scena este încadrată cu o bandă florală. Pe banda de sus, la mijloc, este reprezentată, bust, Maica Domnului cu Pruncul în brațe. În colțul din stînga, sus, este reprezentat Arhanghelul Gavriil ; iar în colțul din dreapta — Arhanghelul Mihail, ambii bust. În colțurile de jos ale benzii, cite un serafim.

F. 201 : — *Schimbarea la față*. Miniatură pe pagină întreagă, reprezentînd scena în forma cunoscută din *Tetraevangheliarul inv. 1/1934*, f. 9 v, cu deosebirea că aici lipsesc cele trei raze care pornesc din corpul Mîntuitorului peste capetele celor trei Apostoli căzuți la poalele muntelui. De asemenea, banda care încadrează scena are în partea de sus, la mijloc, pe Cel vechi de zile, bust, însoțit la dreapta și la stînga de cite un Arhanghel. În colțul stîng, sus, se vede Sfîntul Apostol Petru ; în dreapta, Sfîntul Apostol Pavel. În colțul din stînga, jos, Sfîntul Prooroc Iezechiel, în dreapta, Sfîntul Prooroc Ioan. Toți sfinții, sînt reprezentați bust, cu fața întoarsă către scenă.

F. 201 v : — *Sfîntul Evangelist Ioan*. Miniatură pe pagină întreagă, în care pe lîngă evangelist se află și îngerul și ucenicul Prohor la gura peșterii. În banda florală a cadrului, sus, este reprezentată scena Deisis ; iar în colțurile cadrului, tot sus, este reprezentat cite un Serafim.

F. 250 : — *Botezul Domnului*. Miniatură în partea de jos a paginii, înfățișînd scena mai simplu decît în *Tetraevangheliarul inv. 1/1934*, f. 11 : întîlnirea lui Iisus cu Ioan Botezătorul lipsește ; lipsesc, de asemenea, amănuntul cu securea — suspendată în copacul de pe malul stîng al apei — și peștii din apă. Pe banda care încadrează scena este reprezentat, sus, la mijloc, Cel vechi de zile, bust. În colțuri, tot sus, în stînga — împăratul David ; în dreapta — împăratul Solomon. Jos, în colțuri : în stînga — Proorocul Isaia, iar în dreapta — Proorocul Ieremia. Toți sfinții sînt înfățișați bust.

F. 250 v : — *Bunavestire*. Miniatură pe pagină întreagă, reprezentînd scena petrecîndu-se în fața zidului unei cetăți. Fecioara șade pe un scaun în partea dreaptă, răsucind firul pe un fus. Îngerul vine din partea stîngă binecuvîntînd cu dreapta, iar în stînga ține o ramură înflorită. Dincolo de zid, în planul al doilea, se văd arhitecturi antice. Pe o clădire, în fund, se vede așezat un vas cu flori. Cel vechi de zile binecuvîntează, iar Sfîntul Duh, în chip de porumbel coboară pe raze. În banda florală a cadrului, sînt reprezentați în colțurile de sus : în stînga — Proorocul Gheleon ; în dreapta — Proorocul Daniil. În colțurile de jos : în stînga — Proorocul Avacum ; în dreapta — Proorocul Naum. La mijlocul benzilor verticale, este reprezentat cite un serafim.

G. POPESCU-VILCEA

BISERICA CUVIOASA PARASCHEVA DIN MOȘOALIA (JUDEȚUL ARGES) ȘI CRUCEA DE INTERES ISTORIC DIN PRIDVORUL EI

Așezat pe valea superioară a Teleormanului, la 12 km sud-vest de Pitești, satul Moșoalia din județul Argeș era deja încheșat în al treilea pătrar al veacului al XVII-lea, de când și începe să fie menționat mai des în documente¹. La 1850, avea două biserici: în cătunul Moșoalia de Jos o biserică de zid «tare», cu hramul Cuvioasa Parascheva, deservită de patru preoți și patru diaconi, iar în cătunul Moșoalia de Sus, sau Piscu Moșului, o biserică de lemn, tot «tare», cu hramul Sfântului Nicolae, deservită de doi preoți și trei diaconi². Statisticile din epoca Regulamentară arată că satul era de moșneni³. Puținele date de mai sus, precum și însăși lipsa unor știri mai bogate, sînt caracteristice unor începuturi scufundate în anonimatul neatîrnării moșnenești. Cum se întîmplă de foarte multe ori, biserica — cel mai vechi centru al nucleului de viață obștească a satului — aruncă unele lumini în trecutul acesta obscur.

Prin pisania ei din 1806 excizată în piatră deasupra intrării în pronaos, biserica Cuvioasa Parascheva din Moșoalia este ușor de identificat cu locașul de zid în bunăstare și purtînd același hram menționat în *Catagrafia din 1810*. Numai că la o cercetare mai atentă a pisaniei, apar unele nedumeriri. Izbește, în primul rînd, discrepanța între formularea corectă, cu totul conformă unui început obișnuit de inscripție votivă, a primelor două rinduri — «Acestă mănăstire, făcută în (h)ramul Sfintei Preăpodomni(i) Paraschivi-(i), au» — și lunga înșiruire de nume ce urmează,

1. Astfel, la 12 martie 1677 (7185), Radu diaconul, «seciorul popii lui Țigan din Moșoalia», închină Mînăstirile Trivalea din Pitești o livadă moștenită de la strămoșu-său, popa Stanciu (Arh. St. Buc., *Mînăstirea Trivalea*, II, 5). La 25 aprilie 1692 (7200), înlărînd aceleiași mînăstiri partea de moșle din Groși și Slătioara ce fusese a lui Mareș banul, voleyodul Constantin Brîncoveanu, între alte vecinătăți ale acestei părți de moșie, numește și satul Moșoala (*Ibidem*, II, 8). La 8 iunie 1702 (7210), cel 12 boier care hotărînesc și «aleg» hotarele moșiei Sămara a Mînăstirilor Trivalea, amintesc și de Moșoala cu care moșia aleasă se învecina spre răsărit (*Ibidem*, IV, 42). Între cei chemați să mărturisească dreptele hotare ale moșiilor Unghiu Banului, Urși și Slătioare, tot ale Mînăstirilor Trivalea, cartea de blestem dată la 3 iunie 1746 (7254) de Neofit mitropolitul Ungrovlahiei, numește și pe Rafail monahul din Moșoala și pe Mihail uncheașul din Moșoala. (*Ibidem*, V, 2, după Arhim. Gr. Urișescu, *Schitul Trivalea din Pitești*, în «Mitropolia Olteniei», XVII (1965), nr. 3-4, p. 231, 246-252). Moșoala mai apare de asemenea, într-un act din 1765, referitor la o pricină între săteni. (Arh. St. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, CLXIV, 4).

2. *Catagrafia bisericilor Ungrovlahiei din 1810*, Bibl. Acad. R. S. România, doc. CMXVII, vol. d. f. 131. Situația este aceeași în 1824; I. Ionașcu, *Catagrafia eparhiei Argeș la 1824*, București, 1942, p. 61.

3. I. C. Filitti, *Arenda moșiilor în Muntenia la 1831 și 1833*, București, 1932, p. 31; *Catagrafia din anul 1838*, Jud. Teleorman, plasa Teleorman, Arh. St. Buc., *Catagrafiile*, dos. 49, f. 84-100.

Începînd din rîndul al treilea, fără nici o legătură de sintaxă cu auxiliarul *au*: «*niamul Lă* (sic), *niamul Bărb*, *niamul F* (sic)» și așa mai departe pînă la sfîrșit. Toată această parte a inscripției prezintă numeroase greșeli și prescurtări; în schimb ea nu cuprinde, în afară de numele zecilor de ctitori, nici un alt element informativ decît data «1806»⁴, intercalată printre nume la începutul penultimului rînd.

Examinînd mai de aproape piatra, se constată că prima parte a inscripției (rîndurile 1—2) este scoasă afară cu aproximativ 0,5 cm față de partea a doua (rîndurile 3—16), fața literelor acesteia din urmă înscrisîndu-se cam pe același plan vertical în care intră rădăcina literelor părții începătoare a inscripției; de asemenea, literelor sînt mai mici și rîndurile strîmbe la partea a doua a pisaniei. Concluzia acestor constatări este ușor de tras: a fost refolosită, în 1806, piatra cu pisanie a unei biserici anterioare, din textul cărei pisanii s-au păstrat numai cele două rînduri de la început, celelalte fiind rase și scrise din nou. Procedînd astfel, ctitorii noii lucrări au căutat să împace exigențele unei formulări cît de cît corecte — din care să nu lipsească cel puțin hramul bisericii, rămas același — cu ambiția de a-și vedea numele trecute pe piatră pentru posteritate.

În ce a constat exact lucrarea din 1806 — zidirea din temelie a unui nou locaș sau refacerea unei ctitorii anterioare — pisanie nu spune. În schimb, o inscripție așezată alături de aceasta, cu prilejul unei renovări efectuate în anul 1896, ne informează că: «*Această sfințită biserică este zidită din temelie din anul 1406* (sic) *și din cauza vechimii devenind ruinată, astăzi anul 1896 cu ajutorul lui Dumnezeu s-au reparat...*».

Este de prisos să mai subliniem rezerva sub care trebuie primită data de construcție a bisericii propusă de inscripția din 1896, dată ce nu poate rezulta decît dintr-o citire greșită a anului din pisanie (1406 în loc de 1806); pentru că și limba — românească — și forma literelor folosite în partea originală a pisaniei trimit cel mult la jumătatea veacului al XVII-lea. Pe de altă parte, nimic din caracteristicile construcției nu ne îndrituiește să punem la îndoială exactitatea datei 1806 din pisanie, în ce privește actuală zidire. Atît prin planul ei dreptunghiular cu absida poligonală decroșată, prin clopotnița înălțată peste pronaos avînd scara de acces cuprinsă în grosimea zidului, prin sistemul de boltire și plastica fațadelor, cît și prin grosimea zidurilor ce nu trec de 0,80 m, clădirea se înfățișează ca o tipică biserică de țară de la începutul veacului trecut, din păcate urîțită printr-un pridvor cu două turnulețe adăugat în 1896⁵.

Revenind la inscripția din 1896, admitem valoarea de document a acesteia în măsura în care consemnează probabil tradiția unei biserici anterioare⁶, confirmînd astfel cele deduse de noi din anomaliele pisaniei. Bineînțeles, numai sondele practice în ziduri și cercetări arheologice ar putea arăta dacă monumentul de astăzi mai păstrează elemente sau se suprapune temeliiilor clădirii anterioare,

4. Scris «1806».

5. La sesizarea noastră, Biserica Cuvioasa Parascheva din Moșoala a fost propusă de către Direcția Monumentelor Istorice forurilor superioare, pentru clasare.

6. Tradiția este consemnată și în *Marele Dicționar Geografic al României*, vol. IV, București, 1898, p. 399: «(Satul Moșoala) are trei biserici, din care una foarte veche». Preoții se înfillesc în Moșoala încă înainte de jumătatea veacului al XVII-lea. Vezi nota 1.

dărimată poate de cutremurul din 1802. Cît privește termenul «mănăstire» folosit de pisania originală, amintim că deseori, mai ales în mediul rural, se desemnau astfel clădirile de zid, pentru a le deosebi de «bisericele» obișnuite, adică de locașurile de lemn. Iar dacă totuși ar fi existat o așezare monastică pe aceste locuri, fapt neatestat pînă acum de nici un izvor, apoi planul actualei clădiri — plan dreptunghiular — nu mai păstrează pe cel al locașului anterior, care trebuie să fi fost trilobat, potrivit tradiției arhitectonice respectată de bisericile de mănăstire.

•

O valoare deosebită îi conferă bisericii crucea de piatră din pridvorul ei, ridicată inițial pe hotarul satului Moșoaia și mutată aici probabil în 1896. Înaltă de 1,80 m, crucea este acoperită în întregime, pe toate fețele, de o lungă inscripție incizată ce reproduce — nu fără numeroase greșeli, la numele boierilor din divan în special — o hotărîre domnească din 25 iunie 1741, necunoscută pe altă cale, dezvăluind interesanta împrejurări privind trecutul satului. Inscripția începe, conform obiceiului diplomatiei noastre vechi, cu întărirea domnească și se continuă cu sentința Divanului — desigur sub formă rezumativă —, avînd următorul cuprins:

1. Pe fața anterioară, sub obișnuitele sigle și medalioane:

«*Iun(ie) 25 leat 7249.*

Io Costandin Nicolae v(oe)v(o)d⁷, m(i)l(o)stiiu B(o)jiu⁸, această hotărîre ce s-au făcut în Divan nai(n)tea d(o)mnii mel(e) pentru aceșt(i) moșteni ce-i căuta fiilele lu(i) Ion Bălăcean(u)⁹ ca să-i ia rum(i)n(i) suptu st(ă)pinir(ea) lor, rămîind del(a) Divan ca să fie sloboz(i) și nebintuiți de către dînsel(e) și de către tot nea(m)u lor» (se continuă la pct. 2).

2. Pe fața laterală stîngă a stîlpului, sub brațul orizontal:

«*întăritu-o(a)m cu pecet(ea) și cu iscă(i)tur(a) d(o)mnii mele, ca s(ă) fie ne-străm(u)tat(ă).*

Innain(t)ea mări(i) sale pre(a) luminatului nostru domn(ul)ui Io Constan(d)in Nicolae v(oe)v(o)d, la Divan, dat-au jalbă Udriște, Bălan, Ion, Vișan, Mihai, Șerba(n), Gheorghie, Rad(u), Nea(c)șul» (se continuă la pct. 3).

3. Pe fața laterală dreaptă a stîlpului, sub brațul orizontal:

«*Ilie, Șerban, Pîrvul i Șerban, moșteni(i) del(a) sat(ul) Moșoaia ot sud Til(eo)rman, pentru Zmărandă¹⁰ i Mariia (i) Ilinca¹¹, fiicili lui Ion Băl(ă)cean(u)¹², nepo(a)tele*

7. Constantin Mavrocordat, a doua domnie (1735—1741).

8. Restul titlaturii domnești («voievod i gospodin văsol zemii Uggrovlahiskoe», nefiind probabil înțelese, a fost omis. 9. Vezi notele 11 și 12.

10. Scris «Zlăăanda» (confuzie între literele chirilice *m* și *t*, *r* și *ă*).

11. «Contesele», fiicele celui de mai jos, moarte toate trei la o vîrstă înaintată către sfîrșitul veacului trecut. Cu ele se stinge această ramură a familiei Bălăceanu: din căsătoria Smarandei cu Manul neguțătorul s-a născut un singur fiu, Manolache, mort la 9 ani, Ian Maria și Ilinca nu au fost măritate.

12. «Groful». Rămăs în surghiun în Transilvania sub domnia lui Constantin Brîncoveanu, el s-a întors în țară în vremea ocupației austriece a Olteniei, cînd și-a recuperat moșiile din această provincie. Afîindu-se bolnav la Cozia, a fost omorît de turci în anul 1738, la gura Lotrului, în momentul recuceririi Olteniei de către Poartă.

agă(i) Constand(i)n Băl(ă)cean(u)¹³ și strănep(oa)tele Bad(ei) cornic(u)lul Băl(ă)cean(u)¹⁴, zicin(d) aceşt(i) moşten(i) că în zil(e)l(e)» (se continuă la pct. 4).

4. Pe extremitatea din dreapta a braţului transversal, după numele de la pct. 8¹⁵:

«răposat(u)lu(i) măria sal(e) Ion Şerban vod(ă) Cantacuzino, fi(n)d Bad(ea) vorn-(icul)» (se continuă la pct. 5).

5. Pe faţa posterioară:

lui Băl(ă)cean(u) judeful Til(e)orman(u)lui de dă(j)dile vist(i)er(i) şi fi(n)d fugit(e) satele dintr-acel judeş, le-a(u) fostu plătit.

+ Iord(a)ch(e) vel vor(nic)¹⁶; + Matei C(an)t(acuzino)¹⁷ v(e)l ban; + Lroz(?) vel log(o)ftă; + Costandin Dudescul + vel vornic¹⁸; + Ioan cel spăt(ar)¹⁹ + C. Năşt(ur)el(?)²⁰ vel (sic); C(a)l(iarh) clucer²¹; + Andronach(e) Pa(lada) vel stolnic²²; + Rad(u) Com(ă)neanul vel com(i)s; + Ştefan Vărescul (sic)²³; Costandin log(o)ftă za Divan²⁴.

+ Am scris: Stanislav cu fecior(ii) lui i cu nepoţii lui, Necula sin Stolan, (An)drei (sin) Stoida(n) cu fecior(ii) lui, Melentie cu fecior(ii) lui, să s(e) ştie acest sat Moş(o)ia ca să fie sloboz(i) del(a) mic pin(ă) la mar(e)».

6. Pe faţa laterală stângă a stîlpului, deasupra braţului transversal:

«Eu pop(a) Bucur sin Aleic(s)e sin Stancul».

13. Tatăl celui de mai sus, gînelele lui Şerban Cantacuzino prin căsătoria sa cu domniţa Maria. Inamic înverşunat al lui Constantin Brîncoveanu, a rămas în Transilvania la suirea acestuia pe tronul la care aspira şi el, murind în rîndurile armatelor austriece pe cîmpul de luptă de la Zărneşti, la 11 august 1690.

14. Stănepotul lui Spătă logofăt (1556), adevăratul începător al neamului şi tatăl celui de mai sus. Documentat 1653—1687. Mare vornic la 1678, păstrează acest titlu pînă la moarte. Cunoscut sub porecla de Uşurelul încă din anul 1654 cînd, căpitan fiind, a reuşit să călărească în 21 de ore de la Bucureşti la Iaşi, înmîinînd la timp domnitorului Moldovei Gheorghe Ştefan scrisorile lui Constantin Şerban, voleyodul Ţării Româneşti, prin care era salvată viaţa celor doi fraţi ai postelnicului Constantin Cantacuzino. Pentru această uluitoare ispravă, neamul Bălăceanilor şi-a atras pe mai multe generaţii recunoştinţa şi binefacerile Cantacuzinilor (Datele privind familia Bălăceanu au fost culese din: Ştefan D. Greceanu, *Genealogii documentate*, vol. I, Bucureşti, 1913, p. 109—138 şi arbele genealogice; I. Ionaşcu, *Biserici, chipuri şi documente din Olă, Craiova*, 1934, p. 223 ş.u.; precum şi din notele D-lui Em. Hagl Moscu).

15. Pasajul ce urmează a fost probabil omis de scriitor şi intercalat aici după executarea lucrării. Prin modificarea ordinii normale a desfăşurării inscripţiilor de pe cruce, am căutat să reconstituim textul original ce-l va fi servit scriitorului de model. Inscripţia căpătînd astfel înţeles.

16. Iordache Kreţulescu, Cf. *Istoria României*, III, Bucureşti, 1964, p. 436. Unele completări al corectării la numele boierilor din Divan au fost făcute cu ajutorul lucrării în manuscris: Teodora Rădulescu, *Divanul domnesc şi alţi dregători din Ţara Românească în secolul al XVII-lea*.

17. Scris Cm (aceiaşi confuzie între literele t şi m ca la nota 10). Despre marele ban Matei Cantacuzino vezi şi *Istoria României...*, III, p. 350.

18. Pasaj confuz cu multiple greşeli: literele ce preced titlul de vel logofăt nu dau nici un înţeles, nu lasă a se întrevedea nici un nume: mare logofăt era în acea vreme Constantin Dudescu, dar aici e scris greşit după titlu şi cu o cruce despărţitoare; cuvintele vel vornic despărţite şi acestea printr-o cruce de numele precedent nu au nici un sens, acest dregător fiind numit corect la începutul listei.

19. Ioan Vlasto.

20. Constantin Năsturel, mare paharnic, făcea parte din Sfat în preziua reformelor lui Constantin Mavrocordat. *Istoria României...*, III, p. 436.

21. Este vorba desigur de Antonie Callarh vel clucer.

22. Scris + Andronan + Pab. vel stolnic.

23. Fără dregătorie, neidentificat.

24. Neidentificat.

7. Pe extremitatea din stînga a brațului transversal :
«Rad(u) cîlugă(rul), fecior Stănil, cu fecior(il) lui».

8. Pe extremitatea din dreapta a brațului transversal (primul rînd numai)²⁵ ;
«Stanciul Țirdeae».

*

După cum reiese din textul hotărîrii, litigiul dintre Bălăcenii și moșnenii din Moșoaia pentru stăpînirea satului a avut la bază însușirea de către Badea vornicul (1678—1687) a unor sate din județul Teleorman fugite de bir²⁶. Astfel trebuie înțelese, după părerea noastră, cuvintele : *«fiind Badea vornicul Bălăceanu județul Teleormanului de dăjdiile vistieriei și fiind fugite satele dintr-acel județ»*²⁷. Atotputernic în fieful său din Teleorman, unde în afară de moșia eponimă Balaci, Bălăcenii mai stăpîneau statornic Stolnicii, Belitorii și alte moșii²⁸, marele vornic și cuscru lui Șerban Vodă²⁹ va fi stăpînit vremelnice, în urma preluării unor dăjdii neplătite în termen de către săteni, și satul Moșoaia. Între timp însă a survenit trădarea și hăinirea lui Constantin Bălăceanu, urmată de confiscarea întregii averi a familiei. Atunci se vor fi răscumpărat și satele *«ținute»* de Badea vornicul ; căci la încercarea ultimelor urmașe ale acestuia — după scurgerea a șase decenii — de a-și revendica dreptul de stăpînire asupra Moșoaiei, moșnenii răspund scurt, obținînd cîștig de cauză, că dăjdiile *«le-au fost plătite»*.

Nu trebuie exclusă nici posibilitatea unei stăpîniri mai vechi a neamului Bălăcenilor asupra satului Moșoaia, căreia s-ar datora poate însuși numele așezării : Piscul Moșului și Moșoaia, de la Moș, nepot de fiu al lui Spătă din Balaci, atestat ca logofăt în 1615³⁰.

Oricum ar sta lucrurile în această privință, inscripția de pe crucea cu atîta grijă păstrată în pridvorul bisericii Sfînta Parascheva de către urmașii moșoienilor *«jeluitorii»* la divan acum 227 de ani reprezintă o pagină săpată în piatră a istoriei luptei de eliberare socială, al cărei rod — la această vreme — îl constituie reformele introduse de Constantin Vodă Mavrocordat (a treia domnie : 1735—1741 ; a patra domnie : 1744—1748) și totala desființare, în 1746, a *«rumîniei»*.

RADU CREȚEANU

și

Pr. MARIN M. BRANIȘTE

25. Vezi nota 15.

26. Despre fuga în masă a țărănilor din pricina percepției tiranice a dărilor în această perioadă, vezi *Istoria României*, vol. II, București, 1964, p. 393—394 și 402.

27. Punctele 4 și 5 din inscripție.

28. St. Greceanu, *op. cit.* Satul Moșoaia nu apare printre posesiunile neamului.

29. Vezi notele 13 și 14.

30. St. Greceanu, *op. cit.*

Fig. 1. — Biserica din Moșoaia (județul Argeș). Vedere dinspre sud-est

Fig. 2. — Biserica din Moșoaia. Pisania

Fig. 3. — Crucea din pridvorul bisericii din Moșoaia (județul Argheș)

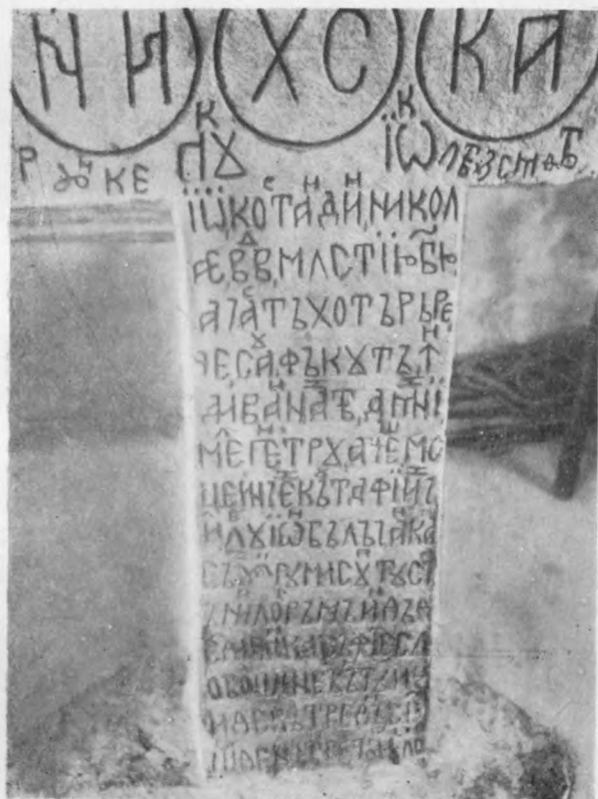

Fig. 4. — Crucea din pridvorul bisericii din Moșoaia (detaliu al fetei anterioare)

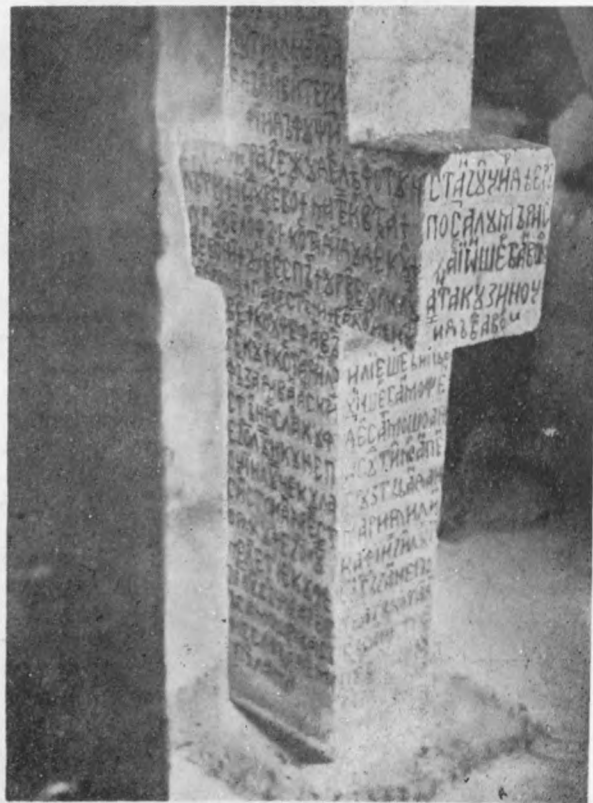

Fig. 5. — Crucea din pridvorul bisericii din Moșoaia (fața posterioară și laterală dreaptă)

TIMPLA (CATAPETEASMA) BISERICILOR ORTODOXE *

Ceea ce atrage atenția oricărui străin când intră într-o biserică ortodoxă de astăzi este în primul rând *timpla* sau *catapeteasma* (numită uneori și *iconostas*), adică acel perete (paravan), acoperit de icoane care separă altarul de restul bisericii¹.

Timpla a devenit, de multă vreme, unul dintre elementele cele mai importante, care face parte constitutivă din arhitectura tradițională a bisericilor ortodoxe².

În forma și mărimea actuală, timpla este o apariție destul de tirzie, în evoluția tipului arhitectonic bizantin al bisericilor ortodoxe. Bisericile creștine vechi, atât în Răsărit cât și în Apus, nu aveau timplă sau catapeteasmă. Catapeteasma s-a dezvoltat pe încetul și de la sine; ea n-a fost niciodată obiectul vreunei decizii sau dispoziții a autorităților bisericești, după cum n-a fost nici fundamentată teologic și nici explicată, decît prin definiții foarte generale³. În practica fixată prin tradiția bizantină, catapeteasma este îndeobște socotită ca foarte necesară pentru săvîrșirea sacrificiului euharistic⁴, deși în mod excepțional există, chiar în Răsăritul ortodox, și biserici mai noi lipsite de catapeteasmă, fără să mai vorbim de cele mai vechi, anterioare secolelor al XIII-lea — XIV-lea.

Cuvîntul *catapeteasmă* (καταπέτασμα) este de origine grecească și vine de la verbul καταστύπτω care înseamnă a desface sau a desfășura ceva (o pinză, un vâl, un sul de hîrtie) de sus în jos, a întinde, a acoperi; καταπέτασμα înseamnă deci la origine, un vâl sau o perdea care se desface sau se desfășoară întinzîndu-se de sus în jos. În traducerea grecească a Vechiului Testament (Septuaginta) denumirea de *catapeteasmă* s-a aplicat mai întîi perdelii de la Cortul Mărturiei, care despărțea «locul sfînt» de «locul prea sfînt», în interiorul Cortului (Ieș. XXVI, 31; Lev. IV, 6, ș.a.), iar mai tirziu, după construirea Templului din Ierusalim, se numea așa perdeaua care despărțea altarul Templului («Sfînta Sfîntelor») de restul interiorului (II Cron. III, 14, ș. a.). Cu aceeași însemnare a fost întrebuințat acest cuvînt și în Noul Testament (Matei XXVII, 51; Marcu XV, 38; Luca XXIII, 45).

* Această lucrare de seminar, susținută în cadrul cursurilor de doctorat în teologie, a fost întocmită sub conducerea Pr. Prof. Ene Brăniște, care a dat și avizul să fie publicată.

1. Vom folosi de preferință termenii *timplă* și *catapeteasmă*, pentru că denumirea de *iconostas*, întrebuințată cu exclusivitate la teologii și istoricii apuseni de artă, ca și de ruși, se dă și pupitrului sau analogului fix, așezat de obicei în fața solei, pe care stă așezată icoana fie a hramului bisericii respective, fie a Învierii (duminică), ori a Sărbătorii, — în fața căreia se închină și pe care o sîrută credincioșii, cînd intră în biserică.

2. Arhit. Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii românești*, București, 1937, p. 11—12.

3. Leonid Uspenski, *Problema iconostasului*, trad. din rus. de Prot. Iova Firca, în «Mitropolia Banatului», XV (1965), nr. 1—3, p. 91.

4. Dom. Ildefons Dirks, *Les saintes icônes*, Prieuré d'Amay-sur-Meuse (Belgique), 1939, p. 24.

În bisericile creștine vechi oceașă perdea închidea întrarea în altar prin grilajul sound care despărțea altarul de naos. Asemenea perdele sînt menționate chiar din primele veacuri ale istoriei creștine⁵ și ele reprezintă, probabil cea mai veche formă a separării altarului de naos⁶. Prin secolul al patrulea perdeaua începe să fie înlocuită prin panouri de icoane, iar denumirea de *catapeteasmă* sau *iconostas* a trecut și asupra acestora.

Termenul de *iconostas* (εικονοστάσις și εικονοστάσιον), este de dată mai recentă. Întîlnit mai întîi la George Codinus Curopalata din secolul al XIV-lea⁷, el s-a încetățenit mai ales la ruși, pe cînd la greci și români a rămas curent cel de *tîmplă* (τάμπλον).

Acest cuvînt derivă din forma de plural (*templa*) a latinescului *templum*⁸ (grec. τῆμελον) adică biserică în înțelesul ei de loc de adunare a creștinilor, dar și de locaș sfînt pentru aducerea sacrificiului sfînt.

Cu vremea, de la înțelesul prîm și mai larg de biserică, cuvîntul *templa* sau *tîmplă* a trecut la cel restrîns, de catapeteasmă, pe care îl are azi. Denumirea de τῆμελον e folosită și la greci, pentru catapeteasmă⁹.

Separarea vizibilă a altarului de restul bisericii prîn tîmplă sau catapeteasmă este și un semn văzut care exprimă concepția ortodoxă despre raportul bisericii văzute (pămîntoști) cu Biserica cerească (nevăzută) și în același timp despre distincția dintre ierarhie (membrii clerului slujitor) și credincioșii laici, în cadrul Bisericii luptătoare¹⁰.

În cele ce urmează se va urmări dezvoltarea treptată a catapetesmei, arhitectura, ornamentația sculpturală a catapetesmei definitiv formată și iconografia ei.

ISTORIA (ORIGINEA ȘI EVOLUȚIA) TIMPLEI

În bisericile primelor veacuri creștine altarul era — cum am arătat — separat de naos printr-o împrejmuire, un grilaj sau o perdea. Forma și înălțimea acestor mijloace de despărțire erau diferite. Uneori erau niște ziduri mai mici, joase, ca niște balustrade pînă la înălțimea pieptului; alteori erau un fel de grăbii, zăbrele, mai mult sau mai puțin înalte, iar alteori era un șir de coloane scunde, legate între ele la partea superioară printr-o grindă orizontală de lemn (arhitravă), care putea lipsi.

Aceste împrejmuiri erau făcute din zid, metal, lemn, marmură sau piatră și existau în toată lumea creștină, atît în Apus cît și în Răsărit¹¹.

Grecii numeau aceste grilajuri «αγκλῆς» adică zăbrele, îngrădituri, iar latinii le ziceau «cancelli». Aceste «cancelii» erau decorate în diferite feluri.

S-au păstrat numeroase cancelii din epoca paleocreștină. Despre multe din ele găsim mențiuni și în inscripții. Așa, de pildă, o inscripție din Africa depusă la muzeul Louvre din Paris vorbește de o placă cu o dimensiune destul de

5. Vezi, de ex., descrierea bisericii din *Testamentum Domini* (sec. al IV-lea — al V-lea), I, 19; «Altarul să aibă vîl (perdea) făcut(ă) din in curat (Velum ex bysso pura), pentru că este neprihănit(ă)» (la Ioh. Quasten, *Monumenta eucharistica et liturgica vetustissima*, Bonn, 1935—1937, p. 238).

6. Leonid Uspenski, *op. cit.*, p. 98.

7. *Despre ceremoniile Curții Împărătești*, cap. VI, P.G., CLVII, 61 D.

8. *Dicționarul limbii române moderne*, Editura Academiei R.P.R., 1958, p. 863.

9. S. Salaville, *Liturgies orientales*, Paris, 1932, p. 102—103.

10. Leonid Uspenski, *op. cit.*, p. 95.

11. Martin Winkler, *Réflexions sur l'iconostase*, în «Contacts», 1960, p. 310 și Leonid Uspenski, *op. cit.*, p. 94.

mare care servea drept. balustradă («cancelli») pentru spațiul rezervat într-o biserică fecioarelor creștine¹².

Dintre vechile «cancelli» care ni s-au păstrat, cele mai multe sînt din lemn sau din marmură. Pentru a ne face o idee cum arătau acestea, am reprodus în luorarea de față fotografiile citorva din cele păstrate în muzeele din Apus.

Așa, de exemplu, la fig. 1/1 vedem un «cancelli» din lemn sculptat pe fond luminos, împodobit cu flori, cu o grosime de 0,63 m, larg de 0,10 m. Arhitrava superioară 1,41 m. lungimea, cea inferioară 1,43 m, ambele groase de 0,32 m. Lungimea totală 1,60 m. Cele 24 de zăbrele măsoară în jurul a 0,28 m. lungime pe 0,42 m. lățime. Aceleași dimensiuni au și plăcile orizontale. Doi pilaștri mici unesc și susțin arhitravele între care sînt încadrate panourile de lemn. O rozetă împodobită cu frunze și fructe decorează acești pilaștri, în gustul, puțin monoton, al artei copte. Cele două traverse sînt sculptate în chipuri diferite. Între ele grilele verticale servesc de suporturi ale unei ornamentații puțin greoaie și insuficient ajurată. Ele formează cruci așezate unele după altele pe laturi. Acest cancelli provine din Egipt (Akhmin).

Un al doilea cancelli, tot din lemn (fig. 1, 2), ne oferă un tip foarte diferit în comparație cu primul. Acesta este făcut dintr-un lemn de culoare albă, cu fibre delicatese și puțin innegrit. Are următoarele dimensiuni: 1,59 m. lungime, 0,65 m lățime, și 0,33 m grosime. Înălțimea celor doi stîlpi marginali este de 0,92 m. Ei sînt ornamentați simplu cu trei canaluri triple, care se termină cu capete rotunde, pe fețele cărora au fost scobite cruci. Această decorație foarte sumară reapare pe grinda orizontală inferioară, avînd aici adăugată o serie de 15 seminoze. Traversa superioară (arhitrava) are două șanțulețe duble, iar colo-netele minuscul care unesc cele două traverse sînt destul de svelte (unele s-au pierdut).

În comparație cu cancelli de lemn, cele de marmură sau piatră sînt mult mai frumoase, sculptura acestora fiind mai bine păstrată și reușind să scoată în evidență o dantelărie destul de bogată. Dăm aici ca exemplu imaginea unui parapet de marmură, reconstituit după fragmentele existente, care datează din secolul al IV-lea (fig. 1/3). Acest cancel este construit din marmură foarte fină. Suprafața este împărțită orizontal în trei registre bine proporționate. Cel din mijloc are o rozetă, iar cele laterale conțin ornamente formate din cruci stelate.

De aceeași frumusețe și valoare artistică este și un cancelli de marmură din biserica Sfîntul Laurențiu din Roma (fig. 1/4). Acest cancelli datează din secolul al V-lea. Partea centrală formează o cruce stelată, înconjurată în ambele părți de două registre care cuprind o întreagă dantelărie în marmură.

În afară de exemplele descrise, în muzeele și colecțiile de arheologie și artă creștină se păstrează multe alte resturi de cancelli, provenite alît din Apus cît și din Răsărit. În urma săpăturilor arheologice executate pe teritoriul țării noastre, mai ales în Dobrogea de azi (Scythia Minor de altădată), au fost scoase la iveală o serie de urme și fragmente de cancelli din vechile bazine din epoca paleocreștină (secolele al IV-lea—al VII-lea) și din bisericuțele de tip protobizantin construite pe teritoriul Patriei noastre.

Astfel, în 1957, în masivul de cretă de la Basarabi (fost Murfatlar), deasupra unei stînci bune de exploatat au fost descoperite cele mai vechi biseri-

¹² H. Leclercq, art. «Cancelli», în «Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de liturgie», Paris 1910, X, 2, col. 1823.

cuțe (paraclise) de tip protobizantin din țara noastră, săpate în masivul de cretă. Unele din acestea îndeplineau funcția de capele funerare. Într-una din ele, la vest de nișele care serveau ca *protesis* și *diaconicon*, se mai păstrează resturi dintr-o balustradă, crustată în cretă, îndeplinind funcția de timplă (cancelli) și avînd înălțimea de 0,60 m—0,70 m, ca la locașurile de cult din epoca paleocreștină¹³.

La Histria, în bazilica cimiterială, în fața absidei, spre stînga, s-a găsit un fragment de coloană subțire, rupt dintr-un stîlp de cancelli¹⁴.

Resturi de cancelli s-au mai descoperit la bazilica din sud-estul cetății Histria, unde se observă temelia balustradei cancellilor¹⁵.

În vara anului 1957, în str. Moșilor nr. 14 din Cartierul Palas, orașul Constanța, s-au descoperit întimplător două plăci de marmură asemănătoare, din care una întregă, iar cealaltă spartă în două bucăți. Dimensiunile celor două plăci sînt de 1,50 m × 0,90 m și 5 × 6 m grosime. În mijlocul fiecăreia din cele două fețe ale unei plăci se află o cruce mare în relief, încadrată de chenare dreptunghiulare, alcătuite din ciubuce. După decor, plăcile datează de la mijlocul secolului al II-lea și au fost folosite pentru cancelli vreunei bazilici din anticul Tomis¹⁶.

Tot prin săpăturile arheologice făcute la Callatis (Mangalia), la biserica din nord-estul cetății, s-a constatat că altarul se afla separat de naos probabil printr-o simplă balustradă de lemn (cancelli)¹⁷.

În legătură cu cancelli mai amintim că în bisericuța rupestră de la «chilia» lui Daniil Sihastru, lângă Minăstirea Putna, există un fel de «cancelli», construit din blocuri de piatră și înalt de circa trei sferturi de metru, care despărțea încăperea altarului de naos¹⁸.

Transformarea barierei altarului în iconostas a început foarte de timpuriu în bisericile de tip bizantin, spre deosebire de cele apusene, în care ea a rămas la vechea formă, comună tuturor bisericilor pînă în secolele al VIII-lea — al IX-lea. Printre cauzele principale care au contribuit la dezvoltarea iconostasului în bisericile ortodoxe se numără dezvoltarea crescîndă a cultului icoanelor după înfrîngerea definitivă a iconoclasmului, precum și nevoia de a ascunde de privirile credincioșilor laici misterele săvîrșite în altar. Dezvoltarea iconostasului este în legătură și cu evoluția teologiei euharistice, precum și cu cea a ritualului liturgic (îndeosebi dezvoltarea celor două vohoduri în rînduiala liturghiei)¹⁹.

Înainte de iconoclas în mod obișnuit pe arhitravă se afla o cruce. În secolul al VI-lea împăratul Justinian a dispus să fie executate, în medalioane, icoane de argint cizelat ale Mintuitorului, ale Maicii Domnului, ale sfinților îngeri, ale sfinților Apostoli și profeții. Descrierile privitoare la biserica Sfînta Sofia

13. I. Barnea, *Monumente de artă creștină descoperite pe teritoriul R.P.R.*, în rev. «Studii Teologice», X (1953), nr. 5—6, p. 217.

14. *Ibidem*, p. 205.

15. *Ibidem*, p. 207.

16. *Ibidem*, p. 207—208.

17. I. Barnea, *art. cit.*, în «Studii Teologice», XVII (1965), nr. 3—4, p. 138.

18. Prof. I. D. Ștefănescu, *Cuviosul Daniil Sihastru*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXIV (1956), nr. 6—7, p. 541—542.

19. Prof. Enc. Branîște, *Curs de istorie comparată a liturghiei*, în manuscris. Mai pe larg despre ideile teologice care au fundamentat și determinat evoluția iconostasului, vezi Leonid Us-penski, *op. cit.*

de pe vremea lui Justinian vorbesc de frumusețea acestei catapetesme de argint, cu icoana Mîntuitorului, a Maicii Domnului, a Sfinților Arhangheli, a Profeților și Apostolilor²⁰.

După iconoclastism (secolele IX-lea—al X-lea), restabilirea generală a formelor tradiționale ale cultului și ale artei bisericești a afectat, fără îndoială și evoluția catapetesmei altarului²¹. Știm că, din porunca împăratului Vasile Macedonianul (867—886), arhitrava catapetesmei din frumoasa biserică 'H Nîa (Cea nouă), construită de el, a fost împodobită cu o icoană a Mîntuitorului.

În bisericile bizantine, în cursul secolelor al XI-lea—al XIV-lea iconostasul devine o galerie deschisă de coloane libere, care nu aveau icoane decît pe arhitravă (κορυφή). Dar în această epocă icoanele și-au făcut cu siguranță apariția pe zidurile care mărgineau iconostasul, apoi și pe acesta, acolo unde în genere spațiul dintre coloane rămînea liber²².

Erau în primul rînd icoanele Mîntuitorului, ale Maicii Domnului și ale sfinților cărora le erau consacrate bisericile respective. Mai sus erau așezate icoanele sărbătorilor și pe arhitravă, deasupra ușilor împărătești, icoana *Deisis* (mijlocire: Mîntuitorul pe tron ca judecător, încadrat de o parte de Maica Domnului, iar de alta de Sfinții Ioan Botezătorul, amîndoi în atitudine de rugăciune sau mijlocire în favoarea lumii, reprezentînd biserica Vechiului Testament (Sfinții Ioan) și biserica Noului Testament (Maica Domnului).

Iconostasele bizantine nu aveau la început decît două sau trei rînduri de icoane. Sub această formă iconostasul a trecut și în celelalte biserici ortodoxe, îndeosebi în Rusia, unde i s-au adăugat o serie de modificări importante, atît prin înmulțirea rîndurilor de icoane cît și prin modul distribuirii acestora²³.

În secolul al XIV-lea în Biserica Ortodoxă ia naștere iconostasul de zid, care capătă o importanță covârșitoare și devine unul din elementele esențiale ale Bisericii ortodoxe. La începutul secolului al XVI-lea la iconostas se adaugă un nou rînd de icoane: acela al profeților, iar deasupra acestui rînd se înalță Crucea răstignirii, avînd în dreapta ei pe Maica Domnului, iar în stînga pe Sfinții Ioan Evanghelistul, amîndoi în atitudine de adorare.

După unii, această dezvoltare excesivă a iconostasului, prin acumularea din ce în ce mai mare a rîndurilor de icoane mobile (portative), a avut loc mai ales în Rusia și îndeosebi în părțile Novgorodului, unde se dezvoltă cu deosebire sculptura în lemn și pictura de icoane în stilul marelui zugrav Andrei Rubliov, în cursul sec. XIV—XVI, de unde s-ar fi întins apoi în tot Răsăritul ortodox. Pînă în secolele al XIII-lea—al XIV-lea încă persista în bisericile din Balcani, în Grecia, la Constantinopol și în Caucaz (Georgia-Armenia) bisericile cu iconostase de tip vechi, adică de forma unui *cancelli*, scund, ca la Nagoricino (în Serbia) sau la Mistra (în Peloponez)²⁴.

În felul acesta se formează tipul arhitectonic și iconografic definitiv al iconostasului de astăzi, cîștigînd sub această formă caracterul unui sistem teologic

20. Ch. Diehl, *Manuel d'art byzantin*, ed. II, vol. I, Paris 1925, p. 166, cf. și N. Iorga, *Catapetesme*, Vălenii de Munte, 1932, p. 2. 21. Leonid Uspenski, *op. cit.*, p. 100.

22. A. Grabar, *Deux iconostases en maçonnerie du XIVe siècle*, în «Recueil des travaux de l'Institut d'études byzantines», Nr. 7 Belgrad 1961, p. 22 (citat după L. Uspenski, *op. cit.*, p. 100 nota 31).

23. Cu privire la evoluția iconostasului în Biserica rusă, vezi Martin Winkler, *art. cit.* p. 311—312. 24. Vezi de ex. S. Salaville, *op. cit.*, p. 105—106.

deplin. Astfel format, iconostasul începe să se generalizeze în cursul secolului al XVI-lea în toată lumea ortodoxă. De acum înainte iau naștere iconostase impo-
dobite cu o bogată sculptură în lemn, în marmură sau zid, cu icoane foarte fru-
mos executate în cele mai diverse stiluri.

Forma arhitectonică și decorația sculpturală a tîmplei. — Catapeteasma îm-
parte interiorul bisericii în două părți bine distinse: sfîntul altar, încăperea unde
are loc sacrificiul euharistic, și naosul, locul unde stau credincioșii. Comunicația
între aceste două încăperi se face prin trei uși. Ușile laterale (dinspre miază-
noapte și miazăzi) se numesc *diaconești* sau *îngerești*, căci prin ele ies din altar
(respectiv intră) diaconii, care închipuiesc pe îngeri²⁵. Ușa centrală se numește
împărătească, pentru că prin ea intră «Împăratul tuturor», Hristos Domnul, sub
simbolul Sfintei Evanghelii la intrarea cu Evanghelia (vohodul mic) și sub forma
Cinstitelor (Sfintelor) Daruri, la intrarea ou Darurile (vohodul mare). Tot prin
această ușă intră și episcopul, iar în vechiul Bizanț intra chiar împăratul, cînd
venea să-și aducă darurile la liturghie sau să primească Sfînta Împărtășanie.

Deasupra acestor uși se află o perdea de stofă, care se închide și se deschide
la momente hotărîte și pe care noi o numim *dveră*²⁶.

În partea lui superioară, iconostasul se prezintă ca un perete compact, făcut
din lemn, piatră (marmură), zid sau metal (mai rar), cu trei sau patru rînduri de
icoane, avînd deasupra ultimului registru sfînta cruce. În unele biserici mai mici
găsim doar ușa dinspre miazăzi și ușile împărătești, lipsind cea dinspre miază-
noapte.

Pe fața dinspre apus (naos), suportul de piatră, lemn sau zid al icoanelor este
înfrumusețat de obicei cu sculpturi ornamentale, formate din motive vegetale (frun-
ze, ramuri, flori și fructe) sau din forme geometrice și liniare, ori numai din
împletituri simple.

De o frumusețe deosebită sînt iconostasele din lemn, unde măiestria sculpto-
rilor și ușurința de a sculpta acest material a reușit să realizeze adevărate opere
de artă. Pe lîngă faptul că se lucrează ușor, iconostasele din lemn se pot păstra
mai bine. Uneori ele circulă de la o biserică la alta, amputîndu-se după proporțiile
locului liber din biserică unde se instalează din nou.

Sculptura lemnului pentru catapetesme în țara noastră a cunoscut o epocă
de înflorire mai ales în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, în epoca stilului
de artă numit «brîncovenesc». Unele dintre bisericile construite sau restaurate
în această vreme păstrează pînă astăzi tîmple monumentale din lemn, de o mare
valoare artistică, bogat sculptate, adeseori poleite și policromate, care, prin a-
bundența ornamentației lor, dau impresia unei vegetații strălucitoare și luxuriante,
printre elementele căreia se disting icoanele, cu adîncă lor armonie de culori²⁷.
Vom aminti, ceva mai departe, cîteva din aceste tîmple.

25. Cf. Teodor Tarnavski, *Liturgica Bisericii Dreptcredincioase Răsăritene*, Cernăuți 1909, p. 204.

26. Termen vechi-slav, *dveră*, care înseamnă ușă. În vechime se numeau așa chiar ușile
împărătești (vezi I. A. Candrea și Gh. Adamescu, «Dicționar enciclopedic ilustrat», București,
1926—1931, p. 446). Iar pentru perdea se întrebuința denumirea de *zaveasă* sau *zăveasă* (*Ibidem*,
p. 1459).

27. *Scurtă istorie a Artelor plastice în R.P.R.*, Editura Academiei, cap. *Arta în țările rom.*
în veac. 17 și 18, p. 237—240

În țara noastră au existat o serie de maeștri sculptori de catapetesme. Printre aceștia a exolat, în secolul trecut, cunoscutul sculptor Babic²⁸, iar în zilele noastre lucrează talentatul Gr. Dumitrescu, dintre ale cărui splendide realizări vom aminti câteva în capitolul final al lucrării de față.

În comparație cu țințele din lemn, cele de zid, piatră, metal sau marmură prezintă o ornamentație mult mai simplă, ele constituind mai mult suportul icoanelor specifice ținței, fără prea multă ornamentație și fără bogăția luxuriantă a împletiturilor de pe țințele de lemn.

Noțiuni sumare despre iconografia și simbolismul ținței. — Iconografia ținței ne ajută să înțelegem mai bine rostul și simbolismul ei în cadrul locașului sfânt.

În ce privește așezarea și locul icoanelor cu chipurile și scenele sfinte de pe catapetesme, acestea sînt fixate de tradiție. De aici rezultă că iconostasul are în ansamblul bisericii o destinație proprie și bine definită, că subiectele lui sînt supuse altor cerințe și altor scopuri decît acelea ale icoanelor cu teme identice din picturile murale ale naosului, ale altarului ori ale pronaosului.

Iconografia iconostasului se înfățișează pe scurt astfel: Începînd de jos în sus, pe primul rînd se află în mijloc icoanele, mai mari, ale Mîntuitorului și ale Maicii Domnului, numite și icoane împărătești; imediat deasupra acestora se află icoanele praznicelor împărătești; pe rîndul următor icoanele Sfinților Apostoli, deasupra acestora icoanele proorocilor, iar sus de tot, în vîrfurile ținței, la mijloc se înalță Crucea răstignirii.

În unele biserici rusești conținutul iconografic al iconostasului este încărcat cu un rînd în plus: acela al patriarhilor²⁹, iar uneori și cu alte icoane suplimentare, care îl înalță exagerat de mult, denaturînd oarecum tipul clasic al acestuia.

În rîndul de jos, între ușile împărătești și ușa diaconească de miazăzi, se află icoana împărătească a Mîntuitorului în chip de arhieru, de prooroc sau învățător, iar între ușile împărătești și ușa diaconească se află icoana împărătească a Maicii Domnului, în chip de împărăteasă sau de maică, ținînd Pruncul în brațe. La miazăzi de icoana Mîntuitorului, în mod obișnuit se află icoana sărbătorii sau a sfîntului care este hramul bisericii respective. În stînga ușii dinspre miazănoapte se obișnuiește a se picta sfinți față de care poporul are pietate mai deosebită, cum ar fi Sfîntul Ioan Botezătorul, Sfîntul Nicolae, Sfîntul Gheorghe, Sfîntul Dumitru, Sfînta Parascheva sau alții³⁰.

Icoanele din acest rînd și îndeosebi cele împărătești joacă un foarte important rol în pietatea liturgică, deoarece în fața lor vin să-și facă rugăciunile, să se prosternă și să le venereze prin sărutare, atît clericii, în anumite momente din rînduiala slujbei (ca de exemplu în rînduiala de pregătire dinainte de începerea liturghiei, sau la citirea rugăciunilor finale din rînduiala pavecărînei), cit și credincioșii.

Pe ușile laterale diaconești sînt reprezentați Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil, mai rar sfinții militari (Gheorghe, Dimitrie, Mercurie, Iacov Persul, Tiron ș.a.) în calitatea lor de păzitori ai ușilor raiului, pe care îl simbolizează altarul.

28. N. Iorga, *Sculptura în lemn românească*, Vălenii de Munte, 1937, p. 117.

29. Leonid Uspenski, *op. cit.*, p. 107.

30. Cf. Bașez-Cișeșanu, *Tezaurul liturgic*, vol. II, București, 1911, p. 132.

Ușile împărătești au fost împodobite cu icoane încă din timpurile cele mai vechi. Obșnuit pe ele se reprezintă Buna-vestire, iar dedesubtul acestora sau în colțurile scenei centrale cei patru sfinți evangheliști. Buna-vestire este punctul de pornire, adică începutul mântuirii noastre, care a deschis omului intrarea în împărăția cerurilor, iar evangheliștii sînt cei ce au propovăduit învățătura creștină în lume și au fixat-o prin scrisul lor. În vechime, cînd iconostasul era scund, icoana Buna-vestiri își avea locul pe coloanele de la arcu absidei altarului.

Dedesubtul acestui rînd de icoane, care este socotit cel dintîi și cel mai important, sau de o parte și de alta a lor, în unele biserici mai mari, dacă e spațiu (ca în cele rusești), se mai zugrăvesc încă patru scene din Vechiul Testament, care au o legătură mai mult sau mai puțin directă cu jertfa Legii noi: slujirea preotului Zaharia (tatăl Sfîntului Ioan Botezătorul) la templu, înălțarea șarpelui de aramă în pustie (simbol al Crucii mîntuitoare), sacrificiul lui Avraam (ca preînchipuire a Jertfei Fiului lui Dumnezeu) și jertfa lui Melchisedec (ca preînchipuire a Jertfei euharistice)³¹.

Primul rînd de icoane de deasupra ușilor este cel al praznicelor împărătești, avînd în mijloc Cîna cea de taină, la care Mîntuitorul a întemeiat Sfînta Euharistie, jertfa Legii celei noi. Uneori ea este înlocuită cu icoana nefăcută de mînă (Sfînta Față, Mandylion sau Mahrama Sfîntei Veronice) ori cu cea a Învierii.

Acest rînd nu repetă picturile cu aceleași subiecte de pe zidurile bisericii, cum s-ar putea crede. Aici sînt înfățișate evenimentele de seamă ale istoriei Noului Testament, care stau la baza marilor sărbători din cursul anului liturgic și care sînt sărbătorite în Biserica Ortodoxă cu o deosebită solemnitate. Este alcătuit de obicei din icoana Cinei sau a Învierii (sfintele femei la mormînt și coborîrea la iad), plus icoanele celor 12 praznice, șase ale Mîntuitorului (Nașterea, Botezul, Întîmpinarea, Intrarea în Ierusalim, Înălțarea și Schimbarea la față), patru ale Maicii Domnului (Nașterea, Intrarea în Biserică, Buna-vestire și Adormirea), apoi icoana Cincizecimii și a Înălțării Sfîntei Cruci. Obșnuit aceste icoane sînt așezate în ordinea anului liturgic, sau uneori în ordinea cronologică a evenimentelor comemorate.

Vechile Erminii (călăuze) ale zugravilor bizantini indică și suprascrisurile (titlurile sau inscripțiile) care trebuie puse la fiecare dintre icoanele praznicelor împărătești, care se zugrăvesc pe tîmplă³².

Mergînd în sus, rîndul următor de icoane este cel al Sfinților Apostoli, avînd în mijloc pe Mîntuitorul, de obicei înfățișat sub chipul lui Hristos Pantocrator în veșminte arhieriești și încadrat de o parte de Sfînta Fecioară, de cealaltă de Sfîntul Ioan Botezătorul, în atitudine de rugăciune sau mijlocire. Aceste trei chipuri sfînte formează grupul iconografic numit de obicei *Deisis* (δέσις), adică rugăciune sau mijlocire. Sfinții Apostoli sînt reprezentați de obicei încadrați în medalioane rotunde ori pătrate (mai rar dreptunghiulare în sens vertical). În cadrul ansamblului iconografic al catapetesmei ei reprezintă Biserica Noului Testament.

Rîndul următor (de obicei ultimul de sus) conține icoanele proorocilor, care reprezintă aci Biserica Vechiului Testament, de la Moise la Hristos, adică perioada de sub Lege. Chipurile profeților sînt înfățișate de obicei purtînd suluri de texte din profețiile lor asupra întrupării lui Mesia. În mijlocul rîndului se află icoana

31. S. Salaville, *Liturgies orientales*, p. 105-106.

32. Vezi de ex., la Vasile Grecu, *Cărți de pictură bisericească bizantină*, Cernăuți, 1936, p. 311.

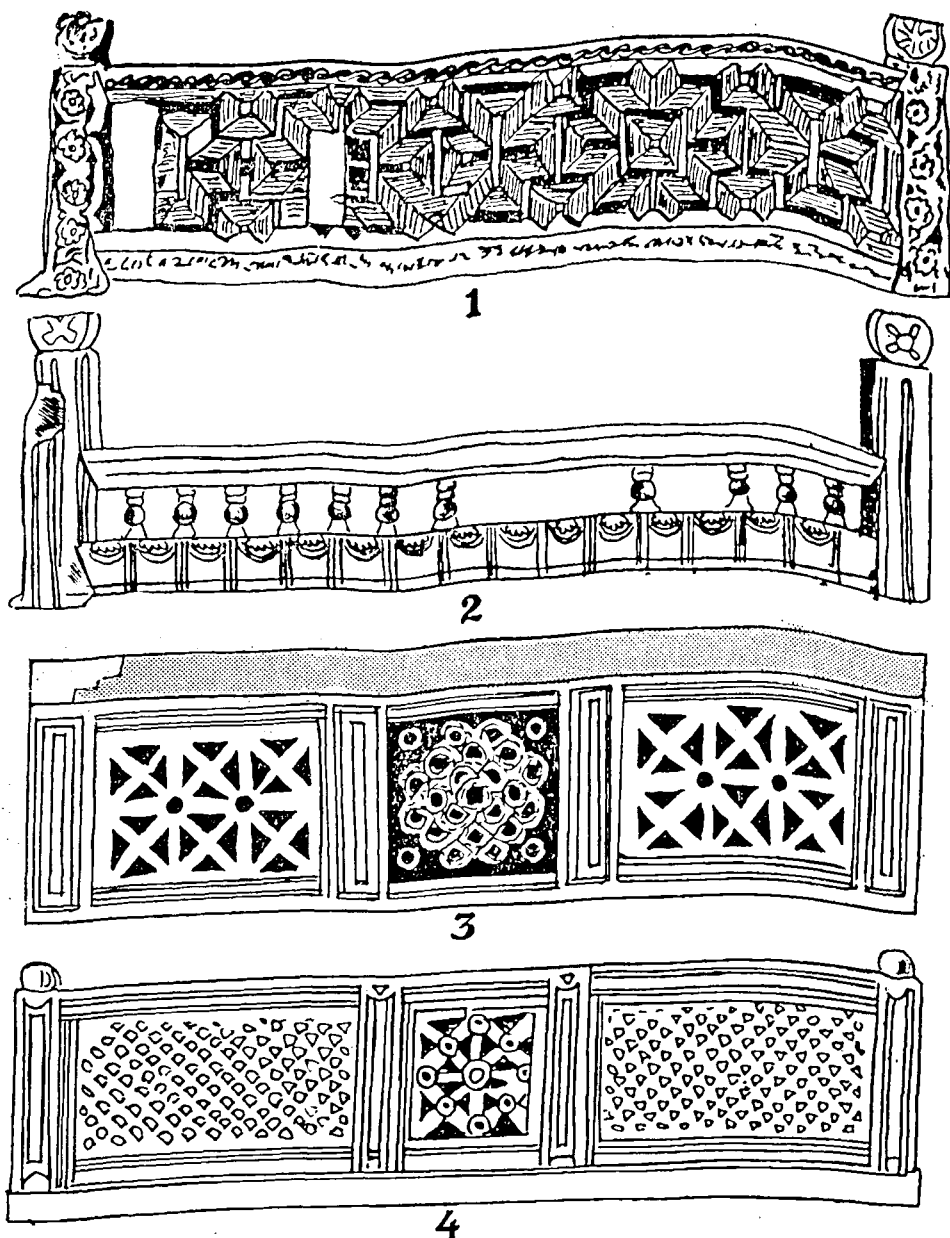

Fig. 1. — Diferiți cancelli: 1. Cancelli de lemn provenind din Egipt-Achmin (după «Dictionnaire d'Archeologie chrétienne et de Liturgie», t. III/2, col. 1825—1826, fig. 2003); 2. Cancelli de lemn din sec. VI (*Ibidem*, fig. 2004); 3. Cancelli de marmură din sec. IV (*Ibidem*, col. 1827—1828, fig. 2005); 4. Cancelli de marmură din biserica Sf. Laurențiu din Roma, sec. V (*Ibidem*, col. 1829—1830, fig. 2006)

Fig. 2. — Tîmpla Paraclisului patriarhal

Fig. 3. — Țmpla bisericii Colțea din București

Fig. 4. — Tîmpla bisericii Sfîntul Gheorghe-Nou din Bucureşti

Fig. 5. — Tîmpla bisericii Minăstirii Antim din Bucureşti

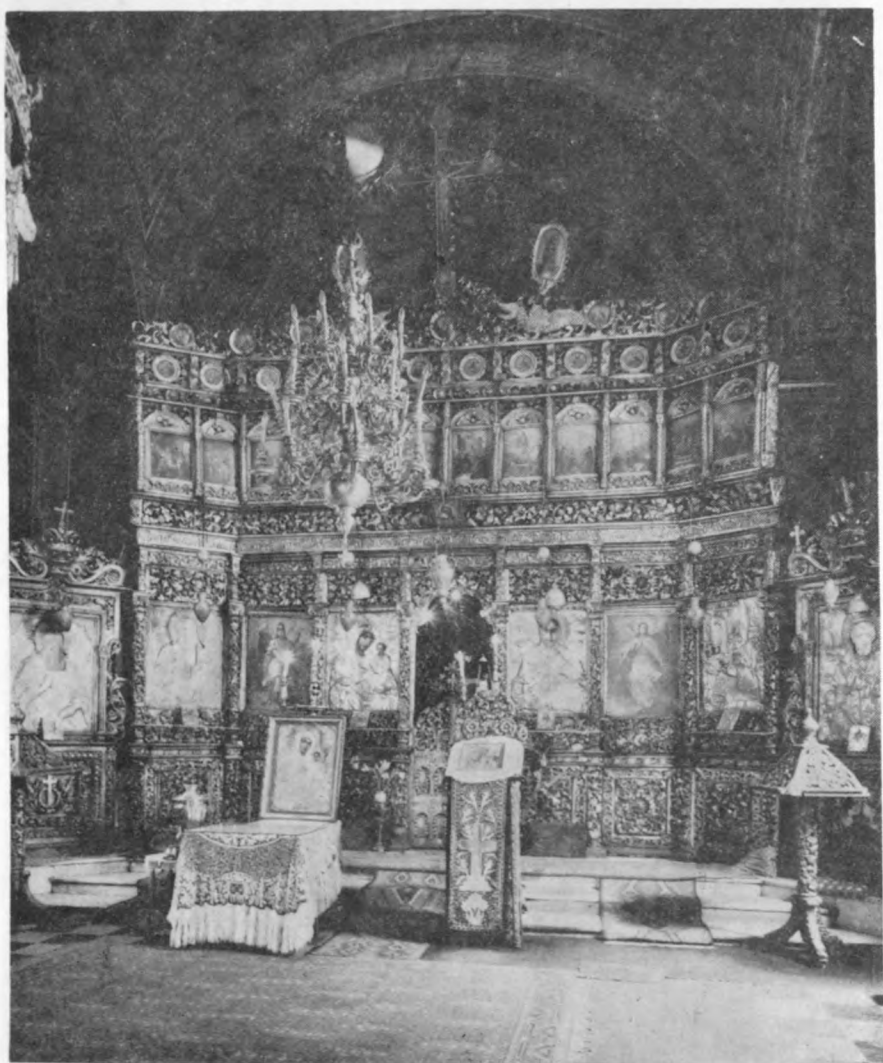

Fig. 6. — Țimpla bisericii Albă din București

Fig. 7. — Tîmpla bisericii Sfintul Elefterie din București

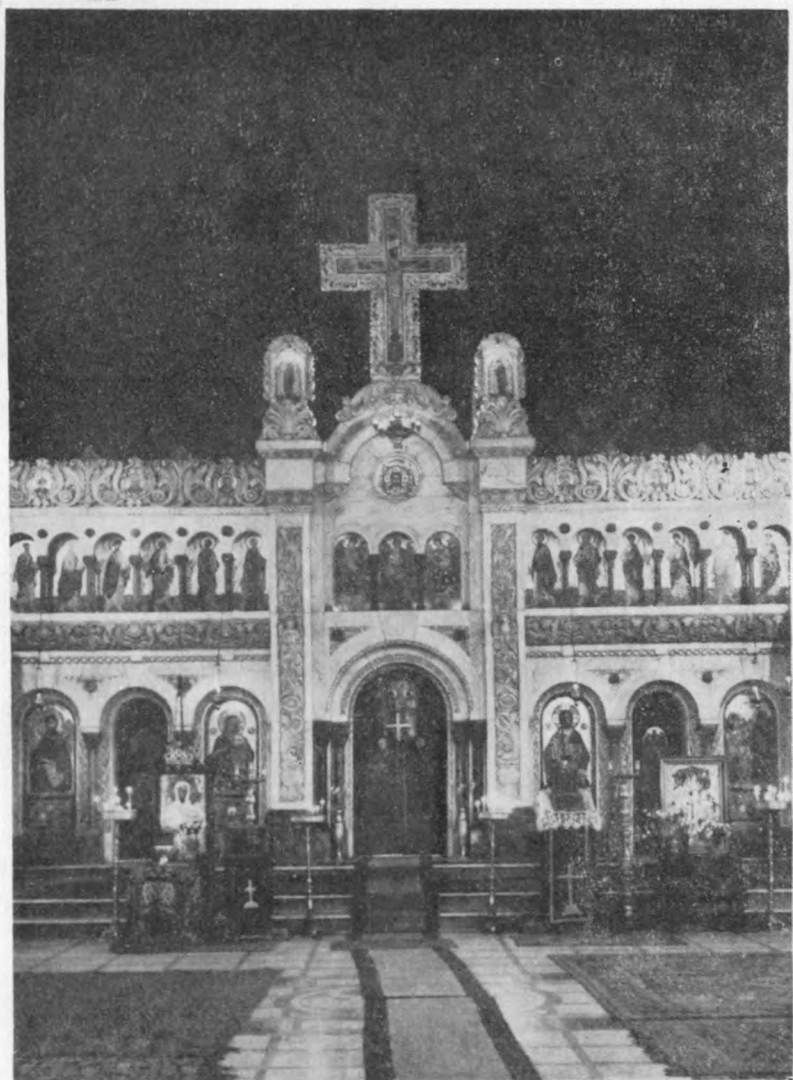

Fig. 8. — Tîmpla bisericii Caşin — Parcul Domenilor din Bucureşti

Maicii Domnului cu Pruncul la sîn, adică semnul anunțat de profeți și descoperit lumii în împlinirea lui arătînd legătura dintre Vechiul și Noul Testament.

Deasupra acestui ultim rînd al iconostasului se află Sfînta Cruce, pe care este înfățișat Mîntuitorul răstignit, simbol al gloriei, al slavei și al puterii divine, arătată în persoana Mîntuitorului Iisus Hristos. De o parte a Crucii, sub brațul ei transversal e pusă icoana în mărime redusă a Sfintei Fecioare, iar în partea opusă icoana Sfîntului Ioan Evanghelistul stînd în picioare și în poziție de adorare. Aceste două icoane se numesc în graiul zugravilor *molene*, *molène* sau *molènti*, rugători sau mijlocitori. Chipul Mîntuitorului răstignit pe cruce, încadrat de Sfînta Sa Maică și de ucenicul Său iubit, se numește în vocabularul tehnic al istoricilor de arte *trimorfiu*, adică grupul celor trei chipuri sau fețe sfînte.

Această privire sumară asupra subiectelor reprezentate pe iconostas arată că, departe de a fi o simplă îngrămădire de icoane, mai mult sau mai puțin înțîmplătoare, cum pretind adversarii iconostasului, iconostasul este rezultatul unei dezvoltări multiseculare, care corespunde unui scop precis: acela de a pune în fața ochilor credincioșilor un rezumat al întregii istorii a mîntuirii, înfățișate intuitiv în momentele ei de căpetenie din Vechiul și din Noul Testament, istorie pe care o recapitulează în chip ritual și Sfînta Liturghie, săvîrșită în Sfîntul Altar, din dosul tîmplei. Subiectele pe care iconostasul ni le înfățișează îndeplinesc deci o funcție bine definită; ele ne arată înțelesul pe care tradiția bizantină îl dă catapetesmei, adică acela de hotar între altar și naos, simbolizînd atît deosebirăa cît și legătura dintre cele pămîntești și cele cerești, dintre veșnicie și vremelnicie³³.

Cîteva tîmple vechi de valoare artistică, din unele biserici rusești și grecești. — 1. Unul dintre cele mai vechi iconostase păstrate pînă astăzi se află în Rusia, la catedrala *Bunavestire* din Kremlin, construită în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Acest iconostas este făcut din zid și decorat cu icoane executate la începutul secolului XV-lea de marele zugrav rus Andrei Rubllov împreună cu unul din ucenicii și colaboratorii săi, Teofan Grecul³⁴. Aci, rîndul central al iconostasului, care este cel mai înalt, are în mijloc pe Mîntuitorul, încadrat în dreapta de Maica Domnului iar în stînga de Sfîntul Ioan Botezătorul, formînd astfel un mare panou al grupului iconografic numit *Deisis*. La extremitățile rîndului, grupul e încadrat de chipurile a doi arhangheli.

Rîndul următor, de deasupra acestuia, cuprinde opt icoane ale praznicelor împărătești, avînd în mijloc icoana Sfintei Treimi sub forma «*Filoxenia*», adică «iubirea de străini» sau ospesia lui Avraam. Rîndul cel mai de sus cuprinde alte opt icoane, reprezentînd prooroci și alte persoane sfînte din Vechiul Testament, avînd în mijloc pe Maica Domnului șezînd pe tron cu Pruncul în brațe.

Deasupra ultimului rînd tronează în mijloc chipul Mîntuitorului binecuvîntînd, în marginea din dreapta chipul Maicii Domnului cu Pruncul, în stînga îngeri în atitudine de adorare. Rîndul de dedesuptul celui central cuprinde 16 icoane mici ale praznicelor avînd în mijloc grupul *Deisis*, de proporții reduse față de cel din rîndul central, iar ultimul rînd de jos cuprinde cele două icoane împărătești și altele.

33. Leonid Uspenski, *op. cit.*, p. 112.

34. A. Iagodovskaia, *Andrei Rublev*, Moscova, 1960, după recenzia făcută de C. B. în «*Ortodoxia*», XIII (1961), nr. 1, p. 104.

Cadrela icoanelor sînt formate din panouri înguste de lemn, cu frize ornamentate de sculptură fină. La fel ușile împărătești, pe care e sculptată în relief icoana Buneivestiri; iar dedesubtul ei sînt chipurile celor patru sfinți Evangheliști. Ultimul registru de jos al timpiei este împărțit orizontal în patru panouri mari, decorate cu rozele sculptate în relief³⁵.

Icoanele acestei catapetesme întrunesc calitățile cunoscute ale marelui pictor care le-a zugrăvit. Combinație cromatică de culori tari, cafeniu, albastru, verde, galben, auriu și verdele care bate în albastru, cu care sînt tratate veșmintele Maicii Domnului și ale Apostolilor, se armonizează cu coloritul arhanghelilor și sfinților. Mișcările personajelor sînt lente și majestuoase.

Dintre bisericile din interiorul Kremlinului din Moscova, ar mai fi de menționat iconostasele bisericilor: Sfîntul Arhanghel Mihail (*Arhanghelskii Sobor*) de la începutul secolului al XVI-lea (cu icoane de mare valoare artistică, zugrăvite de maeștri din școala lui Rubliov), catedrala celor 12 Apostoli (secolul al XVII-lea), catedrala Mîntuitorului (*Verhopasskii Sobor*) din secolul al XVIII-lea și biserica Învierii (secolul al XVII-lea), acestea trei din urmă vestite iudeosebi pentru sculptura de stil baroc a catapetesmelor lor din lemn³⁶.

De aceeași valoare artistică este și iconostasul din catedrala Sfînta Treime din Lavra Troița Serghieva de lîngă Moscova, datînd din secolul al XV-lea. Acest iconostas constă din cinci rînduri de icoane, dintre care multe au fost pictate tot de Rubliov³⁷.

2. Trecînd la mînăstirile din Sfîntul Munte, întîlnim cîteva iconostase vechi, majoritatea lor din lemn, datînd din secolul al XVII-lea, ca de pildă cele de la Mînăstirile Karies (1607), Lavra (1631) și Pantocrator (1643)³⁸.

Dintre celelalte biserici bizantine mai vechi din alte părți ale Ortodoxiei, o catapetesma din marmură sculptată întîlnim la biserica Mînăstirii Sfîntul Luca din Focida (Grecia), pe care N. Iorga o descrie astfel: «Pe fond albastru se desfac în trăsături de aur flori, stele, arabescuri, sculpturi strălucitoare, podoabe și mai ales mozaicuri pe fond de aur»³⁹. La Mitropolia din Mistra, tot în Grecia, găsim de asemenea, un iconostas de mare valoare artistică.

TEMPLE DIN BISERICI ROMÂNEȘTI MAI VECHE

1. *În biserici din Muntenia.* — Trecînd la bisericile românești, cele mai vechi catapetesme care se păstrează provin din secolele al XVI-lea și al XVII-lea și sînt construite din zid sau din lemn.

Cele mai vechi biserici din Muntenia, Sîn Nicoară și Sfîntul Nicolae-Domnesc din Curtea de Argeș (secolul al XIV-lea) se pare că aveau catapetesme scunde, de tip arhaic (cancelli) ca și bisericile din Constantinopol din aceeași vreme, care le-au servit ca model. La Sf. Nicolae-Domnesc actuala tîmplă de zid a fost construită abia pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, în timpul mitropolitului Neofit al Țării Românești. Ea păstrează și cele trei rînduri de icoane ale

35. Vezi albumul *Kremlinul din Moscova* (în rus.), de V. Ivanov, A. Garclarov și N. Gordeev, Moscova, 1965, planșă 50. 36. *Ibidem*, planșele 59—60, 74, 78, 81, 83, 84.

37. Descriș la N. Ivanov, *Andrei Rubliov, 600 de ani de la naștere*, trad. de I. Negrescu, în «Mitropolia Olteniei», XII (1960), nr. 7—8, p. 488—489.

38. Prof. T. Bodogae, *Din comorile Sfîntului Munte*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXI, (1963), nr. 9—10, p. 1014.

39. N. Iorga, *op. cit.*, p. 12. Cf. și Ch. Diehl, *op. cit.*, vol. II, p. 510, 651.

catapetesmelor clasice, zugrăvite tot atunci, probabil de Radu Sin Mihai din Tirgoviște; acestea reprezintă o mândrie a picturii noastre bisericești din acea epocă⁴⁰.

În secolul al XVI-lea în Muntenia întâlnim catapetesme de zid, ca cea de la biserica Mănăstirii Snagov, catapeteasmă construită de Neagoe Basarab, care nu mai păstrează icoanele originale. Vechile catapetesme de la bisericile de la Dealu și de la Mănăstirea lui Neagoe din Curtea de Argeș au fost înlocuite; cea de la Dealu cu una de tip gotic datorită unui meșter olandez adus cu ocazia refacerii picturii din secolul trecut (pe vremea lui Bibescu și Știrbei), iar cea de la Argeș a fost înlocuită mai întâi cu una din lemn, în secolul al XVII-lea, scoasă și ea la restaurarea din secolul trecut și dusă la biserica din Valea Danului (apoi readusă în muzeul mănăstirii), fiind înlocuită de Lecomte de Nouy cu una de metal, de stil neoclasic, care nu se armonizează cu arhitectura locașului⁴¹.

Începînd cu secolul al XVII-lea ni s-au păstrat și în Muntenia numeroase catapetesme din lemn sculptat, de mare valoare artistică. Sculptura artistică a lemnului în secolul al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea a realizat numeroase tîmple, dintre care cele păstrate pînă în zilele noastre reprezintă adevărate opere de artă; apreciate de specialiști și de vizitatorii străini.

Dintre catapetesmele muntenesti păstrate de la bisericile din Mitropolia Ungrovlahiei, cele mai vechi par a fi tîmpla bisericii Domnești din Tirgoviște⁴² și tîmpla fostei biserici Sărdinar din București, ambele atribuite lui Matei Basarab⁴³.

Aceste două tîmple se caracterizează printr-o sculptură de o bogăție neînțîlnită pînă acum, o sculptură policromată, în care predomină aurul. Aici artiștii au tratat cu multă abilitate tehnică felurite motive vegetale (vrejuri cu struguri, crini, trandafiri, frunze de acant stilizate). O caracteristică a acestui repertoriu ornamental o constituie folosirea în largă măsură a motivelor figurative⁴⁴.

Din a doua jumătate a secolului al XVII-lea se cunosc un număr mai mare de tîmple, dintre care cele mai importante au aparținut sau aparțin bisericilor: Arnota, Govora, Hurezi, vechea mitropolie din Tirgoviște, Sfîntul Gheorghe Nou din București, Colțea, Paraclisul Patriarhal, biserica Scaune, biserica Stavropoleos din București, fosta Mănăstire Valea din Muscel⁴⁵ și altele.

Tîmpla bisericii Mîndștirii Arnota, operă de sculptură în lemn de la sfîrșitul secolului al XVII-lea, adăugată de Constantin Brîncoveanu la ctitoria mai veche a lui Matei Basarab, se păstrează azi la muzeul din palatul brîncovenesc de la Mogoșoaia (sala V). «Tratată într-un pronunțat caracter arhitectural, tîmpla reprezintă o fațadă de palat. Ușile împărătești bogat sculptate și registrele de coloane ce se îngustează spre creștet își detașează conturul elegant de pe fondul decorativ, în care motivul viței de vie se îmbină cu motive florale. Apar în registre și elemente figurative, cum este «arborele lui Iesei» de deasupra ușilor împărătești ilustrînd genealogia lui Hristos. Proporțiile admirabile, minuțiozitatea

40. Marla Ana Muzicescu și Grigore Ionescu, *Biserica Domnească din Curtea de Argeș*, Editura Meridiane, București, 1967, fig. 11.

41. Emil Lăzărescu, *Biserica Mîndștirii Argeșului*, Editura Meridiane, București, 1967, p. 19.

42. Scurtă istorie a artelor plastice în Republica Populră Română, vol. I, p. 237-238.

43. Pării din tîmpla bisericii Domnești din Tirgoviște au fost duse în biserica din Rucărul de mijloc și în biserica din Dragoslavele (Muscel).

44. Scurtă istorie a artelor plastice..., vol. I, p. 240.

45. I. Barnea, *Artele (în cuprinsul Mitropoliei Ungro-Vlahiei)* în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVII, (1959), nr. 7-10, p. 681.

sculpturii în lemn și fantezia ornamentației sînt tot atîtea trăsături ce oglindesc priceperea și talentul meșterului anonim⁴⁶.

Tot la Mogoșoaia se păstrează și resturile timperei originale de la *paraclisul Curții Domnești* de acolo, ctitoria lui Brîncoveanu, din 1688. Este o admirabilă operă de sculptură în lemn, stucată și aurită, din primii ani ai secolului XVIII-lea, cu interesante motive ornamentale din ramuri de viță cu frunze și ciorchini printre care se amestecă chipuri animaliere (grifoni în diverse atitudini)⁴⁷. Tîmpla de la biserica mare a Mînăstirii Hurezi (sfîrșitul secolului al XVII-lea), ctitoria cea mai importantă a lui Brîncoveanu, este bogat sculptată în motive vegetale și florale, în care predomină motivul viței de vie, așa de frecvent în sculptura artei noastre bisericesti⁴⁸.

La paraclisul Doamnei Marica de la aceeași mînăstire, o tîmplă policromă din lemn sculptat desparte naosul de altar⁴⁹.

La biserica veche a Mînăstirii Sinaia (1695), tîmpla originală este de zid, cu două uși în loc de trei, din pricina dimensiunilor foarte reduse ale bisericii. Ea păstrează pictura originală, refăcută ulterior.

Arta brîncovenească de la începutul secolului al XVIII-lea ne-a lăsat, de asemenea, un mare număr de tîmple, care reprezintă capodopere ale sculpturii ornamentale în lemn la români. Astfel, una dintre cele mai frumoase tîmple din epoca artei brîncovenești este tîmpla bisericii Govora, sculptată la 1702 și zugrăvită la 1711 de Nicolae Zugrăvul. În afară de rîndul icoanelor împărătești, ea cuprinde două registre mai mari de icoane (rîndul sărbătorilor și cel al apostolilor) și unul (cel superior) mai mic, despărțite prin arhitrave late, cu o bogată și superbă sculptură de motive vegetale și florale împletite. Icoanele din registrele mari sînt pictate în nișe dreptunghiulare delimitate prin stîlpișori dreپti sau împlețiți uniți prin arcuri, iar cele din registrul mai mic de sus sînt încadrate în medalioane rotunde delimitate prin circumferințe în relief. Desenul icoanelor este de stil bizantin clasic, cu figuri elegante, pictate în culori vii dar nu țipătoare, cu bogății de aur pe fond, pe aureole și pe detalii. Deasupra se ridică, sveltă, Crucea răstîgînirii cu cele două moleni scunde sprijinite pe două rozete fin sculptate, ce încadrează baza piciorului crucii⁵⁰.

Această tîmplă rămîne o operă de o rară frumusețe; marile icoane ale Sfințului Patron și Adormirii Sfintei Fecioare frapează prin armonia tonului lor roz și verde pe fond de aur și prin stilul monumental al figurilor⁵¹. O tîmplă interesantă este considerată și cea a fostei Mînăstiri Cotroceni, ctitoria lui Șerban Cantacuzino, cu o ornamentație în care găsim, între altele, motive mai rare, ca de exemplu știuleți de porumb⁵².

Tîmpla paraclisului patriarhal din București, făcută din lemn ajurat și poleit, este unul dintre exemplarele cele mai izbutite ale sculpturii în lemn din Țara Românească, specifică epocii post-brîncovenești (fig. 2). «Prezentînd în plan o ușoară curbură, ea ne înfățișează un mînunchi de ramuri care cresc din trupul lui Iesei, de deasupra ușilor împărătești și se dezvoltă într-o sclipitoare împle-

46. Radu Popa, *Mogoșoaia*, Ed. Meridiane, București, 1962, p. 35—36.

47. *Ibidem*, fig. 24.

48. Lucian Rusu, *Mînăstirea Hurezi*, Editura Meridiane, București, 1965, p. 17 și fig. 8, care arată un detaliu din tîmplă.

49. *Ibidem*, p. 19 și fig. 28 care arată un fragment din ea.

50. Radu Florescu, *Mînăstirea Govora*, Editura Meridiane, București, 1965, p. 30 și fig. 9.

51. Prof. I. D. Ștefănescu, *Contributions à l'étude des peintures murales valaques*, Paris, 1928, p. 54.

52. *Scurtă istorie a artelor plastice...*, vol. I, p. 239.

titură de vrejuri înfloriți, în care sînt încadrate icoanele din cele trei registre clasice (de jos în sus: praznicele cu Răstignirea în mijloc, Apostolii cu grupul Deisis în mijloc, profeții cu Maica Domnului în mijloc), împărțite prin bare transversale ou o uimitoare bogăție de ornamente sculpturale. Icoanele din rîndul 1 și 2 sînt plasate în panouri dreptunghiulare despărțite prin stîlpișori cu capiteliuri, iar cele din rîndul al treilea în medalioane circulare delimitate prin margini de frînghii împletite. Spațiile libere sînt umplute cu aceeași sculptură de detaliu și migală. Peste arhitrava îngustă a rîndului de sus, se ridică o bordură de vrejuri traforați, peste care se înalță Crucea răstignirii. Bogăția formelor, viçoarea reliefulurilor și măiestria artistică a lucrului sînt demne de admirat⁵³.

Timpla de la Stavropoleos (București) reprezintă, fără îndoială, un splendid exemplar de sculptură în lemn, care constituie una dintre podoabele cele mai de preț ale acestei arte din epoca stilului brîncovenesc. Cu un pronunțat caracter monumental, timpla se compune din patru registre cuprinzînd, într-un ansamblu unitar, icoanele de autentică tradiție brîncovenească și ușile împărătești, împodobite cu vrejuri și frunze cu nervuri perlate.

Catapeteasma bisericii Colțea prezintă sculpturi în lemn de o extremă finețe. Probabil aurită, această catapeteasmă este de o frumusețe rar întîlnită (fig. 3)⁵⁴.

Biserica *Sfîntul Gheorghe Nou* din București are o catapeteasmă foarte frumos sculptată din lemn (fig. 4). Dverele sînt acoperite cu perdele roșii de pe vremea lui Brîncoveanu, pe care se află brodat vulturul Țării Românești⁵⁵.

Dintre timplesle provenite din prima jumătate a secolului al XVIII-lea fac parte și cele de la bisericile din Bengești Ludești (Prahova) și Polovragi (Gorj).

Timpla Schitului Crasna din Gorj pare a fi tot din jumătatea a doua a secolului al XVIII-lea. Ea este o parte din timpla bisericii «*Sfîntului Dumitru*» din Craiova, identificată de curînd după Crucea răstignirii și elementele decorative⁵⁶.

Dintre timplesle mîntenești din secolul al XIX-lea de o deosebită valoare artistică este de pildă timpla instalată în anul 1860 la *Minăstirea Antim* din București (fig. 5), în locul celei originale de piatră. Această timplă, lucrată de renumitul sculptor român Babic, între anii 1860—1863, a fost dăruită de Prea Fericitul Patriarh Iustinian capelei române din Londra⁵⁷.

Un alt frumos iconostas de lemn sculptat și aurit din a doua jumătate a secolului XIX-lea, tot operă a sculptorului Babic, găsim la *biserica Curtea Veche* din București (biserica datează din secolul al XVI-lea). Împărțit în cele trei registre clasice, despărțite prin panouri transversale decorate cu motivul frunzei de acant și cu motive antropomorfe, struguri și capete de îngeri, el conține icoane pictate în 1852 (icoana a noua din registrul praznicelor, reprezentînd Sfînta Treime, s-a păstrat din timpla veche, de la Ștefan Cantacuzino⁵⁸.

53. P. E. Miculescu, *Monumentele de pe Dealul Patriarhiei*, Editura Meridiane, București, 1967, fig. 38, p. 36. Comp. și N. Iorga, *Icoana românească*, Valenți de Munte, 1934, p. 34.

54. Despre această catapeteasmă vezi N. Iorga, *Les arts mineurs en Roumanie*, vol. II, București, 1936, p. 14.

55. *Ibidem*.

56. Arhit. I. Atanasescu, *Adevărul privind timpla bisericii Schitului Crasna din ra. Novaci*, în «*Mitropolia Oltenei*», IX (1957), nr. 3—4, p. 218—220.

57. Prof. Victor Brătulescu, *Date noi cu privire la zugrăvirea timplei Minăstirii Antim*, în «*Mitropolia Oltenei*», XVIII (1966), nr. 7—10, p. 844.

58. Cristian Moisesescu, *Biserica Curtea Veche*, Editura Meridiane, București, 1967, ed. franc., p. 28—29 și fig. 15.

Dintre timplesle de valoare artistică face parte și cea a bisericii Alba din București (fig. 6). Această biserică sculptată tot în lemn poate fi admirată pentru tradiționalele vrejuri măestrit împletite, rodii, păsări, cerbi, lupi și, lucru mai puțin obișnuit în sculptura bisericească răsăriteană, un personaj care doarme cu mâna sub cap, și o Salomee contemplând capul Sfântului Ioan. În câteva locuri apare vulturul bicefal al Cantacuzinilor⁵⁹.

2. *În biserici din Moldova.* — La cea mai veche biserică din Moldova, păstrată în formă ei originală, anume biserica Sfântul Nicolae din Rădăuți (secolul al XIV-lea), timpla actuală de zid datează dintr-o epocă ulterioară zidirii bisericii (probabil secolul al XVI-lea).

Cele mai vechi fragmente de timplesle moldovenești păstrate până azi sînt cele de la *Minăstirile Humor și Moldova* (secolul al XVI-lea). Aceste timplesle poartă pe Crucea răstignirii din partea de sus inscripții care arată că crucile și poate chiar părți din timplesle respective sînt făcute de mitropolitul Moldovei Gheorghe Movilă, prima la 1590, cealaltă la 1593. Un stil asemănător cu cea de la Humor are și crucea de la iconostasul fostei *Minăstiri Proboța*, ceea ce arată că a fost făcută cam în aceeași vreme⁶⁰.

Iconostasul înalt și svelt de la *biserica Minăstirii Moldova* se distinge prin cizelarea fină cu care e sculptată lemnăria lui și care denotă o oarecare influență rusească⁶¹. Conține deasupra ușilor cele trei rînduri clasice de icoane ale catapetesmelor românești; rîndul întii de jos în sus cuprinde cele 12 praznice împărătești în mici medalioane rotunde; rîndul următor cuprinde cele 12 icoane ale Sfinților Apostoli, încadrate în nișe dreptunghiulare delimitate de stîlpișori rotunzi și terminate în arcuiri, iar rîndul de deasupra cuprinde numai 6 icoane mai mari, ale proorocilor, cu icoana Maicii Domnului în mijloc. Deasupra este Crucea răstignirii cu cele două molenii, sprijinite pe cornișa lată a catapetesmei, mărginită de fleuroane înalte, cruciforme. Spațiile goale dintre cadrele icoanelor poartă ornamentația de săpături în lemn cu motive florale și vegetale, în care sînt împletite și păsări cu forme grațioase, rar întîlnite în sculptura de acest gen⁶².

Timpla actuală de la *Minăstirea Voroneț*, cu motive decorative în relief, aurite, reprezentînd viță de vie și păsări cu sens simbolic, este făcută mai tîrziu decît biserica, probabil în secolul al XVII-lea. Ușile împărătești reprezintă o capodoperă, cu cele două ornamente ale sale, fiecare din cîte trei panouri suprapuse în sens vertical, cele două de sus terminîndu-se într-o dublă acolată⁶³.

Din vechea catapetesma a bisericii din *Arbore* (începutul secolului al XVI-lea) nu se mai păstrează decît o icoană zugrăvită pe lemn.

Catapetesma din lemn aurit de la fosta *Minăstire din Solca*, datată din 1613, a fost dusă după 1775 la biserica mare a Minăstirii Dragomirna.

Dintre timplesle mai noi din Moldova amintim pe cea de la *biserica Sfântul Gheorghe* (mitropolia veche) din Iași (secolul al XVIII-lea), care merită a fi pusă alături de producțiile din epoca Cantacuzinilor și a lui Brîncoveanu.

59. N. Vătămanu, *Date noi despre biserica Albă și timpla ei*, în «Glasul Bisericii», XXVI (1967), nr. 5—6, p. 526—527.

60. G. Baș, *Bisericele moldovenești din secolul al XVI-lea*, București, 1928, p. 306.

61. G. Baș, *op. cit.*, p. 317, fig. 377.

62. Corina Niculescu, *Minăstirea Moldova*, Editura Meridiane, București, 1965, p. 27 (Un detaliu din sculptura timplii poate fi văzut aici, în fig. 13).

63. Petre Comarnescu, *Voroneț*, Editura Meridiane, București, 1965, p. 34, fig. 16.

Țîmpla de lemn, înaltă, de la biserica *Minăstirii Sucevița* e de dată mai recentă, cu o bogată sculptură de tip baroc⁶⁴.

În muzeul *Minăstirii Putna* se mai păstrează Țîmpla bisericii de acolo, din lemn aurit, de la refacerea lui Iacov Putneanul (1773). E o operă de artă barocă, cu remarcabile calități ale ornamentelor traforate ce împodobesc cadrele de icoane și spațiile libere dintre ele⁶⁵.

În biserica principală a *Minăstirii Neamț* (Înălțarea), ctitoria lui Ștefan cel Mare, Țîmpla actuală e abia din secolul trecut, făcută din lemn bogat sculptat, pictată și aurită, lucrată în stilul baroc răspîndit la noi mai peste tot în cursul secolului al XIX-lea⁶⁶. Și la *Minăstirea Bistrița* (secolul al XVI-lea), vechea Țîmplă a fost înlocuită cu una din 1814, fără nici o valoare artistică.

La biserica *Minăstirii Agapia* (secolul al XVII-lea), Țîmpla de lemn bogat sculptată și pictată la 1858 cuprinde ultimele icoane lucrate de marele Grigorescu, adevărate capodopere ale genului neoclasic, care era răspîndit peste tot la noi în secolul trecut. Au însă tendință spre realism, unele dintre ele fiind pictate după modele vii. Desenele sînt expresive, coloritul viu, echilibrat și luminos. Icoanele împărătești sînt de dimensiuni neobișnuit de mari, personajele fiind pictate în picioare (dealtfel întreaga suprafață a iconostasului este foarte mare).

În rîndul de deasupra icoanelor împărătești, la mijloc, e zugrăvită Sfînta mahramă (a Veronicăi); deasupra ei în mijlocul rîndului următor Cina cea de taină, imitată după celebrul tablou al lui Leonardo da Vinci. Deasupra acesteia sînt alte icoane: Iisus binecuvîntînd (între Sfinții Apostoli) și Înălțarea Fecioarei (între proroci). Pe ușa diaconească dinspre nord (a Proscomidiei), e zugrăvit Sfîntul Gheorghe, cu o figură statuară, dar tinerească, inspirată din operele Renașterii (Statuia de Donatello de la biserica Sfîntul Mihail din Florența). Și mai celebră e însă icoana Fecioarei cu Pruncul de pe catapeteasmă, privită ca una din capodoperele picturii românești⁶⁷.

PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN, CTITOR AL UNOR TIMPLE MONUMENTALE

Și în zilele noastre, sub directa îndrumare și supraveghere a Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, în atelierele Institutului Biblic al Patriarhiei Române se lucrează, pentru bisericile ce se construiesc din nou, catapetesme care sînt considerate și apreciate ca minunate opere de artă ale sculpturii noastre bisericești în lemn și în piatră.

Cu prilejul vizitei făcute la Arad în cursul lunii octombrie a anului trecut, Prea Fericirea Sa spunea: «Catapetesmele artei românești sînt admirate în toată lumea. Străinii care ne vizitează țara rămin uimiți de catapeteasma de la catedrala Patriarhiei Române, de catapeteasma paraclisului patriarhal, și de la multe alte biserici ortodoxe din țara noastră, iar în ultimul timp de catapeteasma executată la biserica Sfîntul Elefterie din București, care este socotită o lucrare unică în lume. Noi ne străduim să promovăm această artă. De aceea, așa cum am făcut cu

64. Maria Ana Muzicescu, *Minăstirea Sucevița*, Editura Meridiane, București, 1965, p. 14 și fig. 6 reprezintă ușile împărătești).

65. Un fragment la Maria Ana Muzicescu, *Muzeul Minăstirii Putna*, Editura Meridiane, București, 1967, fig. 54.

66. Ștefan Balș și Corina Niculescu, *Minăstirea Neamț*, București 1958, p. 45.

67. Petre Lupan, *Minăstirea Agapia*, Editura Meridiane, București, 1967, p. 22-24 și fig. 8, 10.

pictura, am încurajat în chip deosebit și sculptura, cu convingerea că în felul acesta ne găsim pe făgașul unor tradiții întru totul ortodoxe și românești»⁶⁸.

După cum am spus, din inițiativa și cu ajutorul material acordat de Prea Fericitul nostru Patriarh, au fost realizate pînă acum cîteva catapetesme cu o valoare artistică excepțională, la înălțimea tuturor lucrărilor de artă înfăptuite în primii 20 de ani ai arhipăstoriei Sale.

Încă din anul 1949, Prea Fericitul Patriarh Justinian a angajat pe artistul-sculptor Gr. Dumitrescu pentru a executa diverse lucrări de sculptură artistică pentru diferite biserici din București și alte localități, între care și catapetesme.

Cu sprijinul material, supravegherea și sugestiile Prea Fericirii Sale, artistul-sculptor Gr. Dumitrescu lucrează *timpla bisericii Sfîntul Elefterie* (fig. 7) din București (în curs de executare), care într-adevăr va rămîne ca o capodoperă a artei noastre bisericești din epoca celui de al treilea patriarhat.

Catapeteasma bisericii Sfîntul Elefterie, operă de sculptură în lemn, cuprinde în rîndul de jos al icoanelor împărătești motive sculpturale de o frumusețe rar întîlnită. Între icoanele-împărătești și rîndul praznicelor împărătești sînt executate în mici panouri, scene biblice care reprezintă un element nou în iconografia tradițională a timpelor românești, bunăoară: «Lăsați copiii să vină la Mine», Fuga în Egipt, Predica de pe munte, Învierea fiicei lui Iair, ș.a. Pe spațiul dintre rîndul praznicelor și cel al Apostolilor se află o friză bogat sculptată cu motive de viață de vie. Rîndul Sfinților Apostoli este separat de cel al Profeților prin alte frize și flori, între care sînt încadrate chipurile celor patru Sfinți Evangheliști. Deasupra, ca de obicei, se înalță Crucea răstignirii cu cele două molene. Întîlnim și frize cu diferite motive florale și colonete sculptate cu chipuri de serafimi și îngeri.

O altă tîmplă monumentală din Capitală făcută sub păstoria Prea Fericitului Patriarh Justinian, este și tîmpla bisericii *Cașin din Parcul Domeniilor*, din marmură albă și maron de la noi din țară (fig. 8).

În sens orizontal tîmpla e împărțită în două registre inegale; cel de sus constituie o bandă ornamentală de motive vegetale, între care sînt așezate șase iconițe minuscule în mozaic reprezentînd profeți (trei în dreapta, trei în stînga panoului central). Registrul de jos (principal) e împărțit transversal în 12 nișe despărțite prin stîlpișori sculptați și terminate sus în arcuri, în ele fiind încadrate icoanele celor 12 Apostoli în mozaic.

În sens vertical tîmpla e împărțită în trei registre: două laterale, cuprinzînd sus icoanele enumerate, iar mai jos icoanele împărătești, și unul central, cuprinzînd la mijloc icoana Sfintei Treimi (Filoxenia lui Avraam) în mozaic, iar sus terminîndu-se cu icoana Răstignirii, flancată de cele două moleni. Acest panou central dă întregii tîmple aerul unei opere de stil Renaștere, care amintește pe cea actuală din biserica lui Neagoe de la Argeș. Icoanele în mozaic de pe această tîmplă sînt făcute de pictorul Eugen Profeta.

Tot în vremea păstoriei Prea Fericitului Patriarh Justinian a fost înlocuită tîmpla de lemn a bisericii *Antim* din București făcută în secolul trecut de sculptorul Babic, cu vechia tîmplă originală din piatră, care fusese demontată la restaurarea din veacul trecut și apoi păstrată la lapidariul de la Stavropoleos.

68. *Vizita Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian în eparhia Aradului*, «Biserica Ortodoxă Română», LXXXV, (1967), nr. 11-12, p. 1119.

După cum am spus, Prea Fericitul Patriarh a rînduit ca tîmpla din secolul trecut, executată de Babic, să fie transportată la Londra și montată la biserica parohiei românești de acolo⁶⁹.

Tîmpla originală, în piatră, de la Antim, reasezată la locul ei cu prilejul restaurării recente a bisericii Antim a fost completată cu icoane noi lucrate în mozaic de pictorul Eugen Profeta. Același pictor împreună cu I. Profeta a lucrat și icoanele de la tîmpla capelei românești de la Viena, datorită tot Prea Fericitului Patriarh Justinian, tîmplă care a fost sfințită în cursul anului trecut de înalt Prea Sfințitul Mitropolit Firmilian al Olteniei.

Între tîmplele ctitorite tot de Prea Fericitul Patriarh Justinian trebuie să mai amintim și pe cele de la biserica românească din Ierusalim, cu icoane de pictorul Iosif Keber și pe cea a frumosului paraclis al palatului episcopal din Arad făcut tot cu cheltuielile Patriarhiei Române, zugrăvită de pictorul Gh. Vinătoru. Paraclisul a fost sfințit cu participarea Prea Fericitului Patriarh însuși.

O altă realizare care va constitui fără îndoială o capodoperă de o excepțională valoare în acest domeniu va fi tîmpla de la biserica sătească din Bogata Oltenă. Lucrarea, operă de sculptură în lemn, se realizează cu ajutorul material acordat de Prea Fericitul Patriarh însuși, a fost încredințată tot artistului sculptor Gr. Dumătrescu și urmează a fi terminată în cursul anului 1969.

În sfîrșit, o altă realizare în acest domeniu care este legată de numele și epoca Prea Fericitului Patriarh Justinian o constituie cele patru icoane mari împărătești care împodobesc acum vechea și frumoasa tîmplă a catedralei Patriarhiei din București, icoane care reprezintă, prima pe Mîntuitorul, a doua pe Maica Domnului, a treia pe Sfîntul Ioan Botezătorul și a patra pe Sfînții Împărați Constantin și Elena, patronii catedralei. Aceste icoane sînt executate într-o tehnică nouă, neîntrebuințată pînă acum în iconografie și anume tehnica în email, de către Olga Oteteleșanu.

Toate aceste realizări strălucite care sînt admirate și prețuite și de cunosătorii operelor de artă și de vizitatorii străini ai monumentelor noastre istorice se înscriu cu strălucire pe linia tradiției și a stilului artei noastre naționale reprezentată în trecut de opere ca cele amintite mai înainte și continuată în epoca noastră cu atîta strălucire și fidelitate prin grija, inițiativa, îndrumarea și ajutorul material al Prea Fericitului Patriarh Justinian.

Doctorand IULIAN A. ȘCHIOPU

69. Vezi «Biserica Ortodoxă Română», LXXXIV (1966), nr. 9-10, p. 910.

CONTRIBUȚII LA ISTORICUL BOLNITEI DE LA SIMIDRENI ȘI AL XENODOCHIULUI DE LA ARGES

În tabloul votiv al Mănăstirii de la Argeș, se văd pe fațada bisericii pe care Neagoe și Despina o înfățișează lui Dumnezeu, câteva amănunte deosebit de interesante prin semnificația lor istorică¹. Am crezut că pot identifica în primul panou din dreapta uși, în silueta cavalerului îmbrăcat în zale, cu sabia la soldul stîng și cu bandiera în mina dreaptă, pe Radu I Basarab². Lîngă el, pe al doilea panou, urma să-i fie reprezentată soția Ana, în călugărie Calinichia; dar zugravul nemăi-avînd loc din cauza cantarului care acoperea panoul, a înfățișat-o pe Doamnă dedesubt lîngă scară, în rasa ei de călugăriță. Radu și Calinichia au fost ctitorii celei dintîi mitropolii a Țării Românești, înălțată pe locul unde ulterior Neagoe și-a clădit fundația. Faptul că Doamna Calinichia este reprezentată în veșmintul călugăresc arată că Radu începuse zidirea, dar nu avusese zile s-o sfîrșească. Mitropolia a fost desăvîrșită de Calinichia, după moartea soțului, cu ajutorul lui Mirocea cel Bătrîn, fiul lor, care de altfel este zugrăvit printre ctitorii cei vechi ai Mănăstirii lui Neagoe³.

Așadar, după ce în 1359, a fost înființată Mitropolia Ungrovlahiei și a fost recunoscut Iachint de Vicina ca arhiepiscop al Țării Românești, a trebuit să i se creeze noului mitropolit cadrul corespunzător rangului. În primul rînd se situa necesitatea clădirii unei mitropolii la Argeș. Locașul a fost acela pe care peste un secol și jumătate îl va găsi Neagoe «dărimat și neîntărit» și, fie că l-a «spart din temelie»⁴, fie că a construit peste zidurile vechi, înălțînd acolo propria-i ctitorie, Mînăstirea de la Argeș.

Dar în intervalul de peste 25 de ani, cîți s-au scurs între înființarea formală a mitropoliei și domnia lui Mircea cel Bătrîn, Iachint a trebuit să aibă undeva o reședință; s-a presupus că la una dintre bisericile mai mari din Curtea de Argeș, bunăoară la Sfîntul Nicolae Domnesc. Dar această presupunere, spre care au con-
vers părerile unor istorici, în frunte cu N. Iorga, nu mai este satisfăcătoare. Bise-

1. N. Vălămanu, *Revelații în tabloul ctitorilor Mănăstirii Curtea de Argeș*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXV (1967), nr. 7—8, p. 814—819.

2. Al. Odobescu, *Episcopia de Argeș*, în «Convorbiri literare», XLIX (1915), nr. 11—12, p. 1107—1133. Odobescu a văzut, în 1860, pe acest prim panou «un chip de sfînt zugrăvit, cu aureolă de metal la cap. Se vede ca o lornă rotundă și locul a trei cuie ce ține aureola». După cum descrie pare că într-adevăr a existat o aureolă în jurul capului personajului. Dar Odobescu nu spune nimic despre al doilea panou unde ar fi trebuit să se afle Calinichia; motivul este că acolo și-a așezat Șerban Cantacuzino pisanla cu prilejul reparațiilor. Tot atunci, după mai bine de un secol și jumătate, va fi fost reînnoit și chipul lui Radu I, luat drept un sfînt și împodobit cu «aureola» de care vorbește Odobescu.

3. Al. Pelimon, *Impresii de călătorie în România*, București, 1858, p. 81.

4. *Istoria Țării Românești, 1290—1690, Letopisețul Cantacuzinesc*, București, 1960, p. 35.

rica Domnească nu era încă gata în 1359, ea fiind zugrăvită doar în domnia lui Radu I Basarab⁵, iar curtea domnească lângă care s-a ridicat acest edificiu era de dimensiuni prea reduse, încât cu greu se poate închipui acolo o aglomerație de curteni, dregători, oșteni, printre care se amestecau călugării, pelerinii, închinători. Mitropolitul și slujitorii lui nu puteau locui decât după obiceiul minăstiresc⁶, izolați și în liniște, condiții pe care nu le găseau lângă o biserică de țîrg⁷. Ei trebuia neapărat să se așeze la o minăstire sau un schit. Aceasta exista în imediata apropiere și într-un loc atât de potrivit, încât chiar acolo s-a clădit mitropolia cea dintâi a Țării Românești. Pe platforma de deasupra vărsării Văii Iașului în riul Argeș, a rezidat iachint pînă la moarte (în 1372) și după el urmașii lui, aici, într-una dintre cele mai vechi minăstiri ale țării, anterioară Voditei⁸.

Pentru a demonstra care a fost acea minăstire sau schit, premergător vechii mitropolii argeșene, este nevoie să facem o incursiune în istoricul uneia dintre cele mai interesante instituții de binefacere din trecutul nostru, o instituție care ar fi rămas cu totul necunoscută, dacă nu s-ar fi abătut asupra ei, o singură dată, lumina unui hrisov de danie: este vorba de *bolnița de la Simidreni* și alăturatul adăpost de călători, adică *xenodochiul*, de la Argeș.

La 24 iulie 1542, Vladislav al III-lea dădea, de la Dridih, o poruncă «locului și locașului numit bolnița de la Simidreni, unde este hramul Sfîntului și slăvitului Mare Mucenic Dimitrie și celor ce trăiesc în acest sfînt loc și încă și altui loc de binefacere, care este în fața porților bisericii de la Minăstirea de la Argeș, numit locul primitor de călători, ca să le fie pentru hrana fraților de la bolniță și a călătorilor din adăpostul de călători, toată cășăria, oricît se va alege din județul Pădurețului»⁹. Este vorba, prin urmare, de două instituții deosebite, deși situația în apropiere una de alta: bolnița și xenodochiul.

Bolnița de la Simidreni nu are o istorie proprie; în afară de puținele rinduri ce i-am dedicat într-un studiu anterior¹⁰, nu s-a mai scris nimic despre această bolniță.

Localitatea Simidreni nu este cunoscută; nu o menționează nici un alt document. Dictionarele geografice și topografice, studiile de geografie istorică nu amintesc de

5. N. Vălămanu, *Contribuții la istoricul Bisericii Domnești de la Argeș*, în «Mitropolia Olteniei», XII (1965), nr. 9—10, p. 808.

6. A. Sacerdoțeanu, *Vechimea Minăstirii Argeșului*, în «Biserica Ortodoxă Română», LVI (1938), nr. 11—12, p. 767.

7. C.-C. Giurescu, *Intemeierea Mitropoliei Ungrovlahiei*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVII (1959), nr. 7—10, p. 689.

8. I. C. Filitti, *Despre Negru Vodă*, în «Analele Academiei Române», memoriile secției istorice, seria III, t. IV, p. 18.

9. *Documente privind istoria României* (în continuare: D.I.R.) B., Țara Românească, veacul XVI, vol. I, p. 181; «Arhiva istorică a României», vol. I (1861), nr. 13, p. 104.

10. N. Vălămanu, *De la începuturile medicinei românești*, București 1966, p. 131; vezi și P. Gh. Samarian, *Medicina și farmacia în trecutul românesc*, vol. III, București, 1938, p. 67.

această localitate¹¹. Dar aşezarea pare să fi fost foarte veche, dacă ţinem seama de forma latină a numelui «Sin», care sugerează că acolo s-a aflat de demult un locaş bisericesc, minăstioară sau schit, cu hramul Sin Medru. Oamenii din aşezarea de lângă locaşul bisericesc s-au numit Simidreni, aşa cum cei ce ţineau de satul Cornul şi şi-au făcut o nouă aşezare, mai departe, s-au numit Corneni, cei de la Cărarea, Cărăreni¹² etc.

Bolniţa de la Simidreni nu a fost zidită o dată cu Minăstirea de la Argeş; ea era mult mai veche. Gavriil, protul Atosului, care a luat parte la sfinţirea Minăstirii lui Neagoe, arată amănunţit toate clădirile cu care şi-a înzestrat ctitorul fundaţia şi anume împrejmuirea de zid, chillile călugărilor, trapezăria şi magherniţa, magazia şi povarna de olovină, plivniţa şi clopotniţa¹³; el însă nu pomeneste nimic despre bolniţa şi xenodochiu, realizări cel puţin tot atât de importante precum au fost cele citate. La alte ctitorii însă, acelaşi Neagoe Basarab înzestra minăstirea beneficiară, ca de pildă la Marea Lavră a Atosului, cu «bolniţă şi ospătărie, jitniţă şi vistierie»¹⁴. Dacă la Argeş, Gavriil protul nu spune nimic de bolniţa şi xenodochiu (ospătărie), aceasta însemna că ele existau deja acolo, fiindcă nu se putea închipui o mare minăstire, cu numeroşi călugări, fără de bolniţă şi xenodochiu.

Pentru mai buna înţelegere credem că este nevoie să lămurim, încă o dată, ce era o bolniţă; aceasta cu atât mai mult, cu cât numeroase afirmaţii neîntemeiate pe documente au acreditat părerea fundamental-greşită că bolniţa era un spital deschis oricui, în care laicii aveau, de drept, acces. Cu toate că istoricii bine-informaţi au constatat că niciodată vreo bolniţă nu s-a transformat, la noi, în spital¹⁵ sfiala de a face afirmaţii, socotite prea categorice, i-a împiedicat să spună că bolniţele nu erau spitale, şi uneori să admită, dimpotrivă, că au fost «spitale specific româneşti», «spitalul tuturor» şi altele la fel.

În realitate, în Imperiul bizantin, de unde şi noi am împrumutat această formă de binefacere, existau pe lângă marile minăstiri (Pantocrator, Sfânta Fecioară, Prodrom, Mangane, Vatoped etc.)¹⁶, spitale pentru laici, precum şi infirmerii pentru călugări, numite «nosocomii». În aceste din urmă nosocomii, rezervate exclusiv monahilor bătrâni şi bolnavi, se îngăduie o viaţă mai puţin aspră sub raportul ascultării monahale şi al regimului de hrană. Aci bătrânii şi bolnavii trăiau izolaţi de restul călugărilor valizi, din motive lesne de înţeles. Nosocomiile, numite la slavi şi la noi bolniţe, erau aşezate sau într-o aripă mai îndepărtată a minăstirii, sau afară din incintă, într-o clădire anume, deseori ca o mică minăstioară, totdeauna cu bisericuţă proprie, cu cimitir şi cu chilii împrejur. Călugării aceştia bătrâni şi bolnavi îşi aşteptau sfârşitul, în nădejdea fericirii veşnice, cu rugăciuni. Totuşi, pentru alinaarea suferinţelor, când ajutorul fraţilor care-i îngrijeau nu era îndesulător, se făcea apel la medicul spitalului pentru laici, al minăstirii. Patriarhul Matei al Constantinopolului (1397—1410) înscrisese în testamentul său obligaţia pentru egumen de a aduce medicul ca să-i caute pe fraţii bolnavi şi să le cumpere

11. D. Frunzescu, *Dicţionar topografic şi statistic al României*, Bucureşti, 1872; *Marele dicţionar geografic al României*, Bucureşti, 1900; *Indicatorul statistic al satelor*, Bucureşti, 1932; Iorgu Iordan, *Numele de locuri româneşti în R. P. Română*, Bucureşti, 1952; C. C. Giurescu, *Principalele române la începutul secolului al XIX-lea*, Bucureşti, 1957.

12. P. P. Panaitescu, *Obştea iărănească în Ţara Românească şi Moldova*, Bucureşti, 1964, p. 27; Idem, *Mircea cel Bătrîn*, Bucureşti, 1944, p. 63.

13. *Istoria Ţării Româneşti...*, p. 41.

14. «*Arhiva Istorică a României*», I (1865), p. 146.

15. P. G. Samaritan, *op. cit.*, p. 57—58, 71.

16. N. Vălămanu, *op. cit.*, p. 110 ş.u.

medicamentele, oricît ar costa îngrijirea¹⁷. Şi la noi, la Mînăstirea Neamţul, călugării dispuneau de bolniţă, dar la nevoie li se aducea şi medicul de la spitalul pentru laici de alături, din Tîrgul Neamţ, unde este semnalat un medic începînd din 1776¹⁸, deşi poate să fi funcţionat şi mai înainte. Datele acestea dovedesc că atît nosocomiile bizantine, cît şi bolniţele slave şi româneşti, nu au fost spitale, ci doar nişte azile călugăreşti pentru monahii bătrîni şi bolnavi.

Orice mare mînăstire, cu numeroşi călugări, avea nevoie de o bolniţă. În schimb, mînăstirile mici, schiturile cu 10—12 călugări şi chiar mai puţini nu aveau unde să mai facă şi bolniţă. De aceea nu este de crezut că Vodiţa să fi avut bolniţă, aşa cum greşit s-a afirmat, pe temeiul unei lecturi rău-interpretate¹⁹. Mînăstirea de la Argeş însă avea nevoie de bolniţă şi, repetăm, dacă Neagoe nu a construit-o, înseamnă că ea exista acolo, de mai înainte. Credem că nu greşim afirmînd că exista pe lingă vechea mitropolie a Țării Româneşti. Cînd s-a construit acea mitropolie, asemeni marilor mînăstiri din Bizanţ şi de la Atos, din Serbia şi din Bulgaria, cea mai de seamă fundaţie religioasă din noua Țara Românească trebuia să aibe biserica înconjurată de chilii, de toată zestrea gospodăriei călugăreşti, de bolniţă şi xenodochiu.

Lucrul era cu atît mai lesne de realizat, cu cît acolo unde Radu, Calnichtia şi Mircea au clădit mitropolia, exista din vechime o mînăstire, cu anumite atribuţii în legătură cu scaunul voievodal de la Argeş.

Studiile mai noi de istorie a vieţii religioase au subliniat că nu era de conceput să fiînţeze o țară şi un domnitor fără o organizaţie bisericească proprie. Pe lingă înaintaşii lui Basarab Întemeietorul au trebuit să se găsească vlădici, unul dintre acei «pseudoepiscopi de ritul grecilor», cum îi numea în 1234, papa Grigore al IX-lea²⁰. Unde putea să-i aibă reşedinţa²¹ vlădica lui Seneslau, Tihomir şi Basarab, dacă nu la Curtea de Argeş, într-un schit sau mînăstioară? În acest locaş bisericesc a intrat, de drept, Iachint de Vicina, cînd a fost recunoscut ca mitropolit al țării.

În cei dinţi ani, locaşul care îl adăpostise pe Iachint, încă de pe cînd era un simplu refugiat din reşedinţa lui dunăreană, îi va fi fost îndestulător. Chiar şi mai tîrziu, cînd Mitropolia Țării Româneşti s-a mutat la Tîrgovişte, mitropoliţii locuiau în noua capitală de la Crăciun pînă la Paşti, ca să fie lingă vovod la marile sărbători creştineşti, dar verile şi le petreceau tot la Argeş²². După dărîmarea mitropoliei argeşene, ei nu mai dispuneau acolo decît de vechiul locaş al bolniţei de la Simidreni, unde erau adăpostiţi călugării bolnavi şi bătrîni.

17. H. Hunger, *Das Testament des Patriarchen Mathaios I (1397—1410)*, în «Byzantinische Zeitschrift», LI (1958), p. 308.

18. Gh. Tomescu, *Scurta povestire istorică despre Mînăstirea Neamţului*, Neamţul, 1912, p. 32; Nestor Vornicescu, *Instituţii pentru îngrijirea sănătăţii patronale de Mînăstirea Neamţ*, în «Mitropolia Moldovei şi Sucevei», XXXVIII (1962), nr. 5—6, p. 442; C. Bobulescu, *Răvaş gospodăreşti (1764—1795)*, în *Prinos pentru patriarhul Nicodim*, Bucureşti, 1946, p. 90.

19. V. Manoliu, *Cu privire la presupusa bolniţă de la Vodiţa*, în *Din istoria medicinei româneşti şi universale*, Bucureşti, 1962, p. 59.

20. Hurmuzaki, I, p. 132.

21. I. Ionescu, *Mînăstirea Argeşului în istorie şi artă*, în «Mitropolia Olteniei», XXX (1967), nr. 7—8, p. 359, nr. 26, în care autorul înlăeşte acest adevăr.

22. «Arhiva Istorică a României», I, p. 104. I. D. Petrescu, *Mitropolia Țării*, Bucureşti, 1870, p. 99; N. Şerbărescu, *Titulatură mitropoliţilor jurisdicţia, hotarele şi reşedinţele mitropoliilor Ungrovlahiei*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVII (1959), nr. 7—10, p. 716.

Hrisovul lui Vladislav al III-lea, din 1524, numește hramul bolniței *Храмъ святаго и кааернаго сватко мученика димитрия*²³, dar localității îi spune Simidreni, ceea ce arată că între timp numele locașului bisericesc — «Sfântul și slăvitul Mare Mucenic...» adoptase forma nouă, slavă, pe cind numele vechii așezări omenești rămăsese așa cum fusese apucat, din moși-strămoși — «Simidreni».

Fîind o fundație nouă, clădită alături de locașul cu hramul Sfîntul Dimitrie, mitropolia a căpătat un hram nou, Adormirea Maicii Domnului. Dimpotrivă, cînd Neagoe și-a înălțat propria ctitorie chiar pe locul vechii mitropolii, el a trebuit să păstreze, potrivit cu tradiția bisericească, hramul Adormirii, așa cum el însuși recunoaște într-una dintre pisaniile Mînăstirii Argeșului, cînd spune că această «biserică a cinstitei Adormiri (...) pe care am găsit-o domnia mea la Curtea de Argeș dărîmată și neîntărită»²⁴.

Cu pomelnicul vechii mitropolii s-a întîmplat același lucru ca și cu hramul: Mînăstirea lui Neagoe și l-a însușit. Acest amănunt merită a fi discutat, deoarece s-a spus că pomelnicul Mînăstirii lui Neagoe, datînd din secolul al XVIII-lea, dar alcătuit după alte pomelnice mai vechi, dovedește «cu certitudine» că Basarab a fost primul ctitor al vechii mitropolii, prin faptul că el începe cu Io Basarab²⁵. Să ne fie îngăduit însă a observa că și pomelnicul Episcopiei de Rîmnice, refăcut în 1815²⁶ începe tot cu Io Basarab Voievod și, de asemeni, pomelnicul Mînăstirii Cîmpulung, versiunea I, refăcut pe la 1711, începe cu același Io Basarab. Fără îndoială că nu este imposibil ca Basarab să fi făcut aceste locașuri, deși nu avem indicații în acest sens. Iată însă că pomelnicul Mînăstirii Tismana, înălțată precum se știe de Radu I, începe totuși cu «Io Vladislav, acesta a făcut Mînăstirea Vodița». Ceea ce ar putea să arate sau că se considera Vodița și Tismana drept o unitate bisericească, sub oblăduirea lui Nicodim, sau că menționarea lui Vladislav trebuia luată drept un act de pură cinstire a memoriei înaintașului.

Cu mult mai demonstrativ este însă pomelnicul mitropoliei bucureștene, alcătuit sub Constantin Șerban și care începe cu Io «Radu Negru, acesta a făcut Tismana». Desigur că nimeni nu poate susține că «Radu Negru» a clădit mitropolia bucureșteană. Dar se poate susține, și pe bună dreptate, că acela care a zidit mitropolia Țării Românești a fost Radu I și că pomelnicul vechii mitropolii de la Argeș a trecut la noua mitropolie de la Tîrgoviște și de acolo a ajuns la mitropolia bucureșteană. De aceea pomelnicul mitropoliei din București, refăcut în secolul al XVII-lea, începe cu Radu, și continuă cu Dan, Mircea, Mihail etc.

Dar să revenim la pomelnicul de la Argeș²⁷. Prezența lui Io Basarab, în fruntea ctitorilor se explică suficient prin actul de omagiu față de întemeietorul țării și al neamului de domnitori basarabi. Ar putea avea însă și o altă semnificație pe care o expunem aci. Discuțiile cu Patriarhia Ecumenică pentru recunoașterea canonică a Bisericii Țării Românești, le-a dus la bun sfîrșit Nicolae Alexandru cînd a

23. «Arhiva istorică a României», I (1865), p. 104.

24. N. Șerbănescu, 450 de ani de la sfințirea bisericii Mînăstirii Curtea de Argeș, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXV (1967), nr. 7-8, p. 736.

25. C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 690.

26. V. Drăghiceanu, Curtea Domnească din Argeș, în «Bul. Com. Mon. Ist.», X-XVI (1917-1928), p. 25.

27. A. Sacerdoțeanu, Pomelnicul Mînăstirii Argeșului, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXIII (1965), nr. 3-4, p. 296-330; C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 690.

rămas singur domnitor, deci după 1352, ajungînd la încheierea actului din 1359. Trebuia să ținem seama însă că Iachint se găsea ca refugiat la Curtea de Argeș de mai multă vreme. Este foarte probabil că el l-a apucat în viață pe Basarab și s-ar putea ca sub influența lui să fi început acele lungi discuții cu Patriarhia Ecumenică, despre care vorbesc documentele²⁹. Faptul că nu s-a ajuns la o înțelegere încă de pe cînd Basarab era în viață trebuie să aibă o explicație pe care nu o cunoaștem încă; poate că încuviințarea «puternicului și sfîntului împărat» să fi fost piedica temporară.

După Io Basarab, pomelnicul de la Argeș îl pomenește pe Nicolae Alexandru și apoi sare la Radu Voievod star; nu-l amintește, așadar, pe Vladislav-Vlaicu, probabil fiindcă nu a avut nici un amestec cu mitropolia.

Pe acest Radu voievod, fondatorul vechii mitropolii, numit de popor Negru Vodă, ni-l arată balada populară de la Albeștii Argeșului³⁰, cum umbla în sus pe Argeș să caute un loc potrivit pentru a construi o minăstire. El nu căuta «zid părăsit și neisprăvit», cum făcea Neagoe, în cealaltă variantă, mai larg cunoscută a baladei³¹. S-ar putea ca încă de pe vremea lui Neagoe, poporul și cîntăreții lui, care umblau de la un ospăț la altul, la țărani ca și pe la curțile boierești, să fi cîntat demna de laudă împlinirea a zidirii mitropoliei de către Neagu Vodă. Cînd după un secol și jumătate, Neagoe Basarab și-a zidit tot acolo propria-i ctitorie, în măsură să uimească pe contemporani, cîntăreții populari au suprapus evenimentul recent peste cel vechi; Negru Vodă, ca personaj cu aureolă legendară, a fost contopit cu Neagoe și a rămas mai departe, singur în baladă.

Un alt amănunt, pe care-l întîlnim numai în varianta de la Albești, are, credem, o deosebită semnificație. Căci se spune acolo: «Pe Argeș în sus / Pe cel mai frumos / Plîmbă-mi-se, plîmbă / Plîmbă Negru Vodă / Cu Doamna Ilinca...».

După cum se poate lesne observa, numele Doamnei Ilinca nu este introdus în baladă pentru vreă necesitate de ritm sau de rimă. Și atunci ne întrebăm: de unde numele Ilinca? Să nu fi știut țărani din Albești care au furnizat piatra pentru Minăstirea de la Argeș, cine erau ctitorii? Tocmai ei, din satele care umpleau edificiul la hramuri, atît aci, cît și dincolo, la Sfîntul Nicolae Domnesc?³² Este

28. Hurmuzaki, XIV/1, p. 1-6. 29. C. N. Mateescu, *Balade*, Vălenii de Munte, 1909, p. 13.

30. *Balade populare românești*, III, București, 1964, p. 7.

31. Se știe că portretele lui «Radu Negru» și al «Doamnei Ana», din Biserica Domnească de la Curtea de Argeș au fost rezugrăvite țirziu, în secolul al XVIII-lea, după unul dintre procedeele obișnuite: adică ori s-au întărit pe loc contururile și culorile, ori s-au scos izvod, de pe care a fost relăcut tabloul. Aci s-a folosit al doilea procedeu, fiindcă stratul nou de stuc pe care s-a zugrăvit cuprindea numai var și nisip, nu și pale tocate, ca suporturile vechilor zugrăviri din secolul al XIV-lea (cf. O. Tăfalău, *Monumenții bizantini de Curtea de Argeș*, Paris, 1951, p. 133). Zugravul din secolul al XVIII-lea «înspirîndu-se din portretele primitive» a imitat «mai mult sau mai puțin exact costumele, păstrînd, cel puțin, numele prințarelor scrise, lîngă igruri». Cît de atentă a fost reproducerea o dovedește păstrarea amănuntelor podoabei de cap a Doamnei Ana, de o frapantă asemănare cu ceea ce se vede pe paltăua găsită asupra voievodului de la Argeș (cf. O. Tăfalău, *op. cit.*, p. 6; P. Chihaița, *Cîteva date în legătură cu paltăua de la Argeș*, în *Omagiul lui George Oprescu*, București, 1961, p. 117, nr. 3).

Rolul important al lui Radu I, ca fondator al vechii mitropolii reiese și din locul pe care-l ocupă printre ctitorii. În Minăstirea lui Neagoe, pînă la intervenția devastatoare a «restaurării». Pe peretele sudic se vedeau zugrăviți Neagoe și Despina cu copiii lor, apoi «Radu Negru» cu Doamna Ana, Radu Paisie cu Marcu și crneazul Lazăr și Miliița, cu doi copii. Radu Paisie cu Marcu au fost introduși ulterior și fără rost între vechii ctitorii. Printre aceștia, remarcăm la mijloc, deci la un loc de mare cînstire pe Radu și Ana, între Neagoe-Despina, de o parte, și Lazăr-Miliița, de cealaltă parte; situarea ctitorilor vechii mitropolii în acel loc elocvent și nu mai are

suficient să se pună întrebare, fiindcă răspunsul se impune de la sine: nu era cu putință! De altfel poporul și cîntăreții lui nici nu se gîndeau la perechea Neagoe-Despina, căci știa de Negru Vodă și de Doamna lui, al cărei chip și nume se vedea pe fațada mînăstirii. El au făcut, în decursul vremurilor, trecerea de la Calinicchia, la apropiatul și, pentru ei, mai firescul Ilinca !

Xenodochiul de la Argeș este numit în hrisovul lui Vladislav, redactat în slavonește *stranopriemlntu*³², termen care a fost tradus de B. P. Hașdeu prin «ospiciu de săraci», iar de «Documente privind istoria României», mai apropiat de adevărul lui sens, prin: «Locul primitor de călători» și «adăpostul de călători»³³. *Leziconul slavo-romănesc* al lui Mardarie Cozianul din 1649, tilcuiește «siropriemnițu» «prin «priimitoriu de străini». Românește i se mai zicea însă și «ospătărie»³⁴ sau «casă de străini»³⁵, vădită transpunere din grecește.

În aria de cultură bizantină, de unde s-a extins apoi în toată Europa, xenodochiul a fost conceput ca o operă de binefacere, în raport cu condițiile epocii. Hospital-ele din Italia, Hotel-Dieu-urile din Franța și fundațiile asemănătoare din toate țările erau concepute ca niște «gazde ale lui Dumnezeu» pentru a veni în ajutorul numeroșilor călători, care băteau fără încetare drumurile. Căci în evul mediu se călătorea mult. În ciuda drumurilor rele, pietonul sau călărețul răzbea pretutindeni. Puteau fi înțilniți pe drumuri neguțători, pelerini sănătoși și mai ales bolnavi în căutarea unei vindecări miraculoase, simpli curioși, aventurieri mai mult sau mai puțin interesați, vagabonzi și saltimbanci nelipsiți de la marile adunări populare cum erau bunăoară hramurile. Mulți plecau de acasă bolnavi, alții însă ne îmbolnăveau pe drum sau cădeau victime ale atacurilor tîlhărești, la drumul mare. Toți aceștia aveau nevoie de îngrijire, de un ajutor medical: xenodochiile erau în stare să-l acorde. Cum însă timpul de găzduire era limitat la cîteva zile, prin calitate ce se cerea ajutorului medical dat de xenodochii era rapiditatea, eficacitatea; bolnavul sau rănitul trebuia pus cît mai curînd în stare să-și continue drumul și prin urmare, popasul în «xenon» să fie cît mai scurt. De aceea, în toată Europa — de Răsărit și de Apus — din aceste xenoane au luat naștere spitalele, în care s-a dezvoltat o medicină apropiată de cea modernă, care se practică în dispensar, în ambulatoriu. În timp ce vechile nosocomii pentru laici evoluau spre tipul de spitale de boli cronice, de azile pentru incurabili, xenoanele creau spitalele în spiritul modern.

O pildă de serviciile pe care le puteau aduce xenoanele, ne-o dă fundația de la Patritos-Vakșevo din Bulgaria, ctitorie a fraților ivireni Pakurianos, din seco-

nevoie să fie argumentată (cf. Al. Pelimon, *op. cit.*, p. 81). Chiar și spațiul acordat în tabloul ctitorilor acestor personaje, este semnificativ: lui Radu și Anei li s-a rezervat 1,61 m; Doamnei Ruxandra 0,67 m, iar lui Mircea 0,75 m (cf. P. Chihaia, *Cîteva date...*, p. 453).

32. «Arhiva Istorică a României», I (1861, p. 104).

33. D.I.R., B., Țara Românească, veac. XVI, vol. I, p. 181.

34. D.I.R., B., Țara Românească, veac. XVII, vol. II, p. 150, prin care Radu Mihnea poruncește ctitoriei sale, Mînăstirea Sf. Troiță, la 10 februarie 1613, să alăie «ospătărie în toată vremea».

35. T. Simedrea, *Viața și traiul Sfîntului Nifon, patriarhul Constantinopolului*, București, 1937, p. 23; *Indreptarea Legii*, 1652, București, 1962, p. 328.

lul al XI-lea³⁶. Prin acest adăpost se perindau anual mil și zeci de mii de călători. Nu același era, desigur, cazul xenodochiului nostru de la Argeș, situat pe o șosea mult mai puțin umblată. Un calcul foarte aproximativ, dar având ca punct de plecare «legea cea veche» a stinelor, așa cum apare dintr-un document³⁷, cu vreo cincizeci de ani mai vechi decât hrisovul, de milă al lui Vladislav al III-lea pare a rezulta că stinele din județul Pădurețului puteau da celor două instituții de binefacere cam vreo douăzeci de cașcavale și tot atâtea burdufuri de brânză. Chiar dacă cifra ar fi fost în realitate depășită, dania voievodală nu ajungea decât pentru vreo zece drumeteși și tot atâția frați din bolniță³⁸.

Un amănunt interesant pentru istoricul instituției de la Argeș îl constituie faptul că mila domnească față de xenodochiu, având ca obiect cășăritul din județul Pădureț, nu data de mult. Cu numai douăzeci și șase de ani mai înainte, în 1498, Radu cel Mare dăruia Mănăstirii Rîncăciou, pe lângă alte milostenii și toată «cășăria domnească din munții județului Păduraților»³⁹. Socotim că ne este îngăduit a crede că pe atunci bolnița și xenodochiul erau întreținute de mitropolia de la Argeș, de care și țineau, făcând un tot organic. Prin plecarea mitropoliei la Tirgoviște cele două instituții au trebuit să fie ajutate și atunci s-a trecut dania de la Rîncăciou asupra lor; Mănăstirea de la Argeș rămăsese ea însăși neterminată și nu putea deocamdată să-și ia asupra, în vremuri atât de tulburi, întreținerea celor două instituții pentru moment independente.

*

În ce privește situarea în plan a celor două instituții, se știa că peste drumul mare Curtea de Argeș—Cîmpulung, deci în fața mănăstirii, exista bolnița adică cimitirul călugăresc. Biserița de la «bolnița» este relativ recentă, datînd din secolul al XVIII-lea⁴⁰ și are hramul Sfinților Voievozi. Se pune deci întrebarea: a mai existat pe acel loc o altă biserică cu hramul Sfîntul Dimitrie?

Întrebarea este justificată de faptul că pînă în secolul trecut au existat «la cele două unghere nord-est și sud-est ale curții mănăstirii» două mici clădiri bolțite, avînd în vîrf cîte o cruce aurită; «ele arată locul unde fuseseră odinioară două capele», dintre care prima avea hramul Sfîntul Nicolae și a doua, hramul Sfîntul Dimitrie⁴¹. Nu cumva amintea această din urmă capelă bolnița de la Simidreni? Mărturisim că sîntem înclinați a crede acest lucru.

Cît despre xenodochiu, locul lui este clar precizat de hrisovul lui Vladislav: «în fața porților bisericii de la mănăstirea de la Argeș». Ceea ce înseamnă limpede: pe latura de vest a incintei mănăstirii. Acolo a identificat, în 1860, Al.

36. Ch. Diehl, *La société byzantine à l'époque des Comnènes*, Paris, 1929, p. 55; L. Petit, *Typicon de Grégoire Pokourianos pour le monastère de Petritzos (Batchevo) en Bulgarie*, în «Vizantiński vremennik», XI (1904).

37. D.I.R., B., Țara Românească, veac. XVI, vol. IV, p. 320.

38. N. Vățămanu, *op. cit.*, p. 133, nr. 133.

39. D.I.R., B., Țara Românească, veac. XIII—XIV—XV, p. 255.

40. *Marele dicționar geografic*, III, București, 1900, p. 387; P. Chihala, *Cele două locașuri ale mitropoliei din Curtea de Argeș, dețuse din hrisoavele bisericii lui Neagoe Basarab*, în «Mitropolia Olteniei», XIX (1967), nr. 7—8, p. 597.

41. Gr. Tocilescu, *Biserica episcopală a Mănăstirii Curtea de Argeș*, București, 1886, p. 13; N. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 747, care se referă la Arh. St. Buc., Min. Cult. și Instr. Publ. nr. 3857 din 1875, f. 56.

Odobescu: «O sală lungă de 35 m și lată de 11 m rezemată de trei stâlpi rotunzi, avînd fiecare 2,90 m circonferință și 2,90 m înălțime. Pe acei stâlpi se rezemau opt bolte împodobite cu ciubuce»⁴². Descrierea este prețioasă, căci ne înfățișează unicul xenodochiu documentat din istoria noastră. Reprezentarea seamănă cu descrierea «hospital»-ului de la Trebinje (Serbia) făcută de călătorul Pierre Les-calipier, în veacul al XVI-lea, cu «hoșterea» descrisă de Petru Bogdan Baksic și cu alte caravanseraiuri din Balcani⁴³.

Un amănunt care trebuie de asemenea analizat, ni-l oferă prețioasa descriere a Mînăstirii de la Argeș, pe care ne-a lăsat-o Al. Pelimon⁴⁴. Înfațîșînd cititorului privilegiu pe care o avea în fața ochilor cel ce pătrundea în curtea mînăstirii, autorul spune ce se vedea «spre partea dreaptă, către altar, la capătul unei ruine ce se cunoaște a fi tot atît de veche ca și biserica de aci». Este vorba, așadar, de latura estică a incintei, unde se găseau, la un capăt și la celălalt, cele două paraclise cu hramul Sfîntul Nicolae și Sfîntul Gheorghe, amintite mai înainte. Gr. Tocilescu, pe baza informațiilor culese pe loc, ne asigură că paraclisul din colțul nord-estic era cel cu hramul Sfîntul Dumitru; Al. Odobescu afirmă însă că era Sfîntul Nicolae⁴⁵ și, foarte probabil, se înșela. Marele dicționar geografic și un document de arhivă confirmă spusele lui Gr. Tocilescu. În planul de situație⁴⁶ al incintei mînăstirii apar și cele două paraclise, dar cu numele Sfîntul Dumitru și Sfîntul Petru și Pavel. Gravurile lui W. Natts, trase după Luigi Mayer⁴⁷ lămuresc incurcătura. În cea care arată exteriorul mînăstirii, se vede la colțul sud-estic, pe dinafara zidurilor incintei, sau lipită de ele, o bisericuță cu două turle ascuțite; acela era micul locaș bisericesc care a beneficiat de dania Doamnei Despina⁴⁸. În a doua gravură, care arată interiorul mînăstirii se văd în dreapta și în fund, peste zidul incintei, cele două turle ascuțite ale bisericuței Sfîntul Nicolae. Dar alături, mai către altarul bisericii mari, se zărește o clădire mai mică, ieșită puțin în afară și purtînd o cruce în vîrf al acoperișului. Este, socotim, unul dintre cele două paraclise de pe latura estică și anume cel din colțul sud-estic; celălalt paraclis, din colțul nord-estic, cu hramul Sfîntul Dumitru, nu se vede, fiind acoperit de biserica mînăstirii. Primul paraclis putea fi cel închinat Sfinților Petru și Pavel.

După această simplă și firească lămurire de ordin topografic, să revenim la descrierea lui Al. Pelimon. El spune că «la capătul ruinei, adică lămurim noi: unde se afla micul paraclis Sfîntul Dumitru», «se vede sus zugrăviți un Radu vv și, alături ou dînsul, un călugăr; cel ce se zice că ar fi însuși acel Radu, care a fost încins sabia și a domnit pe tronul țării. Amîndouă aceste figuri țin în mîinile lor o biserică, care însă nu e aceea a episcopiei. Scriptura însă de la capul călugărului se află într-adins ștearsă de cineva».

Cine era acel Radu voievod? Singura, dar prețioasă informație, pe care ne-o transmite Pelimon, este aceea a tradiției locale: «Insuși acel Radu care a

42. Al. Odobescu, *op. cit.*, p. 1112; P. Chihala, *Etape de construcție în incinta Mînăstirii Curtea de Argeș*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXV (1967), nr. 7-8, p. 610.

43. N. Vălămanu, *De la începuturile medicinei românești*, p. 133, nr. 133.

44. Al. Pelimon, *op. cit.*, p. 81.

45. Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 13; N. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 747.

46. P. Chihala, *Etape de construcție...*, p. 772-773.

47. P. Chihala, *Ibidem*, p. 772-773.

48. D.I.R., B., Țara Românească, veac. XVII, vol. II, p. 136.

fost încins sabia și a domnit pe tronul țării», adică tălmăcind metafora: cel dintâi domn, care a încins sabia, care a luat puterea. Dar călugărul? Și, în primul rând, să fi fost un călugăr sau o călugăriță? Pe tabloul votiv al bisericii lui Neagoe, azi la Muzeul de Artă, este înfățișată lângă scară o clugăriță; vreme de aproape o sută de ani a fost admirat tabloul, dar nimeni nu a relevat prezența neobișnuită în un tablou votiv a acelei călugărițe. Când, în sfârșit, cineva a remarcat-o, a presupus că era un călugăr. Dar, fotografiile mărite⁴⁹ au înlăturat orice dubiu: este o călugăriță, și, adăugăm, este mama lui Mircea, Calinichia.

Tot așa de bine s-ar fi putut ca și ceea ce a văzut Al. Pelimon să fi fost o călugăriță și nu un călugăr. Biserica pe care o țineau în mîini Itadu voievod și cu presupusul călugăr (noi zicem Calinichia Doamna), pe bună dreptate nu putea să semene cu biserica lui Neagoe, fiindcă era cu cea mai mare probabilitate, vechea mitropolie a țării, ctitoria lor.

Care putea să fie originea acestui tablou? Fără îndoială că o scenă asemănătoare a trebuit să se afle zugrăvită pe pereții vechii mitropolii, arătîndu-i pe ctitori cu chivotul noului locaș în mîini. Când Neagoe a poruncit să se dărîme mitropolia, el a avut grija de a pune să se scoată izvod de pe vechiul tablou al ctitorilor, care apoi a fost treout pe zidurile uneia dintre clădirile ce mai rămîneau în picioare din complexul vechii mitropolii: pe pereții paraclisului bolniței de la Simidreni. Neînțelegerea urmașilor și abuzurile consecutive, ilustrate prin felul în care unul dintre episcopii de mai târziu, a pus să se șteargă chipul voievodului pe care nu-l suferea, pentru a porunci să se zugrăvească în loc chipul sfinției sale, a făcut ca altcineva, la fel de puțin inspirat, să șteargă numele personajului înveșmîntat călugărește.

După mutarea capitalei și a mitropoliei la Tîrgoviște, schimbarea condițiilor economice determinante a făcut ca circulația de pe șoseaua Cimpulung—Curtea de Argeș să se tot împuțineze. Importanța xenodochiului a scăzut mereu, pînă ce instituția a fost socotită fără rost⁵⁰, așa cum probabil că rămăsese, și localul a suferit transformările gospodărești cunoscute.

În felul acesta, singurul xenodochiu cunoscut, din trecutul nostru mai îndepărtat, nu a putut ajunge printr-o adaptare la nevoi, să se transforme în spital, ca pretutindeni în Europa.

Și evoluția bolniței a urmat un drum asemănător. La un moment dat i s-a atribuit o altă destinație, iar cimitirul călugărilor a fost mutat peste șosea, la Flămînzești.

NICOLAE VĂTĂMANU

49. N. Vătămănu, *Revelații în tabloul ctitorilor...*, p. 815, nr. 6.

50. Unele lucrări și îmbunătățiri aduse gospodăriei mînăstirești, în 1564, precum chiliile de platră, grădina, grajduri, și slou pentru butii și cărnițe, nu puteau privi xenodochiul (cf. D.I.R., B., Țara Românească, veac. XVI, vol. III, p. 232; N. Șerbănescu, *Mitropolitul Anania*, în «Glasul Bisericii», IX (1950), nr. 9—10 p. 42.

DOCUMENTARE

ELIBERAREA PREOTILOR DIN „RUMÂNIE“ ÎN SECOLUL AL XVII-LEA ÎN ȚARA ROMÂNESCĂ

S-au făcut multe ipoteze asupra dezvoltării Bisericii și a stării clerului român din trecut. Unii istorici vedeau în ea o viață patriarhală, sătească, săracă și susținută de un cler modest, cu grijă numai pentru mântuirea sufletului. Alții, dimpotrivă, ținând seama mai ales de creația artistică a manuscriselor, rod al trudii monahale, și de manifestările literare și spirituale care i-ar fi aparținut în întregime socoteau că numai Biserica era un factor de lumină în mijlocul unui primitivism general existent de jos pînă la treptele tronului. Fără îndoială că nici unul, nici altul din aceste aspecte nu corespund în întregime adevărului istoric. Dacă este adevărat că viața preotului de la sate se aseamăna întrucîtva cu a sătenilor, ea nu era totuși aceeași, fiindcă preotul avea un venit în plus, provenit din oficiul său sacru; în schimb preotul de țîrg, în cea mai mare parte, superiorii minăstirilor și mai ales ierarhia, nu se deosebeau de lumea laică corespunzătoare. Era și aici un feudalism clarical identic cu cel laic, dar mai puternic decît acesta prin poziția sa spirituală.

Este știut că cei dintîi ierarhi din Țara Românească au venit de la Constantinopol. Ei trebuie să fi avut exact aceeași origine socială și același rol politic ca și ierarhii din Bizanț. Cu foarte rare excepții ei au aparținut clasei feudale bizantine. Nu încapă îndoială că același lucru s-a întîmplat și la noi cînd Patriarhia nu și-a mai putut impune oamenii săi. Boierimea a căutat pe toate căile să aibă în mîna sa și conducerea acestei forțe superioare care era Biserica. Altfel nu ne putem explica de ce domnia era atît de stăruitoare ca Patriarhia Ecumenică să recunoască pe unul din recomandați și nu pe altul. Dacă voia să aibă alături un arhieru docil fi putea fi indiferent ce călugăraș era urcat în scaunul arhieresc. Căzul este concludent dacă ținem seama de ce s-a întîmplat în Moldova în vremea înființării Mitropoliei și căreia clase i-au aparținut arhierii ulterioari pe care îi cunoaștem

mai bine. Observația este valabilă și pentru Țara Românească dacă am studia mai adânc apartenența de clasă a arhierilor ei.

Nu putem contesta faptul că există și excepții. Acestea însă sînt atît de rare încît, pe de o parte, au trecut neobservate, iar pe de alta, obiceiul țării nu se opunea ca voința domnească să ridice cît mai sus pe oricine credea ea că merită. Putea fi deci un dublu proces ascendent: întîi se boierea clericul, fapt care se realiza de obicei prin acordare de moșii și ranguri, și apoi se trecea în rîndul arhierilor. Dar dacă ne referim la cîteva cazuri mai cunoscute vedem în mod categoric că cei mai mulți erau moșieri, dacă nu chiar latifundiari, înainte de a fi arhierii și continuau să-și mărească patrimoniul prin toate mijloacele obișnuite timpului și practicate de boierime. Așa au fost de exemplu mitropoliții Anania (1544—1580) și Mihail I (1586—1589), fost episcop de Rîmnic. Dar acestea nu sînt singurele cazuri. Procesele de moștenire care se ivesc la decesul unor mitropoliți și episcopi sînt concludente în această privință, mai ales dacă avem în vedere faptul că nu se respecta nici regula monahală după care agonisita monahilor, în care se includeau și arhierii, revenea de drept ordinului respectiv.

La cele de mai sus s-ar putea obiecta că sînt arhierii care vin din mediul grecesc sau dinafara țării, a căror origine nobilă nu poate fi verificată. Acest lucru este adevărat, dar nu trebuie să se uite faptul că aceștia se remarcă prin meritele lor personale și, după obiceiul țării pe care l-am amintit mai sus, nimic nu le sta împotrivă să aibă o ascensiune uneori amețitoare. Mitropolitul Luca (1603—1628) și Antim Ivireanul (1708—1716) sînt cazuri concludente și în această privință. Unii dintre ei, cînd nu au fost mai înainte laici sau preoți de mir ca să aibă o descendență directă, își aduceau rude, mai apropiate sau mai depărtate, care au intrat direct în rîndul marii boierii naționale. Neamul mitropolitului Luca e unul din primele cazuri bine cunoscute.

Totodată nu trebuie uitat că marea boierime acorda credit oricărui străin, fie el chiar și un aventurier, numai pentru faptul că era străin. Această naivă concepție despre prestigiul pe care îl aveau străinii devine un fel de caracteristică a acestor boierimi, care nu se întîlnește în alte părți. Răzășimea, moșnenii și mica boierime procedau cu mai mult discernămint în această privință.

Ar părea că ceea ce spunem nu poate fi valabil și pentru Ardeal, unde nu există o nobilime românească. Este adevărat că acolo vechea nobilime română s-a catolicizat și s-a integrat în nobilimea maghiară, românii fiind astfel lipsiți de conducătorii lor firești. Dar procesul acesta de maghiarizare a boierimii românești a fost de lungă durată și era încă în continuare în secolul al XV-lea. Boierimea care nu s-a integrat acestui proces, lipsită de privilegiu, a regresat și s-a apropiat de țărănime. Din aceasta și dintre țărani mai întăriți, ca și dintre iobagii care își foloseau la maximum forța lor de muncă și uneltele lor de producție, a rezultat o nouă stratificare care a dus în sat la crearea unui prestigiu corespunzător. Avînd în vedere situația politică a țării acest prestigiu s-a păstrat de-a lungul secolelor. Pînă nu demult țăranul ardelean pretindea ca domnul să se poarte ca «domn», adică ca o persoană deasupra comunului. Pătura socială a acestor «domni» era izvorul din care a curs ierarhia și intelectualitatea română din Ardeal.

Desigur că față de Moldova și Țara Românească, dezvoltarea aceasta din Ardeal prezintă deosebiri, dar ele nu sînt de esență și nu contează în explicarea fenomenului social și istoric.

Expunând această situație în liniile sale cele mai generale putem să spunem cu toată certitudinea că Biserica n-a fost niciodată ruptă de societatea în care se dezvoltă și nu putea face abstracție de concepțiile care o dominau într-un moment istoric sau altul. Acestei realități se datorește și faptul că «rumânia» era extinsă și asupra clerului. Or, «rumânia» arăta clasa oamenilor lipsiți de libertate personală, legată de pământ, și aserviți intereselor stăpînilor de pământ. Această pătură a clerului nu a făcut obiectul unei cercetări speciale. Putem totuși să spunem de pe acum că preotul «rumân» își putea crea posibilități de dezvoltare mai mari decît semenii săi laici. Aceasta, nu numai fiindcă știa carte, însușire care avea meritul să-i dea un imens prestigiu, ci și fiindcă preotul era în același timp sfătuitorul «consătenilor» cu cel mai mare credit posibil. Trăgînd la același jug, el îi înțelegea mai bine și era părtaş cu ei chiar și pînă la răscoală. Armonia, fără îndoială că nu era «patriarhală», ci rezulta în mod firesc din interesul de clasă. Acest interes îi făcea uneori să ajungă la acțiuni de răzvrătire chiar față de ierarhia bisericească deși ascultarea era un principiu de bază al structurii bisericești.

Cu toate că Biserica în ceea ce privește organizarea sa cît și clerul, după treptele sale, se încadrau în întregime sistemului de viață socială contemporan, totuși sînt foarte dese cazurile cînd constatăm că se deosebesc de laici, de boierime, prin măsuri mai blinde, prin înțelegere mai omenească a greutăților vieții. Alături de domnie, Biserica adoptă o atitudine avansată în multe probleme social-politice și culturale. În mod consecvent, mai mult decît domnia însăși, Biserica rămîne păstrătoarea tradițiilor culturale, pe care le dezvoltă în mod creator, cum se poate observa în tezaurul manuscrisesc păstrat prin ea și în evoluția și conținutul tipăriturilor apărute prin strădania sa. Chiar și în ceea ce privește relațiile sociale, cu toate că interesul economic stătea și la baza domeniului său, Biserica arată o înțelegere și o lărgime de apreciere care depășește cu mult ceea ce putea obține de la boierime. Un astfel de aspect se vede bine și în modul cum operează în legătură cu eliberarea din «rumânie», adică în ce condiții Biserica renunță la o forță de muncă foarte necesară vieții ei însăși.

În feudalism forța de muncă o produceau țiganii, de obicei robi, «rumânli», oameni legați de pământ și lipsiți de libertatea personală; și judecii sau cnezii care, deși liberi, neavînd pământ suficient de muncit ca să-și satisfacă nevoile gospodăriei lor, recurgeau la învoielii cu stăpînii de pământ cu prisos de delnițe pe care nu le puteau lucra. Relațiile dintre aceștia și aprecierea valorică comparativă, a uneltelor de producție și a produsului muncii ou forțele de producție ne fac să înțelegem mai bine și să interpretăm just fenomenele sociale ale timpului. Numai cunoscîndu-le pe acestea se poate ajunge la scrierea unei istorii bine întemeiate.

Studierea problemelor amintite duce cu siguranță la confirmarea tezelor enunțate mai sus. Acest lucru nu-l putem face în paginile de acum, în care vrem să scoatem în relief numai raporturile Bisericii cu preoții «rumâni», care îi aparțin. Însă impresia noastră este că dezlegarea majorității acestor probleme nu poate avea loc decît cercetînd și cunoscînd în amănunțime istoria secolului al XVII-lea, secol de trecere între două moduri de viață în cadrul aceleiași orînduirii sociale, în toate țările românești. Interesul nostru se apleacă acum asupra aspectului pe care îl prezintă preotul, «rumân» în Țara Românească.

Fără îndoială că raporturile dintre stăpînii de pământ și rumâni a îmbrăcat în trecut forme extrem de variate. Interesul pe care îl avea fiecare stăpîn să folo-

sească la maxim forțele de producție existente, făcea ca într-o ei să se ivească contradicții de neîmpăcat. Cu toate acestea constatăm că au putut exista și momente de înțelegere, cărora trebuie să le găsim o explicație tocmai fiindcă fac excepție de la regulă.

Secolul al XVII-lea în Țara Românească se caracterizează printr-o profundă frământare social-politică, o largire a preocupărilor culturale, și o mai strinsă legătură cu țările române vecine, Moldova și Transilvania. Toate acestea prezintă un interes deosebit în mersul ascendent al istoriei noastre. Însă nu trebuie uitat că tot în acest secol se întâmplă și adinci prefaceri sociale, care nasc contradicții extrem de interesante, unele puțin observate până acum, altele încă nesesizate. Este cert că forțele de producție, cu toate că fuseseră diminuate în războaie sterile, erau totuși în creștere și ajung din ce în ce mai mult în contradicție cu relațiile de producție existente anterior. Procesul acesta începuse mai de vreme și «legătura lui Mihai Viteazul» a căutat să-l frizeze dezvoltarea normală punând pe producătorii bunurilor materiale la dispoziția stăpînilor mijloacelor de producție. A fost numai un succes de moment, căci îndată producătorii aserviți, în speță sătenii, încep pe scară largă lupta pentru judecirea, adică să se elibereze de puterea stăpînitorilor de moșii. Dar baza lor economică fiind slabă, și succesul lor a fost efemer, căci locul moșiilor izolate este luat de latifundii și marea proprietate se concentrează în tot mai puține miini, mari familii boierești vechi și noi.

Încep astfel o luptă crâncenă pentru pămînt nu numai între țărani și boieri ci și între boierii înșiși. Țăranii au găsit destule forme de luptă prin care să-și manifeste voința de a dispune liber de produsul muncii lor. Lupta însă era inegală și de aceea sortită să fie fără izbîndă. În același timp și boierimea, stăpînitoarea celor mai multe moșii, își dădea seama că acestea nu prețuiau nimic dacă nu are cine le munci. De aceea, în acest secol, se accentuează tot mai mult goana după mîna de lucru sigură. Și fiindcă «rumânii», sătenii aserviți, fugeau adesea din sate din cauza exploatării nemiloase, s-a ajuns la situația paradoxală că un «rumân» care își avea totuși micul său inventar agricol, prețioase unelte de producție, să prețuiască mai puțin decît o țigancă sau un copil de țigan, de obicei afectați întrebuințărilor domestice.

Dacă cercetăm documentele din acest secol, din nefericire prea puțin cunoscute, putem spicui o seamă de aspecte interesante și instructive. Trebuie să spunem de la început că și organizația bisericească a participat la acest proces. Acest lucru era firesc, deoarece și Biserica stăpînea moșii, însă nu putem să nu observăm că există o deosebire în modul de comportare.

Cel dintîi document ce ne este cunoscut intră direct în fondul juridic al problemei. Anume, la 8 ianuarie 1629, Alexandru Iliăș voievod trimite o slugă domnească la Măldărești, ca împreună cu diaconul Badea să ia de la feciorii lui Tudor comis un cal, patru boi, o vacă și șase mătci de stupi, pe care le luaseră de la diacon sub pretextul că le era «rumân»¹. În fond, popa Lupul, tatăl diaconului Badea, fusese eliberat din «rumânie» de Tudor comis pentru serviciile ce-i adusesese în calitate de preot. Implicit această stare juridică revenea și feciorilor săi, pe care însă feciorii lui Tudor comisul nu voiau să o recunoască. În subsidiar, trebuie să înțelegem din document că preoți «rumâni» existau și înainte de această dată, adică aveau starea părinților lor. Însă totodată, prin preotire, sub un motiv

1. Arh. St. Buc., *Mănăstirea Hurezi*, I/5; vezi anexa nr. 1.

sau altul ei se eliberau. Aceasta se vede clar din lămurirea voievodului, că «n-are treabă nimenilea cu popii și cu diaconii a-i rumâni», iar dispoziția este categorică: «nu dau domnia mea preoții să fie rumâni» nici unul. Aceasta, precum vom vedea, devine o dispoziție normativă.

Concret, din document rezultă că feciorii comisului Tudor apreciaseră pe diaconul Badea echivalent valoric cu 1 cal, 4 boi, 1 vacă și 6 măști de stupi. Din document nu rezultă însă în ce condiții s-ar fi putut elibera dacă n-ar fi fost eliberat tatăl său și nici dacă un «rumân» se putea sau nu preoți. Rezultă însă clar că îndată ce era preot nu mai putea fi «rumân». Să vedem acum în ce fel au fost aplicate aceste principii pe care le-am socotit normative.

Un al doilea document la care ne referim privește pe un Zaharia, feciorul popii Jipa din Călimănești, «rumân» al Mănăstirii Cozia, zăpădit cu data 5 februarie 1639, prin care acesta se răscumpăra din «rumânie»². Observăm mai întâi că însuși popa Jipa, deși «rumân», are o poziție socială remarcabilă în mediul în care trăia. Amintesc, de pildă, că în zăpăditul din 23 iunie 1633, prin care Mănuila din Brezoi, fecior lui Neguș din Lotru, închină partea sa de moșie din Brezoi Mănăstirii Cozia, «popa Jipa ot Călimănești» este martor alături de Vasile de la Bistrița, Dionisie de la Cozia, duhovnicul Teofil și moșul Zaharia eccliarhul și alții³. Aceasta înseamnă că era prezent în afacerile curente locale și că starea lui nu era un impediment în relațiile sociale: un popă «rumân» se bucura de deplină considerație publică și acțiunea în situația unui om liber. În orice caz a avut posibilitatea materială să dea fiului său nu numai o instrucție deosebită, ca știința de carte, care l-a impus vieții publice de atunci, dar și o bază materială care permite fiului să se răscumpere de «rumânie» dănd în schimb un alt «rumân». Am putea presupune, documentul nu ne lasă să înțelegem aceasta, că popa Jipa fusese «rumân» al mănăstirii, dar pe baza dispoziției amintite mai sus prin preoție fusese eliberat numai el, nu și copiii care se născuseră înainte de această dată. Dar acest lucru nu-l putem afirma deoarecă, și pe baza altor documente ce ne vin în sprijin, se poate demonstra că o dată cu eliberarea unui preot «rumân» implicit același regim juridic se aplica și descendenței sale, indiferent momentul nașterii. Numai condițiile materiale de eliberare vor fi deosebite, în sensul că vor fi mai grele cînd există descendență anterioară preoției.

Zăpăditul în discuție arată că aici a existat un acord de voințe între Zaharia, care voia să se elibereze de «rumânie», și mănăstire, care înțelegea să nu se opună. Conducerea mănăstirii s-a temut să nu dea naștere la un precedent care atingea interese mai largi și a cerut avizul domniei care a fost categoric: să lase om în loc. În modul acesta Zaharia cu 2000 de bani cumpără un «rumân» pe care-l lasă mănăstirii și astfel clauza principală este satisfăcută. Zăpăditul lui Zaharia este interesant pentru lămurirea problemei răscumpărării «rumânilor» prin schimb de «rumân». Dar el mai prezintă un interes și pentru aspectul său juridic. Zaharia este acela care face întreaga relație, fiind un bun minutor al condeului, dar în același timp el arată pe de o parte consimțămîntul lui Oprea, care prin vânzare devine «rumân» cozian, cum și semnează, iar pe de alta întărirea acestei acțiuni prin hotărîrea întregului sobor al mănăstirii: egumen, proegumen, stareț, eccliarh și dascăli. Înșirarea arată totodată și modul cum era organizată conducerea mănăstirii. Aceasta se confirmă și prin semnăturile și prin aplicarea sigiliilor, pe care le poartă actul. Însă aici avem de observat că atât sigiliul folosit de starețul Dio-

2. Arh. St. Euc., *Mănăstirea Cozia*, XLVI/5; vezi anexa nr. 3.

3. Idem, *Condica Mănăstirii Cozia*, nr. 209, f. 206 și nr. 712, f. 289-290.

nisie, cît și al egumenului Efrēm, nu poartă o legendă proprie lor, ci, respectiv, popa Ștefan și egumenul Onufrie. Este de admis că Onufrie fusese egumen mai înainte și Efrēm nu-și făcuse încă sigiliul său, iar popa Ștefan era deja o personalitate marcantă în comunitatea minăstirii. El va ajunge apoi egumen și mai târziu chiar mitropolit. Putem presupune deci că eliberarea a avut loc într-un moment de schimbare a conducerii minăstirii, care n-a avut timp să-și facă sigiliile corespunzătoare.

Zapisul ne mai dezvăluie încă un aspect juridic. Se știe că dispozițiile ctitorilor de biserici și de minăstiri, ca și ale donatorilor ulteriori asimilați ctitorilor, nu puteau fi atacate în nici un fel. Popa Jipa făcea parte din această categorie și fiind din Călimănești, este de presupus că-și trăgea originea și starea chiar din «rumânii» afierosiți Minăstirii Cozia de însuși ctitorul ei, Mircea cel Bătrîn. În această situație, deși egumenul și soborul minăstirii erau de acord cu actul de răscumpărare a lui Zaharia, aceasta nu s-a putut face fără o statuare legală, adică fără o dispoziție de caracter normativ pe care nu o putea da decît domnul. De aceea, urmînd acestei proceduri, încuviințarea se obține de la domn, care atunci era Matei Basarab.

Nu știm cu cît timp înainte va fi fost întrebare în această chestiune domnul țării, ca să vedem ascensiunea lui Zaharia. Putem totuși presupune că la data zapisului se bucura de o situație deosebită. Aceasta rezultă în mod categoric din faptul că la mai puțin de doi ani, în 2 ianuarie 1641, Matei Basarab îl numără printre boierii din părțile locului, ca Pîrvul logofăt Dolofan, Udrea logofăt de la Rădăcinești și Dragomir fiul lui Tudor din Bujoreni⁴.

Continuăm cu prezentarea altor documente. La 7 august 1645 popa Șerban din Drăgoiești împreună cu feciorii săi Dima, Sava și Oprea, «rumân» al minăstirii Snagov, se răscumpără dînd în loc țigani, căci altfel egumenul și soborul «nu ne-au putut slobozi că n-au voie a cumpărarea (sic) moșia mănăstirii». Popa Șerban n-are țigani, dar cumpără din alte părți și dă minăstirii pe Anca țiگانca cu ficiorul ei Ion, pentru care a dat 55 ughi lui Andrei Grecul din Broșteni, județul Ialomița, și pe Nana țiگانca pe care a dat 27 galbeni lui Andreica din Hurezi pe Amaradia, județul Gorj⁵. Schimbul pare să fie nefavorabil pentru minăstire care primește două țiگانci și un țiگان pentru patru «rumâni». În realitate, copiii popii Șerban trebuie să fi fost nevîrstnici fiindcă așteaptă și alții, liberîndu-și «numai capetele și feciorii ce ne va da Dumnezeu, fără de moșie».

Și de aici reiese clar că dispoziția lui Matei Basarab, de aprobare cu om în loc, se respectă, cum și faptul că eliberarea privește și pe toți descendenții anteriori sau posteriori actului eliberării.

Mitropolitul Ignatie, la 1 aprilie 1654, eliberînd doi «rumâni» din satul Sirbli al Mitropoliei, accentuează o dată mai mult că obiceiul țării era să se dea «cap pentru cap». Cei în cauză au dat însă pe Stan din satul Flești împreună cu trei feciori⁶. După orice bună socoteală se dau patru capete pentru două. Aceasta înseamnă de fapt că trei copii făceau cît un «rumân» în plină putere de muncă. Valoarea în bani a celor patru capete era însă mare: 100 ughi. Dar nu aceasta ne interesează aici, ci faptul că între martorii care au asistat la tranzacție figurează și «Stan diaconul, fratele rumânului care s-a vîndut ot Flești». Deci, doi frați au

4. Arh. St. Buc., *Condica Minăstirii Cozia*, nr. 200, f. 59 v. Vezi anexa nr. 4.

5. George Potra, *Contribuțiuni la Istoricul țiگانilor în Romînia*, București, 1939, p. 229.

6. Arh. St. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, CDLXXX/3. Publicat de S. Răzeșul, *Despre Mitropolitul Ignatie Sirbul*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVIII (1960), p. 1068-1069.

același nume, poate nu sînt din același părinți și condiția materială a fratelui diacon nu era în măsură să ajute pe a fratelui care s-a vîndut. Este lămurit însă că Stan se putuse diaconi fiindcă, întocmai ca fratele său, era om liber.

Un alt aspect prezintă cazul preotului Neagoe din Brătiani, amintit în porunca lui Constantin Șerban voievod din 10 ianuarie 1656⁷. Tatăl său fusese om liber, apoi s-a vîndut minăstirii și după aceea feciorul Neagoe s-a preoțit, însă dorind să rămîină liber s-a rîscumpărat cu vite⁸. Probabil că ulterior egumenul și-a dat seama că nu a procedat bine și nu l-a lăsat în pace. Acest lucru l-a făcut pe preot să meargă pînă la domnie cu plîngerea sa, iar aceasta, împreună cu tot sfatul a dispus ca rîscumpărarea să se facă în condiția cap pentru cap, fie «rumân», fie țigan. Porunca domnească nu arată ce s-a întîmplat cu vitele pe care le dăduse mai înainte popa Neagoe; putem însă bănuî că ele nu au fost retrocedate și au mărit astfel prețul rîscumpărării. Totuși se poate stabili încă o dată principiul că nu se poate face rîscumpărare decît cap pentru cap.

Acest document însă ne pune în față o contradicție cu ceea ce am constatat pînă acum, anume că hirotonia lui Neagoe a putut avea loc; deși era «rumân», prin actul de vînzare săvîrșit de tatăl său. Probabil că aici a intervenit o altă situație: pe de o parte acțiunea de «rumânizare» a tatălui va fi fost de dată recentă, iar pe de altă pregătirea în vederea preoției a lui Neagoe va fi fost început înainte de concretizarea vînzării. Nu putea fi deci împiedicat să o facă, dar ca să împlinească dispoziția de rîscumpărare dăduse și el vite, act care nu a putut fi luat în considerare nefiind cel normativ.

Alta este atitudine a boierilor în această prîvință. Într-o poruncă a clucerului Stroe, ispravnicul scaunului Craiovei din 23 mai 1657, se vede că boierii din Obedeni, Coanda și Stoia voiau să «rumânească» pe popa Tatomir cu feciorii lui, zicînd că le sînt «rumâni» din Vilcul. A trebuit să dovedească popa Tatomir cu legea țării de 12 megieși că nu a fost «rumân» din Vilcul, nici i-au fost apucat «legătura lui Mihai voievod» acolo, ci «au fost tot oameni judeci» din Hăești, județul Gorj. Deci să-l lase în pace acești boieri, după cum a judecat ispravnicul⁹.

S-ar putea spune că Biserica are un regim de favoare pentru clerul său. Acest lucru este numai în parte adevărat, căci fiecare organizație sprijină pe membrii săi, însă fără a trăda interesele de clasă. Poziția pe care o au boierii din Obedeni nu arată altceva decît contradicțiile existente între boierime și cler, care sînt mai ascuțite, cînd elemente ale păturii de jos încep să pătrundă în clerul superior. Totuși nu aceasta este linia generală care este proprie Bisericii, fiindcă acestei presupuneri i se opune un caz concret, care nu privește pe un preot. Este ceea ce ne arată hrisovul lui Duca voievod din 16 april 1674¹⁰. Aici este vorba de Radul feciorul lui Gheorghe Gonciul din satul Flămînzești, județul Argeș, rumân al Minăstirii Argeș. Egumenul Iosif și soborul minăstirii ascultînd cererea lui Radul și vîzînd că «fiind el neînsurat și neavînd nice un folos mănăstirea de la el», n-au admis să se rîscumpere, «să se lipsească sfînta mănăstire de ajutor și

7. Arh. St. Buc., *Episcopia Argeș*, LXIX ter/12. Rezumat de Aticescu, *Indice*, I, nr. 1063 (sub 13 ianuarie). Vezi anexa nr. 5.

8. Termenul «vilă» întrebunțat aici trebuie să fie echivalent cu «bucate», în care se înțelegeau în primul rînd vitele.

9. Gh. Ghibănescu, *Surele și izvoade*, VI, Iași, 1909, p. 221-222.

10. Ion-Radu Mircea, *Cîteva documente argeșene*, în «Bul. Com. Ist. a României», XVI (1937-1938), p. 242.

de rob», ci au dat să cumpere țigân «rob pentru rob». Radul «a făcut cum a putut» și a cumpărat pe Lupul țiganul, pe care l-a dat minăstirii, «suflet pentru suflet». Deci Minăstirea folosește și în această situație același principiu statuat: cap pentru cap.

Un caz special de ieșire din «rumânie» ni-l prezintă popa Matei din Frăsinet cu doi feciori, prin zăpășul său din 14 august 1677¹¹. Din acest zăpăș rezultă alte aspecte. Mai întâi, în acest moment vremurile fiind în repede schimbare, nu mai este nevoie de schimb «rumân» cu «rumân». Ceva mai mult, nu se cere nici măcar un țigân în schimb, ci bunuri materiale. Anume, spune popa Matei în zăpășul său dat minăstirii, nu a fost obligat să dea în schimb țigân, ci via sa din Frăsinet, cu rodul ei și cu toate cele ce țin de treaba viei, adică posesia și uneltele de muncă. Cu acest prilej ni se arată un adevărat inventar necesar viei: pivniță, butie, lin și jgheab.

În al doilea rând acest zăpăș ne mai dezvăluie faptul că și popa Matei minăstria condeșul, cu unele greutăți de exprimare în scris. Din punct de vedere juridic însă trebuie să observăm că regula cerută de Matei Basarab — «rumân» pentru «rumân» — nu mai este obligatorie în acest caz și fiindcă originea lui nu vine de la ctitorul minăstirii, ci mult mai nouă. Se știe că satul Frăsinetul a fost dăruit de Tudora-Teofana, mama lui Mihai Viteazul. De altfel, în jurul acestei donații s-a ivit o lungă contestație¹².

Deosebit de interesantă este răscumpărarea pe care o face la 3 august 1699 Anghel din Cărăreni, «rumânul» Minăstirii. Cozia¹³. Aici nu este vorba de un preot «rumân», ci de fiul unui «rumân» oarecare, căruia părinții săi îi doresc o soartă mai bună. Aproximarea de un oraș de seamă cum era orașul de Floci de la gura Ialomiței unde era și satul Cărăreni, deschidea perspective mai bune unui om liber.

Anghel din Cărăreni dorește să-și știe liber feciorul Neicul, și pentru aceasta oferă 50 de oi cu miei, luându-și în același timp obligația ca el însuși să rămână tot în starea de mai înainte, însă să păzească oile pe care le dă, ca și altele ce se vor mai adăuga. În această situație va primi meric de opinci, dar nu și simbrie, care ține loc de clacă. Anghel devine astfel ărgat, ceea ce ne face să credem că această situație era mai grea decât cea de «rumân», în care situație sârcina cea mai agravantă era claca. El trebuie să o satisfacă și pe aceasta prin renunțarea la simbrie. Consideră însă de mare importanță ca în noua situație să primească mericul de opinci. Procurarea încălțăminte era deci una din problemele cele mai greu de rezolvat atât pentru «rumâni», cât și pentru ărgați.

Amintim aici acest caz pentru a demonstra că Biserica nu era exclusivistă și nu ajunsese să-și formuleze un sistem de castă, ci proceda de fiecare dată în concordanță cu împrejurările. În orice caz dă suficientă dovadă de libertate, care poate fi bine pusă în opoziție cu atitudinea pe care o avea marea boierime. Că această boierime întrebuința toate posibilitățile de a eluda obiceiurile statornicite, se vede în multe împrejurări mai bine cunoscute. Această poziție face pe preoți să fie mai vigilenți.

11. Arh. St. Buc., *Minăstirea Cozia, XXIV/19*. Vezi anexa nr. 9. Rezumat A. Sacerdoțeanu, *Marula nu e fiica lui Mihai Viteazul*, în «Hrisovul», I (1941), p. 16—17.

12. A. Sacerdoțeanu, *op. cit.*,; vezi și G. D. Florescu, *În sfetnic al lui Matei Basarab, glăniere al lui Mihai Viteazul*, în «Rev. ist. română», XI—XII (1941—1942), p. 66—91.

13. Arh. St. Buc., *Minăstirea Cozia, XLVII/47*. Vezi anexa nr. 12.

În adevăr, teama preoților de «rumâni» era mare. Ni s-a păstrat zapisul lui Preda mare clucer (Brincoveanu) de la 20 mai 1647, dat «la mîna popei David și la mîna fraține-său lui Dobre vătăfu și a lui Dumitru ot Brincoveni», care îi vînduseră ocină de cumpărătoare în Obîrșie «moșie stearpă fără rumâni», dar «temîndu-se ca să nu aibă vreodinioară vreun val pentru rumânie, pohtit-au de la mine zapis; deci și eu după pohta lor încă le-am făcut acest zapis al meu, ca să aibă bună pace de rumânie de către mine și de către feciorii miei și de către toată rudenia mea, de nimenilea val sau bîntuială să n-aibă»¹⁴.

Pînă aici putea să meargă ingerința boierilor, încît să considere că vînzarea unei ocine presupunea și vînzarea stăpînului¹⁵, ceea ce nu este exact.

Desigur, care a fost poziția domniei în asemenea condiții prezintă un interes mai mare prin faptul că ea are în mîna toate puterile. Dacă Alexandru Iliș a statuat o normă, urmașii săi, cum s-a văzut chiar la Matei Basarab, ne dau posibilitatea să cunoaștem mai multe variante, care multă vreme nu sînt agravante. Spiculm însă un caz care iese din comun. E vorba de un hrisov al lui Radu Leon din 9 iunie 1665, în care este vorba de un «sărac copil beteag anume Stolan, feciorul popli lui Stan ot Vulpești, ca să fie în pace de birul tatîni-său și dă birul dă țară și dă toate dăjdiele și mîncărurile» pentru că popa Stan și fiul său au jeluit în divan «cum iaste un om bătrîn și slab și nu mai are nice un fecior fără acest copil beteag», fapt care face să fie iertat și de «birul lui popesc și dă bir dă țară» cît va trăi și după ce va muri popa Stan¹⁶. Este fără îndoială aci o toleranță neobișnuită.

Dar sistemul se dezvoltă continuu și Biserica începe să se apropie de el. De unde pînă acum ea putea să se desolidarizeze de boierime, acum începe să pună frînă posibilității de a hirotonisi «rumâni». Altfel nu ne putem explica dispoziția pe care o dă mitropolitul Antim Ivireanul în hrisovul său arhieresc din 1714: «Rumânul neertat de stăpînu-său nu se poate nici cu un mijloc să se preoțească, iar de-l va erla cu carte, să se preoțească. Și după preoție cîți copii va face, să nu mai fie volnic nimeni să-l rumânească, că sînt slobozi»¹⁷. Este aceasta o restrîngere sensibilă.

Ca să înțelegem mai bine importanța eliberării din rumânie a preoților de către minăstiri nu este suficient să cunoaștem numai aceste cazuri concrete. Raportate la prețul cu care se cumpăra atunci forța de muncă renunțarea la un preot «rumân» căpăta o semnificație deosebită, căci era cel mai scăzut preț. Documentele ne arată clar, că un preot valora mai puțin decît un «rumân» și un «rumân» mai puțin decît un țigan.

Nu încapă îndoială că prețul țăganilor, robilor, rumânilor, valoarea lor comercială sau de schimb, ne-ar interesa mult. Un astfel de studiu nu avem pînă acum, dar pe baza materialului publicat cu prea multe greșeli de lectură, așa ceva nu se poate face acum, cu destulă siguranță¹⁸. Cu toate acestea încercăm să prezentăm cîteva cazuri drept orientare.

14. St. D. Greceanu, *Genealogiile documentate*, III, București, 1916, p. 101, C. Giurescu, *Studii de istorie socială*, București, 1943, p. 26, n. 1.

15. De aceea teza lui C. Giurescu, *op. cit.*, că aceasta este regula, se infirmă.

16. B. P. Hașdeu, *Arhiva istorică*, I, 1 (1865), p. 56.

17. *Capete de poruncă*, Tîrgoviște, 1714, porunca a treia.

18. Așa de pildă I. Ionașcu, *Biserici, chipuri și documente din Olț*, Craiova, 1934, p. 108—109, publică un document din 2 iulie 1692, din care rezultă că Slav «rumânul» s-a răscumpărat de «tu-

Care era prețul unui ȝigan sau al unei ȝigănci în acest secol al XVII-lea? Aici ne putem orienta mai bine deoarece avem o monografie care prezintă un material satisfăcător¹⁹. În general informația documentară abundă. Vom spiciu cîteva date cunoscute la care adăugăm altele mai caracteristice.

Astfel, la 20 august 1602, doamna Neaga cumpără pe Boba ȝiganca cu 1200 aspri²⁰. Cu 10.800 aspri cumpără Stoica logofătul de Tărăceni, la 12 octombrie 1614, sălașul lui Tavul faurul, unde însă nu se arată din cîți membri se compunea sălașul²¹. Un alt sălaș, tot nesigur în componența sa, îl cumpără slugerul Tudoran din Vlădești la 31 mai 1634, cu 50 de galbeni²². La 13 ianuarie 1461 însă un sălaș compus din Radul Cernei cu ȝiganca sa Vișa și feciorii Stan, Itina și fata ei, Stana, Mirzea, Mărin, Vlad și Cîrstea, este cumpărat de Matei Basarab voievod cu 70 de ughi²³. Astfel de exemple se pot înmulți. Comerțul acesta era obișnuit.

Mai interesante sînt cazurile cînd vînzarea nu se face numai cu bani, a căror valoare de circulație era variabilă, ci și cu alte bunuri, care își păstrau o valoare mai constantă, și ne dau posibilitatea să cunoaștem prețul real în bunuri utile și consumabile.

Astfel, la 15 mai 1633 Iane paharnicul cumpără pe ȝiganca Voica cu 2600 aspri, iar pe copilul ei Neagoe cu 2400 aspri, din care 400 aspri i-a dat la tranzație iar 10 ughi urma să-i dea ulterior²⁴. Pentru doi ȝigani și două ȝigănci, fugiți în Moldova, în ȝigănia domnească, Bratul logofăt primește la 28 mai 1634, de la Neniul vornicul, sol din Moldova, doi cai și 5 coți de postav²⁵. La 31 mai 1640 Episcopia Buzăului dă pentru o ȝigancă doi boi și 300 aspri, după ce făcuse tocmeala cu 10 galbeni drept doi boi²⁶. Dar mai tîrziu, la 7 mai 1643, sălașul lui Vasile ȝiganul de la Mînăstirea Vintilă Vodă din Buzău este cumpărat cu 100 vedre de vin²⁷. Însă Mînăstirea Cozia la 27 iulie 1644 răscumpără o ȝigancă, prețuită 20 de galbeni, cu două bivolițe mari, două gonitoare, doi mînzați și două vițele, care «nici au ajuns mai mult nici mai puțin»²⁸. La 12 martie 1650 Iacob ȝiganul și feciorii săi făceau pentru vînzătoarea Nastasia «datoria ce sînt datoare eu a doi turci», 300 de liturghii și 8 sārăcuste²⁹. La 8 noiembrie 1651 Cîrstea spătarul de Mălăești pentru ȝigenul Constantin cu «un copil al lui mic de ȝiță» primește de la episcopul Buzăului pe Crăciun ȝiganul, 13 ughi bani gata și un cal³⁰. Fără îndoială că în prețul acesta urcat episcopul plătea și pretențiile ulterioare ale lui Cîrstea spătarul pentru urmașii masculini ai lui Constantin ȝiganul. La 11 noiembrie 1652 în Pîrdești are loc un schimb de un ȝigan pentru doi rumâni³¹. La 18 februarie

mîne» cu capete, pe care le enumeră (îlil săi Pîrvul, Cîrstea, Neacșul și Ion) și moșia lor, cu «de cap cîte ughi 10, care fac peste tot ughi 40). În realitate tatăl și 4 feciori fac 5 capete, deci 50 ughi. În cazul de față vînzătorul n-a știut caleula, ori editorul n-a putut să citească bine cifrele; undeva este o greșeală. Lucrînd mecanic editorul n-a făcut această socoteală, care l-ar fi obligat să mai verifice o dată lectura documentului ce a avut în mînă sau să spună că așa e în original.

19. George Potra, *Contribuțiuni la istoricul ȝiganilor în România*, București, 1939.

20. *Documente privind Istoria României*, I, p. 55 (nr. 67).

21. *Ibidem*, II, p. 320.

22. George Potra, *Contribuțiuni...*, p. 214-215.

23. *Ibidem*, p. 222-223.

24. Arh. St. Buc. *Mitropolia Țării Românești*, CCCLIII/8. Vezi anexa nr. 2. Rezultă de aci că 200 aspri făceau un ughi.

25. G. Potra, *Contribuțiuni...* p. 213-214.

26. *Ibidem*, p. 220-221.

27. *Ibidem*, p. 222.

28. *Ibidem*, p. 226-227.

29. *Ibidem*, p. 234-235.

30. *Ibidem*, p. 236-237.

31. C. Giurescu, *Studii de istorie socială...*, p. 169.

1653, Stan țiganul este schimbat pentru Dobra țiganca și fata ei Stana și o țigancă pentru altă țigancă, dar episcopul Buzăului care luase pe Stan țiganul mai dă «după schimb o vacă și un bou»³². La 7 iunie 1662 Neguita țiganca și fata ei Anca sînt schimbate pentru Ghinea țiganul și 7 ughi bani gata³³. Astfel de schimburi sînt destul de frecvente în acest secol. Vom mai da cîteva cazuri mai puțin obișnuite.

La 15 noiembrie 1665, jupîneasa Dobra Birsescul primește de la Mînăstirea Govora pe Andrei țiganul pentru o fată de țigan a sa, Maria, pe care îl dă lui Dima drept o țigancă ce-i era și ea datoare, însă Dima mai plătește mînăstirii încă 5 ughi³⁴. Aceasta înseamnă că o țigancă era mai de preț decît un țigan. La 26 mai 1675 se vede că o țigancă poate fi schimbată cu un copil de țigan, dar care fiind tăietor la ocnă, a fugit și nu l-a mai putut lua stăpînul cel nou, Gheorghe logofătul din Fălcoi, iar fostul stăpîn, egumenul de la Govora, i-a dat alt copil de țigan, schimb stătător³⁵. Documentul nu spune care a fost apoi starea juridică a țiganului tăietor; probabil că a rămas al mînăstirii, care avea țigani și în starea aceasta de tăietori de sare, mai bună pentru ei.

O cumpărătură a Mînăstirii Cozia făcută la 27 mai 1683, moșie în Bogdănești pentru 24 ughi, e plătită cu 10 ughi și un țigan, dar pe urmă mînăstirea cumpără și acest țigan tot cu 14 ughi³⁶. Pentru compararea de prețuri mai amintim că în mai 1692 pentru un «rumân» fugit se dă un țigan de către noul stăpîn al «rumânului»³⁷.

Astfel de tranzacții, schimburi și recuperări nu se făceau ușor și fără cheltuială. Adesea erau necesare judecăți costisitoare, mai ales cînd se judecau la domnie, sau trebuia să se ia legea țării. Pentru punerea în posesie intervenea altă cheltuială. În acest sens cunoaștem un act din 20 iunie 1667 prin care Mihalcea vornicul spune că pentru treapdă la schimb de țigănci a primit zălog un pîhărel de argint «pînă se va alege treapdă ce ni-l va da și cît treapdă»³⁸. La aceasta se poate adăuga cel din 5 aprilie 1679, în care pentru prinderea unui țigan din Bujoreni, care furase o iapă tot de la un țigan, s-au plătit 5 lei cheltuială și 10 lei bătuți gloaba armașului³⁹.

În sfîrșit, aducem înainte zapisul lui Chira, nepotul lui Ioan călugărul din 8 aprilie 1708. Acesta, pentru o datorie de 30 taleri dă creditorului său Dima logofătul, un cal socotit 12 taleri, o pereche de pistoale drept 6 taleri și un loc prețuit 12 taleri⁴⁰.

Recapitulînd informațiile prezentate în aceste pagini căpătăm acest tablou al valorilor de circulație:

1602 — 1 țigancă	= 1200 aspri;
1614 — 1 sălaș	= 10.800 aspri;
1629 — 1 diacon	= 1 cal, 4 boi, 1 vacă, 6 mîci de albine;

32. G. Potra, *Contribuțiuni...*, p. 239-240.

33. *Ibidem*, p. 253

34. Arh. St. Buc., *Mînăstirea Govora*, XXXII/13. Vezi anexa nr. 6.

35. *Ibidem*, XXVII/18. Vezi anexa nr. 8.

36. *Ibidem*, *Condica Mînăstirii Cozia*, nr. 712/, f. 497 v. Vezi anexa nr. 10.

37. *Ibidem*, *Mînăstirea Govora*, XXVII/21. Vezi anexa nr. 11.

38. *Ibidem*, XXV/25. Vezi anexa nr. 7.

39. G. Potra, *Contribuțiuni...*, p. 260.

40. Arh. St. Buc., *Episcopia Rimnic*, XXXIX/79. Vezi anexa nr. 13.

1633 — 1 țigancă feciorul ei	= 2.500 aspri (=13 ughi); = 2.400 aspri (=12 ughi);
1634 — 2 țigani + 2 țigănci (fugiți)	= 2 cai și 5 coți postav (10 ughi);
1634 — 1 sălaș	= 50 galbeni;
1639 — 1 «rumân»	= 1 «rumân» cu feciori (=2000 bani gata);
1640 — 1 țigancă	= 2 boi (=10 galbeni) și 300 aspri;
1641 — 1 sălaș (9 suflete)	= 70 ughi;
1643 — 1 sălaș	= 100 vedre vin;
1644 — 1 țigancă	= 2 bivolițe, 2 gonitoare, 2 minzați, 2 vițele (=20 galbeni);
1645 — 1 preot cu 3 fii	= 1 țigancă cu fiu (=55 ughi) 1 țigancă (=27 galbeni);
1650 — 1 sălaș	= Datoria (?) la 2 turci, 300 liturghii și 8 săracuste;
1651 — 1 țigan cu copil de țifă	= 1 țigan, 13 ughi și 1 cal;
1652 — 1 țigan	= 2 «rumâni»;
1653 — 1 țigan	= 1 țigancă cu fata ei + 1 vacă și un bou;
1654 — 2 «rumâni» cu fii	= 1 țigancă; = 1 «rumân» cu 4 fii (=100 ughi);
1656 — 1 preot	= vite (?) (=1 «rumân» sau un țigan);
1662 — 1 țigancă cu o fată	= 1 țigan și 7 ughi;
1665 — 1 țigan	= 1 țigancă și 5 ughi;
1674 — 1 «rumân»	= 1 țigan;
1675 — 1 țigancă	= 1 copil de țigan;
1677 — 1 preot cu 3 fii	= 1 vie, pivalță, butie, lin și jgheab;
1683 — 1 țigan	= 14 ughi;
1692 — 1 «rumân»	= 1 țigan;
1699 — 1 «rumân»	= 50 oi cu miei și argăția tatălui pe viață;
1708 — 1 cal	= 12 taleri;
2 pistoale	= 6 taleri.

După cum se vede, puține sînt tranzacțiile care se estimează în monedă: bani, aspri, taleri, galbeni sau ughi. Majoritatea tranzacțiilor sînt arătate prin schimb de marfă. Aceasta, datorită faptului că valoarea monedelor era în continuă scădere. Din această cauză nu putem trage concluzii concrete număi din materialul folosit de noi. În ce privește «marfa» de schimb putem spune că un preot rumân valora mai puțin decît un «rumân», un «rumân» mai puțin decît un țigan și, în general, un țigan mai puțin decît o țigancă. Faptul acesta nu trebuie să surprindă. Valoarea fiecăruia consta în ceea ce producea. Din acest punct de vedere țigăncile aveau cele mai multe îndeletniciri, în timp ce de la preoți, care se bucurau de unele avantaje, nu se puteau obține decît puține venituri. Pe deasupra legea îi ocrotea în sensul că nu puteau fi menținuți în stare de rumânie.

Că și «rumânii» erau mai depreciați decît țiganii, în această vreme, se explică prin faptul că erau nesiguri, se răzvrăteau, fugeau, erau mai solidari și nu puteau fi supuși la vexațiuni sau la îndatoriri peste cele deobște recunoscute. Exploatarea lor putea fi totdeauna mărginită de rezistența lor, în general pasivă, dar care nu excludea și violența spontană.

A N E X E

1

1629 (7137) ianuarie 8. — *Alexandru Illaş voievod imputerniceşte pe diaconul Badea, fiul popei Lupul, să ia înapoi de la Radul portar şi de la Danciul, feciorii lui Tudor comis de Măldăreşti, bucatele luate pe nedrept fiind tertat de «rumânie» de Tudor comis, domnul neadmiţînd ca preoţii să fie «rumâni».*

+ *Mlsteiu Bjleiu Io Alexandru voevoda i gsdnu, snu velicag pocoinnom Io Illaş voevoda. Davat gsdvomi sie povelénic gsdvni acestui diacon anume Badea, feciorul popei Lupulul, ca să fie volnic cu această carte a domnii mele şi cu sluga domnii mele naim Radul por(tar), de să-şi întoarcă un cal şi 4 boi şi 1 vacă şi 6 măci de stupi şi grîul cît au avut acum astăvară, de la Radul şi de la Danciul, feciorii ai lui Tudor comisul de sat de Măldăreşti. Pentru că au venit Badea diiaconul aicea înaintea domnii mele în divan, de se-au jeluît şi au spus cum au fost ertat Tudor comisul tatăl acestor boiari, pre Badea diiaconul de rumânie depreună cu feciorii lui, pentru sufletul lui, căci au fost şi tată-său popă de au avut pomeană.*

Iar cîndu am fost acum, după moartea a lui Tudor comis, iară feciorii lui, Radul şi Danciul, ci s-au sculat de au luat de la Badea diiaconul aceste bucate. Într-acea domnia mea am căutat şi am judecat pre drept şi pre lege şi am dat domnia mea Badei diiaconului ca să fie volnic a-şi lua bucatele de la feciorii ai lui Tudor comisul de Măldăreşti şi de nimenilea opreală să n-aibă, că ce n-are treabă nimenilea cu popii şi cu diiaconii a-i rumâni, ce să-şi ia bucatele îndărăt, că nu dau domnia mea preuţii să fie rumâni nimenilea.

I naco da nést po reci gsdvni. I ts. sama reci gsdvni Pis. mşta ghen. 8 dni ult. 7137.

+ Io Alexandru voevoda (L.S.) milostleiu bjleiu gsdnu.

+ Io Alexandru voevoda (m.p.).

Arh. St. Buc., *Minăstirea Hurezi*, 1/5. Orig. rom. hîrtie, pecete înelară în ceară, căzută.

2

1633 (7141) mai 15. — *Tudor logofăt din Bujoreni vinde paharnicului Iane, cu 2600 aspri, pe iganca Voica, pe care o avea de la mama sa Anca, danie a lui Dragomir Dolofanul, şi cu 2400 aspri pe Neagoe, copilul Voicăi iganca.*

+ Eu Tudor log. ot Bujorani scris-am zapisul meu la mîna lu Iane peh. cum să să ştie că i-am vîndut o igancă anume Voica. Şi au fost această igancă dată de tata Dragomir Dolofanul mamei Ancăi drept as 2600. Şi am vîndut de a me bună voe şi cu ştirea tu(tu)ror oamenilor miei — şi au fost şi cu ştirea nenei Pîrvului Dolofan — ca să-i fie lui moşie. Şi la această tocmeală fost-au mulţi oameni buni şi boeri anume: popa Ghin i comis Lăudat, Arsenie peh. i Stepan post. i Tudoran log. i Chisar post., Ghiorma pit. ot Rîmnic. Şi pîntru credinţa scris-am eu Tudor cu mîna mea. Iar u(n) copil al iganţii anume Neagoe eu nu l-am vîndut, ci să aibe a-l lua cînd voi vrea.

Pis mşta mai 15 dni, leat 7141.

(L.S.) Eu Tudor i Barbul stol

+ Iar să să ştie că am tocmît şi acest copil anume Neagoe drept aspri 2400. Dîci mi i-au dat 400 as. acum iar zece ughi să mi-i dea la ... iar copilul să fie al dumnealui. Şi am scris eu Tudor log. cu mîna mea.

Arh. St. Buc., *Mitropolia Ţării Româneşti*, CCCLIII/8. Original românesc, hîrtie.

3

1639 (7147) februarie 5. — Zaharia, feciorul popei Jipa din Călimănești, «rumân» al Mănăstirii Cozia, încredințează pe egumenul Efrem și soborul Mănăstirii Cozia, care au admis să se răscumpere de «rumânie», că dă în locul său pe Oprea feciorul lui Sin din Băbuești, care s-a vîndut cu 2000 de bani gata, după însăși mărturisirea lui.

+ Adică eu Zaharia snu popei Jăpei dă în Călimănești, scris-am și mărturisesc cu acesta al meu zăpis ca să fie de mare credință la mîna părintelui Efrem egumen dă sfînta mănăstire Cozia și a tot săborul sfintei mănăstiri, cum au fost tată-mieu popa rumân dă moșie sfintii mănăstiri. Într-aceia deci eu jăluit-am și am pohtit dă la sfînta mănăstire să aibă blagoslovenie și ertuciune să mă sumpuru cu ce va da Dumnezeu, au cu bani, au cu vită. Într-aceia părintele Efrem întreb-au și pre cînstit domnu nostru Matheiu voivod, iar măriia sa domnu nostru dat-au învățătură părintelui Efrem să cumpăru român pentru rumân în locul meu sfintii mănăstiri.

Într-aceia găsit-am om în locul meu să fie sfintii mănăstiri, anume Oprea feciorul lu Sin dă în Băbuești. Și s-au vîndut dă a lui bună voe fără dă nici o silă drept 2000 dă bani gata, ca să fie Oprea rumân dă moșie sfintii mănăstiri, el și feciorii lui. Însă (într-)aceia m-am chezășuit și eu dănaîntea părintelui Efrem și a t(uturor) părinților pentru acest rumân ce scrie mai sus (să nu va fi rumân stătător iar eu să aibă a aduce altul în locul lui iar (de va fi stătător iar eu să aibă pace dă cătră sfînta mănăstire, eu și fecio(rii) miei și feciorii feciorilor miei.

Drept aceia scris-am și mărturisesc șe eu Oprea feciorul lui Sin dă în Băbuești cum iaste mai sus scris în zăpis, cum m-am învîndut dă a mea bună voe, fără dă nici o silă să fiu rumân mănăstirii eu și feciorii miei, rumân dă moșie.

Și măturii, întii părintele Efrem egumen i duhovnic Ioanichie proegumân, Petronie dascal, popa Gheorghe clisliar i stareț Dionisie, Gavriil dascal, moșul Paisie ot Mihăești, Stanciu croitor ot Ocnă, Pîrvel ot Stoinești, ot Rădăcinești Udrea log., ot Sălătruc Dumitrașco spat. ot. Cristinești Stanciu log. și alți oameni bune mulți carei au fost la această tocmeală. *Piș fev. 5 dni vîleat 7147.*

(L.S.) Dionisie stariț

(L.S.) Efrim ermonah egumen

Eu Oprea rumân Cozian

Zaharie

Stanciu croit

Arh. St. Buc., *Mîndstirea Cozia*, XLVI/5. Original românesc, hîrtie, rupt într-un loc. Sigiliul lui Dionisie (diam. 18 mm) are legenda + *ΠΟΝΑ ΣΤΕΦΑΝΗΣ*; al Coziei (diam. 37 mm) în cîmp Sfînta Troiță, în exergă + *ΕΙΜΟ ΠΕΥΑΤΗ ΕΥΤΕΡΩΝ ΕΡΜΟΝΑΧ ΕΓΕΜΕΝ ΟΙΟΦΡΕ ΟΥΤ ΚΟΖΙΑ* (= acest sigiliu l-a făcut eromonahul Onufrie de la Cozia). Completat după conдика Coziei nr. 209, f. 40-41.

4

1641 (7149) ianuarie 8, Tirgoviște. — Matei Basarab voievod confirmă Mînăstirii Cozia și egumenului ei popa Ștefan un zăton la Bogdănești, care să fie în pace de către Grăjdan spătarul fiul lui Andronie vornicul.

Milostiiu Bojiteiu Io Matei Basarab voevod i gospodinu. Davat gospodstva mi sii povelenii gospodstva mi sfintei și dumnezeestii mănăstiri Cozia, hramul Sfînta Troiță, și părintelui egumenul popa Ștefan, ca să fie volnici călugării cu această carte a domniei mele să fie un zăton de la Bogdănești și să fie în pace de cătră Grăjdan spătarul sin Andronie vornicul, pentru că au avut pină și gilceavă pentru acel zăton de la Bogdănești, că zicia Grăjdan spatariul că au fost al lui, iar călugării de la Cozia zicia că iaste al mănăstirii. Drept aceia și Grăjdan spat. încă au adevărat înpreună cu alți boieri cum iaste acel zăton al mănăstirii, deci au făcut și zăpis de la mîna lui la sfînta mănăstire ca să nu mai aibă gilceavă la mijlocul lor ci să-și fie mănăstirea zătonul cu bună pace, mai mult val să nu fie, că au fost și boierii dinprejur Pîrvel log Dolofan i Udrea logof. ot Rădă-

cinești i Zahariia fecior popei Jipei și de la Bujoreni Dragomir sin Tudor și alți boieri.

Deci am dat și domniia mea sfintei mănăstiri Cozia ca să-și ție moșiia mănăstirii cu bună pace. *Inaco da nest. I isam reci gospodtvo mi. Pis u Tră-goviște, ghen. 8, 7149.*

Arh. St. Buc., *Condica m-rii Cozia*, nr. 209, f. 59 v.

5

1656 (7164) ianuarie 10. — *Constantin Șerban voievod scrie egumenului Nicolae de la Mănăstirea Argeș să lase în pace pe popa Neagoe din Brătiani să se răscumpere de «rumânle», lăsînd în loc un «rumân» sau un țigan, cap pentru cap și nu vite.*

+ *Mlstieiu Bjieiu Io Costandin Șarban vovoda i gsdnu. Pișăm gdsu mi la molifta ta părinte egumene Nicolae de la sfînta mănăstire de la Argeș. Cătră a-cesta-ți dau în știre domnie mea că, aici naintea domnii mele la divan, venit-au popa Neagoe din Brătiani de au jăluit și au spus cum s-au fost vîndut tată-său mai nainte vreme la sfînta mănăstire. Deci apoi el s-au fost prioțit și au fostu datu la sfînta mănăstire niște vită, de s-au scumpărat. Iar acum molifta ta nu-l lași în pace. Într-aceia și domniia mea încă am căutat și am judecat să oumpere un rumân sau un țigan. Deci și molifta ta, de vreme ce vei vedea această carte a domnii mele, să cauți să-l lași să cumpere ver rumân ver țigan, să fie cap pentru cap. Deci duple ce va cumpăra să-l iai și să lași pre popa Neagoe în bună pace. Pentru că așa iaste învătura domnii mele. I naco da neastu. I is. sama reci gdsu mi. Pis ghen. 10 dni lt. 7164.*

+ Io Costandin Voevoda (L.S.) mlstieiu Bjieiu gsdnu.

Arh. St. Buc., *Episcopia Argeș*, LXIX, ter/12. Original românesc, hîrtie.

6

1665 (7174) noiembrie 15. — *Jupineasa Dobra Birseasca cu feciorii ei încredințează pe egumenul Mănăstirii Govora că a primit pe Andrei țiganul în locul fetei de țigan a lui Văsii, care a fost a ei și a luat-o feciorul Costei lăutarul, țiganul Mănăstirii Govora, iar acum îl dă jupinului Dima pentru o țigancă ce-i era ea datoare, mîndstirea mai primînd pe deasupra încă 5 ughi de la Dima.*

+ Adică eu jupineasa Dobra Birsasca împreună cu coconii mei anume Mateiu i Vladu i Dumitrașco, scriem și mărturisim cu acesta al nostru zapis ca să fie de mare credință la mîna părintelui egumenului (*loc alb*)¹ ot Govora, cum să știe că mi-au fostu sfînția lui dator o capilă de țigan pentru o fată a lui Văsii, care o au luat feciorul Cestei lăutariul ot Govora. Deci sfînția lui me-au dat o țigană² anume Andrei fratele lui Lazăr fecior lu Băcai, mi l-a dat schimbu pentru această țigancă anume Maria. Deci eu am fost dator jupinului Dimei o țigancă, deci i-am dat pre acest țigan anume Andrei pentru această țigancă care am fost dator dumnealui. (Și) au mai dat jupinul Dima părintelui egumenului ughi 5 pre desupra acestui țigan. Și așa ne-am tocmît amîndoi denaintea atîta boiari carii vor pune mai (jos) iscăliturile. Deci de acum nainte să nu mai avem gîlceavă pentru acest lucru. Și pentru credința ne-am pus pecețile și iscăliturile mai jos. *Piș. noem. 25 dni leat 7174.*

L.S.

Arh. St. Buc., *Mănăstirea Govora*, XXXII/13. Original românesc, hîrtie. Sigiliu inelar, în exergă ЖПНННННН Ас[с]а. Copie în condica Mănăstirii Govora nr. 447 f. 4 v. (scrisă de Dionisie Ecclislarhul).

1. Dionisie Ecclislarhul nu lasă loc alb în copia sa.

2. În copia sa Dionisie Ecclislarhul scrisese în text «o țigancă», dar îndreaptă apoi marginal în «un țigan».

7

1667 (7175) iunie 20. — *Mihalcea vornicul încredințează schimbul la ți-gănci intervenit între Mănăstirea Govora și Dumitrașco logofătul, fratele lui Șer-ban vistier, pentru treapdă primind zălog un păhărel de argint.*

Mihalcea vornecul scrisoarea noastră la mîna părintelui egumenului ot Govora cum să știe că viindu eu cu cartea mării sale domnu nostru pentru nește țigance ale lu Dumitrașco log., fratele lu Șarban vist., fostu-i-au o țigancă datoare mănăstirea precum a zis părintele egumenul și mi-au dat o fată de țigan anume Rada să o dau lu Dumitrașco log. schimbu. Și pentru credința mi-am pus iscălitura. *Piș. iun. 20 d.lt. 7175.*

Mihalcea vornic

+ Iar pentru treapdă mi-au dat părintele egumenul un păhărel de argintu zălog, pînă să va alege treapdăul ce ne-l va da și cît treapdă.

Arh. St. Buc., *Mănăstirea Govora*, XXV/25. Original românesc, hirtle. Autograful lui Mihalcea vornic.

8

1675 (7183) mai 26. — *Gheorghe logofătul din Fălcoi încredințează e-gumenului Hristofor de la Govora că pentru o țigancă a sa, Ana, luată de Cirinea țiganul mănăstirii a primit pe Mihnea fecior lui Cirinica țiganul, dar care, fiind tăietor și fugind la Ocnă, cămărașii n-au vrut să-l mai dea, egumenul fiind obligat să-i dea alt țigan stătător, pe Dumitru fiul lui Tudor Manoste, schimb pentru schimb.*

+ Adică eu Ghiorghe log. ot Fălcoi scriu și mărturisesc cu acesta al meu zapis ca să fie de bună credință la mîna părintelui egumenului Hristofor ot Govora, cum să știe că luundu un țigan al mănăstirii anume Cirinea țiganul o țigancă a me anume Ana. Deci părintele Iosif cînd au fost igumen în zilele lu Antonie vodă, el mi-au dat schimbu pîntru această țigancă ce scrie mai sus un copil de țigan anume Mihnea, feciorul Cirinichi țiganul. Iar apoi Mihnea țiganul au fugit de la mine la Ocnă, c-au fost tăitor. Deci eu m-am dus să-l iau, iar cămărașii n-au vrut să mi-l de. Deci părintele egumenul Hristofor el mi-u dat alt schimbu bun, un copil de țigan anume Dumitru, ficiorul lu Tudor Manoste, ca să fie schimbu pentru schimbu stătător.

Și cînd s-au făcut acest zapis fost-au mulți boierii mărturie și igumeni de la alte mănăstiri, care și-(o)r pune iscăliturile mai jos. Și eu pîntru credința me-m pus iscălitura ca să să creze. *Piș. mai 26 lt. 7183.*

L.S. Eu Ghiorghe log. ot Fălcoi.

Arh. St. Buc., *Mănăstirea Govora*, XXVII/18. Original românesc, hirtle.

9

1677 (7185) august 14. — *Popa Matei din Frăsinet încredințează fostului mitropolit Teodosie și soborului Mănăstirii Cozia că, fiind el «rumân» al mănăstirii, s-a judecat împreună cu feciorii lui, nu dînd țigan în schimb, ci via sa din Frăsinet cu rodul ei și toate cele ce sînt de treaba viei.*

+ Adece eu popa Matei ot Frasinet dat-am zapisul meu la mîna cinsutului și preasfințitului părintelui chir Theodosie proin Ugruvlahiia și a tot sâborul

sfintei mănăstiri Cozia, ca să fie de mare credință pentru că am fostu rumân sfintei mănăstiri. Daci eu m-am rugat (de) cinstitului părinte pântru să-și facă pomeană să-mi dea voe să mă judecescu de la sfînta mănăstire pre mi(ne) și feciorii miei. Daci sfinția lui împriună cu tot săborul sfintei mănăstiri văzîndu ruga noastră me-au dat voe să mă judecescu, daci nu me-au cerut bani, nici să fac schimbu să dau țigan pentru fecior, ci avîndu eu aice în sat la Frăsînet această viae poltit-au sfinția lui înpreună cu toții zicîndu să dau viaa cu rodul și cu pivnița și cu o buti mare, cu linul, cu jghebul, cu toate cașile sîntu de treba vie(i). Daci eu am fostu bucuos și ne-am tocmit de bună voea noastră și am dat precum scrie mai sus. Daci sfinția lui înpreună cu tot săbur sfintii mănăstiri me-au dat zapisul sfintei mănăstiri mie și feciorul mei anume Nedeles și Badesi și cîți ne va mai da Dumnezeu de acum înaintea și cine să va naște de în feciorii mei, toți să fie slobozie și judeci de către sfînta mănăstire pentru că am datu viaa precum scrii mai sus.

Și cîndu am făcut această tocmeală mărturie fost-au mulți oameni buni. Să pântru adiverată credință pusu-ne-am și degetele în loc de iscălituri mai jos. Și am scris eu popa Mathei. *Pis av(gust) dni 15, lt. 7185.*

Drăcean pâr(călab)
Stan
Vișan

Stanciul
Radul diiacon

Arh. St. Buc., *Mănăstirea Cozia*, XXIV/19. Original românesc, hirtie. Se observă inconsecvențe grafice, corecturi de litere și apografi. Curioasă întrebuintarea lui *a* pentru *e*: daci în loc de deci. Radul diacon semnează propriu.

10

1683 (7191) mai 27. — Ștefana călugărița, fosta soție a lui Ghin diaconul din Rîmnic, vinde mitropolitului Teodosie moșie în Bogdănești pentru 24 ughi, primind 10 ughi și un țigan, pe care îl vinde apoi pentru 14 ughi.

Adecă eu Ștefana călugărița, care am fost fâmee Ghinii diiaconului ot Rîmnic, înpreună cu fii-mieu Chirca, scris-am zapisul mieu la cinstită mîna sfinții sale părintelui mitropolitului chir Theodosie, cum să să știe că avînd eu o moșie la Bogdănești o am vîndut sfintei mănăstiri Coziei drept ughi 24. Deci dintr-acești bani am luat ughi 10, iar pentru ughi 14 am luat un țigan. Deci neputînd ține țiganul l-am vîndut sfinții sale drept ughi 14, ca să-i fie sfinții sale acest țigan stătătoriu. Și am luat acești bani toți gata în mîna mea. Și pentru mai adevărata credință mi-am pus degetul meu jos ca să să crează.

Pis. mșfa mai 27 dni lt. 7191.

Eu Ștefana călugărița i cu fii-mieu Chirca, vînzătorii
Ștefan episcop Rîm. mart.

Arh. St. Buc., *Candida Mănăstirii Cozia*, nr. 712 I. 497 v—498.

11

1692 (7200) mai. — Ivan căpitanul, fiul lui Petru căpitan Zătreanu, se tocmește cu Paisie egumenul Mănăstirii Govora, ca pentru un «rumân» fugit de la mîndștire și așezat pe lingă el, să-i dea un țigan în schimb.

+ Adecă eu Ivan căpitanul, feciorul Predei căpitanul Zătreanu, dat-am zapisul mieu ca să fie de bună credință la mîna sfinții sale părintelui Paisie egumenul sfintei mănăstiri Govora și a tot săborul sfintei mănăstiri, precum să

să ştie că fugind un rumân al mănăstirii pe nume Pătru feciorul lu Simion rumân, şi fiind pe lângă noi câţeva vreme şi aflându-l sfinţia sa părintele Paisie egumenul, au trimis sfinţia sa să ia rumânul. Deci eu am mers la sfinţia sa şi am făcut tocmeală cu sfinţia sa din bunăvoia noastră, de i-am dat un ȝigan, pe nume Ion feciorul lu (loc alb) ȝigan. în locul lu Pătru fecioru lu Simion rumân, ca de acum înainte să aibă sfinţia sa părintele Paisie egumenul Govorean cu tot săborul sfintei mănăstiri a stăpîni pe Ion ȝigan ce scrie mai sus, cu bună pace de cătră noi şi eu iar să aibu a stăpîni pe Pătru rumân ce scrie mai sus cu bună pace de cătră părintele Paisie egumenul, după cum scrie zapisul sfinţii sale şi a tot săborul sfintei mănăstiri, cum iaste întărit şi cu pocetea sfintei mănăstiri.

Şi la această tocmeală a noastră întimplatu-se-au mulţi boiari mărturie carei mai jos vor iscăli. Şi eu pentru mai adevărată credinţa am iscălit mai jos cu mîna mea şi mi-am pus pecetea mai jos ca să se crează. *Mai dni (loc alb) lt. 7200.*

- I Iovan căpit. Zătreenul
- Pătru vel armaş mart.
- Stoica Bîrsescul, mart.

Arh. St. Buc., *Mînaşlirea Govora*, XXVII/21. Original românesc, hîrtie. Peceti nu sînt.

12

1699 (7207) august 3. — *Anghel din Cărăreni, «rumânul» Mînaştirii Cozia, împreună cu femeia lui Maria, încredinţează egumenului Vasile de la Cozia şi soborului ei, că-şi răscumpără pe feciorul Neicul cu 50 de oi cu miei şi cu obli-gaţia ca el să le păzească fără simbric, care ţine loc de clac, dar cu mertic de opinci.*

+ Adecă eu Anghel rumânul din Cărăreni al Sfintei mănăstiri Cozii den-preună cu fâmeia mea anume Marica. dat-am zapisul nostru la mîna sfinţii sale părintelui Vasile egumenul de la Sfînta mănăstire Cozia şi la a tot săborul sfintei mănăstiri, precum să ştie că avîndu noi un copil din trupul nostru anume Neicul, am căzut cu multe rugăminte la sfinţia sa părintele eg(umen) şi la tot săborul sfintei mănăstiri şi ne-au slobozit de ne-am răscumpărat copil(ul) şi am dat numai pentru capul lui oi mari 50 cu miei alăturae iar eu tot să aibu a sluji sfintei mănăstiri ca să fiu de paza acestor oi ca să le crescă şi să le înmulţescă şi cîte mi-ar mai da în sama mea tot să aibu a le păstori cu frica lui Dumnezeu şi a le creşte cît voi avea zile şi păstorindu oile sfintei mănăstiri numai să aibă (pă)rintele a-mi da mertic şi opinci iar simbric nu, pentru ca să-mi fie aceasta în loc de clac. Şi pentru mai adevărata credinţă mai jos ne-am pus numele şi degetele ca să se crează. Şi la această tocmeală fost-au mulţi bolari şi oameni buni mărturie carii să vor iscăli mai jos.

Ms. av. 3 dni lt. 7207.

Eu Anghel	Eu Nedelcu brat Anghel mart.
Mariia	Eu Stan brat Anghel mart.
	Eu Ivan vnuc Anghel mart.
Eu Neicul snu Anghel.	Eu Toader brat Anghel mart.

Arh. St. Buc., *Mînaşlirea Cozia*, XLVII/47. Original românesc, hîrtie. La nr. 18 este un duplicat prescurtat, cu deosebirea că se adresează «părintelui Grigorie egumenul» şi vorbeşte de «50 oi fătătoare în primăvară» iar pe lângă Anghel şi Maria nu mai semnează decît Dumitracu şi Diaconul Bratul (?).

13

1708 (7216) aprilie 8. — Chira nepotul lui Ion Călugărul, dă lui Dima logofăt un cal, o pereche de pistoale și un loc în drumul Troianului la Rîmnicul Vilcea, pentru o datorie de 30 taleri.

+ Adecă eu Chira, nepotul lui Ion Călugărul, dat-am zapisul meu ca să fie de bună credință la mina dumnului Dimii logofăt, cum să știe că fiind eu datori dumealui cu tl. 30 și viind zio banilor și trecînd, și eu neavînd banii, i-am dat un cal și l-am prețuit drept tl. 12, și o păreche de pistoale drept tl. 6, iar pentru tl. 12 i-am dat dumealui un loc, care loc îmi iaste și mie de danie de la unchi-mieu moșul Ion Călugărul. Și l-am dat dumnului drept tl. 12. Și acest loc iaste din casa Ghelmecioie pîn în Crucea Mișailor și de lat din drumul care vine pã supt Troian pîn în locul Iazerului. Și l-am dat cu toată voia mea să-i fie dumnului și coconilor dumnului moșie ohamnică în veci.

Și cînd am făcut acest zapis fost-am mulți oameni buni mărturii cari s-or iscăli mai jos. Și eu pentru mai adivărată cridința mi-m pus degitul și iscălitura mai jos ca să să creză. Și am scris eu popa Eftenie ot maħalao Popii Rusului. Mestî ap. 8 dni, văleat 7216.

Eu Chira ot Vel Ocne cu voia mea.
Az Popa Iordan (?) mart.

Costandin capitan mart.
Popa Mihăilă mărturie

Arh. Stat. Buc., *Episcopia Rîmnicului*, XXXIX/79. Orig. rom. hirtie.

A. SACERDOȚEANU

MITROPOLITUL EFREM ENĂCESCU

(21 mai 1893 — 5 decembrie 1968)

În zorii zilei de joi, 5 decembrie, s-a stins cel ce a fost călugărul îmbunătățit, ajuns, fără a o fi dorit prea mult, unul din mitropoliții Bisericii Ortodoxe Române, Efrem Enăcescu.

Înalt Prea Sfințitul Efrem face parte din șirul arhiercelor, mulți și buni, pe care i-a dat Oltenia Bisericii Ortodoxe Române. Începînd cu cei cunoscuți exact istoricește, pornind adică, numai din secolul al XVII-lea, de la Teofil evlaviosul și de la Ștefan din Rămeștii Vilcii, cel iubitor de carte românească, din timpul lui Matei Vodă Basarab și continuînd cu Climent din Pietrarii Vilciș, cu Grigorie Socoteanul, fost episcop de Rîmnîc și mitropolit al Țării Românești, la care vom adăuga pe învățații renumiți ai timpului lor: Iosif din părțile Loviștei și Grigorie ce-și zicea Rîmniceanul, se constată că toți acești arhieriei au lăsat o tradiție de aleasă viață duhovnicească, care și-a găsit ecoul în masele de credincioși ortodocși din Oltenia. Reflex al acestei tradiții de cucernicie lucrătoare îl constituie și faptul că firavul copilandru Ioan din satul Măciuca, din ținutul Drăgășanilor, a pornit spre Schitul Frăsinei al Sfîntului Calinic, unde se practica cea mai aspră pravilă de viață călugărească.

Înalt Prea Sfințitul Efrem s-a născut la 21 mai 1893, în comuna Măciuca, județul Vilcea, din părinți gospodari agricultori. În anul 1908, adică la vîrsta fragedă de 15 ani, tînărul Ioan, viitorul ierarh, a intrat ca frate în Schitul Frăsinei, așezat la poalele muntelui Căpățîna unde amintirea cuceritoare a fondatorului ei, Sfîntul Ierarh Calinic, era încă vie. Bătrînii călugări în frunte cu starețul lor, Porfirie Bucurescu, cultivau și respectau cu strictețe așezămîntul dat acolo de vestitul episcop. Sufletul tînărului Ioan s-a umplut din ce în ce de duhul evlaviei, din trăirea și amintirea acestuia, cît și din lecturile sale pioase, mai ales din Pateric. Vorbindu-i-se de aspra dăruire lui Dumnezeu a anahoreților din Muntele Sfînt al Atosului, el a pornit spre vestita cetate călugărească, în anul 1909. Aci a trăit un an, revenind apoi în țară cu puterice și pilduitoare amintiri de la călugării români viețuitori în Schitul Prodromul. Curînd după aceasta a fost tuns în monahism, primînd numele de Efrem, în mînăstirea Stînișoara, așezată la poalele muntelui Cozia, chinovie întemeiată de monahii ardeleni, care trecuseră de asemenea prin Muntele Atos.

După aceea monahul Efrem/a fost hirotonit ierodiacon tot în Mînăstirea Stînișoara de către episcopul Gherasim Timuș al Argeșului. Și astăzi se păstrează la Mînăstirea Stînișoara chilia în care ierodiaconul

Efrem — cel cu vocea de metal bine răsunător — a trăit și s-a rugat fierbinte, după pravila călugărească. Suflul său evlavios se îmbunătățea din ce în ce mai mult în natura de o măreție rar-înțilnită, care năștea în sufletul tinărului călugăr simțăminte de adâncă evlavie și de dăruire Făcătorului a toate. Mediul cucernic, ca și viziunea minunată a firii, făceau ca tinărul ierodiacon să viețuiască într-o desăvârșită devoțiune. În anul 1912 a fost trimis la Seminarul Central din București ca să-și îmbogățească cunoștințele. Era un bine, dar desigur și un scăzământ în viața lui curată și în continuă sporire duhovnicească. Aci și-a păstrat, pe cât s-a putut omenește, integritatea ființei sale, terminând cursul seminarial în anul 1920. În același an a fost hirotonit ieromonah și numit superior la Schitul Ostrov-Călimănești, de unde, apoi, a trecut egumen la Mănăstirea Cozia și director al Școlii de cântăreți de acolo.

Episcopul Vartolomei al Rîmnicului, apreciindu-i pregătirea și virtuțile sale, l-a ridicat în anul 1923 la rangul de arhimandrit și i-a dat binecuvîntarea să urmeze cursurile Facultății de teologie din București, pe care le-a absolvit în anul 1928, obținînd titlul de licențiat în teologie. Întors la Eparhia Rîmnicului și Noului Severin, a fost numit preot la catedrala Episcopiei Rîmnice. Curînd însă a fost trimis pentru studii în Franța, la Montpellier, unde a rămas în anii școlari 1928—1930.

Întors de la studii, a fost numit director al Seminarului din Rîmnicu-Vîlcea și exarh al mănăstirilor din Oltenia. În activitatea sa ca exarh, arhimandritul Efrem a întreprins o stăruitoare muncă pentru introducerea vieții chinoviale în mănăstirile oltene și pentru organizarea activității practice a monahilor, prin înființarea de ateliere în mănăstiri, ca o aplicare practică a studiilor sale asupra monahismului creștin, studii care s-au încununat prin publicarea lucrării *Privire generală asupra monahismului creștin*.

În anul 1936 a fost cerut de patriarhul Miron și numit preot la Catedrala patriarhiei și exarh al mănăstirilor din cuprinsul Arhiepiscopiei Bucureștilor. În activitatea sa ca exarh, avînd binecuvîntarea patriarhală, a organizat școala surorilor de caritate pe lângă serviciul sanitar al armatei pe care au frecventat-o surorile din mănăstiri. Activitatea practică nu l-a făcut să-și întrerupă studiile al căror rod l-a constituit tipărirea lucrării *Pe urmele strămoșilor*, în care sînt înfățișate cu luminat patriotism înfăptuirile înaintașilor noștri.

În anul 1937 i s-a acordat rangul de arhimandrit mitrofor, iar în 1938, în urma alegerii sale de către Sfîntul Sinod, a fost hirotonit arhieru și i s-a dat delegație de locotenent al Arhiepiscopiei Chișinăului și Mitropolit al Basarabiei, iar în 1943 a fost ales titular al acestei Eparhii. În această nouă slujire de mare răspundere a Bisericii Ortodoxe Române I.P.S. Efrem a dovedit înălțimea însușirilor cerute de Sfîntul Apostol Pavel pentru episcop, dovedind blîndețe, severitate, bună îndrumare a credincioșilor și bună chivernisire a treburilor bisericești, drept îndreptînd cuvîntul adevărului. Aceasta a justificat aprecierea unanimă a

I.P.S. Efrem ca un ales chiriarh. Superioritatea sa s-a întemeiat îndeosebi pe faptul că nimic din slăbiciunile omenești nu l-au atins.

În 1947 Sfântul Sinod, apreciind experiența I.P.S. Efrem, i-a dat sarcina slujirii ca spiritual și îndrumător duhovnicesc al studenților Institutului teologic de grad universitar din București și apoi ca stareț al Mănăstirii Cernica, în care post rămîne pînă în 1952.

Din 1952 și pînă la ultima clipă a existenței sale, I.P.S. Efrem a rămas viețuitor în Mănăstirea Cernica. Aci a reușit I.P.S. Efrem să re-trăiască pravila călugărească însușită ființial din copilăria și tinerețea sa. Așezat într-o chilie în vecinătatea «Casei memoriale» a Sfântului Ierarh Calinic, I.P.S. Efrem și l-a luat iarăși, ca odinioară la Schitul Frăsinei, dreptar al vieții sale de monah matur.

Permanent prezent, ziua și noaptea, la slujba bisericească, I.P.S. Efrem a constituit model viu de călugăr îmbunătățit pentru monahii viețuitori în Sfînta Mănăstire Cernica, așa cum pentru desăvîrșirea vieții sale lăuntrice a rămas tot timpul sub îndrumarea Sfîntului Calinic, «starețul» său, care i-a îndrumat pașii vieții sale, începînd cu ucenicia de la Frăsinei și sfîrșind cu trăirea ca arhichereu-monah din vremea maturității existenței sale.

I.P.S. Efrem a avut bucuria duhovnicească de a fi fost găsit vrednic ca în timpul proslăvirii memoriei Sfîntului Ierarh Calinic, cu prilejul canonizării sale în anul 1955, să împlinească slujirea de a spăla și blagoslovi sfintele moaște ale îndrumătorului său duhovnicesc. Iar cînd Sfîntul Sinod a organizat festivitățile comemorative la împlinirea a o sută de ani de la adormirea în Domnul a Sfîntului Ierarh Calinic, I.P.S. Efrem — în ultimul an al vieții sale pămîntești — a închinat dreptarului viețuirii sale călugărești înșiruirea amintirilor despre zilele petrecute la Schitul Frăsinei, ctitoria Sfîntului Ierarh Calinic (publicate în revista Mitropoliei Ungrovlahiei «Glasul Bisericii», XXVII (1968). nr. 3—4).

I.P.S. Efrem n-a încetat niciodată cercetările sale asupra vieții sfinților. Astfel, numai cu trei zile înainte de a trece «dincolo», mi-a citit un studiu asupra Sfîntei Drosida (sărbătorită în Biserica Ortodoxă la 22 martie), fiica împăratului Traian, cucuritorul Daciei, socotind că și acesta s-a mîntuit prin rugăciunile fiicei sale, creștină, trăitoare în palatul imperial din Roma.

*

Iar joi, 5 decembrie 1968, dis-de-dimineață, singur în chilia lui, numai cu Dumnezeu de față, s-a stins bunul și alesul monah Efrem, care a întrupat vechea noastră tradiție călugărească, ajuns a sluji — prin voia lui Dumnezeu — cu smerenie și cu supunere Biserica neamului său pe care l-a iubit adînc și căruța i s-a dăruit cu tot devotamentul.

Corpul neînsuflețit a fost depus în biserica cea mare a Mănăstirii Cernica. «Rămasurile» I.P.S. Sale, fixate în scris, abia dacă au întrecut cu puțin pe cele cunoscute ale Sfîntului Ierarh Calinic, «starețul» său.

Simbătă, 7 decembrie, la ora 14, sub conducerea venerabilului mitropolit I.P.S. Tit Simedrea, s-a săvârșit slujba înmormântării de către un mare sobor de clerici monahi și mireni.

La trista ceremonie a participat și Întîiulstătător al al Bisericii Ortodoxe Române, Prea Fericitul Patriarh Justinian, care a citit una din rugăciunile de dezlegare, cinstind în felul acesta solemnitatea înduioșătoarei despărțiri de obștea viețuitorilor din Mănăstirea Cernica și de Biserica țării căreia s-a făcut pilduitor ascultător în tot timpul vieții sale.

Apoi soborul și mulțimea celor prezenți, în frunte cu Prea Fericitul Patriarh Justinian a pornit în cortegiu funebru spre cimitirul de la Sfințul Lazăr, întemeiat de vestitul stareț Gheorghe, ca să așeze acolo trupul I.P.S. Efrem, alături de rămășițele pămîntești ale ctitorilor și numeroșilor foști mitropoliți, episcopi și arhieri care odihnesc acolo, pentru a aștepta — sub lespede mormîntului rece, pe care și-l săpase încă din anul 1950 — judecata cea mare și dreaptă, cînd Domnul măririlor îi va spune: «Bine slugă bună și credincioasă, (...) intră întru bucuria Domnului tău...» căci cu adevărat bună și credincioasă slugă a Domnului său a fost.

Iar împreună-viețuitorii cu I.P.S. Efrem din Mănăstirea Cernica și toți cei care l-au cunoscut, l-au respectat și l-au iubit, rămîn văduviți de un model de trăire călugărească, de rugăciunile și de amicitia caldă, binefăcătoare, cu care a îmbrățișat pe toți cei ce s-au apropiat de alesul monah îmbunătățit și de vrednicul vlădică Efrem.

RECENZII

Biblioteca Historica Romaniae V, *Desăvîrșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1968, 520 p.

Aceasta este, incontestabil, lucrarea cea mai de seamă din domeniul istoriei românești, editată cu prilejul prăznuirii marelui eveniment al împlinirii a 50 de ani de la Unirea Transilvaniei cu România, eveniment sărbătorit cu atita însuflețire de toate categoriile de cetățeni, precum și de slujitorii Bisericii strămoșești de pe tot cuprinsul patriei noastre.

Cartea a fost elaborată sub conducerea cunoscutilor profesori Miron Constantinescu și Ștefan Pascu, de un colectiv alcătuit din următorii cercetători: L. Bányai, V. Curticăpeanu, I. Gheorghiu, G. Göllner, I. Kovács, G. Nuțu, I. Oprea, V. Popeangă și Al. Porțeanu.

De la început trebuie menționat și subliniat faptul că lucrarea constituie o vastă, densă și temeinică monografie de sinteză a unui imens material istoric — editat și inedit — cules cu sîrguință și competență din publicații și din arhive, autohtone sau străine, realizată în urma unei strădanii constante de șase ani (1962—1968).

Lucrarea cuprinde o prefață, unsprezece întinse capitole, un epilog, o postfață, numeroase ilustrații, facsimile și hărți și un indice onomastic și toponimic.

În Prefață (p. 1—4) se scoate în evidență faptul că Unirea Transilvaniei cu România a fost opera întregii națiuni române de pe ambele versante ale Carpaților și a tuturor categoriile sociale. Că ea s-a putut înfăptui numai în cadrul condițiilor de contradicții sociale și naționale ce stăpîneau monarhia austro-ungară, la începutul secolului nostru, în cadrul proclamării de către Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a ideii de autodeterminare națională și socială și de egalitate a tuturor națiunilor, se precizează și realitatea concretă că «meritul principal în făurirea unirii le revine tocmai ardelenilor», care prin o serie de organisme politice (Partidul Național Român și Partidul Social Democrat) au luptat, cu tenacitate și consecvență, pentru înfăptuirea acestui măreț ideal. Este de asemenea clar exprimată dorința românilor de conviețuire pașnică, în prietenie și frăție, cu toate națiunile conlocuitoare.

Capitolul I, intitulat *Ideea, tendințele și lupta pentru unitate a poporului român* (p. 5—17), înfățișează mai întâi premisele unității politice manifestate prin conștiința de sine a poporului nostru (originea etnică și de limbă) și tendințele de unitate ce se pot întrevedea, sub diferite forme mai mult sau mai puțin sensibile, în timpul lui Iancu de la Hunedoara, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Radu cel

Mare și Despot Vodă. O atenție deosebită este acordată momentului Mihai Viteazul, când ideea de unitate și independență națională a căpătat o strălucită accepțiune și înfrumusețare.

În continuare, este urmărită întărirea legăturilor dintre țările române și întărirea conștiinței de neam, accentuându-se îndeosebi rolul jucat de tipăriturile bisericești și de predosloviile acestora, de cronicari și istoriografi. Reținem că noțiunea de neam românesc este folosită de 17 ori în tipăriturile dintre anii 1559 și 1588, deci în timp de 29 ani; de 29 de ori în cele 18 tipărituri dintre 1639—1656 (17 ani); și de 74 de ori în cele 30 de cărți imprimate între 1673—1699 (26 de ani), ceea ce demonstrează o neîndoieală creștere și adâncire a conștiinței respective. Nu este trecută sub tăcere nici cunoscuta scrisoare a patriarhului Kiril Lukaris, din 1629, adresată lui Gabriel Bethlen, în care se vorbește cu atîta convingere de legăturile de sînge, de simțire și credință dintre românii din cele trei țări, pe care acesta le cunoscuse alături de bine la fața locului.

Schimbarea deasă a domnitorilor fanarioți dintr-un principat în altul este interpretată ca o contribuție implicită la unificarea practicilor politice, administrative și judiciare, ajutînd astfel la dezvoltarea ideii de unitate. Lupta de apărare a «națiunii române» susținută de Inocențiu Micu Clain în fața Dietei, a Curții imperiale și a Curiei papale, folosind amenințarea de a părăsi «unirea», de a răscula poporul și de a trece în Țara Românească, este înfățișată ca o culme, atît în formularea unui program politic, dar mai ales în susținerea acestui program cu diferite argumente și arme adecvate.

Răscola țăranilor din 1784 — la care a participat un număr atît de însemnat de preoți, propagînd «ideile eliberării naționale», vorbind țăranilor «despre originea lor română», despre continuitate, faptul că ei sînt «băștinași» în această țară și că au fost supuși și asupriți, dar că «a sosit timpul să arunce jugul» — este considerată ca o puternică ilustrare a conștiinței naționale ce stăpînea poporul român pînă în straturile cele mai de jos. Acești țărani așteptau ajutoare din celelalte două țări române și aveau conștiința că au de îndeplinit un ideal la îndeplinirea căruia toate țările române trebuiau să participe.

Lupta pentru unitate politică din secolul al XIX-lea este strîns urmărită în trei faze mai importante: înainte de Revoluția din 1848, în timpul acesteia și după ea. Sînt menționate în fiecare etapă eforturile depuse de clerul de jos și de înalta ierarhie, subliniindu-se îndeosebi activitatea mitropolitului Andrei Șaguna. În timpul Revoluției din 1848, mulți preoți din părțile Clujului și Hunedoarei declarau, în auzul compatrioților lor, că «*Ardealul de acum nu mai e Ardeal, ci România*» (p. 36).

Unirea Principatelor din 1859 a fost sărbătorită și a provocat mult entuziasm în Transilvania. Înfăptuirea ei a impulsinat și mai mult activitatea politică și culturală a românilor din Transilvania, în sensul unei accentuări a luptei pentru asigurarea autonomiei și reclamarea unor drepturi politico-naționale, de care erau tot mai lipsiți. În 1861 a luat ființă «Astra», care, alături de alte societăți, avea să lupte pentru realizarea idealului național.

Unitatea românilor de dincoace cu cei de dincolo de Carpați este demonstrată — efectiv și eficient — și cu prilejul războiului pentru independență, cînd mulți voluntari transilvăneni au luptat alături de frații lor, la Plevna, Grivița, Rahova și Smîrdan, ori au contribuit sub numeroase alte forme la purtarea cu succes a războiului de independență de către România.

Capitolul al II-lea, intitulat *Mîșcarea memorandistă și lupta pentru unitatea de stat (1881—1905)*, se ocupă de crearea Partidului Național Român unitar, ca urmare a conferinței naționale a românilor de la Sibiu (12—14 mai 1881); de apariția a numeroase ziare, mai ales în anul centenarului răscolului lui Horia, ziare care au dus mai departe lupta pentru fondarea la București, în 1890, a «Ligi pentru unitatea culturală a românilor», care a avut un rol atît de important; și de procesele înscenate foilor românești din Transilvania, în anul 1888, cînd numeroși redactori au fost condamnați la pedepse grele; de istoria zbuciumată a Memorandului, de urmările acestuia în solidarizarea tuturor românilor, de ecourile mari pe care le-a avut în presa internațională și de procesul intentat la Cluj conducătorilor și pedepsele aplicate acestora în 1894. În mod pregnant este prezentată — pe baza rapoartelor întocmite de către prefect către guvern (p. 63—72) — contribuția preoților în susținerea Memorandului. Din aceste rapoarte reiese cu limpezime că preoții au fost cei care au întreținut atmosfera incendiară și că poporul asculta «orbește» de

ei. De aceea, s-a hotărât anihilarea activității preoților prin orice mijloace. S-a încercat inutil cumpărarea, coruperea pe față sau camuflată; apoi s-a trecut la o altă măsură: controlul numirii profesorilor la instituțiile de învățămînt teologic, urmărirea corespondenței și arestarea preoților agitatatori.

După condamnarea celor 20 de conducători români, centrul mișcării române se stabilește la Blaj, în jurul vicarului mitropolitan Ioan Micu-Moldovan. La sfîrșitul anului 1894 și începutul lui 1895 — cu riscul pedepselor — au fost făcute numeroase colecte, de către preotese și învățătoare și de preoți și învățători, pentru cei închiși la Seghedin și Vaș. Mișcarea memorandistă a constituit cel mai important moment, după Revoluția din 1848, pentru că prin aceasta problema Transilvaniei a devenit problema întregii națiuni române. În această mișcare, după cum ne-am putut da seama, preoțimea română, prin devotamentul și unanimitatea ei, a scris o emoționantă pagină de abnegație în slujba poporului.

Serbările de la Minăstirea Putna, de la 2 iulie 1904, pentru comemorarea a patru veacuri de la moartea lui Ștefan cel Mare, au constituit în această perioadă un ultim prilej de manifestare directă și fără echivoc a ideii și a tendințelor de unire a românilor într-un stat național unitar.

Capitolul al III-lea (p. 88—145), intitulat *Noul activism și lupta pentru unitatea de stat (1905—1918)*, înfățișează la început sărbătorirea, la Sibiu, în anul 1905, prin intermediul «Astrei», a 1800 de ani de la cucerirea Daciei de către romani, festivități la care au participat reprezentanți ai vieții politice și culturale din România. În 1906 numeroși transilvăneni au luat parte la serbările jubiliare de la București. Aceste momente festive au constituit prilejuri de contacte, schimburi de idei și însușire în luptă. În anul 1905, Partidul Național Român obține cel mai însemnat număr de deputați în parlamentul maghiar — cincisprezece —, care alături de cei opt deputați slovaci și cei trei sîrbi, aveau să desfășoare o susținută luptă împotriva politicii de asimilare forțată a popoarelor nemaghiare, mult mai numeroase decît națiunea dominantă.

În cadrul acestei politici a avut loc un important eveniment bisericesc: la insistențele lui Tisza, guvernul maghiar a înființat Episcopia greco-catolică de limbă maghiară de la Hajdudorog, în a cărei jurisdicție erau trecute, fără nici un fel de consultare, o sumedenie de sate românești și rutene. La Congresul din 29 mai 1912, organizat de Partidul Național Român și conducerea celor două Biserici românești din Transilvania au participat 35.000 de oameni. În cadrul protestului împotriva acestei samavolnicii, mulți greco-catolici — țărani, muncitori și intelectuali — au cerut reîntoarcerea lor la Ortodoxie. Adunări de protest au avut loc în tot cursul aceluși an, avînd un mare ecou în presa și opinia publică europeană (p. 112).

După începerea întîiului război mondial, guvernul maghiar a fost silit să facă unele concesii minimale românilor din Transilvania, pentru a influența România să intre în război, alături de alianța puterilor centrale. Episcopul greco-catolic din Gherla, Vasile Hossu — omul de încredere al lui Tisza — a fost trimis la București, pentru a se informa asupra stării de spirit din România în legătură cu românii de peste Carpați.

Același Tisza a încercat să se folosească de mitropolitul Ioan Mețianu, spre a stăvili lupta românilor din Transilvania pentru unitate politică și națională. Acesta însă a răspuns la o misivă de mai multe pagini printr-o scrisoare foarte ponderată și fără a angaja poporul român. Același atitudine rezervată a avut-o și episcopul Aradului Ioan I. Papp.

La începutul anului 1915, circa 20.000 de români capabili de serviciul militar părăsiseră Transilvania, îndreptîndu-se spre România. În fața acestei opoziții, deschisă sau tacită, a maselor largi românești și a majorității conducătorilor, guvernul Tisza a impus alegerea ca mitropolit ortodox al Ardealului (în locul demnului Ioan Mețianu) a renegatului Vasile Mangra (6 august 1916), cu scopul nemărturisit de a cîștiga influența asupra preoților și a învățătorilor, considerați oficiali ca «cei mai periculoși» dușmani ai statului austro-ungar, în cazul unei intervenții armate a României.

România a declarat război numai Austro-Ungariei, la 14/28 august 1916 și prima și principală ei motivare o constituia lipsa de înțelegere a Austro-Ungariei față de interesele legitime ale românilor din Transilvania și față de dorința de unitate, pe care poporul român o exprimase în atîtea rînduri și despre care Buda-pesta și Viena fuseseră la timp avertizate.

Consecința imediată a intrării trupelor române în Transilvania a fost ridicarea a 10.000 de români și trimiterea lor dincolo de Szolnok pe Tisa; între aceștia se găseau și foarte mulți preoți, printre care și preotul profesor Dr. Ioan Lupăș, care mai făcuse trei luni de închisoare la Seghedin, în 1918, pentru un articol în legătură cu răscoala țărănilor români din 1907, publicat în revista «Țara Noastră». Numai în septembrie 1916 au fost intentate 257 de procese pentru «trădare de țară», acuzații fiind muncitorii, țărani și intelectuali, între care desigur numeroși preoți.

La 18 octombrie 1918, s-a citit în parlamentul din Budapesta declarația Comitetului Executiv al Partidului Național Român privind «*deplina libertate națională de care națiunea română înțelege să facă uz, prin factori designați de propria ei adunare națională*».

În capitolul al IV-lea, cu titlul *Acțiuni pentru unirea Transilvaniei înainte de intrarea României în primul război mondial* (p. 146—163), sînt înfățișate analitic o serie de fapte întreprinse de societăți ca «Liga culturală», Academia Română ș. a., de publicații și de oameni politici, în vederea unirii tuturor românilor într-un singur stat național.

Capitolul al V-lea, intitulat *Activitatea românilor din Transilvania și din vechea Românie peste hotare* (p. 164—199), prezintă în mod detaliat activitatea desfășurată de diferite comitete cu caracter național-cultural și politic la Paris, Roma Londra, în Statele Unite ale Americii, în interesul cauzei românești și succesele pe care acestea le-au obținut pe lângă guvernele și oamenii politici ai acelor țări. Cei 200.000 de români din America, sub conducerea preoților lor, au contribuit și ei, spiritual și material, la rezolvarea problemei unirii românilor. Menționăm că la începutul verii 1917 luase ființă la Londra «Societatea anglo-română», care își propunea drept scop informarea opiniei publice engleze despre problema națională a românilor din Transilvania și despre situația României; la 9 aprilie 1918 s-a deschis la Roma. Congresul naționalităților din monarhia austro-ungară, la care au participat delegații ale tuturor națiunilor, precum și o serie de personalități din Franța, Anglia și Italia; în Franța apăruseră nenumărate tipărituri, în Italia, Franța și Rusia se organizaseră dintre prizonierii români detașamente de luptă, iar la 6 septembrie 1918 se constituie la Paris «Consiliul Național al Unității Române», care avea să desfășoare o intensă activitate, fiind recunoscut de toate guvernele Antantei.

La 12 iulie 1919, toate acestea, ca și ziarul «La Roumanie», își încetau activitatea. Întrucît obiectivul urmărit fusese îndeplinit.

Capitolul al VI-lea, cu titlul *Condițiile internaționale în care se desfășoară mișcarea pentru unirea Transilvaniei cu România* (p. 200—221), trece în revistă noile idei și realități ce se creaseră în conștiința oamenilor ca rezultat al fondării celui dintîi stat socialist și ca urmare a «apelului la pacea generală» adresat de acesta. Mișcările social-muncitorești și țărănești — se intensifică tot mai mult, mai ales în țările Europei Centrale. Toate acestea, alături de mișcările de eliberare națională, și ținînd în seamă și rezultatele de pe fronturile de luptă, au dat naștere la o nouă configurație politică pe harta Europei, rezultată în primul rînd din desmembrarea celei de «a doua temnițe a popoarelor», imperiul austro-ungar.

Capitolul al VII-lea, intitulat *Lupta țărănimii din Transilvania pentru unirea cu România* (p. 222—267), înfățișează un bogat material informativ privitor la acțiunea satelor din Banat și Transilvania pentru obținerea libertății sociale și naționale și a unirii cu România, sate care erau atît de persecutate de autoritățile centrale și de cele locale. La finele anului 1918 români din aceste sate au dezarmat unitățile militare, au alungat pe jandarmi și pe notari, au împărțit alimentele aparate de moșieri, au ales consilii naționale locale, care să se ocupe de buna desfășurare a vieții și au constituit gărzile naționale menite să asigure menținerea cuceririlor sociale și naționale. Expunerea se încheie cu o înșirare de nume de țărani transilvăneni care s-au evidențiat în această luptă premergătoare pacii și care aveau să ducă la desăvîrșirea unității poporului român.

Capitolul al VIII-lea, intitulat *Mișcarea muncitorească și socialistă din Transilvania pentru unire* (p. 268—315), înfățișează activitatea muncitorimii române din fostul imperiu habsburgic. Dispunînd de o superioritate numerică față de muncitorimea altor naționalități, muncitorimea română s-a angajat în toate acțiunile întreprinse în favoarea unirii. Sînt analizate, cu multă atenție, următoarele aspecte: dezvoltarea mișcării muncitorești în perioada premergătoare unirii; atitudinea mișcării socialiste și muncitorești din Transilvania față de problema națională și legă-

turile ei cu mișcarea socialistă din vechea Românie; mișcarea muncitorească în timpul evenimentelor din octombrie-noiembrie 1918; și mișcarea muncitorească și socialistă din Transilvania, în preajma Adunării de la Alba Iulia. Din această analiză se constată că muncitorimea română din Transilvania a fost animată permanent de lupta împotriva exploatarei sociale și naționale, la care era supusă împreună cu țărâimea; totodată se constată că ea a luptat împotriva șovinismului pledînd ca și celelalte naționalități să se bucure de aceleași drepturi.

Capitolul al IX-lea, cu titlul *Cultura în sprîjunul unității de stat* (p. 316—352), prezintă mai întîi raporturile ce au existat între primele societăți culturale din Transilvania și aportul lor la dezvoltarea ideii de unitate statală. Între aceste societăți sînt menționate și societățile bisericești: «Societatea de lectură a teologilor români», înființată la Arad, în 1867, la inițiativa prof. Miron Romanul; «Societatea de lectură Ion Popazu» a junimii studioase de la Institutul teologic-pedagogic din Caransebeș, în 1887; ș. a.

Lucrarea se ocupă în primul rînd de «Asociația transilvană pentru literatura română și cultura poporului român», înființată la 23 octombrie/4 noiembrie 1861 și cunoscută sub denumirea prescurtată de «Astra», și care, așa cum a definit-o Timotei Cipariu, a fost un adevărat «*reazim al naționalității*». Se vorbește și de persoanele bisericești care au condus-o, de rolul deosebit de important jucat de adunările sale generale anuale și de semnificația *Enciclopediei române* publicată de Dr. C. Diaconovici, secretarul ei (Sibiu 1896—1904), care a constituit un simbol al unirii românilor pe plan spiritual, în ciuda granițelor politice. Este prezentată apoi activitatea studenților din toate țările române, de la Pesta și Viena și rezultatele acestei activități: crearea de societăți culturale, catedre române în universități, serbările de la Putna din 1871 etc. Este prezentat în continuare sprîjunul acordat de România tuturor transilvănenilor ce au trecut Carpații, precum și sprîjunul dat prin activitatea Societății «Transilvania» de la București (1867), care a întreținut cu burse la studii sau pentru deprinderea meseriilor pe tinerii de peste munți; prin «Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor» (1891), care în 1914 avea să se transforme în «Liga pentru unitatea națională a tuturor românilor» marcînd astfel un triumf al mișcării naționale românești; prin Universitatea populară «Nicolae Iorga» de la Vălenii de Munte (1908), la ale cărei cursuri al participat atîția români din provinciile subjugate; prin Academia Română (1866), în rîndurile căreia au fost promovați atîția cărturari transilvăneni, printre care și mulți clerici, și care a servit atît de pilduitor ideea de unitate statală; și prin literatura produsă de românii de pretutindeni, în aceeași ordine de idei. Concluzia acestui capitol atît de cuprinzător este că: «Pe terenul culturii, poporul român s-a înlînit într-un front comun, în pofida tuturor deosebirilor sociale, înălțat pe temelia ideii naționale, a luptei pentru limbă și istorie, pentru individualitatea politică, a strîns într-un singur șuvoi energiile întregului popor român, în scopul dobîndirii idealului unității politice».

În capitolul al X-lea, purtînd titlul *Actul Unirii (1 decembrie 1918)* (p. 353—424), sînt tratate aspectele mai importante ale acestei probleme: preludiul prăbușirii Austro-Ungariei; Consiliul Național Român Central; tratativele de la Arad; relațiile cu factorii de la Iași; alegerea delegaților pentru Adunarea Națională de la Alba Iulia; dezbateri principale; rolul socialiștilor; și Marea Adunare de la Alba Iulia.

În acest capitol este evidențiat rolul jucat de presa bisericească din Transilvania — «Telegraful român», de la Sibiu, «Biserica și școala», de la Arad, «Unirea», de la Blaj și «Foaia diecezană», de la Caransebeș — în susținerea și propagarea unirii, ca și în pregătirea Adunării de la Alba Iulia, precum și atitudinea pe care a adoptat-o ierarhia superioară a Bisericii Române din Transilvania. Astfel, la 30 octombrie 1918, episcopul Aradului Ioan I. Papp (al cărui sfințic apropiat era Vasile Goldiș, în calitate de secretar al Consistoriului), solicită episcopilor români ortodocși și uniți din Transilvania să-și precizeze atitudinea lor față de Consiliul Național Român. La 1 noiembrie 1918, episcopul Caransebeșului Miron Cristea se adresa Consiliului Național Român, arătînd că orice popor are dreptul să-și hotărască liber soarta sa. Precizînd în scris că *interesele de viață ale neamului românesc (...)* pretînd ca un categoric imperativ înfăptuirea acestui drept de liberă dispoziție și față de neamul nostru», viitorul patriarh al României declara că recunoaște Consiliul Național Român ca reprezentant și conducător politic al națiunii române (Arhiva Mitropoliei Banatului, fond Episcopia Caransebeșului, doc. III/216/

1918). Într-un act de adeziune din 21 noiembrie 1918, semnat de toți episcopii ortodocși și greco-catolici din Transilvania care recunoșteau Consiliul Național Român ca for conducător al luptei de eliberare națională, declarau că vor colabora *«din toate puterile la împlinirea aspirațiilor naționale»*.

Evidențind legătura constantă dintre activitatea desfășurată de românii din Transilvania, în frunte cu Vasile Goldiș, și factorii politici de la Iași, se amintește trimiterea în capitala Moldovei, unde funcționa guvernul țării (în urma îndrumărilor date de Consiliul Național Român Central către Comitetul Național Român din Sibiu), a profesorului de teologie Nicolae Bălan (viitorul mitropolit al Transilvaniei), împreună cu căpitanul V. Precup, care au sosit în ziua de 16 noiembrie 1918 la Iași. Rezultatele activității delegației sînt comunicate și Transilvaniei. Scrisoarea trimisă de Profesorul Nicolae Bălan către V. Goldiș nu are numai un caracter informativ pentru Consiliul Național Român, ci recomandă lui V. Goldiș să întrerupă orice tratative cu guvernul maghiar și, *«în timpul cel mai scurt posibil, într-o adunare ce se va ține oriunde, dar mai bine în Alba Iulia, și la care să participe mulțime cît mai mare și reprezentanții consiliilor locale de pretutindeni, proclamați alipirea necondiționată la România»*. Din scrisoare se desprinde că proclamația Unirii Transilvaniei cu România era așteptată de opinia publică și de cercurile diplomatice de la Iași și că ea avea să fie considerată *«ca un plebiscit suficient pentru a servi de bază la deciziunile ce le va lua conștiința de pace»*.

Totodată, profesorul Nicolae Bălan insistă asupra proclamării unirii fără condiții, înainte de intrarea trupelor române în Transilvania, opinind că înainte de proclamarea unirii să se ia legătura cu sașii, șvabii și secuii, pentru a se pune la punct problemele corelate cu acest act. Este cunoscut caracterul atît de reprezentativ pe care l-a avut Adunarea națională de la Alba Iulia, prin cei 1228 de deputați aleși și cei peste 100.000 de participanți, conform Regulamentului întocmit de forul competent, chiar înaintea recomandărilor de mai sus.

Adunarea de la Alba Iulia, de la 1 decembrie 1918, n-a fost un simplu congres al Consiliului Național Român, ci Adunarea națiunii române din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, cum de altfel au dovedit-o, cu prisosință, toate evenimentele din noiembrie 1918, în legătură cu alegerile de deputați din toate colțurile acestor ținuturi. Cei 1228 de delegați au reprezentat toate categoriile sociale — țărani, muncitori, intelectuali —, toate organizațiile politice, profesionale și culturale și în același timp *«conștiința națională a patru milioane de români»*, cum a precizat-o însuși V. Goldiș (*Discursuri rostit în preajma Adunării și la Asociația culturală «Astra», București, 1928, p. 23*). Mișcarea muncitorească din Transilvania a adus o contribuție de seamă la făurirea acestui act istoric, cum a confirmat însuși V. Goldiș, prin cuvintele: *«Socialiștii din Ardeal au fost colaboratorii noștri prețioși în înfăptuirea unirii»*.

Lucrările Adunării de la Alba Iulia s-au desfășurat pe un teren liber, neocupat nici de armatele Antantei, nici de trupele în retragere ale generalului Makensen, nici de trupele române, ceea ce a sporit considerabil valoarea acestui act istoric, ca act de exprimare cinstită a voinței de autodeterminare a națiunii române, din fostul imperiu habsburgic.

În afară de delegații aleși în cercurile electorale, la Alba Iulia au fost reprezentate și episcopiile, protopopiatele și consistoriile românești din Transilvania și Banat, precum și institutele pedagogice și teologice, ceea ce dovedește practic o prezență efectivă a Bisericii Române și a oamenilor ei la acest epocal eveniment al poporului român. Caracterul atît de reprezentativ a conferit Adunării plenipotență și atributele unei adevărate constituante, singura în măsură să hotărască soarta poporului a cărui expresie autentică și factor determinant era. În acest sens, raportul Comisiei de validare a mandatelor sublinia că pe adresa Adunării naționale, la care participau cei 1228 de delegați aleși, sosiseră «mii de adrese de adeziune, cu sute de mii de semnături, din toate părțile Transilvaniei».

Într-o președinție Adunării au fost și episcopii Ioan I. Papp al Aradului (1903—1925) și Dimitrie Radu al Oradiei (1902—1920). Iar în raportul susținut în fața Adunării, V. Goldiș, adresîndu-se către generația de la 1848 (care la Blaj își afirmă credința sa în împărat), declara: *«Împăratul ne-a înșelat, patria ne-a lerecat și ne-am trezit că numai credința în noi înșine, în neamul nostru românesc ne poate mîntui. Să jurăm credință de aici înainte numai națiunii române, dar tot atunci să jurăm credință tare civilizației umane»*.

În acest capitol sînt redată pe larg cele 9 puncte ale rezoluției și discuțiile ce au avut loc atunci. După ce Adunarea a aprobat actul unirii, la ora 12 s-au tras clopotele tuturor bisericilor, pentru a se vesti întregii suflări românești că unirea era un fapt împlinit. Mari adunări populare ținute pe tot cuprinsul Transilvaniei și Banatului aveau să ovaționeze cu entuziasm actul care încheia o polemică viață de suferințe și lupte, deschizînd o era nouă pentru românii din Transilvania, ca parte integrantă a corpului națiunii române.

În felul acesta, Adunarea de la Alba Iulia a dovedit lumii întregi că *forțele interne* ale țării au realizat unirea pe un teritoriu liber și înainte cu mult de încheierea tratatelor de la Versailles și Trianon, care n-au putut decît să în act și să confirme, prin tratate internaționale, *faptul împlinit al unirii românilor, prin voința de neclintit a maselor populare*. Meritul românilor din Transilvania este cu atît mai mare, cu cît ei au înfăptuit acest act cu prevenirea cavalerescă a guvernului maghiar și într-un moment de restriște și de așteptare pentru România (vremea aplicării tratatului de la Bufta-Buourești).

Se demonstrează astfel trănicia sentimentelor naționale care constituie «rezultatul luptelor duse timp de veacuri de generații întregi care au trăit pe pămîntul Transilvaniei și al întregii Românii și care au văzut în unirea românilor o formulă de progres și de dezvoltare pentru națiunea română».

Actul Unirii Transilvaniei cu România a fost înmînat conducerii supreme a statului român, la 14 decembrie 1918, de către o delegație a Marelui Sfat Național. În cuvîntul rostit atunci, V. Goldiș a considerat actul unirii ca pe «o cerință a istoriei», pentru faptul că neamul românesc și-a menținut unitatea sa etnică, deși a fost despărțit din punct de vedere politic în formații statale deosebite. Civilizația umană a creat condiții pentru unirea națiunilor în comunități unitare, care să contribuie la realizarea programului social.

Cel din urmă capitol al lucrării, al XI-lea, intitulat *Poziția naționalităților față de unire*, se ocupă de atitudinea populației maghiare și germane din Transilvania față de actul în cauză. El a fost redactat de L. Bányai și G. Göllner, dovedind o serioasă cunoaștere a realităților concrete și a materialului documentar. Sînt redată aici textele cele mai de seamă ale diferitelor personalități, în lupta comună a românilor și a maghiarilor împotriva asupririi, a răsurnetului pe care l-au avut hotărîrile de la Alba Iulia, mesajul lui Béla Kun, din 30 aprilie 1919, adresat guvernului român, cehoslovac și iugoslav, mesaj atît de ostil așa-zisului «drept istoric» și oprîmării sociale și naționale, și tratatul de pace cu Ungaria semnat la 4 iunie 1920 la Trianon, tratat ratificat de parlamentul ungar la 13 noiembrie 1920 și de cel român la 26 iulie 1921. Toate acestea pretind minorității maghiare o sinceră integrare în statul român, care îi garantează egalitatea de drepturi cu ceilalți cetățeni și fiii ai țării.

Cît privește atitudinea populației germane față de unire, lăsînd la o parte unele manifestări individuale negative, marea masă, în diferite ocazii, s-a pronunțat cu entuziasm în favoarea nu numai a respectării hotărîrilor de la Alba Iulia, și a unirii lor pe veci cu România. Ei au ilustrat principiul că «fără rezolvarea problemei naționale nu se poate vorbi de o adevărată democrație, iar fără democrație nu este de conceput o politică echitabilă în problema națională».

Actul cel mai de seamă al populației germane îl constituie hotărîrea de la Medias, din 8 ianuarie 1919, care preciza: «Avînd în vedere Unirea Transilvaniei cu România și fiind convinși de importanța mondială a acestui act, poporul săsesc din Transilvania se pronunță, conform principiului de autodeterminare, pentru Unirea Transilvaniei cu România. Salută cordial poporul român și îl felicită pentru îndeplinirea idealurilor sale naționale. Poporul săsesc ia act nu numai de un proces istoric de importanță mondială, ci și de dreptul legitim al poporului român pentru unire și formarea unui stat».

La sfîrșitul acestor rînduri de prezentare a acestei cărți de mare valoare documentară asupra Unirii Transilvaniei cu România, semnalăm cu satisfacție faptul că lucrarea menționează cu autoritate numele atîtor oameni ai Bisericii strămoșești care au luptat cu toată însofletea alături de poporul român pentru făurirea unei scarte mai bune în libertate, frăție și pace cu toți cei ce trăiesc pe pămîntul țării noastre, Republica Socialistă România.

Mircea Păcurariu; *Legăturile Bisericii Ortodoxe din Transilvania cu Țara Românească și Moldova în secolele XVI—XVIII*. Teză de doctorat, cu un cuvânt înainte al I.P.S. Mitropolit Nicolae Mladin al Ardealului și o prefață a Pr. Prof. Dr. Alex. I. Ciurea, Sibiu, 1968, XI+204 p. + 28 pl. Extras din revista «Mitropolia Ardealului», nr. 1—3/1968.

Lanțul Carpaților n-a ridicat niciodată bariere de netrecut pentru locuitorii celor două versante ale sale, ci a rămas întotdeauna o adevărată coloană vertebrală a existenței peste veacuri a autohtonilor acestui pământ. Pendulările de o parte și de alta a Carpaților, păstrători de bogății și tainite ocrotitoare în vreme de restriște, au slujit unitatea de simțire, de gândire și de limbă a românilor de pretutindeni.

Susținută ca teză de doctorat în teologie, lucrarea *Legăturile Bisericii Ortodoxe din Transilvania cu Țara Românească și Moldova în secolele XVI—XVIII* vrea să demonstreze contribuția Bisericii Ortodoxe Române la unificarea spirituală și culturală a românilor din cele trei «țări» românești. Pentru aceasta, după cum declară în preambulul concluziilor sale, autorul a urmărit «întreaga desfășurare a legăturilor bisericești dintre românii ortodocși din Transilvania și cei din Țara Românească și Moldova», fără a pretinde că a epuizat «întregul material referitor la această problemă». Lucrarea este rodul unor investigații îndelungate și serioase, capitolele lucrării scoțind la iveală diferite aspecte ale legăturilor care au unit cultural și religios pe românii celor trei provincii istorice românești. Pentru aceasta, autorul folosește o bogată bibliografie cuprinzând material românesc tipărit cu referire la tema tratată.

Autorul scoate în relief, în introducerea lucrării sale, factorii care au contribuit la menținerea și dezvoltarea puternicelor legături între românii, locuitori ai celor două versante carpatice. Un prim factor a fost unitatea de neam, limbă și credință a românilor din Transilvania, Țara Românească și Moldova, permanențele și trainicele legături existente ducând la adâncirea conștiinței unității spirituale a românilor de pretutindeni.

Un alt factor care a contribuit la dezvoltarea legăturilor de orice fel a fost, potrivit autorului, *factorul geografic*: numeroasele cursuri de apă și pasurile ușor accesibile au creat punți de legătură peste Carpații destul de ospitalieri.

Legăturile bisericești dintre românii de pretutindeni au fost ușurate și de *legăturile politice* între cele trei principate românești, ca și de faptul că «mulți domni au stăpînit, timp îndelungat, sate și moșii în Transilvania».

Lucrarea cuprinde patru mari capitole. În capitolul I, intitulat *Legăturile Bisericii ortodoxe transilvănene cu ierarhia și domnitorii de peste munți* (p. 8—35), autorul este preocupat să arate permanenta legătură între ierarhii ortodocși din cele trei țări, ca și grija domnitorilor din Țara Românească și Moldova față de scaunele vlădicesti românești din Transilvania. Domnitorii din Țara Românească și Moldova au arătat totdeauna bunăvoință pentru buna desfășurare a vieții religioase a românilor transilvăneni. Sprijinul lor moral și ajutoarele materiale au contribuit la menținerea Ortodoxiei românești în fața presiunilor prozelitismului religios. Se amintește pe larg ajutorul acordat ortodocșilor din Transilvania de Mihai Viteazul, Șerban Cantacuzino și Constantin Brîncoveanu, ca și permanentul sprijin acordat de ierarhia ortodoxă din cele două principate românești. Încă din secolul al XIV-lea, Biserica din Țara Românească avea obligația să se preocupe de viața religioasă a românilor transilvăneni, prin calitatea înfățișărilor lui de «exarhi ai plaiurilor». Episcopii și mai apoi mitropoliții transilvăneni primeau hirotonia — cu rare excepții — la Tirgoviște sau București, pînă la 1701, cînd, prin a doua diplomă leopoldină, a fost desființată Mitropolia Ortodoxă de la Alba Iulia.

Autorul amintește de ierarhii și clericii stabiliți în Transilvania, veniți acolo din celelalte provincii românești. Prin activitatea lor și datorită influenței mediului în care se formaseră, ei au contribuit din plin la menținerea ortodoxiei și a unității românești a celor păstoriți. După 1701, ierarhia ortodoxă din Țara Românească și Moldova continuă a se îngriji de soarta ortodocșilor transilvăneni rămași fără conducere bisericească, prin cărți, trimiteri de antimise și hirotoniri de tineri transilvăneni ca preoți.

Capitolul al II-lea înfățișează *Contribuția Țării Românești și a Moldovei, la apărarea Ortodoxiei în Transilvania* (p. 36—84), analizând pe larg contribuția Bisericii din cele două țări în apărarea Ortodoxiei transilvane. Sint cunoscute presiunile calvine și catolice pentru sfărîmarea unității spirituale a poporului român, dar și permanentul sprijin și scut acordate fraților transilvăneni de ierarhia, clericii, cărturarii și credincioșii celorlalte două Biserici surori. Pentru aceasta a fost nevoie ca mitropoliții și episcopii munteni sau moldoveni să sprijine în permanență ortodoxia transilvăneană, îmbărbătind pe frații de peste Carpați. O situație aparte au avut-o românii din părțile Făgărașului, în timpul vremelniceii ocupații de către austrieci a Olteniei (1718—1739), când episcopia Rîmnicului își întinsese jurisdicția și asupra acestei zone curat românești și ortodoxe. Este interesant de amintit aici riposta preoților scheieni față de ordinul austriac de a înceta să pomenască la slujbe pe «vlădicii din țara turcului»: «Pe vlădica din Țara Românească îl pomenim și-l vom pomeni, că de acolo am luat darul preoției și blagoslovenia de acolo am primit și vom primi și poruncile legii cele sufletești vom să ascultăm cum și pînă acum; de legăturile și de afurisenia arhierilor de la carii ne-am hirotonit ne temem» (p. 52).

Sint de asemenea arătate numeroase stabiliri de transilvăneni în mînăstiri moldovene și muntene, precizîndu-se rolul jucat de unii din aceștia în viața religioasă a țărilor respective (Ioanichie de Stratonichia, Naum Rîmnicianul, Pahomie al Romanului, mitropolitul Iacob Stamate al Moldovei). O formă de rezistență la presiunile prozelitismului religios a fost și băjenirea a numeroși transilvăneni («ungureni») dincoace de Carpați, băjenire menționată în toponimia românească și despre care se ocupă aici autorul nostru.

Capitolul al III-lea se ocupă cu *Schimbările culturale-bisericești între românii din Transilvania și cei de dincolo de Carpați* (p. 85—137), tratînd aspectul legăturilor spirituale care au unit pe toți românii prin copiiții de manuscrise, prin tipărituri și meșteri tipografi, prin dascăli și traducători, prin clerici care au circulat fără încetare în toate cele trei provincii locuite de romîni, ca și prin tineri transilvăneni plecați la studii în Țara Românească sau în Moldova.

Pe larg este prezentată circulația tipăriturilor în cele trei țări românești, tipărituri care au contribuit foarte mult la unificarea lingvistică, la menținerea ortodoxiei și a conștiinței unității de neam. Căile de infiltrare a cărții românești în Transilvania au fost numeroase: danii ale domnilor, ale ierarhilor și boierilor din Țara Românească și Moldova făcute unor clerici sau biserici din Transilvania, cărți cumpărate și revândute de credincioșii călugări sau neguțatori. Din lipsa tipăriturilor, adesea preoții făceau să circule copii manuscrise după tipărituri muntene sau moldovene.

Ultimul capitol prezintă succint *Ajutoarele materiale acordate de Țara Românească și Moldova Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania* (p. 138—157), menționînd permanenta purtare de grijă a domnitorilor celor două principate românești pentru conservarea, înmulțirea, împodobirea și propășirea locașurilor de cult ortodoxe din Transilvania aflate sub dominație străină. Domnitorii români apar adevărați patroni conștiinței de datorie de a susține material buna desfășurare a vieții religioase a populației românești din Transilvania.

Din concluziile lucrării desprindem următoarele: «Prin toate aceste legături, Biserica Ortodoxă Română a adus o contribuție însemnată la trezirea conștiinței de unitate a neamului românesc. Iar prin cărțile tipărite de Coresi, precum și prin întreg șirul de tipărituri care au urmat, s-a ajuns la formarea unei limbi literare românești unitare. Rupti de frații lor din Țara Românească și din Moldova prin vitregia vremurilor, credincioșii din Transilvania au făcut din credința ortodoxă un zid puternic de apărare contra celor care voiau desființarea lor ca neam, Biserica ținînd pentru ei locul unei organizații de stat. Deci, s-a ajuns la întărirea conștiinței că moldovenii, muntenii și «ungureni» formează același popor român, vorbesc aceeași limbă românească și mărturisesc aceeași credință ortodoxă. Iar prin munca, jertfa, suferințele și luptele tuturor celor pomeniți în paginile lucrării de față, ei ne-au lăsat o mare zestre sufletească, pe care trebuie s-o cinstim și s-o prețuim: conștiința ortodoxă și românească» (p. 159).

Lucrarea este întregită cu două succinte, dar cuprinzătoare rezumate în limbile franceză și germană și de prețioși și necesari indici de persoane, de locuri și de lucrări, ușurînd astfel cercetarea bogatului material ce cuprinde.

Lucrarea demonstrează rîvnă științifică de cercetător de care este animat tînărul doctor în teologie, ca și dragostea profundă pentru mediul din care s-a ridicat. Din întreg cuprinsul lucrării răzbate constatarea că ne aflăm în fața unui zidar care construiește cu răbdare și migală un edificiu, care-i face cinste. Lucrarea se adresează, în primul rînd, cercetătorilor istoriei noastre bisericești, ca un repertoriu amplu al puternicelor și permanentele legături ce au unit de-a lungul veacurilor pe românii de pretutindeni. Ținînd seamă de mulțimea datelor documentare care abundă în fiecare din subcapitolele lucrării, am fi dorit ca cele patru capitole să se încheie cu o concluzie profundă, din care să se desprindă, peste relatările documentelor, constatările, observațiile și judecățile autorului.

Teza de doctorat *Legăturile Bisericii Ortodoxe din Transilvania cu Țara Românească și Moldova în secolele XVI—XVIII* constituie o substanțială contribuție la istoria legăturilor culturale-bisericești dintre românii celor trei principate și un indispensabil material de cercetare și lucru pentru toți cei preocupați cu studierea frământărilor și a efortului depus pentru menținerea unității poporului român.

I. I. G.

André Bonnard, *Civilizația greacă*, vol. I—II, traducere, cuvînt introductiv și note de Prof. univ. dr. Iorgu Stoian, Editura Științifică, București, 1967, in-8°, 229 p. (I), 278 p. (II).

«Un eveniment de o însemnătate deosebită». Așa a fost considerată de către Prof. Radu Vulpe apariția în limba română a lucrării lui André Bonnard, *Civilization grèque*. Într-adevăr, printre numeroasele lucrări similare, aceasta se distinge nu numai prin calitatea de mare clasicist a autorului ei, ci și prin unanismul cald și profund care se simte pe fiecare pagină a lucrării și prin frumusețea ei stilistică.

Dar, mai întîi, citeva cuvinte despre autorul acestei lucrări. André Bonnard a fost timp de aproape 30 de ani profesor de limba și literatura greacă la Universitatea din Lausanne. A decedat în anul 1959, în vîrstă de 71 de ani și «în plină activitate științifică și obștească, așa cum ne informează Prof. Iorgu Stoian în *Cuvîntul introductiv* al lucrării. Și, într-adevăr, André Bonnard, deși s-a dăruit din plin învățămîntului și activității științifice, publicînd o serie de importante lucrări de specialitate, n-a înțeles să rămînă departe de marile nevoi și năzuințe ale oamenilor din vremea noastră, desfășurînd și o intensă activitate pe terenul luptei pentru pace și pentru progresul social; activitatea pentru care a fost ales președinte al Comitetului elvețian pentru pace, membru al Consiliului Mondial al Păcii (1950) și a fost distins cu Premiul Lenin pentru pace (1955). Generozitatea cu care André Bonnard s-a dăruit în această nobilă activitate umanitară și socială i-a atras un proces nedrept și o condamnare sub acuzația de activitate «subversivă». Apărîndu-se împotriva acestei acuzații, într-o splendidă *Apologie* de tip socratic, André Bonnard a arătat cum el, luînd în serios ceea ce predă la catedră, a înțeles să trăiască el însuși și să sădească în sufletul studenților săi ceea ce a învățat din literatura greacă.

Lucrarea *Civilizația greacă* a lui A. Bonnard este o încununare a întregii sale activități științifice, un adevărat testament științific și literar al său, ultimul volum, al III-lea, apărînd la numai cîteva zile după moartea sa. Pentru importanța, frumusețea și folosul adus cititorilor, această lucrare a apărut în mai multe ediții în limba franceză și a fost tradusă în Embile engleză, germană, italiană, rusă. În lucrarea sa, A. Bonnard nu intră în amănuntele dezvoltării și declinului civilizației grecești, și scate în evidență numai creațiile cele mai de seamă ale geniului grec și cele mai pline de semnificații umanitare.

În capitolul prim al primului volum, capitol intitulat *Poporul grec pe pămînt grec*, autorul, incîntat de civilizația greacă, la fel cu toți autorii de cărți similare, nu trece totuși sub tăcere nici unele scăzămînte mari ale acestei civilizații. De pildă, superstițiile. Acestea, în chip greu de explicat, au putut ajunge să pună stăpînire pînă și pe mîntea cea mai pozitivistă a lumii antice, mintea marelui învățat Democrit, fondatorul materialismului atomistic. După părerea lui A. Bonnard, «încă-pășinarea» superstițiilor grecești de a nu dispărea «explică», cel puțin în parte, eșecul final al civilizației grecești.

Autorul se ocupă apoi, pe larg, de *Iliada* și *Odissea*, celebrele «Biblie ale poporului grec», scoțind în evidență «umanismul» lui Homer. Din analiza principalelor personaje din *Iliada*: războinici, femei, bătrini, trage concluzia că Homer a fost profund realist în zugrăvirea sufletului omenesc și că opoziția dintre temperamentul lui Ahile și acela al lui Hector reprezintă două stadii opuse în evoluția omenirii; Ahile reprezentând lumea jafului și a războiului, iar Hector fiind acela care «proclamă înțelepciunea pactelor, proclamă afecțiunile familiale, care prefigurează cea mai largă fraternitate umană». În *Odissea*, Ulise apare ca un om «civilizat», care dorește să pătrundă misterul, să-l cunoască și, în cele din urmă, să-l domine și să se facă stăpîn pe natură «Ulise încarnează lupta pe care o duce inteligența omenească pentru a organiza fericirea oamenilor».

Concluzii similare scoate A. Bonnard și din analiza operei literare a poetului liric Arhiloh, poet în vinele căruia curgea sînge de sclav. Arhiloh este revoltat împotriva ordinii sociale din vremea sa. «Individualist anarhic», Arhiloh este totuși un individ «liber angajat», care luptă pentru binele cetății Tasos. Arhiloh poate fi socotit ca «primul purtător de cuvînt al sforțărilor care vor duce la căderea vechilor aristocrații, la dezvoltarea persoanei umane în cadrul suveranității populare a cetăților».

Analizînd, în continuare, poezia lui Safo, marea iubitoare a «frumosului», a «frumuseții», A. Bonnard consideră această poezie ca pe «o prefigurare a poeziei moderne».

În capitolul următor, intitulat *Solon și apariția democrației*, autorul face o aprofundată analiză a stărilor sociale din Atena în momentul cînd, în anul 594, Solon este desemnat arhonte cu puteri extraordinare pentru a reforma statul. Scoate în evidență dragostea de oameni a lui Solon, dragostea acestuia pentru poporul oprimat. Cuvîntul «dreptate» se întîlnește la fiecare pas în opera politică a lui Solon, care, cu spiritul său moderat, a știut să reziste exigențelor celor două tabere învrăbite, bogații și săracii, deschizînd astfel calea spre democrație.

Un capitol deosebit de interesant din volumul I al lucrării lui A. Bonnard este acela în care este vorba de sclavi și de condiția femeii în civilizația greacă. Civilizația antică, spune A. Bonnard, a pierit «în parte din cauza sclaviei». Sclavul, chiar pentru marelui filozof Platon, era o simplă «brută», provenită din inegalitatea «fi-rească» a oamenilor, brută care totuși trebuia «tratată», îngrijită, «în interesul nostru mai mult decît al său». «Frumoasă filozofie «idealistă», exclamă A. Bonnard. După părerea lui Platon, era foarte bine ca sclavul să fie batjocorit sau lovit pe stradă, iar Aristotel socotea și el sclavul ca un simplu «instrument insuflețit». Situația înjositoare a sclavului în lumea greacă îl face pe A. Bonnard să reflecteze în felul următor: «O civilizație care nu este făcută pentru totalitatea oamenilor nu merită să poarte acest nume, sau rămîne mereu în primejdie de a cădea în barbare».

Contribuția creștinismului la descompunerea sclavagismului este clar scoasă în evidență de A. Bonnard: «Deoarece oțerea mințuirii tuturor oamenilor, săraci și bogați, sclavi și liberi, toți egali în ochii lui Dumnezeu, creștinismul a învins și a subminat dinăuntru, prin baza sa sclavagistă, societatea antică. El se răspîndi mai întîi printre săraci, printre sclavi și, de asemenea, printre femei. Totuși — constată în continuare A. Bonnard și pe bună dreptate — această descompunere a fost lentă. Lumea antică, devenită creștină în ansamblu, n-a desființat, pentru aceasta, sclavia».

La fel s-a întîmplat și cu situația femeii în lumea greacă, situația înjositoare a acesteia fiind o plagă la fel de gravă ca aceea a sclaviei și care s-a reflectat și în poezia greacă, «poezie brutal antifeminină». Acest fapt a contribuit la răspîndirea creștinismului printre femei. Creștinismul, spune A. Bonnard, s-a răspîndit printre femei tot atît printre sclavi, deoarece femeia cerea, ca și sclavul, o societate care să-i redea demnitatea și umanitatea. «Dar — observă iarăși A. Bonnard — promisiunile creștinismului primitiv — promisiuni de eliberare a femeii și a sclavului — n-au fost ținute decît în parte».

În capitolul consacrat religiei grecilor, capitol intitulat *Oamenii și zeii*, nu găsim lucruri cu totul noi, dar observăm caracterizarea justă a divinității grecești și scoaterea în evidență a procesului de umanizare a zeilor, care sînt mai întîi antro-

pomorfizați, apoi moralizați, devenind «simboluri ale unui univers pe cale de a realiza Dreptatea».

Acolo însă unde excelează A. Bonnard este în analiza deosebit de pătrunzătoare a operelor marilor tragedieni greci și a poezilor greci în general. Unora dintre aceștia: Sofocle, Pindar, Aristofan, genii literare din epoca de aur a civilizației grecești, epoca sau «secolul» lui Pericle (a doua jumătate a secolului al V-lea î.d.H.), le consacră cea mai mare parte din volumul al II-lea al lucrării sale, scoțind în evidență năzuința lor spre adevăr, dreptate, libertate etc. Căci, după concepția lui A. Bonnard, funcția poezilor este aceea, de a instrui poporul, de a-l ajuta să se emancipeze.

Nu sînt lăsate de-o parte, desigur, în lucrarea lui A. Bonnard nici celelalte aspecte ale civilizației grecești: arta (îndeosebi sculptura), știința (Tales, Democrit), istoria (Herodot), medicina (Iliopcrate), filozofia (Socrate), cărora le sînt consacrate capitole speciale, dar la care nu ne putem opri aici mai pe larg. Observăm numai că și în acestea, ca peste tot în lucrarea sa, A. Bonnard acordă o deosebită importanță religiei în viața poporului grec, așa cum au făcut-o de altfel — și pe bună dreptate — numeroși alți cercetători de frunte ai civilizației grecești. Iată ce spune A. Bonnard în ce privește a doua jumătate a secolului al V-lea î.d.Hr.: «Sînt încă rari, la această dată, gînditorii și poezii care, pentru a rezolva problemele omenești, să nu le prezinte în lumina scilpitoare a cerului, să nu le remită voinței imperioase a locuitorilor lui». De asemenea observăm că A. Bonnard presară peste tot în lucrarea sa profunde cugetări personale, militînd pentru adevăr, dreptate, libertate etc. și făcînd interesante legături cu împrejurările din vremea noastră.

În ce privește modul cum au apărut în românește primele două volume din lucrarea lui A. Bonnard, trebuie să recunoaștem în primul rînd meritele traducătorului, Prof. Iorgu Stoian, care și-a luat asupra-și o astfel de muncă, nicidecum ușoară și care e bine că a fost făcută de un bun clasicist. Păstrînd în versiunea românească vioiciunea, claritatea și plasticitatea stilului autorului, Prof. Iorgu Stoian a făcut lectura cărții deosebit de atrăgătoare, iar prin documentatul și judiciosul *Cuvînt introductiv* a situat la locul cuvenit în aprecierea noastră personalitatea și opera marelui savant și umanist militant care a fost profesorul André Bonnard. De asemenea, prin numeroasele note explicative așezate în josul paginilor, a ușurat pentru mulți cititori înțelegerea cuprinsului cărții, care, deși se adresează marelui public, nu are întru totul caracterul unei lucrări de popularizare.

Este meritul Prof. Iorgu Stoian, că, prin strădania sa, a dăruit culturii românești o lucrare deosebit de valoroasă și utilă, cum este aceea a lui André Bonnard. Iar Editura Științifică care a prezentat din punct de vedere tehnic și estetic în chip excepțional lucrarea, îmbogățind numărul reproducerilor după monumentele artistice grecești aflătoare în ediția franceză a lucrării, are datoria să facă să apară, cît mai neîntîrziat, și cel de al III-lea volum al lucrării lui A. Bonnard.

Diac. Prof. EMILIAN VASILESCU

N. Isar, *Trăsături iluministe în gîndirea și activitatea lui Veniamin Costachi*, în «Revista de Filozofie», București, tom. XV (1968), nr. 4, p. 445—452.

Autorul după ce prezintă biografia, 1768—1846, subliniază meritele culturale ale mitropolitului moldovean, el fiind și președinte de divan, prim epîtrop al școlilor naționale din Moldova. În mișcarea iluministă moldovenească Veniamin Costachi ocupă un loc de frunte (vezi Al. Dușu, *Mișcarea iluministă din Moldova din a II-a jumătate a secolului al XVIII-lea*, în «Studii», nr. 5/1966). Ideea de învățătură de intensă instruire, constituie atributul principal al omului: «Pe cît învățătura înaltă și proslăvește pe om, cu atîta neînvățătura-l înjosește și-l nimicește mai mult decît pe necuvîntătoarele vîetăți» (vezi A. Vizanti, *Veniamin Costachi mitropolit al Moldovei și Sucevei. Epoca, viața și operele sale*, Iași, 1881, p. 124).

Conceptul de învățătură în gîndirea lui Veniamin Costachi e echivalent cu ridicarea poporului prin cultură, pe care-l găsim și la Eufrosin Poteca, definind

realitățile din Țara Românească prin termenii : «legea dreptății» și «legea nedreptății» (N. Isar, *Concepția iluministă a lui Eufrosin Poteca în baza analizei discursurilor sale din anii 1825—1827*, în «Revista de Filozofie», nr. 12/1965).

Organizarea mai multor școli în Moldova, începând din 1803, înființarea, din inițiativa mitropolitului, a seminarului de la Socola în 1804, ca și generalizarea în limba română a învățământului superior, introducerea unor materii cu conținut laic (logica, aritmetica, istoria profană, psihologia ; vezi C. Erbiceanu, *Istoricul seminarului «Veniamin» din Mănăstirea Socola*, Iași, 1885 ; G. Adamescu, *Istoria seminarului «Veniamin» din Iași, 1803—1903*, București, 1904), pregătirea specială a unor profesori în străinătate alcătuiesc un program valoros de ridicare a națiunii pe treptele culturii universale. «Înmulțindu-se cărțile și știința în limba nației, dacă nu eu, dar urmașii mei, vor avea un cler învățat, iar poporul va fi un popor luminat». Reorganizând tipografia din Iași, tipărind numeroase lucrări, el însuși fiind un neobosit traducător, Veniamin Costachi se integrează curentului de afirmare a caracterului național al limbii și reclamă spiritul de sacrificiu pentru binele obștesc și patrie : «din ignoranță să fac dușmanii nației lor românești» ; «Dacă nu să va pune stavilă întrebuirii cuvintelor străine... și dacă în locul acestora nu se vor lua înapoi cuvintele ceale adevărate românești părăsite și uitate, care se păstrează parte prin cărțile și documentele vechi, parte din gura poporului, și dacă nu vom întrebuița pe aceste în locul celor străine, precum au făcut toate națiile ce au voit a să cultiva, apoi să va împresura graiul național din an în an, până ce va lipsi și prin aceasta va peri nația noastră românească, precum au perit toate națiile ce s-au părăsit limba lor» (vezi I. Gheorghiță, *Un veac de la moartea mitropolitului Veniamin Costachi*, Tip. Mănăstirii Neamț, 1946, p. 187 Anexa).

Originea latină a limbii române e afirmată cu tărie : «limba noastră românească este fiica limbii latinești, care au fost limba romanilor, strămoșilor noștri, cei ce la 105, ...ne-au adus din Italia vechea patrie, și ne-au lăcuit aici în Moldova, Țara Românească, Ardealul și Banatul, care țări se numeau pe atunci Dachia». Binele patriei constituie finalitatea activității tuturor cetățenilor, iar față de păturile de jos ale societății trebuie să arătăm o atitudine umanitară. «Cărțile trebuie să folosească nu numai celor mari, ci și celor mici, nu numai cetățenilor (orașenilor), ci și țăranilor, nu numai înțelepților, ci și proștilor» ; «...școalele sînt deschise deopotrivă și pămîntenilor și străinilor, și săracilor și bogăților. La seminarul Socola sprijină copiii săraci, spre indignarea boierilor. În 1798, fiind episcop de Roman, înființează spitalul de la Roman cu bani împrumutați, ajutînd efectiv pe copiii de țărani. El critică boierii, traiul lor plin de huzur : «Banii aceia care-i cheltuieți la jocul cărților, la bancheturi și la alte lucruri nefolositoare, ...dați-i mai bine la cumpărarea cărților...». În 1814, cînd apare manualul de legi în limba română al lui Andronachi Donici (vezi *Manualul juridic al lui Andronachi Donici*, ediție critică, Buc., Edit. Academiei, 1959), el îl sprijină și de asemeni participă la elaborarea Codului Calimah, în 1817. (vezi *Codul Calimah*, ediție critică, Buc., Editura Academiei, 1958).

În curentul iluminist din țările române, Veniamin Costachi se afirmă prin concepțiile sale teologice, neajungînd pînă la enunțarea clară a unor reforme cu caracter antifeudal. În comparație cu contemporanul său din Muntenia, Eufrosin Poteca, ale cărui idei avansate mergeau pînă la desființarea privilegiilor feudale, egalitate în fața legilor, mitropolitul moldovean se situează pe o poziție mai conservatoare. Eufrosin Poteca luase contact în Occident cu gîndirea filozofilor raționaliști francezi, germani, de altfel ca și episcopul Amfilohie al Hotinului (vezi în *Istoria gîndirii sociale și filozofice în România*, București, 1964, p. 129—130). Veniamin Costachi e mai apropiat de Evghenie Vulgaris, învățat cu cultură iluministă, și de Nichifor Teotokis, conducători greci ai școlii de la Iași, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. În 1818, mitropolitul român e numit membru corespondent al «Societății pentru învățămîntul elementar» din Paris, recunoscîndu-se valoarea și meritele sale în mișcarea de renaștere socială și națională din Moldova la începutul secolului al XIX-lea.

LUCRĂRILE ADUNĂRII NAȚIONALE BISERICEȘTI

SPICUIRI DIN PROCESUL-VERBAL AL ȘEDINȚEI DIN 15 DECEMBRIE 1968

Duminică, 15 decembrie 1968, au avut loc lucrările sesiunii ordinare a Adunării Naționale Bisericești, convocate pe temeiul art. 22 și 30 din *Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române* și art. 5 și 59 din *Regulamentul organelor centrale din Patriarhia Română*.

La orele 10, s-a oficiat Doxologia în paraclisul din palatul patriarhal de către P. S. Episcop Visarion Ploieșteanul, vicar patriarhal, înconjurat de soborul slujitorilor catedralei, după care, la orele 10,30, toți membrii Adunării Naționale Bisericești au trecut în sala de ședințe. Iar la orele 10,45, Prea Fericitul Patriarh Justinian împreună cu Dl. Secretar General al Departamentului Cultelor, Profesor D. Dogaru, încadrați de cei patru mitropoliți au intrat în sala de ședințe.

Prea Fericitul Patriarh Justinian a salutat pe membrii Adunării Naționale Bisericești și a invitat pe Secretarul General al Adunării să dea citire Apelului nominal.

După citirea apelului nominal, constatându-se că sînt absenți doi membri: Dl. Prof. Ioan Safta de la Craiova și Dl. Prof. Dr. Aurelian Ionașcu de la Cluj, Prea Fericitul Părinte Președinte declară că Adunarea fiind constituită legal poate lucra, și roagă pe Dl. Secretar General al Departamentului Cultelor să binevoiască a da citire Decretului Consiliului de Miniștri al Republicii Socialiste România pentru deschiderea sesiunii de lucru a Adunării Naționale Bisericești.

Dl. Profesor D. Dogaru, secretarul general al Departamentului Cultelor a dat citire *Decretului Consiliului de Miniștri* cu nr. 2704/1968, prin care se declară deschisă sesiunea ordinară a Adunării Naționale Bisericești a Bisericii Ortodoxe Române, convocată pentru ziua de 15 decembrie 1968.

Apoi, Prea Fericitul Părinte Președinte a adresat membrilor Adunării Naționale Bisericești următoarea cuvîntare:

Ne aflăm la scurtă vreme după aniversarea a 50 de ani de la marile și fericitul eveniment al Unirii Transilvaniei cu România, eveniment care a încheiat îndelungatul proces al adunării întregului nostru popor într-un stat propriu, liber și independent. În toate orașele și satele țării noastre, și chiar și peste hotare — acolo unde s-a aflat suflet și simțire românească — această strălucită aniversare a fost sărbătorită cu mare bucurie și entuziasm, subliniindu-se în chip deosebit însemnătatea acutului de la 1 decembrie 1918 în istoria poporului român și amintindu-se cu acest prilej nenumăratele lupte și jertfele grele cu care înaintașii noștri au pregătit și au realizat acest mare ideal național cu «dorul căruia au răposat și moșii și părinții noștri».

Impresia acestei luminoase sărbători plutește încă atât de vie asupra țării și asupra noastră, încât nu putem să nu-i acordăm și noi, cu ocazia acestei sesiuni a celui mai înalt for reprezentativ al Bisericii noastre, cuvenita atenție și cinstită.

Biserica Ortodoxă Română se simte cu atât mai îndemnată să-și alăture, cu prilejul acestei aniversări, bucuria ei la bucuria întregului nostru popor cu cât are conștiința că a adus o contribuție considerabilă la pregătirea binecuvîntatului act de la 1 decembrie 1918.

Nutrind o neîncetată iubire față de poporul nostru și identificându-se cu aspirațiile și conștiința de sine a întregului neam românesc, Biserica Ortodoxă Română a suferit împreună cu el și a luptat alături de el. Preoții ei, răsăriți din popor și rămași în mijlocul lui, au purtat în rînd cu el toate oprîmările, au luptat în rînd cu toți fiii lui — ba de multe ori în fruntea rîndurilor lor ca niște adevărați tribuni —, pentru apărarea ființei lui etnice și pentru realizarea trepată a depliniei lui eliberări de sub toate robiiile. Ținînd în fața mulțimilor oprimate, cu miini viguroase, sfînta Cruce a lui Hristos, preoții le aminteau continuu adevărul evanghelic că cine își ține sufletul tare în suferințe și necazuri și rabdă și luptă fără slăbire, pînă la urmă va birui.

În vremurile de grea cumpănă, Ierarhii Bisericii Ortodoxe Române au fost îndrumători înțelepți în lupta pentru înfrățire și unitate românească, mulți dintre ei fiind luptători iscușiți, uneori pînă la moarte ca martiri.

Ortodoxia, simțindu-se și fiind simțită pe aceste meleaguri ca ortodoxie românească, a dat poporului nostru din vremuri destul de vechi, cuvîntul de mîngiere, de luminare și de întărire în limba înțeleasă de el. Manuscrisele și tipăriturile bisericești, alături de scrierile cronicarilor, au circulat pe întreg teritoriul celor trei mari provincii: Țara Românească, Moldova și Transilvania. Ideea unității tuturor românilor și continuitatea lor pe teritoriul cunoscut odinioară sub denumirea de Dacia sau Dacia Felix se vede limpede din faptul că diaconul Coresi în epilogul Evangheliarului românesc (Brașov, 1561) se adresa tuturor românilor, căci «am scris — zicea el — aceste sfînte cărți de învățătură, ca să învețe rumânii» cuvîntul lui Dumnezeu; tot astfel Palia de la Orăștie din 1583 este destinată «fraților rumâni», iar vestita Cazană a mitropolitului Varlaam al Moldovei (Iasi în 1643), a fost răspîndită pe întreg pămîntul românesc, fiind hărăzită «cătră toată semenția românească».

Amintim de asemenea că mitropolitul Simeon Ștefan al Ardealului, în prefața Noului Testament de la 1648, mărturisește că s-a silit «să izvodească așa ca să înțeleagă toți românii», pentru că acele cuvinte «sint bune carele se înțeleg de toți»; iar mitropolitul Dosoftei, în predosloviea Dumnezeieștii Liturghiei, tipărită la Iași în 1679, vorbește despre «toată semenția românească».

Aceste evocatoare nume și aceste reprezentative scrieri din literatura religioasă românească veche la care s-ar mai putea adăuga multe altele — de atunci sau de mai târziu — ca și învățătura de credință ortodoxă unitară, săvîrșirea aceluiași sfinte slujbe, aceeași organizare, aceleași rînduiri și datini, legăturile bisericești neîntrerupte dintre Mitropolii din Țara Românească, din Moldova și din Transilvania, precum și școlile care au luat ființă la noi, mai întîi în tînda bisericilor, — toate acestea și multe altele arată clar că Biserica Ortodoxă Română a contribuit în mod esențial în toate ținuturile românești la susținerea unității de limbă, de gînduri și de nădejdi ale poporului român, la cimentarea conștiinței lui de popor unitar, deosebit de celelalte popoare vecine.

Este fapt necontestat că pentru poporul român, aflat secole de-a rîndul sub grele amenințări și uneori sub apăsătoare stăpîniri străine, Ortodoxia a fost scutul de apărare a naționalității lui, mijlocul adînc neclintit de diferențiere a lui față de alte neamuri. Mitropoliții, episcopii și clerul din Țara Românească și din Moldova au sprijinit întotdeauna pe voievozii români în lupta lor pentru independența și libertatea țării lor române.

Lîngă Mihai Viteazul, care a făcut din Alba Iulia simbolul unității noastre naționale — prin unirea Țării Românești, a Ardealului și a Moldovei într-o singură țară, sub sceptrul său biruitor — a fost prezentă și Biserica Ortodoxă Română, prin mitropolitul Ioan de la Prislop, prin preotul Neagoslav, prin Popa Stoica din Fărcașa, prin Teofan, egumenul Mînăstirii Bistrița, prin egumenul Serghie de la Tismana, pe care l-a pus, în 1597, episcop de Muncaci, și prin mulți alți preoți și călugări, ale căror nume n-au fost păstrate în documente, dar au rămas legate de marile acte istorice ale lui Mihai Viteazul.

Cînd, în veacul trecut, s-a ridicat din sinul poporului român o pătură intelectuală românească, insuflețită de o accentuată conștiință națională și de un fierbinte patriotism și elan de luptă pentru înfăptuirea statului unitar, slujitorii Bisericii au fost alături de ea. Au fost alături de această pătură și de tot poporul pe Cîmpia Libertății de la Blaj, la 1848, prin preoții satelor și prin episcopii săi, care, după ce au slujit împreună în catedrala de la Blaj, au prezidat amîndoi ședințele adunării «lăsînd — după cum consemnează un document al vremii — o dulce nădejde că nu mult va trece și peretele de vrajbă, mărul scîrbei, ce-l aruncă încă din secolii trecuți dușmanul românilor, cu scop politic, de a-l tăia în partide și slăbi, se va sfărîma și înlătura pentru de-a pururea».

Lîngă această pătură intelectuală și lîngă popor a fost Biserica Ortodoxă Română în «Astra» transilvăneană, în Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor, în paginile ziarelor și ale foilor populare, în

școală, la Sibiu, la Brașov, la Blaj și în toate orașele și satele, întreținind pretutindeni în sufletul poporului focul mării năzuințe după unitatea politică a tuturor românilor.

Dar marile idei revoluționare de la 1848 au găsit același inflăcărat sprijin din partea Bisericii noastre Ortodoxe și în Moldova, unde alături de revoluționarii patrioți întâlnim pe mitropolitul Meletie, pe episcopul Veniamin Roset de Roman, pe preotul Gh. Bodeșcu și mulți alții; iar în Țara Românească pe vestitul Popa Șapcă din Celei, pe ieromonahul Ambrozie, supranumit Popa Tun, pe arhimandritul Iosafat Snagoveanu, pe arhimandritul Dionisie Romano, pe preotul Neagu Benescu, pe preotul Nifon Bălășescu și foarte mulți alți preoți și călugări, care au participat activ la marea mișcare revoluționară din 1848, cu convingerea pe care atît de frumos o exprima Nicolae Bălcescu, cînd spunea: «Libertatea e lăsată de Dumnezeu și cine luptă pentru libertate, luptă pentru Dumnezeu».

Merită de asemenea, într-o astfel de împrejurare, să subliniem faptul că la săvîrșirea actului Unirii Principatelor din 1859 au luat parte împreună cu poporul și ierarhii și clerul din Moldova și din Țara Românească. Între ei, amintim pe Sofronie Miculescu, mitropolitul Moldovei, pe frații Filaret și Neofit Scriban, pe arhimandritul Melchisedec Ștefănescu, pe preotul Dimitrie Matcaș, frații Arbore; iar în Țara Românească pe mitropolitul Nifon, pe episcopul Calinic de la Rîmnic, pe episcopul Filotei al Buzăului și pe episcopul Climent de la Argeș, pe clericii Dionisie Măldărescu și Ilie Benescu, profesori la Seminarul teologic din București, pe preotul Grigore Referendarul, pe protosinghelul Veniamin Cătulescu și iarăși inflăcăratul patriot arhimandrit Iosafat Snagoveanu care, refugiat la Paris, după 1848, «a îndemnat și a cerut cu stăruință Unirea Principatelor».

Împreună cu toate celelalte forțe patriotice, Biserica Ortodoxă Română s-a bucurat să vadă, la 1859, cum idealul unității politice a tuturor românilor prindea în conștiință contururi tot mai clare și se formula în chip tot mai îndrăzneț, ca în cuvintele lui Alexandru Papiu Ilarian adresate domnitorului Alexandru Ioan Cuza: «O, Principe, și Domn al Românilor! Fie ca geniul nației românești să vă stea într-ajutor și să fiți executorul fericit al planului celui mai mare Domn și Român ce a avut vreodată Dacia lui Traian».

Pregătit îndelung, prin nenumărate străduințe cărturărești, prin lupte și jertfe ca pentru o sfință cuminecătură, poporul nostru, după ce și-a consolidat Unirea din 1859 prin războiul de independență de la 1877, a ajuns, în sfîrșit, să vadă «ziua pe care a făcut-o Domnul să ne bucurăm și să ne veselim într-însa» (Ps. CXVII, 23).

Mai mult de 100.000 de români au pornit într-o toamnă tîrzie și friguroasă, dar încălzită de focul din sufletele lor, din toate părțile Transilvaniei, spre Alba Iulia lui Mihai Viteazul, ca să înfăptuiască încă o dată — dar acum pentru totdeauna — unitatea politică a tuturor Românilor și să facă din 1 decembrie 1918 sărbătoarea mult așteptată a neamului

românesc. Un martor care a fost la fața locului, la Alba Iulia, în ziua de 1 decembrie 1918, spunea că «oamenii veneau pe jos, cu steaguri, în frunte cu preoții — unii chiar în patrafir — purtând table cu inscripția: «Trăiască România», «Vrem Unirea cu Țara Românească». Era un praznic și o bucurie, continuă același martor, cum n-am mai întâlnit, era praznicul învierii neamului».

Intr-adevăr la marea sărbătoare românească de la Alba Iulia, pe lângă preoții care conduceau delegațiile de țărani, pe lângă profesorii de teologie, în frunte cu profesorul Nicolae Bălan — mai târziu mitropolit al Ardealului —, au luat parte activă și episcopii români din Transilvania, în frunte cu episcopii care au adus acestei slăvite zile din istoria poporului nostru binecuvântarea Dumnezeuului părinților noștri.

Unitatea politică realizată în ziua de 1 decembrie 1918, ca o încoronare a unității poporului nostru existentă de la originile lui pe toate celelalte planuri a fost desăvârșită în istoria lui mai recentă prin egalizarea și înfrățirea tuturor fiilor țării, datorită rânduieților de viață nouă, care dau tuturor dreptul egal să se bucure de bunurile spirituale și materiale produse prin munca lor înfrățită pe ogoarele, în fabricile și în așezămintele școlare și culturale ale patriei.

Duhul de unitate și frățietate, în muncă și în dreptate, care domnește azi între hotarele țării noastre, cuprinde nu numai pe fiii poporului român, ci și pe toți membrii naționalităților conlocuitoare.

Biserica noastră a sprijinit poporul român și în această strădanie a lui după desăvârșirea unității între toți fiii patriei, prin dispariția inegalităților sociale și a discriminărilor naționale.

O contribuție importantă a adus Biserica la desăvârșirea unității naționale a poporului român prin actul de Reîntregire bisericească de la 1948, când s-a pus capăt dezbinării religioase din 1698—1700, introdusă în sinul poporului român din Transilvania de fosta stăpânire a habsburgilor.

Bucurându-ne de această unitate desăvârșită pe care o trăim noi cei de astăzi, ne simțim datori să exprimăm sentimentele noastre calde de recunoștință față de toți cei ce au contribuit prin munca, prin jertfa, prin străduința și prin lupta lor curajoasă la înfăptuirea ei.

Dar o dată cu această recunoștință ce le-o exprimăm ne legăm în fața sufletelor lor să păstrăm — strâns uniți în jurul Conducătorilor de azi ai poporului nostru — cu sfințenie unitatea și independența politică a poporului nostru pe care ne-au predat-o ca o scumpă moștenire.

Datoria aceasta a noastră e o datorie nu numai față de toți înaintașii și de frații noștri de azi și de urmașii noștri din tot viitorul, ci și o datorie sacră față de Dumnezeu, Care a lăsat pe oameni împărțiți în neamuri diferite, cu misiunea de a rodi în mod diferit darurile sădite în ele de bogăția milostivirii Sale dumnezeiești.

Să ne ajute Dumnezeu să îndeplinim fără abatere și cu roade cit mai bogate această sfântă datorie de buni creștini și de buni români!

După aceea Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a declarat deschise lucrările Adunării Naționale Bisericești, iar pentru a da expresie sentimentelor de prețuire, de dragoste și de cinstire pe care membrii Adunării Naționale Bisericești le nutresc față de Conducătorii Statului nostru a supus spre aprobare proiectele următoarelor telegrame :

*Domnului NICOLAE CEAUȘESCU
Președintele Consiliului de Stat
al Republicii Socialiste România*

Cu prilejul sesiunii sale de lucru, Adunarea Națională Bisericească a Bisericii Ortodoxe Române, exprimă Consiliului de Stat și Domnului Voastre personal sentimentele sale profunde de prețuire și devotament, față de activitatea neobosită pe care o desfășurați pentru fericirea și prosperitatea poporului român și pentru creșterea prestigiului țării noastre în lume.

Vă asigurăm că ierarhii, preoții și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române își vor aduce și de acum înainte contribuția lor sinceră și hotărâtă la opera de edificare a vtlejii noi în patria noastră și la realizarea idealurilor de pace în întreaga lume.

*Domnului ION GHEORGHE MAURER
Președintele Consiliului de Miniștri
al Republicii Socialiste România.*

Adunarea Națională Bisericească a Bisericii Ortodoxe Române, întrunită în sesiune anuală de lucru, folosește cu bucurie acest prilej, pentru a exprima Consiliului de Miniștri și Domnului Voastre personal sentimentele sale de profundă grațitudine pentru toată înțelegerea pe care o acordați Bisericii Ortodoxe Române și vă asigură că ierarhii, preoții și credincioșii ei nu vor pregeta nici un moment să sprijine toate acțiunile Conducerii de Stat menite să înfăptuiască fericirea poporului român, înflorirea patriei noastre dragi și biruința definitivă a păcii în lumea întreagă.

*Comitetului Național pentru Apărarea Păcii
din Republica Socialistă România*

Exprimând sentimentele sale de aleasă considerație față de Comitetul Național pentru Apărarea Păcii, Adunarea Națională Bisericească a Bisericii Ortodoxe Române, întrunită în sesiune anuală de lucru, asigură și cu acest prilej că ierarhii, preoții și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române vor sprijini cu tărie și entuziasm toate inițiativele și acțiunile menite să aducă o contribuție temeinică la instaurarea păcii în lumea întreagă.

Adunarea Națională Bisericească a aprobat, prin aplauze unanime, cuprinsul celor trei telegrame, care s-au expedit din ședință.

După aceea, Prea Fericitul Părinte Președinte a dispus ca lucrările aflate pe ordinea de zi a sesiunii să fie împărțite celor cinci Comisii din șase câte are Adunarea — pentru Comisia organizatorică nefiind lucrări în această sesiune, pentru studiu și referire. După împărțirea lucrărilor, Prea Fericitul Părinte Președinte a suspendat ședința pentru o oră, spre a se da timp Comisiilor să studieze și să înlocuească referatele respective.

*

Prea Fericitul Părinte Președinte a redeschis ședința la orele 12 și a rugat pe Dl. Ing. Stroca Damaschin, *raportor-delegat al Comisiei de petițiuni și validări*, să citească Referatul Comisiei pentru validarea mandatelor următorilor trei membri delegați de Adunările Eparhiale respective, ca membri ai Adunării Naționale Bisericești: Dl. *Ioan Caminschi*, magistrat, domiciliat în orașul Roman, membru al Adunării Eparhiale a Episcopiei Romanului și Hușilor, în locul D-lui Atanasie Negoită, care și-a stabilit domiciliul pe teritoriul Eparhiei Buzăului; Dl. Dr. *Ioan Surdu*, avocat, domiciliat în orașul Cluj, membru al Adunării Eparhiale a Episcopiei Clujului, în locul decedatului prof. V. Scurtu; Dl. Dr. *Cornel Nicoară*, domiciliat în orașul Satu-Mare, membru al Adunării Eparhiale al Episcopiei Oradiei, în locul D-lui Stan Patraș Ion, căruia i-a încetat mandatul în urma noilor delimitări teritoriale ale Eparhiilor.

S-a propus, de asemenea, alegerea unui nou membru în Consiliul Național Bisericesc, în locul decedatului profesor Vasile Scurtu.

Adunarea Națională Bisericească ia act de Referatul Comisiei de Petițiuni și Validări și hotărăște:

1. *Validează mandatele celor trei membri delegați ca membri în Adunarea Națională Bisericească, nefiind contestații; 2. Aprobă cooptările propuse pentru Comisii; 3. Alege pe Dl. Prof. Aurelian Ionașcu, din Cluj, ca membru în Consiliul Național Bisericesc.*

În continuare Prea Fericitul Părinte Președinte dă cuvîntul P. C. Pr. Vicar Florian Geomolean, *raportorul Comisiei bisericești*, care citește Referatul Comisiei asupra Dării de seamă a Sectorului I al Administrației Patriarhale, ale cărui lucrări s-au desfășurat sub conducerea P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul, vicar patriarhal, de către P. C. Pr. Consilier Const. Pirvu și salariații sectorului, în cursul anului 1968.

După discuțiile asupra referatului, Adunarea Națională Bisericească a hotărît:

1. *la act de Darea de seamă, în care este expusă pe larg și cu date bogate activitatea desfășurată de Sectorul I al Administrației Patriarhale în cursul anului 1968 și o aprobă.*

2. *Aduce mulțumiri II.PP.SS. și PP.SS. membri ai Sfintului Sinod pentru rodnică activitate depusă în Eparhii și în cadrul organelor centrale ale Bisericii Ortodoxe Române.*

3. *Exprimă respectuoase mulțumiri Prea Fericitului Patriarh Justinian pentru îndrumarea și supravegherea continuă a bunei desfășurări a activității acestui Sector.*

4. *Aduce mulțumiri Onoratei Conducere de Stat și Departamentului Cultelor, pentru prețiosul sprijin acordat Bisericii Ortodoxe Române.*

Prea Fericitul Părinte Președinte dă cuvîntul P. C. Pr. Nicolae Popescu, *raportorul Comisiei bisericești*, care citește referatul Comisiei asupra Dării de seamă a Sectorului III al Administrației Patriarhale, ale cărui lucrări s-au desfășurat sub conducerea P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul, vicar patriarhal, ajutat de P. C. Pr. Consilier Dumitru Fecioru și salariații sectorului în cursul anului 1968.

După discuțiile ce au avut loc asupra referatului, Adunarea Națională Bisericească a hotărît:

1. *la act și aprobă Darea de seamă asupra activității desfășurată de Sectorul III al Administrației Patriarhale, cu aprecieri elogioase pentru delegațiile Biseri-*

cti Ortodoxe Române, pentru modul cum și-au îndeplinit misiunile cu prilejul diferitelor vizite peste hotare și al participării la Conferințele și întrunirile intercreștine.

2. Își exprimă satisfacție deosebită pentru vizitele de înalt nivel făcute de Prea Fericitul Patriarh Justinian Patriarhiei Ecumenice, Patriarhiei Moscovei și Arhiepiscopiei Romano-Catolice din Austria, precum și pentru vizitele primite de Prea Fericirea Sa cu prilejul celei de a 20-a aniversări a întronizării și cu alte prilejuri și aduce respectuoase mulțumiri Prea Fericirii Sale pentru osteneala ce și-a dat în reprezentarea cu succes a Bisericii noastre, precum și pentru îndrumarea și stimularea permanentă a activității Sectorului relațiilor bisericești externe.

3. Aduce mulțumiri Onorabilului Guvern și Departamentului Cultelor pentru înlesnirile făcute Bisericii Ortodoxe Române, în împlinirea misiunii ei.

Prea Fericitul Părinte Președinte a dat cuvîntul P. C. Pr. Constantin Dejan, raportorul Comisiei culturale, care a citit referatul Comisiei asupra :

— Raportului privind executarea Planului financiar pe anul 1967, a contului de beneficii și pierderi și a bilanțului Sectorului de Editură și Tipografie al Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă pe anul 1967 ;

— Raportul Informativ, privind activitatea Sectorului Editură și Tipografie, pe perioada: 1 ianuarie—30 septembrie 1968 și estimările activității pînă la 31 decembrie 1968.

În urma discuțiilor ce au avut loc asupra referatului, Adunarea Națională Bisericească a hotărît :

1. Aprobă contul de execuție financiară, contul de beneficii și pierderi și bilanțul Sectorului I. B. Editură și Tipografie pe anul 1967.

2. Aprobă, de asemenea, Raportul Informativ și rezultatele obținute de Sectorul I. B. Editură și Tipografie pe anul 1968, pînă la 30 septembrie 1968, luînd act de estimările făcute pînă la 31 decembrie 1968.

3. Apreciază activitatea depusă de salariații sectorului și de străduința ce și-au dat în executarea planului editorial și de producție și pentru obținerea de produse de calitate, aducîndu-le mulțumiri.

4. Aduce mulțumiri Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian pentru permanenta îndrumare și supraveghere a activității Sectorului, precum și II.PP.SS. membri ai Sfîntului Sinod, pentru sprijinul acordat Sectorului I. B. Editură și Tipografie.

5. Exprimă mulțumiri Conducerii de Stat și Departamentului Cultelor pentru sprijinul acordat în vederea desfășurării în bune condiții a activității acestui sector.

În continuare, Prea Fericitul Părinte Președinte a dat cuvîntul P. C. Pr. Constantin Dejan, raportorul Comisiei culturale, care citește referatul Comisiei asupra :

— Raportului Sectorului I. B. Ateliere, privind executarea planului financiar, contul de beneficii și pierderi și bilanțul pe anul 1967 ;

— Referatul Informativ, privind activitatea Sectorului I. B. Ateliere, întocmit pe baza situațiilor de execuție bugetară, pînă la 30 septembrie 1968, precum și pe baza realizărilor probabile pînă la 31 decembrie același an.

În urma discuțiilor ce au avut loc asupra referatului, Adunarea Națională Bisericească a hotărît :

1. Aprobă contul de execuție financiară, contul de beneficii și pierderi și bilanțul Sectorului I. B. Ateliere, încheiate la 31 decembrie 1967.

2. Ia act cu aprobare de Raportul Informativ al Sectorului I. B. Ateliere, privind activitatea desfășurată în cursul anului 1968.

3. Exprimă respectuoase mulțumiri Prea Fericitului Patriarh Justinian pentru îndrumările date permanente, în vederea bunei desfășurări a activității acestui sector.

4. Aduce, de asemenea, călduroase mulțumiri Onoraților membri ai Sfîntului Sinod, pentru sprijinul acordat Sectorului I. B. Ateliere.

5. Aduce mulțumiri Conducerii de Stat și Departamentului Cultelor pentru înlesnirile făcute în vederea realizării planului de producție al acestui sector.

După aceea, Prea Fericitul Părinte Președinte a dat cuvîntul P. C. Pr. Teodor Bodnar, raportorul Comisiei economico-financiare, care citește referatul Comisiei asupra :

— Raportului despre execuția Planului Financiar al Administrației Patriarhale pe anul 1967, contul de beneficii și pierderi și bilanțul, încheiate la 31 decembrie 1967 ;

— Raportului Informativ despre execuția Planului financiar al Administrației Patriarhale, pe anul 1968.

În urma discuțiilor ce au avut loc asupra referatului, Adunarea Națională Bisericească a hotărît :

1. Aprobă contul de execuție financiară, contul de beneficii și pierderi și bilanțul Administrației Patriarhale, încheiate la 31 decembrie 1967.

2. Ia act cu aprobare de Raportul Informativ pe anul 1968.

3. Apreciază cu mulțumiri, munca depusă de salariații Sectorului A. P. II și frumoasele rezultate obținute.

4. Exprimă Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian respectuoase mulțumiri pentru grija părintească și munca neobosită pe care le arată și problemelor de ordin financiar ale Bisericii.

5. Aduce mulțumiri II.PP.SS. și PP.SS. membri ai Sfîntului Sinod pentru bunăvoința cu care au sprijinit colecta de la Duminica Ortodoxiei pentru Fondul Central Misionar.

6. Aduce mulțumiri Conducerii de Stat și Departamentului Cultelor pentru sprijinul acordat Administrației Patriarhale și Bisericii Ortodoxe Române în general.

În continuare Prea Fericitul Părinte Președinte a dat din nou cuvîntul P. C. Pr. Teodor Bodnar, raportorul Comisiei economico-financiare, care citește referatul Comisiei asupra :

— Contului de execuție bugetară, contului de beneficii și pierderi și bilanțul definitiv, încheiate de Casa de Pensii și Ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române, la 31 decembrie 1967 ;

— Raportului general Informativ, privind executarea Planului financiar și activitatea Casei de Pensii și Ajutoare a Bisericii Ortodoxe Române pe anul 1968, întocmit pe baza realizărilor din primele 3 trimestre, raportate la un an.

După discuțiile ce au avut loc asupra referatului, Adunarea Națională Bisericească a hotărît :

1. Aprobă contul de execuție bugetară, contul de beneficii și pierderi și bilanțul Casei de Pensii și Ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române, încheiate la 31 decembrie 1967.

2. Excedentul Casei să se adauge la Fondul de rezervă, iar excedentul contribuției salariaților, de 2% pentru pensia suplimentară, să se înscrie într-un cont separat de rezervă a acestei contribuții.

3. Ia act cu aprobare de Raportul Informativ pe anul 1968, cuprinzînd rezultatele activității Casei de Pensii și Ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române pe primele trei trimestre și estimările pe ultimul trimestru din acest an.

4. Să fie rugate Centrele Eparhiale să continue a lua măsuri pentru a se controla, prin organele lor, îndeplinirea de către toate unitățile bisericești a Deciziei Sfîntului Sinod nr. 9035/1952, cu privire la pensionarea personalului clerical, a Hotărîrilor din 17 decembrie 1965 și 8 august 1968 ale Sfîntului Sinod, în legătura cu salarizarea, angajarea, reîncadrarea în muncă a pensionarilor și cumulul pensiei cu salariul, potrivit dispozițiilor legale în vigoare.

5. Să se atragă atenția tuturor unităților bisericești asupra obligațiilor ce au de a plăti angajaților salariile legale și a depune în contul Casei de Pensii contribuțiile aferente.

6. Exprimă mulțumiri Chiriarhilor Bisericii Ortodoxe Române pentru sprijinul acordat Casei de Pensii și Ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române.

7. Exprimă Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian întreaga recunoștință a salariaților Bisericii Ortodoxe Române, pentru grija părintească permanentă, cu care îndrumă activitatea Casei de Pensii.

8. Aduce mulțumiri Conducerii de Stat și Departamentului Cultelor pentru cheltuielile asigurate Casei de Pensii și Ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române, în vederea desfășurării activității sale.

Prea Fericitul Părinte Președinte a dat apoi cuvîntul P.C. Pr. Vasile Văcăreanu, raportorul Comisiei bugetare, care citește referatul Comisiei, cu care se prezintă Planul financiar al Administrației Patriarhale și Instituțiilor anexe: Institutul Biblic Editură, Tipografie, Lito și Institutul Biblic-Ateliere. Fondul Central Misionar, Comisia de Pictură bisericească, Paraclisele și Metocul, pentru anul 1969, înaintat Adunării Naționale Bisericești de către Consiliul Național Bisericesc, însoțit de o Expunere de motive dezvoltată și de fișe justificative, pentru fiecare articol și aliniat.

În urma discuțiilor, observațiilor și aprecierilor făcute de mai mulți membri ai Adunării asupra referatului, Adunarea Națională Bisericească a hotărît:

la act de cuprinsul referatului Comisiei bugetare, citit în ședință, din care rezultă că: Planul financiar pe anul 1969 a fost întocmit cu toată grija, în ceea ce privește posibilitatea de realizare a veniturilor; Cheltuielile sînt limitate la necesități reale, corespunzătoare unei bune administrații; la întocmirea Planului financiar s-au respectat normele legale și instrucțiunile în vigoare.

Ca urmare, Adunarea Națională Bisericească, în conformitate cu art. 20, lit. i, din Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, aprobă și votează Planul financiar al Administrației Patriarhale și Instituțiilor anexe, pentru anul 1969, care însumează, atît la venituri, cît și la cheltuieli, lei 27.950.000, însă: veniturile și cheltuielile Administrației Patriarhale, Fondului Central Misionar, Comisiei de Pictură bisericească, cheltuielile recuperate de la Sectoarele Institutului Biblic, Paracliselor și Metocului, reprezentînd suma de lei 12.120.000 lei; iar veniturile și cheltuielile activităților economice ale Institutului Biblic (Editură, Tipografie, Lito — lei 8.600.000 și Ateliere lei 7.230.000), total lei 15.830.000.

În continuare, Prea Fericitul Părinte Președinte a dat cuvîntul P.C. Pr. Vasile Văcăreanu, raportorul Comisiei bugetare, care citește referatul Comisiei, cu care se prezintă Planul financiar pentru anul 1969 al Casei de Pensii și Ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române, înaintat către Consiliul Național Bisericesc, însoțit de o Expunere de motive dezvoltată și de fișe justificative pentru fiecare articol și aliniat de la Venituri și Cheltuieli.

În urma discuțiilor, observațiilor și aprecierilor făcute de mai mulți membri ai Adunării, precum și a explicațiilor date de Prea Fericitul Părinte Președinte, Adunarea Națională Bisericească a hotărît:

la act de cuprinsul referatului Comisiei bugetare citit în ședință, din care rezultă că: Planul financiar prezentat însumează, atît la Venituri cît și la Cheltuieli, suma de 38.206.900 lei, dar că veniturile proprii ale Casei de Pensii au fost evaluate la lei 25.989.500, iar cheltuielile la lei 33.864.700, și că, pentru echilibrarea Veniturilor cu Cheltuielile, s-a preluat din Fondul de rezervă al Casei suma de lei 7.895.200, adică mai mult de 10% din Fondul de rezervă existent; la întocmirea Planului financiar s-a ținut seama de Instrucțiunile nr. 16.600/1968 ale Departamentului Cultelor, iar evaluările, atît la Venituri cît și la Cheltuieli, au fost făcute cu toată prudența necesară, cheltuielile fiind limitate la nevoile reale, corespunzătoare scopului pentru care s-a înființat Casa, înlesnind o atență și bună gospodărire a Casei de Pensii, cu respectarea normelor și instrucțiunilor în vigoare, corespunzătoare principiului universalității bugetare și unei juste și clare imputări a cheltuielilor.

Ca urmare, Adunarea Națională Bisericească, în conformitate cu art. 10, lit. b, din Regulamentul pentru organizarea și funcționarea Casei de Pensii și Ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române aprobă și votează Planul financiar al acestei Case, pentru anul 1969, așa cum a fost prezentat de Comisia bugetară a Adunării.

*

În cadrul discuțiilor generale a luat cuvîntul Domnul Secretar General al Departamentului Cultelor, Profesor D. Dogaru, care a spus :

*Prea Fericite Părinte Patriarh,
Onorată Adunare Națională Bisericească,*

La sfîrșitul lucrărilor Dvs., țin să comunic cîteva impresii din cele ce s-au desprins din dările de seamă despre activitatea de un an de zile a Bisericii Ortodoxe Române și din ce știm noi că s-a făcut prin toți preoții, protopopii și Ierarhii din țară.

Din toate rezultă că Biserica Ortodoxă Română e conștientă că are în țara noastră toate posibilitățile de a desfășura o activitate potrivit cu specificul și dorințele ei.

E de reținut faptul că preoții ortodocși și Episcopii Bisericii Ortodoxe Române au luat parte la tot ceea ce poporul nostru și-a propus să înfăptuiască și la toate evenimentele ce au survenit în acest an. Menționez de asemenea însuflețirea, înflăcărarea și patriotismul cu care preoții și Ierarhii au sprijinit Declarația Marii Adunări Naționale despre raporturile dintre popoare în epoca noastră și cu privire la politica internă și externă a Statului nostru.

În același fel, ziua de 1 Decembrie a.c. a fost sărbătorită cu multă căldură, prin predici însuflețite, pline de patriotism, ținute de preoți, în bisericile din țară.

Comparînd atitudinea de azi cu cea din trecut, menționată de Prea Fericitul Părinte Patriarh la începutul sesiunii de azi, constatăm că, ieșiți din mijlocul poporului și lucrînd în mijlocul poporului, preoții și episcopii au înțeles să nu se dezlipească de popor, au rămas lingă popor în toate problemele și toate împrejurările. Această atitudine a Bisericii Ortodoxe Române în mijlocul vieții poporului român ne duce cu gîndul la cele cîteva concepții despre rolul social al unei Biserici.

Orice religie — ca religie — are aproape cam același conținut. Dar orice religie trăiește într-o anumită epocă, în mijlocul poporului, în anumite condiții și față de ele se conturează anumite concepții despre viața aceasta de pe pămînt.

Cea mai izbitoare concepție este aceea după care Biserica este suveranul cel mai înalt căruia trebuie să i se supună toți, inclusiv Statele și că ea trebuie să le determine ce fel de politică să înfăptuiască, ce fel de orînduire socială să promoveze. Este vorba de acea concepție după care Biserica este atotputernică, indiferent care ar fi năzuințele oamenilor sau ale Statului. Este vorba de acea concepție, după care Biserica, încercuită de anumite structuri, se consideră stăpînitoarea structurilor de putere lumească.

Alături de această concepție există aceea pe care o practică Biserica Ortodoxă Română — definită azi de Prea Fericitul Patriarh — și celelalte Biserici Ortodoxe și chiar cele Protestante. Mă refer la protestanții care trăiesc în țara noastră. Am avut plăcerea să ascult pe

Episcopul Ladislau Papp, reformat, care a exprimat aproape aceeași concepție ca și Biserica Ortodoxă Română.

Pe acest drum pe care a mers pînă acum Biserica Ortodoxă Română, de a sprijini și a nu tulbura această unitate, vă doresc să aveți mereu satisfacții și rezultate ca acestea înscrise în bilanțurile de astăzi. De asemenea, sînt convins că Biserica Ortodoxă Română va continua promovarea drumului de pînă acum în relațiile cu celelalte religii, cale demnă de poporul nostru.

*

Încheind lucrările, Prea Fericitul Părinte Președinte a rostit următoarele :

Cred că sînt în asentimentul Dvs. al tuturor, să mulțumim D-lui Secretar General al Departamentului Cultelor, Profesorul Dumitru Dogaru, pentru participarea la lucrările noastre, cu colaboratorii D-sale, precum și pentru cuvîntul înaripat, cu care a completat cuvîntarea noastră la deschidere.

Constatăm cu mare bucurie că în Conducătorii patriei noastre și în noi toți bate aceeași inimă pentru poporul nostru, pentru unitatea lui statală și spirituală, pentru libertatea și fericirea lui.

Rugăm pe Dl. Secretar General să fie interpretul nostru pe lingă Conducătorii țării, tîlmăcindu-le sentimentele noastre de devotament, loialitate și hotărîre de a sprijini toate acțiunile pentru înflorirea Patriei și întărirea Statului nostru.

Aș vrea să atrag atenția Dvs. asupra faptului că cele ce am arătat în lucrările noastre, se găsesc imortalizate aici, în sculpturile și picturile executate cu grijă în ultimii 20 de ani : în cabinetul Patriarhal, pictură în frescă : intrarea triumfală a voievodului Mihai Viteazul în Alba Iulia, cînd a reușit să realizeze visul secular al unirii tuturor românilor sub aceeași conducere, apoi, preoți și ierarhi alături de popor, în revendicările sociale ; în holul principal, picturi în frescă : suferințele românilor în Transilvania și din alte părți, cu voievozi, ierarhi, preoți, călugări ; în sala de ședințe : o pînză cu Alba Iulia, în 1918, cînd poporul cu frunțașii lor — oameni politici, ierarhi, preoți — au hotărît unirea Transilvaniei cu România, iar în capătul de răsărit al acestei săli, o pînză mare, care completează pe cea dinspre apus, cu Alba Iulia în 1948, amintind momentul istoric al Reîntregirii Bisericii Ortodoxe din Transilvania. Dar nu vreau să vă mai rețin ; Dvs. înșivă vizitînd palatul patriarhal, le puteți constata și admira.

Vă mulțumesc tuturor pentru participarea la lucrările din sesiunea aceasta și pentru încrederea ce ne acordați. Din toată inima vă urez sărbători fericite, petrecere frumoasă, iar noul an al mîlei Domnului, 1969, să vă aducă pace și fericite împliniri în viața și în activitatea Dvs. !

*

În conformitate cu prevederile art. 80 din Regulamentul organelor centrale din Patriarhia Română, Prea Fericitul Părinte Președinte a propus să fie desemnată o Comisie pentru verificarea și aprobarea procesului-verbal al ședințelor sesiunii Adunării Naționale Bisericești, din ziua de duminică 15 decembrie 1968,

urmînd ca această Comisie să fie convocată la vreme, sub preşedinţia Prea Fericitului Patriarh Justinian.

Adunarea Naţională Bisericească aprobă Comisia de verificare, compusă din următorii cinci membri: Dl. Acad. Prof. Dr. Vasile Răşcanu; Dl. Acad. Prof. Dr. Gheorghe Olănescu; Dl. Prof. Vasile Cojocaru; P.C. Pr. Vicar Alexandru Ionescu; P.C. Pr. Consilier Teofan Stănescu.

Ordinea de zi fiind epuizată, la rugămintea Prea Fericitului Părinte Preşedinte, Dl. Secretar General al Departamentului Cultelor, Profesor Dumitru Dogaru a citit *Decretul Consiliului de Miniştri al Republicii Socialiste România, Nr. 2772/1968*, prin care se declară închisă sesiunea Adunării Naţionale Bisericeşti, convocată pentru ziua de 15 decembrie 1968.

Sedinta s-a ridicat la orele 14,30, cînd toţi cei prezenţi au fost invitaţi de Prea Fericitul Părinte Preşedinte să ia parte la agapa servită în trapeza mare a palatului patriarhal.

Preşedintele Adunării Naţionale Bisericeşti

† JUSTINIAN

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

Secretar General,
Prot. NICOLAE POPESCU

LUCRĂRILE SFÎNTULUI SINOD AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE ÎN SESIUNEA ORDINARĂ A ANULUI 1968

SPICUIRI DIN SUMARUL ȘEDINȚEI DE LA 16 ȘI 17 DECEMBRIE 1968

Ședința se deschide la orele 10 dimineața, sub președinția Prea Fericitului Patriarh Justinian.

La ședință participă Dl. Profesor Dumitru Dogaru, secretarul general al Departamentului Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri.

P.S. Episcop Antim Tirgovișteanul, secretar al Sfîntului Sinod, citește apelul nominal. Sînt prezenți: Prea Fericitul Patriarh Justinian; I.P.S. Mitropolit Justin al Moldovei și Sucevei; I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului; I.P.S. Mitropolit Firmilian al Olteniei; I.P.S. Mitropolit Nicolae al Banatului; P.S. Episcop Iosif al Rîmnicului și Argeșului; P.S. Episcop Partenie al Romanului și Hușilor; P.S. Episcop Antim al Buzăului; P.S. Episcop Chesarie al Dunării de Jos; P.S. Episcop Teoctist al Aradului; P.S. Episcop Teofil al Clujului; P.S. Episcop Valerian al Oradiei; P.S. Episcop Antim Tirgovișteanul, vicar patriarhal, și P.S. Episcop Vișarion Ploieșteanul, vicar patriarhal.

Prea Fericitul Părinte Președinte declară ședința deschisă și apoi arată că scopul convocării actualei sesiuni este rezolvarea unor importante probleme înscrise pe ordinea de zi privind viața Bisericii noastre. Printre acestea figurează și alegerea Episcopilor-vicari pentru Mitropolia Moldovei și Sucevei și pentru Mitropolia Ardealului.

Prea Fericea Sa încheie cu propunerea de a se da expresie sentimentelor de prețuire și atașament ale membrilor Sfîntului Sinod față de Conducătorii țării noastre, prin trimiterea următoarelor telegrame:

*Domnului NICOLAE CEAUȘESCU
Președintele Consiliului de Stat
al Republicii Socialiste România*

Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, întrunit în sesiune anuală de lucru, exprimă Consiliului de Stat și Domniei Voastre personal toată stima și devotamentul său profund, încredințîndu-vă; că ierarhii, preoții și credincioșii sfîntei noastre Biserici strămoșești vor fi totdeauna alături de poporul român, sprijinind cu abnegație și patriotism toate eforturile sale nobile pentru făurirea vieții noi în patria noastră și pentru dezvoltarea colaborării rodnice cu toate țările iubitoare de pace din lumea întreagă.

•

*Domnului ION GHEORGHE MAURER
Președintele Consiliului de Miniștri
al Republicii Socialiste România*

Cu prilejul sesiunii sale anuale de lucru, Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, cu sentimente de înaltă prețuire față de Consiliul de Miniștri și față de Domnia Voastră personal, vă asigură că toți ierarhii, preoții și credincioșii

Bisericii noastre strămoșești participă cu dragoste și devotament, împreună cu harnicul nostru popor, la munca pentru înflorirea patriei, pentru dezvoltarea colaborării cu toate țările iubitoare de pace și pentru creșterea prestigiului țării noastre în lumea întreagă.

Sfântul Sinod aprobă textul telegramelor și hotărăște expedierea lor.

Prea Fericitul Părinte Președinte împarte apoi lucrările de pe ordinea de zi la comisii, care urmează să studieze problemele repartizate și să refere Sfîntului Sinod asupra lor în ședința următoare.

Înainte de ridicarea ședinței pentru examinarea lucrărilor, I.P.S. Mitropolit Firmilian al Olteniei, în calitate de președinte al Comisiei canonice-juridice și pentru disciplină, arată că la această Comisie a fost repartizat Temeiul Nr. 19990/1968 care cuprinde Procesul-verbal al Sinodului permanent din ziua de 15 decembrie 1968, cu propunerea pentru alegerea P.S. Episcop Visarion Ploieșteanul, vicar patriarhal, în postul vacant de Episcop-vicar al Mitropoliei Ardealului și pentru alegerea P.C. Arhim. Irineu Crăciunaș în postul vacant de Episcop-vicar al Mitropoliei Moldovei.

În legătură cu aceasta I.P.S. Sa propune să se procedeze de îndată, în plenul Sfîntului Sinod, la alegerea candidaților.

Sfîntul Sinod aprobă această propunere și se trece la alegerea candidaților.

La invitarea Prea Fericitului Patriarh Justinian, P.S. Episcop Antim Tîrговиșteanul, secretarul Sfîntului Sinod, dă citire Procesului-verbal al Sfîntului Sinod permanent din 15 decembrie 1968, prin care se propune Sfîntului Sinod plenar alegerea P.S. Episcop Visarion Ploieșteanul, vicar patriarhal, în postul vacant de Episcop-vicar al Mitropoliei Ardealului și alegerea P.C. Arhimandrit Irineu Crăciunaș, vicar administrativ al Mitropoliei Moldovei și Sucevei, în postul vacant de Episcop-vicar al acelei Mitropolii.

Înainte de a se proceda la alegere, Prea Fericitul Patriarh Justinian a consultat pe membrii Sfîntului Sinod cu privire la modalitatea alegerii, deoarece prevederile Regulamentului organelor centrale (art. 38 și 39) dau posibilitatea alegerii fie pe față, fie prin vot secret.

Sfîntul Sinod hotărăște ca votarea să se facă pe față.

Ca urmare, Prea Fericitul Părinte Președinte supune votării pe față propunerea Sfîntului Sinod permanent de a fi ales în postul de Episcop-vicar al Mitropoliei Ardealului, P.S. Episcop Visarion Ploieșteanul, vicar patriarhal.

Procedîndu-se la votare, Prea Fericitul Părinte Președinte constată că P.S. Episcop Visarion Ploieșteanul întrunește unanimitatea de voturi. În această situație, Sfîntul Sinod hotărăște:

1. Se declară ales P.S. Episcop Visarion Ploieșteanul, vicar-patriarhal, în postul vacant de Episcop-vicar al Mitropoliei Ardealului.

2. I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului este rugat să facă propuneri pentru fixarea atribuțiilor Episcopului-vicar în vederea aprobării acestora de către Sfîntul Sinod în sesiunea următoare (art. 104 din Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române).

3. Dosarul alegerii se trimite la Comisia canonico-juridică și pentru disciplină. În continuare, Prea Fericitul Părinte Președinte supune votării propunerea Sfîntului Sinod permanent de a fi ales în postul de Episcop-vicar al Mitropoliei Moldovei și Sucevei P.C. Arhimandrit Irineu Crăciunaș, vicar administrativ al acelei Mitropolii.

Trecîndu-se, de asemenea, la alegerea pe față și constatîndu-se întrunirea unanimității de voturi pentru cel propus, Sfîntul Sinod hotărăște:

1. Se declară ales P.C. Arhimandrit Irineu Crăciunaș, vicar administrativ al Mitropoliei Moldovei și Sucevei, în postul vacant de Episcop-vicar al acelei Mitropolii.

2. I.P.S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei este rugat să facă propuneri pentru fixarea atribuțiilor Episcopului-vicar, în vederea aprobării acestora de

către Sfântul Sinod în sesiunea următoare (art. 104 din Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române).

3. Dosarul alegerii se trimite la Comisia canonică-juridică și pentru disciplină, pentru examinarea canonică.

4. În vederea acestei examinări, P.C. Arhimandrit Irineu Crăciunaș va fi invitat telefonic să se prezinte la Sfântul Sinod în ziua de 17 decembrie 1968, cu dosarul personal.

Prea Fericitul Părinte Președinte, suspendă ședința, pînă la orele 13, urmînd ca membrii Sfîntului Sinod să se întrunească în comisii de lucru, pentru examinarea lucrărilor de pe ordinea de zi.

*

Ședința se deschide la orele 13,00 sub președinția Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian.

Prea Fericitul Părinte Președinte invită pe P.S. Episcop Antim Tîrgovișteanul, secretarul Sfîntului Sinod, să dea citire sumarului ședinței precedente din dimineața zilei de 16 decembrie 1968.

Sfîntul Sinod aprobă sumarul acestei ședințe, fără nici o modificare.

Se intră în ordinea de zi.

P.S. Episcop Antim Tîrgovișteanul, raportorul Comisiei Afacerilor Externe, citește referatele asupra :

1. *Tem. 16804/1968, 19435/1968.* — Referatul Cancelariei Sfîntului Sinod asupra stadiului lucrărilor repartizate Bisericii Ortodoxe Române de cea de a IV-a Conferință Panortodoxă pentru Marele Sinod Ortodox.

Prin hotărîrea celei de a IV-a Conferințe Panortodoxe de la Geneva, Bisericii Ortodoxe Române i-a revenit ca sarcină studierea temei a VI-a din catalogul temelor fixate de această Conferință și anume «Economia în Biserica Ortodoxă».

În ședința sa din 8 august 1968, Sfîntul Sinod a încredințat studierea acestei teme unei comisii speciale alcătuită din delegații Bisericii noastre la Geneva — I.P.S. Mitropolit Justin al Moldovei și Sucevei, P.S. Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, P.C. Pr. Prof. Liviu Stan — și din următori specialiști din domeniul dogmaticii și al dreptului canonic : P.C. Pr. Prof. D. Stăniloae, Dl. Prof. N. Chițescu, P.C. Pr. Prof. Isidor Todoran și Dl. Prof. Iorgu Ivan.

Lucrarea este în curs de studiere și se impune necesitatea redactării acesteia în forma definitivă pînă la 31 ianuarie 1969, traducerea ei în limbile oficiale cerute și multiplicarea ei în cite 100 exemplare de fiecare limbă, spre a putea fi apoi trimise la Geneva. Referatul arată că pe lângă această temă principală, Bisericii noastre îi mai revine ca, în secundar, în cadrul aceluiași termen, să mai studieze alte 5 teme și anume : 1. Izvoarele Revelației dumnezeiești ; 2. Participarea mai deplină a elementului laic în viața cultică și în cealaltă viață a Bisericii ; 3. Readaptarea dispozițiilor bisericești privitoare la postire, potrivit cu cerințele epocii contemporane ; 4. Impedimente la căsătorie ; 5. Chestiunea calendarului.

Intrucît asupra acestor teme, care au fost repartizate altor Biserici urmează să se pronunțe Sfîntul Sinod, este necesar un studiu de precizare privind poziția ortodoxă, care nu poate fi stabilită decît după cercetarea tuturor aspectelor pe care le comportă fiecare temă (dogmatic, canonic, istoric, liturgic). Această cercetare poate fi făcută în condiții corespunzătoare de Institutele teologice care au specialiști în toate aceste domenii. De aceea se propune ca temele amintite să fie trimise spre examinare celor două Institute teologice, cu recomandarea de a însărcina pe profesorii de specialitate să fixeze poziția ortodoxă, urmînd ca, în consiliile profesionale respective, să se definitiveze această poziție.

Un raport de 3—4 pagini asupra fiecărei teme, însoțit de consiliile profesionale respective, va fi înaintat Sfîntului Sinod pînă la 1 martie 1969.

La propunerea Comisiei Afacerilor Externe, Sfîntul Sinod hotărăște :

1. Tema intitulată «Economia în Biserica Ortodoxă» va fi redactată în formă finală pînă la 31 ianuarie 1969, urmînd ca după aprobarea ei de către Sfîntul Sinod, să fie tradusă în limbile oficiale ale Conferinței Panortodoxe în cursul lunii februarie și multiplicată în cite 100 exemplare de fiecare limbă, spre a fi trimisă la Geneva.

2. Să se ceară consiliilor profesionale ale celor două Institute teologice de grad universitar de la București și Sibiu să fixeze punctele de vedere asupra celorlalte 5 teme, în referate de cîte 3—4 pagini dactilografiate, în vederea stabilirii poziției Bisericii noastre de către Sfîntul Sinod, urmînd a le înainta pînă la 1 martie 1969.

2. Tem. 14882/1968. — Darea de seamă asupra celei de a X-a Conferințe de la Lambeth (25 iulie — 26 august 1968), la care au participat aproape 500 de episcopi din Comuniunea Anglicană, precum și numeroși observatori și consultanți din diferite Biserici Creștine. Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată de P.S. Episcop Antim Tirgovișteanul, vicar patriarhal, în calitate de observator.

Tema generală «Innoirea Bisericii» a fost examinată sub toate aspectele în comitete, secții și adunări plenare. Semnalăm dintre hotărârile adoptate la această Conferință :

— S-a recomandat restaurarea Crezului Niceean, fără adaosul «Filioque» ; s-a recomandat ca Bisericele din Comuniunea Anglicană să decidă liber asupra păstrării sau înlăturării din Cartea de rugăciuni a celor «39 Articole de credință» ; s-a recomandat Bisericii din Comuniunea Anglicană să ratifice acordul încheiat de Comisia mixtă anglicană-româno-ortodoxă de la București, din 1935.

La propunerea Comisiei Afacerilor Externe, Sfîntul Sinod hotărăște :

— la act de darea de seamă prezentată.

— Exprimă mulțumiri P.S. Episcop Antim Tirgovișteanul, vicar patriarhal, pentru participarea la lucrările Conferinței de la Lambeth și pentru contribuția adusă cu privire la poziția Bisericii Ortodoxe Române în unele din problemele discutate.

Prea Fericitul Părinte Președinte suspendă ședința, urmînd ca lucrările să fie reluate în după-amiaza aceleiași zile.

*

Ședința se redeschide la orele 17,30, sub președinția Prea Fericitului Patriarh Justinian.

P.S. Episcop Antim Tirgovișteanul, raportorul Comisiei Afacerilor Externe, citește în continuare referatele asupra :

3. Tem. 18318/1968. — Darea de seamă a P.S. Episcop Iosif al Rimnicului și Argeșului, asupra vizitei sale în Anglia (18 septembrie—2 octombrie 1968), în cadrul schimbului de vizite între ierarhii Bisericii Ortodoxe Române și ai Bisericii Anglicane.

Potrivit programului stabilit de Consiliul pentru relațiile externe ale Bisericii Anglicane, P.S. Episcop Iosif a putut vizita în Londra, Oxford și Mirfield o seamă de așezăminte bisericesti și istorice, minăstiri și colegii teologice ; a avut întîlniri cu ierarhi anglicani și ortodocși, cu preoți, profesori și ziariști ; a participat la slujbe bisericesti anglicane și a fost primit în audiență la Palatul Lambeth de Grația Sa Dr. Michael Ramsey, Arhiepiscopul de Canterbury, Primat a toată Anglia și Mitropolit.

Această vizită reprezintă o contribuție la cunoașterea reciprocă și la strîngerea relațiilor dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Anglicană.

În urma propunerii Comisiei Afacerilor Externe, Sfîntul Sinod hotărăște :

— la act de darea de seamă prezentată, considerînd această vizită o contribuție la apropierea dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Anglicană și exprimă mulțumiri P.S. Episcop Iosif al Rimnicului și Argeșului.

4. Tem. 19363/1968. — Darea de seamă asupra lucrărilor celei de a IV-a Adunări Generale a Consiliului Ecumenic al Bisericii, a sesiunii Comitetului Central și a sesiunii Comitetului de lucru al Comisiei «Credință și Constituție» (2—23 iulie 1968), care au avut loc la Upsala, sub deviza biblică : «Iată, Eu înnoiesc toate» (Apoc. XXI, 5) și la care au fost prezenți peste 2000 de participanți, dintre care 750 delegați cu drept de vot, reprezentînd 232 Biserici membre din peste 80 de țări.

Delegația Bisericii Ortodoxe Române a fost formată din : I.P.S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, I.P.S. Mitropolit Nicolae al Banatului, Dl. Prof.

N. Chițescu, P.C. Pr. Prof. Liviu Stan, P.C. Arhim. Bartolomeu Anania și Dl. Prof. George Ed. Ursul.

Documentele Adunării au fost studiate în 6 secții care au elaborat materialele necesare rezoluțiilor și desfășurării viitoare a activității Consiliului Ecumenic al Bisericii

Delegații Bisericii Ortodoxe Române au fost repartizați în toate comisiile, participând activ la dezbateri: I.P.S. Mitropolit Nicolae Corneanu a prezentat în Adunarea Generală un referat prin care a comentat de pe poziții ortodoxe cuvîntul de mesaj al Pastorului W. A. Visser't Hooft, iar I.P.S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei a vorbit după alegerea noului Comitet Central.

S-au ales forurile de conducere ale Consiliului Ecumenic al Bisericii, în care din partea Bisericii Ortodoxe Române au fost aleși: în *Comitetul central* — I.P.S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei și P.C. Pr. Prof. Liviu Stan; în *Comisia Credință și Constituție* — I.P.S. Mitropolit Nicolae al Banatului și Dl. Prof. N. Chițescu; în *Comitetul de lucru al Comitetului Credință și Constituție* — Dl. Prof. N. Chițescu; în *Comisia Bisericii pentru Afacerile Internaționale* — P.C. Diac. Prof. N. I. Nicolaescu; în *Divizia pentru formație ecumenică* — P.C. Pr. Prof. Liviu Stan; în *Comitetul de conducere al Institutului Ecumenic Bossey* — P.C. Diac. Asistent Ion Bria.

Sesiunea Comitetului Central al Consiliului Ecumenic al Bisericii a avut loc în zilele de 2 și 3 iulie 1968 discutînd ultimele măsuri de luat în vederea Adunării Generale, la care Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată de I.P.S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei.

Între 18 și 20 iulie a.c. s-a ținut sesiunea noului Comitet Central ales de Adunarea Generală, la care au participat din partea Bisericii Ortodoxe Române: I.P.S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei și P.C. Pr. Prof. Liviu Stan.

S-au adoptat măsuri organizatorice privind continuarea activității Consiliului Ecumenic al Bisericii și s-a hotărît ca viitoarea sesiune a Comitetului Central să aibă loc în Anglia în perioada de la 12—23 august 1969.

Sesiunea Comitetului de lucru a Comisiei «Credință și Constituție» a avut loc în ziua de 3 iulie 1968; iar după încheierea lucrărilor Adunării Generale, în zilele de 21—23 iulie 1968, au avut loc ședințe ale Comitetului de lucru ale Comisiei «Credință și Constituție». Din partea Bisericii Ortodoxe Române a fost prezent Dl. Prof. N. Chițescu. În cadrul ultimei ședințe s-a fixat programul de activitate a Comisiei pînă la Adunarea plenară a Comisiei din 1971.

În urma propunerilor Comisiei Afacerilor Externe, Sfîntul Sinod hotărăște:

— *la act de darea de seamă prezentată.*

— *la act de Mesajul celei de a IV-a Adunări Generale a Consiliului Ecumenic al Bisericii adresat tuturor creștinilor.*

— *la act și aprobă alegerea în diferite foruri ale Consiliului Ecumenic al Bisericii a următorilor reprezentanți al Bisericii Ortodoxe Române:*

În Comitetul Central: I.P.S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei și P.C. Pr. Prof. Liviu Stan.

În Comisia «Credință și Constituție»: I.P.S. Mitropolit Nicolae al Banatului și Dl. Prof. N. Chițescu.

În Comitetul de lucru al Comisiei «Credință și Constituție»: Dl. Prof. N. Chițescu.

În Comisia Bisericii pentru Afacerile Internaționale: P.C. Diac. Prof. N. I. Nicolaescu.

În Divizia pentru formație ecumenică: P.C. Pr. Prof. Liviu Stan.

În Comitetul de conducere al Institutului Ecumenic de la Bossey: P.C. Diac. Asistent Ion Bria.

— *Exprimă mulțumiri membrilor delegației Bisericii Ortodoxe Române: II.PP.SS. Mitropoliți Iustin al Moldovei și Sucevei și Nicolae al Banatului, D-lui Prof. N. Chițescu, P.C. Pr. Prof. Liviu Stan, P.C. Arhim. Bartolomeu Anania și D-lui Prof. George Ed. Ursul, pentru participarea și contribuția adusă la desfășurarea lucrărilor de la Upsala ale Consiliului Ecumenic al Bisericii.*

5. *Tem. 13986/1968.* — *Darea de seamă asupra Seminarului european de traducători și specialiști în Biblie, ținut la Arnoldsheim, în R. F. a Germaniei între*

7 și 21 august 1968, la care au participat peste 70 de specialiști din 19 țări. Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată prin P.C. Diac. Prof. N. I. Nicolaescu și P.C. Pr. Prof. Gr. Marcu.

Lucrările seminarului au constatat din conferințe, seminarii și exerciții de traducere. S-a studiat teoria și metoda traducerii corecte și eficiente a Sfintei Scripturi. S-a apreciat că traducerea Bibliei trebuia să atingă două scopuri: să ofere cititorilor de formație culturală mijlocie posibilitatea de a înțelege cu ușurință sensul autentic al Bibliei; să evite riscul înțelegerii greșite, incomplete sau anevoioase a cuvintului Bibliei traduse.

La propunerea Comisiei Afacerilor Externe, Sfântul Sinod hotărăște:

— *la act de darea de seamă prezentată și exprimă mulțumiri P.C. Diac. Prof. N. I. Nicolaescu și P.C. Pr. Prof. Gr. Marcu, pentru participarea și contribuția adusă la desfășurarea lucrărilor.*

P.S. Episcop Teofil al Clujului, raportor al Comisiei pentru doctrină, viață religioasă și pentru mînăstiri prezintă referatele asupra:

6. *Tem. 18641/1968.* — Stabilirea subiectelor pentru conferințele de orientare, pe anul 1969, asupra cărora Cancelaria Sfântului Sinod, cu consultarea unei comisii de profesori și persoane din administrația bisericească, a întocmit un proiect de teme, însoțite de planuri ale subiectelor și bibliografia respectivă.

În urma discuțiilor care au avut loc și la care au participat toți membrii Sfântului Sinod, Sfântul Sinod hotărăște:

— *Pentru anul 1969, temele conferințelor de orientare ale preoților vor fi următoarele: Pentru luna martie: «Preotul, îndrumător al vieții morale a credincioșilor». Pentru luna mai: «Obiectivele și pozițiile Bisericii Ortodoxe Române oglindite în manifestările ei externe din anul 1968». Pentru luna septembrie: «Chipul nou al Patriei, la împlinirea a 25 de ani de la eliberare (1944—1969)». Pentru luna noiembrie: Subiectul pentru conferința din această lună se va fixa la viitoarea sesiune sinodală.*

Cancelaria Sfântului Sinod va întocmi și va comunica din vreme Eparhiilor subiectele de mai sus, împreună cu schița de plan și bibliografia respectivă, astfel ca acestea să fie trimise la Centrele Eparhiale cu cel puțin 20 de zile înainte de lună respectivă.

Conferințele administrative se vor programa de Eparhii între 1—5 aprilie, și 1—4 octombrie 1969.

7. *Tem. 19413/1968.* — Textul Proiectului Pastoraliei Sfântului Sinod pentru Duminica Ortodoxiei pe anul 1968 (întocmit de P.C. Pr. Consilier Gheorghe Soare), înaintat de către Sectorul II al Administrației Patriarhale, în vederea colectei pentru Fondul Central Misionar.

Prea Fericitul Părinte Președinte dă citire Proiectului de text al acestei Pastorale.

La propunerea Comisiei pentru doctrină, viață religioasă și pentru mînăstiri, Sfântul Sinod hotărăște:

— *Se aprobă textul Pastoraliei pentru colecta Fondului Central Misionar la Duminica Ortodoxiei din anul 1969, în forma prezentată.*

— *Pastorală se va tipări prin grija Sectorului II al Administrației Patriarhale și se va trimite tuturor Eparhiilor, împreună cu instrucțiunile stabilite de Sfântul Sinod în anii trecuți.*

8. *Tem. 13684/1968.* — Raportul informativ al Pr. Alexandru Munteanu cu privire la hotărîrea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Bulgare referitor la adoptarea calendarului îndreptat.

Prin raportul Nr. 46/5.VIII.1968, P. C. Pr. Alexandru Munteanu, parohul bisericii ortodoxe române din Sofia a înaintat Cancelariei Sfântului Sinod, în original și traducere, Pastorală Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Bulgare, cu privire la adoptarea calendarului iulian, îndreptat, începînd cu data de 20 decembrie 1968.

Din Pastorală Sfântului Sinod al Bisericii Bulgare, citită în fața Sfântului Sinod de către Prea Sfințitul Episcop Antim Tîrgovișteanul, rezultă că:

— *Introducerea calendarului îndreptat de către Comisia interortodoxă este dorită de către cler și de către poporul dreptcredincios;*

— că aceasta va înlătura nepotrivirea ca anul nou să fie serbat înainte de Nașterea Domnului, prin care se neglijează postul Crăciunului;

— că adoptarea acestui calendar corespunde tendințelor ecumenice ale Sfintei Biserici;

— că adoptarea calendarului iulian cel îndreptat înseamnă o revenire la tradițiile cultice bisericești ale poporului bulgar, cînd existau date precise pentru sărbători și în special pentru sărbătorile legate de prăznuirea bisericească a Sfinților Chiril și Metodie.

În discuțiile purtate cu privire la această problemă s-a propus ca știrea primită să fie consemnată în revista «Biserica Ortodoxă Română» și revistele centrelor mitropolitane, iar Cancelaria Sfîntului Sinod să întocmească o circulară către toate eparhiile din țară, pentru informare, urmînd ca centrele eparhiale să prelucreză acest material și să-l trimită preoților pentru a fi folosit în predică.

În urma acestor discuții și la propunerea Comisiei pentru doctrină, viață religioasă și pentru mînăstiri, Sfîntul Sinod hotărăște:

— *la act cu bucurie de Pastorală și hotărîrea Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Bulgare cu privire la adoptarea calendarului iulian îndreptat începînd cu data de 20 decembrie 1968.*

— *Se va trimite textul Pastoralii centrelor mitropolitane pentru a fi prelucrat în vederea publicării în revistele mitropolitane.*

— *Cancelaria Sfîntului Sinod va întocmi o circulară către eparhiile din țară, cu lămuririle necesare în această problemă, urmînd ca centrele eparhiale s-o trimită parohiilor, însoțită de un îndrumător alcătuit de fiecare eparhie, potrivit nevoilor sale, pentru a fi folosite de preoți.*

9. *Tem. 19409/1968.* — Itinerariile pastorale ale II.PP.SS. și PP. SS. Chiriarhi ai Bisericii Ortodoxe Române, pe anul 1968.

Comisia pentru doctrină, viață religioasă și pentru mînăstiri, examinînd itinerariile pastorale ale II. PP. SS. și PP. SS. Chiriarhi, constată că membrii Sfîntului Sinod și în anul 1968 au desfășurat o intensă activitate în aducerea la îndeplinire a îndatoririlor ce le revin cu privire la viața duhovnicească a credincioșilor, cit și în ceea ce privește buna gospodărire a eparhiilor, lucrînd cu simț de răspundere față de problemele de ordin duhovnicesc și social.

De asemenea, II. PP. SS. și PP. SS. Chiriarhi au prezidat conferințele preoțești de orientare, au făcut vizite parohiilor din eparhiile respective, iar unii dintre ei au prezidat examenele de absolvire a seriilor de cursuri de îndrumare misionară și pastorală, au reprezentat Biserica Ortodoxă în diferite întruniri, interortodoxe și intercreștine.

La propunerea Comisiei pentru doctrină, viață religioasă și pentru mînăstiri, Sfîntul Sinod hotărăște:

— *la act de activitatea desfășurată de II. PP. SS. și PP. SS. Chiriarhi ai Bisericii Ortodoxe Române, în frunte cu Prea Fericitul Patriarh Justinian în cadrul îndatoririlor chiriarhale, pentru promovarea vieții bisericești în Biserica Ortodoxă Română.*

10. *Tem. 19754/1968.* — Problema îmbunătățirii operațiunilor de stabilire și recalculare a pensiilor și ajutoarelor sociale, la Centrele Eparhiale.

Din referatul Casei de Pensii și Ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române, rezultă că personalul cu atribuții de pensii de la eparhii nu și-a însușit tehnica stabilirii și recalculării pensiilor, fapt care dă naștere la foarte multe contestații și duce la întîrzierea înscrierii la plată a pensiilor, îngreunînd totodată și activitatea Casei de Pensii.

Pentru remedierea acestei situații, Casa de Pensii a propus două alternative:

1. Sau Casa de Pensii să preia operațiunile de stabilire și recalculare a pensiilor;

2. Sau la Centrele Eparhiale, pe lîngă consilierul delegat, să fie repartizat un funcționar special pentru aceste probleme, care să vină la Casa de Pensii și Ajutoare, periodic, pentru instruire.

În urma discuțiilor purtate și la propunerea Comisiei pentru doctrină, viață religioasă și pentru mînăstiri, Sfîntul Sinod hotărăște:

— Centrele eparhiale vor delega, pe lângă consilierul delegat cu problemele de pensii, un funcționar care se va specializa în tehnica stabilirii și recalculării pensiilor. Acesta va primi îndrumări și va fi instruit periodic de către Casa de Pensii și Ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române.

11. *Tem. 19984/1968.* — Adresa Mitropoliei Moldovei și Sucevei Nr. 17134/1968, în legătură cu situația mișcării stiliste în cursul anului 1968, prezintă situația bisericilor, paracliselor, schiturilor și slujitorilor stilști din cuprinsul Arhiepiscopiei Iașilor, cu arătarea că centrul eparhial a desfășurat o intensă activitate pentru diminuarea efectelor propagandei stiliste, folosind în acest scop cele mai potrivite mijloace de pastorație, ceea ce a făcut ca numărul stilștilor să scadă cu 24 familii, alcătuite din 84 suflete.

La propunerea Comisiei și în urma discuțiilor purtate, Sfântul Sinod hotărăște:

— la act de darea de seamă privind situația mișcării stiliste din Arhiepiscopia Iașilor în anul 1968.

— Recomandă tuturor eparhiilor, și în special Arhiepiscopiei Iașilor, Episcopiei Buzăului, Episcopiei Romanului și Hușilor și Episcopiei Dunării de Jos să întocmească planuri de măsuri pentru stăvilirea mișcării stiliste și să prezinte informații de rezultate obținute în această problemă, la fiecare ședință sinodală.

12. *Tem. 19989/1968.* — Adresa Nr. 15122/1968 a Mitropoliei Olteniei privind transformarea Mănăstirii Polovragi-Gorj din mănăstire de călugări în mănăstire de maici.

În urma discuțiilor purtate și la propunerea Comisiei pentru doctrină, viață religioasă și pentru mănăstiri, Sfântul Sinod hotărăște:

— Aprobă ca Mănăstirea Polovragi din județul Gorj să fie transformată din mănăstire de călugări, în mănăstire de călugărițe.

Prea Fericitul Părinte Președinte suspendă ședința, anunțând ședința următoare pentru a doua zi, marți 17 decembrie 1968, orele 9 a. m.

*

Ședința se deschide la orele 9 a. m., sub președinția Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian.

Prea Fericitul Părinte Președinte invită pe P. S. Episcop Antim Tîrgovișteanul, secretarul Sfântului Sinod, să dea citire sumarului ședinței din ziua de 16 decembrie 1968.

Sfântul Sinod aprobă sumarul ședinței precedente, din ziua de 16 decembrie 1968, fără nici o modificare.

Se intră în ordinea de zi.

La invitarea Prea Fericitului Părinte Președinte, P. S. Episcop Antim al Buzăului, raportorul Comisiei canonice-juridice și pentru disciplină, citește referatele asupra :

13. *Tem. 19750/1968.* — Adresa Nr. 4137/1968 a Episcopiei Romanului și Hușilor prin care propune acordarea rangului de arhimandrit Protosinghelului Antonie Ruja, licențiat în teologie care, de 15 ani, păstorește cu multă pricepere, devotament și tact personal. parohia Coșna, județul Bacău, și prin stăruința căruia au fost zidite din nou 3 biserici ortodoxe.

Având în vedere activitatea pastorală și administrativă deosebită, la propunerea Comisiei canonice-juridice și pentru disciplină, Sfântul Sinod hotărăște :

— Acordă rangul de «Arhimandrit» Protosinghelului Antonie Ruja de la parohia Coșna, județul Bacău.

14. *Tem. 19984/1968.* — Adresa Nr. 24212/1968 a Arhiepiscopiei Bucureștilor pentru acordarea rangului de arhimandrit, Protosinghelului Roman Bragă, din Mănăstirea Căldărușani, unde a intrat de la vârsta de 12 ani, fiind astăzi, la 46 de ani, licențiat în teologie și absolvent al Facultății de litere și filozofie din București.

În anul 1954 a intrat în monahism și a fost hirotonit ierodiacon pe seama catedralei mitropolitane din Iași, unde a îndeplinit funcții de răspundere. În anul 1963 a fost hirotonit în ieromonah pe seama parohiei Negrești, Eparhia Ortodoxă Oradea, unde a desfășurat o frumoașă activitate misionară. La fel, a desfășurat o activitate misionară gospodărească intensă în parohiile Almaș și Sirbi, din cuprin-

sul aceleiași Eparhii. În vremea cît a funcționat în cadrul Eparhiei Oradiei, a reparat două biserici, a organizat coruri religioase și a dus și alte munci în parohiile pe care le-a păstorit.

Avînd în vedere pregătirea sa teologică și activitatea deosebită bisericească pe care a desfășurat-o, precum și misiunea ce i s-a încredințat în prezent de Sfînta Patriarhie în Brazilia, în cadrul Episcopiei Misionare Ortodoxe Române în America, la propunerea Comisiei canonico-juridice și pentru disciplină, Sfîntul Sinod hotărăște :

— *Acordă rangul de «Arhimandrit» Protosinghelului Roman Bragă din Minăstirea Căldărușani.*

15. *Tem. Nr. 19993/1968.* — Propunerea scrisă a I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului din 17 decembrie 1968, cu privire la titulatura ce urmează să o poarte noul ales în postul de Episcop-vicar al Mitropoliei Ardealului.

Prea Fericitul Părinte Președinte arată că s-a primit la biroul Sfîntului Sinod, din partea I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, propunerea ca P. S. Episcop Visarion Ploieșteanul, ales în postul de Episcop-vicar al acelei Mitropolii, să poarte titulatura de «Rășinăreanu», urmînd astfel tradiția predecesorilor săi care au purtat acest nume.

Sfîntul Sinod, luînd act de această propunere, hotărăște :

— *Aprobă propunerea ca P. S. Episcop-vicar al Mitropoliei Ardealului să poarte titulatura de «Rășinăreanu».*

16. *Tem. 19990/1968.* — Extras din Procesul-verbal al ședinței Sfîntului Sinod din dimineața zilei de 16 decembrie 1968, prin care se trimite în cercetare canonică Comisiei canonice-juridice și pentru disciplină alegerea P. C. Arhimandrit Irineu Crăciunaș în postul de Episcop-vicar al Mitropoliei Moldovei și Sucevei.

P. S. Episcop Antim al Buzăului, raportorul Comisiei, citește Procesul-verbal al Comisiei canonice-juridice și pentru disciplină, prin care se arată că numita comisie a procedat la examinarea canonică a noului ales și a găsit vrednic pe P. C. Arhimandrit Irineu Crăciunaș să i se acorde rangul de arhiereu.

Sfîntul Sinod luînd act de rezultatul examinării canonice hotărăște :

— *Aprobă propunerea pentru decernarea rangului ierarhic de arhiereu P. C. Arhimandrit Irineu Crăciunaș, ales în postul de Episcop-vicar al Mitropoliei Moldovei și Sucevei.*

— *Se va interveni pentru obținerea decretului de confirmare în acest post, din partea Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România.*

— *Atribuțiile noului Episcop-vicar se vor fixa în sesiunea următoare a Sfîntului Sinod, la propunerea I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei.*

17. *Tem. 19994/1968.* — Propunerea scrisă a I.P.S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei din 17 decembrie 1968, cu privire la titulatura ce urmează să o poarte noul ales în postul de Episcop-vicar al Mitropoliei Moldovei și Sucevei.

Prea Fericitul Președinte aduce la cunoștință propunerea făcută de I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, ca P. C. Arhimandrit Irineu Crăciunaș, nou ales în postul de Episcop-vicar al acelei Mitropolii, să poarte titulatura de «Suceveanu».

Sfîntul Sinod, luînd act de această propunere, hotărăște :

— *Aprobă propunerea ca P. C. Arhimandrit Irineu Crăciunaș, nou ales în postul de Episcop-vicar al Mitropoliei Moldovei și Sucevei, să poarte titulatura de «Suceveanu».*

În continuare, Prea Fericitul Părinte Președinte cere ca P. G. Arhimandrit Irineu Crăciunaș să fie invitat în sala de ședințe a Sfîntului Sinod.

Prea Fericirea Sa aduce la cunoștință noului ales în postul de Episcop-vicar, că Sfîntul Sinod, în urma examinării canonice, i-a acordat rangul ierarhic de arhiereu.

Cu acest prilej Prea Fericirea Sa îi urează bun-venit în soborul Ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române și își exprimă nădejdea că în această calitate va desfășura o activitate rodnică, împlinind încrederea ce i s-a conferit.

În cuvîntul său de răspuns, P. C. Arhimandrit Irineu Crăciunaș a exprimat mulțumiri Sfîntului Sinod pentru chemarea sa la slujirea arhierească. «La votul

Sfîntului Sinod pentru alegerea mea, a spus P.C. Să, răspund cu un alt vot, făcînd făgăduința că voi sluji cu devotament sporit Biserica Ortodoxă Română, Patria noastră și poporul din care am purces-.

Arată apoi grațitudinea față de I.P.S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, care totdeauna l-a îndrumat și l-a sprijinit în activitatea sa în ultimul timp. Asigură pe Dl. Profesor Dumitru Dogaru, secretarul general al Departamentului Cultelor, că în noua sa calitate va sluji cu rîvnă poporul român în aspirațiile lui spre mai bine.

Prea Sfîntitul Episcop Visarion Ploieșteanul, raportorul Comisiei învățămîntului pentru pregătirea personalului didactic, citește referatele asupra :

18. *Tem. 18232/1968.* — Referatul Cancelariei Sfîntului Sinod Nr. 18232/1968, privind stabilirea datei pentru cursurile de îndrumare misionară pe anul 1969, prin care se aduce la cunoștința Sfîntului Sinod că în cursul anului 1968 au funcționat la Curtea de Argeș seriile 53 și 54 pentru cursurile de îndrumare misionară, pastorală și socială, cu un număr total de 167 preoți. Iar din tabelele primite de la Eparhii, urmează că în anul 1969 vor putea fi programați 226 preoți care întrunesc condițiile de programare pentru cursurile de definitivare și promovare.

Avîndu-se în vedere că la Curtea de Argeș funcționează începînd cu acest an cursurile seminariale speciale, nu vor mai putea funcționa două serii de cursiști ca în anul 1968.

Față de această situație, la propunerea Comisiei învățămîntului pentru pregătirea personalului bisericesc, Sfîntul Sinod hotărăște :

— *În anul 1969 va funcționa o singură serie de cursuri pentru îndrumarea misionară, pastorală și socială, între 18 august și 20 septembrie 1969, cu un număr de 130 preoți, recrutați din toate Eparhiile.*

— *Să se acorde o atenție deosebită prelegerilor și seminariilor privind uniformizarea cultului ortodox.*

19. *Tem. 14134/1968.* — Adresa nr. 3464/1968, prin care Sfînta Arhiepiscopie a Timișoarei aduce la cunoștință Sfîntului Sinod că — în baza dărilor de seamă anuale ale seminariilor teologice din țară — se constată lipsa de manuale necesare învățămîntului seminarial. Pentru îmbunătățirea procesului de învățămînt seminarial, se propune editarea următoarelor manuale: 1. *Dogmatica și Morala*; 2. *Istoria biblică a Vechiului și Noului Testament*; 3. *Filozofia și Pedagogia creștină*; 4. *Istoria Bisericii Române*; 5. *Dreptul bisericesc*; 6. *Omiletica și Catehetica*; 7. *Liturgica teoretică*; 8. *Îndrumări misionare*; 9. *Pastorala*.

În urma discuțiilor purtate la propunerea Comisiei, Sfîntul Sinod hotărăște :

— *Aprobă în principiu tipărirea manualelor pentru Seminariile teologice din Patriarhia Română, în funcție de posibilitățile Tipografiei Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă.*

— *Aprobă totodată reeditarea manualelor pentru seminarii, epuizate.*

— *Ulterior, se vor lua măsurile corespunzătoare pentru întocmirea manualelor needitate pînă în prezent.*

20. *Tem. 19892/1968.* — Adresa Arhiepiscopiei Sibiului Nr. 9426/1968, prin care recomandă pe tînărul Fărcaș Iuliu pentru aprobarea hirotoniei, pe seama parohiei Gogan-Varolea, nou înființată, în jud. Mureș.

În urma examinării situației, la propunerea Comisiei învățămîntului pentru pregătirea personalului didactic, Sfîntul Sinod hotărăște :

— *Aprobă în mod excepțional ca tînărul Fărcaș Iuliu să fie hirotonit pe seama parohiei Gogan-Varolea, din jud. Mureș.*

★

Încheindu-se dezbaterile în legătură cu ordinea de zi a prezentei sesiuni, Prea Fericitul Părinte Președinte arată că anul acesta a fost bogat în evenimente și realizări atît pe plan intern, cît și extern.

Cu acest prilej, Prea Fericirea Sa a adus mulțumiri membrilor Sfîntului Sinod pentru contribuția adusă la rezolvarea problemelor înscrise pe ordinea de zi.

Totodată, Prea Fericirea Sa a exprimat vii mulțumiri D-lui Profesor Dumitru Dogaru, secretarul general al Departamentului Cultelor de pe lîngă Consiliul de

Miniștri, pentru înțelegerea și prețuirea pe care a arătat-o totdeauna Bisericii Ortodoxe Române. Mulțumește totodată pentru prezența sa și pentru bunăvoința cu care a participat la lucrările Sfântului Sinod, rugându-l să asigure Conducerea superioară de Stat, că ierarhii, clericii și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române vor depune eforturi și mai sporite în sprijinirea acțiunilor care urmăresc progresul și înflorirea patriei noastre.

Luînd cuvîntul, I.P.S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei a exprimat, în numele membrilor Sfântului Sinod, recunoștința față de Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian pentru dragostea, larga înțelegere și stăruința pe care Prea Fericirea Sa o depune în rezolvarea fiecărei probleme și în conducerea Bisericii Ortodoxe Române. De asemenea, I.P.S. Mitropolit Iustin a arătat că toți membrii Sfântului Sinod se străduiesc să-și aducă contribuția lor la plămădirea vieții noi a poporului nostru, la făurirea omului mai bun, mai drept și mai util societății.

Dl. Profesor Dumitru Dogaru, secretarul general al Departamentului Cultelor, luînd cuvîntul, a spus că prin noua alegere făcută, Sfîntul Sinod și-a sporit numărul membrilor, și felicită pe P. C. Arhimandrit Irineu Crăciunaș.

În încheiere, Dl. Profesor Dumitru Dogaru a făcut urări Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian și membrilor Sfîntului Sinod pentru noul an 1969.

Sumarul Ședinței Sfîntului Sinod din 17 decembrie 1968 s-a citit în fața membrilor Sfîntului Sinod și a fost aprobat fără nici o modificare.

*

Terminîndu-se astfel lucrările, Prea Fericitul Părinte Președinte roagă pe Dl. Secretar General să dea citire Deciziei Departamentului Cultelor pentru închiderea sesiunii Sfîntului Sinod pe anul 1968.

Dl. Director Ion Lungeanu dă citire *Deciziei Departamentului Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri*, cu nr. 22841/1968 pentru închiderea sesiunii Sfîntului Sinod pe 1968.

Ședința se ridică la orele 14.

Președintele Sfîntului Sinod,

† JUSTINIAN

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

Secretar

† ANTIM TIRGOVIȘTEANUL

Episcop, vicar patriarhal

MANUSCRISELE, CĂRȚILE, COMUNICĂRILE OFICIALE ALE EPARHIILOR, REVISTELE PERIODICE, ABONAMENTELE ȘI ORICE FEL DE CORESPONDENȚĂ PRIVITOARE LA REVISTĂ, SE TRIMIT PE ADRESA: EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ, INTRAREA PATRIARHIEI Nr. 9, SECTOR V, BUCUREȘTI CONT 118.001 — BANCA NAȚIONALĂ A R.S. ROMÂNIA, FILIALA 5 CU MENȚIUNEA: PENTRU «BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ»,
- BULETINUL OFICIAL AL PATRIARHIEI ROMÂNE

IN DORINȚA DE A ÎMBUNĂȚĂȚI NEÎNCETAT EXECUȚIA TEHNICĂ A TIPĂRITURILOR SALE, EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ROAGĂ PE PP. CC. PREOȚI ȘI PE TOȚI CEILALȚI ABONAȚI AI REVISTELOR SFINTEI PATRIARHII SĂ RESTITUIE TIPOGRAFIEI INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ, BUCUREȘTI, INTRAREA PATRIARHIEI Nr. 9, SECTOR V, TOATE EXEMPLARELE DE CĂRȚI ȘI REVISTE CU DEFECT PENTRU A LI SE TRIMITE ALTELE BUNE ÎN SCHIMB

TIPOGRAFIA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ PRIMEȘTE — CU ÎMPLINIREA FORMELOR LEGALE — COMENZI DE ÎMPRIMATE (ANUNȚURI, STATE DE SALARII, FORMULARE, CĂRȚI DE VIZITĂ, INVITAȚII ETC.) ȘI STĂ LA DISPOZIȚIA PAROHILOR ȘI PP. CC. PREOȚI PENTRU LUCRĂRI DE LEGĂTORIE DE TOT FELUL (LEGAT ÎN PÎNZĂ, PIELE, METAL, CATIFEA ETC.)
